ISTORIA IGIENEĬ ÎN ROMÂNIA

DE

Dr. I. FELIX
Membru al Academieĭ Române.

PARTEA II.

Ședința de la 15 Martie 1902.

Mediciĭ și exercițiul Medicineĭ.

Aŭ trebuit miĭ și miĭ de anĭ, pentru ca Medicina să facă drumul de la credință la sciință, de la Medicina mitică, de la cea preoțéscă la Medicina exactă de astădĭ. În timpurile cele maĭ depărtate, instinctul a condus pe ómenĭ ca să vindece bólele, să-șĭ conserve viéța, să amâne mórtea. După credințele vechĭ bólele fiind pedepse cu carĭ deiĭ supĕrațĭ pedepsec pe ómeniĭ păcătoșĭ, se impuneà ca prima condițiune a vindecăriĭ împăcarea deilor, și preoțiĭ carĭ aŭ mijlocit acéstă împăcare aŭ observat multe bóle, aŭ cules multe experiențe, aŭ fost primiĭ medicĭ în Egipt, în India, la Evreĭ, în Grecia. Despre Egipt conține Papyros Evers un compendiŭ de medicină din aniĭ 1553—1550 a. Chr. Cu 1200 anĭ înaintea luĭ Christ este în Grecia adorat ca deul medicineĭ Asclepios cu fiicele sale Hygeia și Panakeia. Din preoțiĭ luĭ Esculap, carĭ țineaŭ sciința lor secretă, a eșit cu timpul ordinul Asclepiadilor cu școlele de medicină din Knidos și din Kos, în cea din urmă a învĕțat și Hippocrate. După ce mediciĭ aŭ început a visità bolnaviĭ în locuințele lor, medicina a eșit din templu, a încetat să fie secretă.

*

În Grecia s'aŭ maĭ format medicĭ şi în gimnasiĭ, în şcólele pentru educaţiunea morală şi fisică a tinerilor, unde eĭ între altele se pregătiaŭ şi pentru jocurile olimpice, pentru luptele corporale şi intelectuale. Gimnasiarchiĭ şi ajutórele lor privigheaŭ igiena tinerilor, trataŭ lesiunile ivite la exerciţiŭ, vindecaŭ unele bóle cu dietă şi cu gimnastică. Marele medic Claudiŭ Galeniŭ erà gimnast.

Hippocrate, cel maĭ însemnat medic al anticităţiĭ, a exercitat de la a. 400 înaintea luĭ Christos în Asia mică, Tesalia, Atena, Tracia şi Macedonia. Din Grecia, medicina hippocratică a fost importată pe de o parte în Egipt, unde Ptolomeiĭ aŭ fundat şcóla de medicină din Alexandria, pe de alta la Roma, unde se aflaŭ medicĭ dintre sclavĭ şi dintre liberaţĭ. Primul medic care s'a stabilit la Roma erà vulnerariul (chirurgul) Archagthus din Pelopones în a. 219 înaintea luĭ Christos; din denarul public i s'a cumpĕrat o tabernă saŭ iatrion. Medicina a dobândit însă la Roma importanţă numaĭ în timpul luĭ Cesar, când s'aŭ format şcólele de medicină. Temison, amicul luĭ Cicerone şi al luĭ Pompeiŭ, a fundat o şcólă de medicină cu învĕţătura clinică, se duceà să vadă bolnaviĭ la eĭ acasă însoţit de eleviĭ sĕĭ. Un alt magistru, Thessalus, erà la visitele medicale urmat de un cortegiŭ numeros. În ceĭ dintâĭ anĭ aĭ ereĭ creştine s'a clădit Schola medicorum pe muntele Equilin. În timpul luĭ Marţial existaŭ maĭ multe dispensariĭ, locale pentru consultaţiunĭ medicale şi pentru prepararea medicamentelor. În timpul Împĕraţilor, trépta cea maĭ înaltă în ierarchia medicală o ocupaŭ Archiatri palatini, mediciĭ Împĕratuluĭ şi aĭ palatuluĭ (R. Voltz, *Der aerztliche Beruf*, Berlin 1870).

Istoria ne-a păstrat numele unor Archiatri imperialĭ, al luĭ Caius Stertinius, medicul Împĕratuluĭ Claudiŭ, al luĭ Andromac, medicul luĭ Neron; colegul nostru Gr. Tocilescu ḑice, că Traian aveà ca medic pe Criton, care-l însoţise în expediţiunile dace. În Dacia a maĭ exercitat celebrul medic Pedanius Dioscorides, care s'a distins prin scrierile sale asupra botaniceĭ şi materieĭ medice, în anul 54—68 după Christos. Dejà în timpul luĭ August armata şi flota aveaŭ medicĭ cu ierarchia determinată, eraŭ medicĭ de cohortă, de legiune, de castru, medicĭ de marină, numiţĭ medicĭ dupplicarii, fiind-că aveaŭ solda îndoită.

Până în sec. I al ereĭ creştine în Roma, mediciĭ în literatură s'aŭ servit de limba grécă, Aulu Corneliŭ Celsu erà cel dintâiŭ medic care a scris latinesce. Cel maĭ însemnat între mediciĭ Romeĭ a fost Claudius Galienus, născut la Pergamos în anul 128; el începù în Grecia ca gimnast, practică medicină în Grecia, Asia mică, Alexandria şi venì la Roma în anul 161, maĭ târḑiŭ a devenit medic al Împĕraţilor Marcu

Aureliŭ şi Comod (C. Wunderlich, *Geschichte der Medicin*, Stuttgart 1859). Galien a adus medicina iar la principiile şi la metoda luï Hippocrate şi scrierile luï aŭ domnit în medicină 16 secole.

După căderea împĕrăţieï romane până în sec. XIII şi până la formarea universităţilor, mânăstirile eraŭ refugiul pentru studiul medicineï, călugăriï eraŭ apròpe singurï medicï şi chirurgï, iar de la sec. XII în occident chirurgia cade în mânile bărbierilor, după ce consiliul din Tours din anul 1163 interḑise preoţilor şi călugărilor operaţiunile chirurgicale, căcï Ecclesia abhorret a sanguine.

În sec. IX—XIII aŭ exercitat şi mediciï arabï o influenţă importantă asupra medicineï. Medicina arabă nu erà originală, ea a înflorit maï ales sub Califiï Bagdaduluï după importarea culturiï occidentale. Prin şcóla din Alexandria medicina grécă a fost transmisă învĕţaţilor din Bagdad, Buhara, Ispahan şi din nordul Africeï. Cel maï însemnat între mediciï arabï erà Avicenna, pe la anul 1000, el a scris vestitul tratat de medicină «Canon», care timp de 600 anï a format basa sciinţelor medicale. Haniï Tătarilor aveaŭ medicï din şcóla arabă, uniï din eï aŭ fost Evreï. Vom vedé maï jos, că medicul Hanuluï Tătarilor, contimpuran cu Ştefan-cel-Mare, a fost consultat de el într'o bólă gravă.

În secolul XI şi XII se nasce şcóla de medicină din Salerno, care se baséză pe scrierile luï Hippocrate şi luï Galien; din şcóla Salernitană a eşit actuala organisaţiune a medicineï, cu titlurï academice conferite după studiï şi examene, cu jurămîntul hippocratic. Nascerea numeróselor universităţï de la secolul XIII înainte în Italia, Francia, Spania, Germania, a adus separarea medicineï de biserică.

Mult timp a maï domnit însă în medicină credinţa păgână, că bóla este o pedépsă a ḑeilor, şi credinţa creştină, că Dumneḑeŭ pedepsesce ómeniï cu bólă. În evul mediŭ ḑeiï de origine perso-babilonică çarï produc bóle, ḑeul luminiï şi ḑeul întunericuluï, aŭ fost înlocuiţï prin Dumneḑeŭ şi prin dracï, şi bólele se căutaŭ nu numaï cu medicamente şi cu rugăciunï, ci şi prin vrăjï făcute în numele diavoluluï. Danesul Tröls-Lund ne arată în Istoria medicineï din nordul Europeï, tradusă în limba germană (*Gesundheit und Krankheit in der Anschauung alter Zeiten*, Leipzig 1901), că în secolul XVI şi preoţiï protestanţï aŭ cetit exorcisme pentru vindecarea bólelor. Multe bóle se credeaŭ a fi de origine necurată, provocate de vrăjitorï, de ómenï dedaţï draculuï, de persóne îndrăcite, aflate sub obsesiunea draculuï, carï fac rĕŭ cu ajutorul luï. Aŭ fost acusate de vrăjitorie persónele cele maï inocente şi arse de viŭ, în secolul XV până în secolul XVII a existat în occidentul şi în nordul Europeï, la catolicï şi la protes-

tanţî, o manie epidemică de persecutare a pretinşilor vrăjitorî, carî aŭ fost justificaţî cu miile. Acéstă manie a fost contagiósă; se credeà şi în România că vrăjitoriî şi vrăjitórele pot produce bóle şi alte nenorocirî, eî n'aŭ fost însă în Principatele române trataţî cu aceeaşî barbarie ca în occident. Archiepiscopul catolic Marcus Bandinus ḑice, în aşà numitul Codex Bandinus, scris în anul 1646, publicat de Academia Română în anul 1893 prin îngrijirea colegului nostru V. A. Urechiă, în capitolul *De exorcismis Valachorum*, că Româniî aŭ un minunat mod de a scóte draciî din omul bănuit că este obsedat de duhul necurat, că modul întrebuinţat de preoţiî românî de a-l adjurà pe dracul a născut admiraţiune la jesuiţî, căcî se mântuiaŭ ceî posedaţî de duhurî cu cetirea de rugăciunî după ritual, întrebuinţându-se móştele sfinţilor, şi prin stropirea cu aghiazmă.

Deşì se maî vorbesce în secolul XVIII de bóle din îndrăcire, ele sunt considerate ca pedepse dumneḑeescî. În România a fost maî ales ciuma privită ca pedépsă pentru păcate grele; în chrisovul prin care Domnul Munteniei Grigore Ghica II în anul 1735 fundéză spitalul Sf. Panteleimon pentru bóle ordinare şi spitalul Sf. Visarion pentru isolarea bolnavilor cu bóle molipsitóre, el destină acel din urmă spital pentru bolnaviî, carî din depărtarea de la Dumneḑeŭ ar pătimì de ciumă.

În secolul XVI se maî acusă ca causă de bóle corpurile celeste; învěţatul medic danes Henrik Ranzau, în marele tractat *De conservanda valetudine*, scris în anul 1584—1593 şi în *Tractatus astrologicus*, Francfortii 1593, arată că cea dintâî causă a bólelor este păcatul primilor ómenî şi a doua causă influenţa stelelor, că fie-care om are horoscopul sĕŭ, după constelaţiunea în momentul nasceriî. Astronomul şi astrologul Tycho de Brahe a fost de aceeaşî părere, iar marele reformator bisericesc german Melanchthon, care credeà în Astrologie ca şi în Alchimie, a scris că ar fi maî just ca horoscopul să corespunḑă cu constelaţiunea nu din momentul nasceriî, ci din acela al concepţiuniî (Melanchthon, *Initia doctrinae physicae*, Wittenbergii 1559).

Despre medicina în Dacia scim, că medicul Pedanius Dioscorides, celebru prin scrierile sale asupra Botaniceî medicale şi Materieî medice, a exercitat şi în Dacia între anul 54 şi 68 după Christos. A. D. Xenopol şi Gr. Tocilescu arată în *Istoria Românilor* şi G. I. Ionnescu-Gion în *Doftoricescul meşteşug în trecutul ţĕrilor române*, Bucur. 1892, că în timpul Antoniilor a practicat în Dacia medicina Titus Attius Divixtus, oculist, că cu legiunile romane trebue să fi venit în Dacia medicî

şi chirurgĭ, căcĭ în timpul ocupaţiuniĭ romane legiunile aveaŭ dejà medicĭ de legiune, de cohortă, de castru.

Despre medicina în Principatele Române scim că, după alcătuirea lor, aŭ venit la Curtea domnilor din când în când medicĭ de prin Bizanţ, din aceia carĭ la Roma s'aŭ numit Circulatores, iar în Grecia, Constantinopole, Alexandria, Periodevti (G. I. Ionnescu-Gion). În sec. XV şi XVI, încrederea în moralitatea medicilor nu erà mare, adesea-orĭ eĭ aŭ fost acusaţĭ cu nedrept că ar fi otrăvit un bolnav, când nu l-aŭ putut scăpà de mórte.

Ştefan-cel-Mare nu voesce să aibă medic decât numaĭ dintr'o ţéră amică, credêndu-se încunjurat de duşmanĭ; încă din 1462 la asediul Chilieĭ, dobândise o rană la gleznă din care s'a format o fistulă; în anul 1475, după cerere, i s'a trimis de Senatul Veneţian un medic, în anul 1502 funcţionéză ca medic la Curtea luĭ Ştefan din Sucéva doctorul Veneţian Mateiŭ Muriano cu autorisarea Republiceĭ Veneţiene; tot în anul 1502, Vodă Ştefan trimite la Veneţia un alt veneţian aflat în serviciul Curţiĭ, pentru ca să cumpere medicamentele prescrise de medicul sĕŭ. În anul 1503 móre doctorul Muriano, Ştefan se rógă de Dogele Veneţieĭ să-ĭ trimiţă alt doctor cu salariul anual de 500 ducaţĭ. Ambasadorul moldovenesc şi al duceluĭ Ioan Corvin, însărcinat cu alegerea unuia din treĭ candidaţı, preferă pe junele medic Ieronim de Cesena, care plécă în Moldova la începutul anuluĭ 1504. În luna August 1504, în ultima bólă, aŭ căutat pe Ştefan-cel-Mare doctorul Ieronim de Cesena, chirurgul din Buda Leonard de Messari şi medicul evreŭ al Hanuluĭ tătăresc. (Hurmuzaki, *Documente*, t. VIII, Bucurescĭ 1894; *Cronica Putnénă*, în *Archiva Istorică*, III; A.D. Xenopol, *Istoria Românilor*, II, Iaşĭ 1889).

În anul 1504, când Bogdan, Domn al Moldoveĭ, trimite să céră pe sora regeluĭ Polonieĭ de soţie, trimişiĭ luĭ Bogdan aŭ primit condiţiunea, ca princesa să aducă pe doctoriĭ sĕĭ, pe carĭ Bogdan îĭ va plătì şi întreţiné. De la Bogdan încóce doctorii în ţĕrile române sunt arabĭ, grecĭ, evreĭ şi italienĭ.

Din documentele românescĭ găsite de N. Iorga în Archivele Bistriţeĭ (Partea I, Bucurescĭ 1899) aflăm, că în anul 1527 Petru Vodă scrie din Botoşanĭ la Bistriţa în Transilvania, reclamând un medic (physicus), pe care l-a scos de la Turcĭ şi care acum refusă să vie în Moldova, deşì i se oferise 5.000 de aspri şi doĭ caĭ fórte bunĭ. În lipsă de medicĭ, chiar Domnitoriĭ se căutaŭ cu bărbierĭ, ast-fel Alexandru Vodă Lăpuşnénu, la 27 Maiŭ 1557, scrie din Iaşĭ la Bistriţa, ca să i se trimiţă un bărbier. În luna Ianuarie 1558, Alexandru Vodă Lăpuşnénu,

fiind bolnav de ochĭ la Sucéva, Bistriţeniĭ îĭ trimet pe «chirurgul» bărbier Andreiŭ Enderlein; în luna Maiŭ 1558, Alexandru Vodă se îmbolnăvesce din noŭ, chémă din noŭ pe Andreiŭ şi-l expediéză înapoĭ la 18 Maiŭ cu o scrisóre, în care-l numesce mirificul bărbier. În Iunie acelaşĭ an, Vodă, îmbolnăvindu-se iar, trimite pe Postelnicul sěŭ împreună cu bărbierul Andreiŭ la Sibiiŭ, ca să-ĭ aducă doctor. În Decemvrie 1560, Alexandru Vodă Lăpuşnénu, fiind iar bolnav, se rógă de regele Transilvanieĭ să-ĭ trimiţă pe medicul sěŭ, care fiind bănuit că ar fi voit să otrăvéscă pe Vodă, erà să fie decapitat, dacă n'ar fi intervenit Patriarchul de Constantinopole. Alexandru Lăpuşnénu a murit la Iaşĭ în luna Martie 1561 şi la 1 Aprilie s'a întors la Braşov bărbierul Petru care-l căutase. În anul 1590, socotelile Bistriţeĭ pomenesc cheltuelile făcute în anul 1589 cu doctorul Muraldi, cunoscut din istoria luĭ Michaiŭ Vitézul.

La Călugărenĭ, 1595, a fost prins medicul evreŭ al luĭ Sinan Paşa şi dus în Transilvania la închisóre, el a fost liberat la finele anuluĭ 1595. În anul 1597, Michaiŭ Vitézul, fiind bolnav, a fost căutat de maĭ mulţĭ doctorĭ (Hurmuzaki, *Documente*, t. III).

Am arătat dejà că în Occident, în sec. XVI şi XVII, Astrologia a jucat un rol însemnat în medicină, se pare că căutarea bólelor cu ajutorul Astrologieĭ a fost importată şi în Principatele române. Pravilele luĭ Mateiŭ Basarab interḑic căutarea bólelor prin cetirea din stele şi socotirea, dacă ḑiua în care s'a născut cine-và este bună orĭ rea; B. P. Hasdeŭ în *Cuvênte din Bătrânĭ* vorbesce de un sbornic din secol. XVI, în care se interḑice cetirea în stele, în carĭ cred ómeniĭ ceĭ fără de minte. Una din cele treĭ cărţĭ poporane carĭ compun Codicele Negoian, traduse în românesce înainte de sec. XVII şi copiate de Popa Ioan, Rojdanicul saŭ Zodiile, conţine diferite alte noţiunĭ astrologice carĭ n'aŭ raport cu medicina; ele aŭ fost analisate de colegul nostru I. Bianu în *Columna luĭ Traian*, în anul 1883. În literatura folkloristă găsim urma unor credinţe astrologice; se crede în tóte ţĕrile române, că fie-care copil capĕtă la nascerea sa o stea, că cât timp acea stea lucesce pe bolta ceruluĭ, trăesce şi individul căruia s'a dat (S. Fl. Marian, *Nascerea la Românĭ*, Bucurescĭ 1892; V. Alecsandri, *Poesiĭ populare ale Românilor*, Bucurescĭ 1866).

În sec. XVII încep a venì în România doctorĭ grecĭ, carĭ studiase în Italia şi carĭ ca ortodoxĭ eraŭ bine vĕḑuţĭ. Este interesant că în sec. XVII fie-care ordonanţă medicală (reţetă) se terminà cu cuvintele: vie sănătatea de la puterea divină, care birue tot (C. Erbiceanu, *Cronicariĭ grecĭ*, Bucurescĭ 1900).

În anul 1610 găsim un medic italian la Curtea domnéscă a Moldoveĭ, prin care s'a încercat Mitropolitul Moldoveĭ să otrăvéscă cu grijanie pe Ştefăniţă, fiul luĭ Iancu Voevod (C. Esarcu, *Docum. Veneţ.;* G. I. Ionnescu-Gion, *Doftoricescul Meşteşug).* Pe un chrisov din anul 1634, prin care Mateiŭ Vodă întăresce la Târgovişte cumpĕrarea uneĭ moşiĭ, subscrie între martorĭ şi un Doftor Iane (Bartolomeŭ, în *Revista medic. milit.* 1901). Domnul Moldoveĭ Vasile Lupu aveà doctor al Curţiĭ pe Giovanni Andreo Scocordi (Hurmuzaki, *Docum.*, IV; Esarcu, *Docum. Veneţ.),* Domniĭ Munteniеĭ George Ghica şi Grigorie Ghica, 1650—1680, pe doctorul grec Timon, Şerban Cantacuzino, 1680 — 1688, pe doctorul Iacob Pilarino, care a scris în limba latină un tractat despre altoire (despre variolisare), Ioan C. Basarab Brâncovénu tot pe doctorul Pilarino, apoĭ pe doctorul Pantaleone şi pe doctorul Ioan Comnenul, care funcţionà şi ca profesor de fisică şi de matematică la Şcóla mare de la Sf. Sava în aniĭ 1680—1700, care s'a ocupat şi cu scrierĭ teologice ca şi doctorul Sevastos Trapezuntiul (I. Bianu şi Nerva Hodoş, *Bibliograf. Rom. veche)* şi care a murit în anul 1719. În anul 1697 se află la Bucurescĭ ca medicĭ aĭ Curţiĭ domnescĭ doftoriĭ Enake şi Iacob, în anul 1700 doctorul conte Bartolomeo Ferrati (C. Erbiceanu, *Cronicariĭ Grecĭ;* G. I. Ionnescu-Gion, *Doftoricescul Meşteşug;* N. Iorga, *Mascrisele din Bibliotecĭ străine*, în *Anal. Acad. Rom.*, t. XX. Bucur. 1898).

În secolul XVII terminologia medicală, usitată în acea epocă în occident, erà cunoscută de Românĭ învĕţaţĭ; Miron Costin, în Letopiseţul ţĕriĭ Moldoveĭ de la Aron Vodă încóce, ḑice: Radul Vodă erà un om boléc de mânĭ şi picióre, care bólă Podagra şi Hiragra se ḑice.

Pe lângă mediciĭ cu studiĭ universitare, practicaŭ în Principate şi numeroşĭ chirurgĭ şi bărbierĭ carĭ s'aŭ dat de chirurgĭ. Luarea de sânge constituì partea principală a terapieĭ în maĭ tóte bólele. În socotelile Bisericiĭ catolice din Iaşĭ, găsim în anul 1678 următorul condeiŭ: Chirurgo ab incisione venae aurigae infirmi, f.—6; Eidem in medicinalia alia, f. 2. (N. Iorga, *Studiĭ şi Documente cu privire la Istoria Românilor,* Bucur. 1901). Lipitorile ca şi venesecţiunile eraŭ mult întrebuinţate nu numaĭ în bólă, ci şi pentru a prevenì bólă, pentru aşà numita preînoire orĭ premenirea sângeluĭ. Prinţul Dimitrie Cantemir scrie, că în timpul luĭ babele eraŭ fórte căutate, pentru a face de legăturĭ, de deslegăturĭ, de pricolicĭ, de tricolicĭ, vrăjĭ, farmece, descântece, pentru a da bolnavilor bĕuturĭ, unsorĭ.

Dejà în sec. XVII s'a recunoscut că statul, care îngrijesce de prosperitatea fisică şi morală a poporuluĭ, trebue să considere pe medic

ca factor important pentru îndeplinirea misiuniĭ statuluĭ, că în unele casurĭ judecătorul trebue să baseze judecata pe expertisa medicală. Din acest punct de vedere, admirăm înțelepciunea cu care aŭ fost alcătuite Pravilele luĭ Vasile Lupu Voevod, tâlmăcite din limba elinéscă în limba românéscă și tipărite în mânăstirea Treĭ-Svétitele din Iașĭ la anul de la Christos 1646, și Pravilele luĭ Mateiŭ Basarab Voevod *(Îndreptarea legiĭ luĭ Dumnedeŭ)* imprimate la Târgoviște în anul 1652. Între altele Pravilele luĭ Vasile Lupu prescriŭ cele următóre: «Cela ce nu va chemà vraciŭ (medic) la bóla mueriĭ luĭ și să-ĭ cumpere de tot felul de vracevaniĭ (medicamente) și de alte de tóte bucatele ce-ĭ vor trebuì, și de va murì atuncia dentru acea bólă, pierde-va bărbatul tot venitul ce va avé despre ocinele mueriĭ. De se va prilejì să nu se afle vraciŭ acolo, atuncĭ este dator bărbatul să triméță unde va găsì să-l aducă, de va fi aprópe, iar de va fi departe, nimic nu e datoriŭ. Cela ce ascunde borîturile (vĕrsăturile) omuluĭ celuĭ bolnav și nu le arată la vraciŭ să le vadă, face prepus cum să-l fi otrăvit pe bolnav.» În materie de medicină legală maĭ prescriŭ atât Pravilele luĭ Vasile Lupu, precum și cele ale luĭ Mateiŭ Basarab, ca când va dice vraciul că este rană de mórte saŭ nu de mórte îl vom crede, maĭ vîrtos când se va aflà că vraciul este dascăl, cum le dice acestora, doftorĭ, atuncĭ se crede și maĭ bine decât are a fi altul maĭ prost, bărbierariŭ saŭ descântătoriŭ. Când va dice vraciul cum cutare armă n'a făcut rană de mórte și mărturiile vor dice că rana-ĭ de mórte, maĭ crede-se-va vraciul decât mărturiile. Orĭ-ce va dice vraciul, vom crede pentru rană. Pravilele luĭ Mateiŭ Basarab maĭ adaogă: «Când se va aflà că cel rănit n'a vrut să cheme vraciŭ, saŭ de va fi și chemat și nu l-aŭ chemat la vreme, atuncĭ smîntéla morțiĭ va fi despre cel rănit. De se va găsì că cel rănit nu ascultà cum îl învĕță vraciul, și de se va prilejì să móră de acea rană, atuncĭ vina morțiĭ îșĭ este el singur, iară nu rana. Când cel rănit va să se tămăduéscă cu descântece și cu farmece, atuncĭ el singur este vinovat morțiĭ, și fără numaĭ de va fi rana de cele de mórte și vraciĭ se vor fi părăsit, dicênd că nu se va tămăduì, atuncĭ de nevoe de va chemà și fermecătóre și descântătóre. Cuvîntul vraciŭ ca sinonim cu medic, doftor, îl maĭ găsim până în sec. XIX, în anul 1800—1820, în Cronica Țĕriĭ-Româneşcĭ, scrisă în versurĭ și în prosă de pseudonimul Zilot Românul.

La începutul seculuĭ XVIII, 1700—1714, se găsì la curtea Brâncovénuluĭ doctorul Gheorghe Trapezuntiul, fost bursier al Domnitoruluĭ în Italia, despre care am vorbit maĭ sus și chirurgul frances Lantier (Hurmuzaki, C. Erbiceanu, Gion). Prințul Dimitrie Cantemir,

într'o notă explicativă din *Istoria Imperiuluĭ Otoman*, ḑice că medicul luĭ de Curte erà Licinius, născut la Monobasia orĭ Malvasia, apoĭ doctorul Policola. Tot în primele decenii ale secoluluĭ XVIII a trăit în România Alexandru Mavrocordat, filosof, teolog şi medic, doctor de la Padova şi Roma, tatăl a doĭ Domnĭ, Nicolae şi Ioan Mavrocordat; Alexandru Mavrocordat a scris în limba grécă o carte despre circulaţiunea sângeluĭ (Dimitrie Cantemir, C. Erbiceanu, G. I. Ionnescu-Gion). În timpul Domnuluĭ Dimitrie Cantemir maĭ exercită medicina în Moldova doctoriĭ Testabaza şi Andreiŭ Limie (D. Cantemir); în Muntenia găsim în prima jumătate a secol. XVIII pe doctorul Scarlat Caragea, 1727 (V. A. Urechiă), doctorul Zeiler Fanozzi (Gion), Doctorul Lazăr Scriba, 1735, profesor şi director al Academieĭ din Bucurescĭ (C. Erbiceanu, *Cronicariĭ Grecĭ).*

În secolele trecute mulţĭ bărbaţĭ învĕţaţĭ aŭ studiat medicina numaĭ pentru a se luminà, a-şĭ completà cultura, nu însă pentru a practicà ca medicĭ. Dejà în secol. XVI, Vodă Petru Rareş, unul din Româniĭ ceĭ maĭ învĕţaţĭ din acea epocă, erà medic, precum asigură G. I. Ionnescu-Gion. În acele timpurĭ, maĭ ales în secol. XVIII, când uniĭ medicĭ s'aŭ distins prin cunoscinţele lor enciclopedice, când numĕrul bărbaţilor învĕţaţĭ erà restrîns, domniĭ aŭ chemat adesea-orĭ pe medicĭ în funcţiunĭ diplomatice, administrative, judecătorescĭ şi financiare, chiar până în sec. XIX. În Muntenia găsim în anul 1765 un Mare Spătar doctor în filosofie şi în medicină, Atanasie Comnen Ipsilant; el erà elev al Colegiuluĭ grecesc enciclopedic din mânăstirea Barnovschi din Iaşĭ, a studiat filosofia şi medicina la Padova, a exercitat medicina la Constantinopole şi a venit d'acolo la Bucurescĭ, unde a devenit Mare Spătar, iar în anul 1769 s'a întors la Constantinopole ca Capu-Kehaia al Domnitoruluĭ Valachieĭ Grigore Ghica (A. Papadopol Calimach, *Douĕ rîndurĭ din istoria şcólelor în România*, în *Convorbirĭ Literare*, XX, Bucurescĭ 1886).

În a doua jumătate a sec. XVIII a maĭ exercitat medicina în Moldova Theodorachi, doctor fórte învĕţat, după asigurarea luĭ F. Sulzer, despre care şi Carra ḑice că a fost medic fórte instruit, înzestrat cu cunoscinţe enciclopedice (Carra, *Hist. de la Mold. et de la Val.*, Jassy 1777) ; în Muntenia doctorul Stahl, medicul Domnitoruluĭ Constantin Racoviţă, 1753—1756, menţionat de G. I. Ionnescu-Gion, Eliade Manasi din Melenicul Macedonieĭ, doctor de la Bolonia şi Padova, profesor la Şcóla domnéscă Sf. Sava, 1759—1785, şi medic renumit (C. Erbiceanu), doctorul Dimitrie Procopiŭ Moschopoliténul, care studiase în Italia medicina şi filologia şi fusese profesor la Academia din Bu-

curescĭ, Secretar de stat sub Nicolae Mavrocordat, şi învĕţătorul luĭ Constantin Mavrocordat, fiul Domnitoruluĭ Nicolae Mavrocordat, apoĭ doctoriĭ Petrache Depastes, Nicolae Scordilie, Van der Bechens, Şiropolo, Birkenfeld; Constantin Vardalah, născut la Cair, medic şi matematic, Director Academieĭ domnescĭ în Bucurescĭ, 1805 - 1815 (C. Erbiceanu, F. I. Sulzer, G. I. Ionnescu-Gion). St. I. Raicevich, care în anul 1788 a imprimat la Napoli descripţiunea Principatelor Române, erà medic, n'a exercitat însă medicina şi a ocupat funcţiunea de secretar al Domnitoruluĭ Munteniei pentru corespondenţa străină (F. I. Sulzer). Tot la finele sec. XVIII şi la începutul sec. XIX, găsim în Bucurescĭ pe doctoriĭ D. Notara, D. Caracaş, cu fiiĭ sĕĭ N. şi C. Caracaş, Silvestru Filitis, Darvari, D. Schina, P. Hepites, Atanasie Wogoridi, C. Iatropolu, Rali. În aniĭ 1792—1793 funcţionéză la Râmnicul-Vâlceĭ chirurgul Adam Unriŭ, numit de Episcopul Râmniculuĭ şi plătit cu talerĭ 20 pe lună din baniĭ ce se strîng la cutia milosteniei, pentru căutarea creştinilor ce aŭ trebuinţă (V. A. Urechiă).

La începutul sec. XIX se aflà în România medicĭ numaĭ în oraşele principale, este dar natural că marea majoritate a poporaţiuniĭ Principatelor în cas de bólă maĭ recurge, ca în timpurile precedente, la medicina poporană, la cea călugăréscă şi băbéscă; ca şi astădĭ parte din popor aşteptă tămăduirea bólelor de la biserică, de la rugăciunile preotuluĭ, alta de la descântece şi vrăjitoriĭ.

Dejà Domniĭ Dimitrie Cantemir, Vasile Lupu, Mateiŭ Basarab vorbesc de căutarea bolnavilor cu descântece şi cu amulete; *descântecele* sunt însă de origine cu mult maĭ depărtată, ele constitue partea cea maĭ veche a literaturiĭ poporane, se găsesc dejà în Vedele, scrise în India 1500 anĭ înainte de Christos, ele s'aŭ născut la multe popóre în timpurĭ imemorabile ca produsul credinţeĭ şi al superstiţiuniĭ. Descântecele păgâne aŭ fost modificate de creştinism şi formula creştină eretică s'a substituit celeĭ păgâne. Descântecele aŭ fost studiate de toţĭ folkloriştiĭ românĭ, maĭ ales de colegiĭ noştri B. P. Hasdeŭ, S. Fl. Marian, de regretatul Episcop Melchisedec, apoĭ de G. Dem. Teodorescu şi de alţiĭ, şi de curînd Th. Iordănescu, într'un studiŭ asupra descântecelor, a resumat totul ce s'a scris asupra originiĭ lor mitologice (*Noua Revistă Rom.*, Sept. 1901).

Multe descântece române sunt de origine bulgară, provenite de la secta Pavlicană a Bogomililor, fundată în Bulgaria de Popa Eremia Bogomil, care sectă, în sec. XI şi XII, a fost rĕspândită în Orient. Ca mediciĭ arabĭ, aŭ recomandat şi Bogomiliştiĭ purtarea de amulete, de cărticele scrise pentru a servì ca remediĭ terapeutice şi profilactice contra

bólelor, spre a fi păstrate în casă pentru ca diavolul să nu se apropie; acele cărţĭ scrise conţineaŭ rugăciunĭ şi exorcisme, carĭ s'aŭ transformat în descântece. Biserica ortodoxă a condamnat unele descântece bogomilice. B. P. Hasdeŭ, în *Cuvinte din bătrânĭ*, enumĕră după un sbornic din sec. XVI, între cărţile ce nu trebue cetite: « Rugăciunĭ de frigurĭ şi de buba rea »; « Despre cele şépte frigurĭ »; « Alte rugăciunĭ mincinóse de frigurĭ, carĭ le scriŭ pe nafure şi pe mere, ca să scape de bólă »; « Cetirea în stele în carĭ cred ómeniĭ ceĭ fără de minte », ş. a.

Descântecele se baséză pe credinţa, că nisce fiinţe rele aduc bóle, că aceste fiinţe se află în luptă cu Dumneḑeŭ, de la care solicităm ca să le gonéscă. Atmosfera este plină de acele fiinţe patogene, invisibile, ca Iele, Moroĭ, Moróice, Diochĭ, Dióice, Strigoĭ, Dracĭ, Drăcóice, Iroḑĭ, Samce, ş. a. După B. P. Hasdeŭ, *Columna luĭ Traian*, 1876, Ielele sunt de origine tracică (dacică). Descântecele se adreséză sfinţilor, pentru ca să scape pe bolnav de aceste duhurĭ rele.

Pe lângă descântece se căutaŭ bólele, în Principatele române, ca şi în Occident, încă din sec. XVI, prin *aplicarea de petre cu virtuţĭ tămăduitóre* pe partea suferindă (Papiu Ilarian, *Tes. de monum. istor.*, II); acéstă metodă terapeutică se datoră şcóleĭ arabe de medicină. Purtarea de amulete ca remediŭ contra bólelor şi ca prevenţiune contra îmbolnăviriĭ a isvorît asemenea din şcóla arabă, ea a fost recomandată nu numaĭ de Bogomilişti, ci şi de călugăriĭ ortodoxĭ din Orient; Archidiaconul Paul de Alepo, în aniĭ 1650—1660, a căutat la Târgovişte mulţĭ bolnavĭ cu amulete, cu descântece, cu rugăciunĭ şi cu medicamente (G. I. Ionnescu-Gion), deşi Pravilele luĭ Mateiŭ Basarab aŭ interḑis purtarea de baere.

E. Grave scrie (*Étude sur l'histoire de la Pharmacie*, Mans 1878) că, la Grecĭ, rhizotomiĭ, culegĕtoriĭ de plante medicinale, sciaŭ riturile şi formulele secrete ce se observaŭ la adunarea şi uscarea plantelor; unele plante se culegeaŭ numaĭ la lumina luniĭ, cu faţa întórsă spre apus, cu pronunţarea uneĭ incantaţiunĭ, altele se scoteaŭ din pămînt, după ce s'aŭ tras în jurul lor pe suprafaţa soluluĭ, cu un instrument ascuţit, treĭ cercurĭ cu cântarea uneĭ formule. Încă pe la finele seculuĭ XV, chiar în Occidentul Europeĭ, uniĭ farmacişti, la prepararea medicamentelor, împrumutaŭ conjuraţiunile riturilor egiptene şi celor scandinave. Şi în ţĕrile române descântătoriĭ observă asemenea procedărĭ la culegerea plantelor medicinale.

S. Fl. Marian şi alţĭ folklorişti românĭ ne arată, că obicĭnuit partea principală a descântecelor constă în întrebuinţarea de plante şi de alte obiecte carĭ exercită o acţiune vindecătóre, iar versurile ce le

recitéză descântătórele conţin şi un fel de ordonanţă medicală, de reţetă. În Botanica populară circulă o mulţime de legende şi tradiţiunĭ asupra unor plante şi asupra întrebuinţăriĭ lor ca lécurĭ, la descântece şi la farmece. F. I. Sulzer ḑice în *Geschichte des Transalpinischen Daciens*, Wien 1781, că ţĕranul român din experienţă şi din moştenire posedă cunoscinţă maĭ bună a lécurilor vegetale, a plantelor usitate contra bólelor, decât felceriĭ şi alţĭ înşelătorĭ, carĭ în timpul luĭ Sulzer s'aŭ dat de doctorĭ. *Botanica populară*, publicată de St. Orăşanu în anul 1900, conţine date bibliografice importante, amănunte, asupra unor vegetale usitate ca lécurĭ poporane, la descântece şi în farmacie. Deşì opul luĭ St. Orăşanu are un scop maĭ mult lexicografic, el nu este fără interes pentru istoria medicineĭ şi a farmacieĭ române, ca şi publicaţiunile maĭ vechĭ asupra acesteĭ materiĭ ale luĭ C. Vârnav din anul 1836, I. Czihak şi I. Szabo din anul 1863, Ulrich Hoffmann din anul 1862—1864, B. P. Hasdeŭ din *Columna luĭ Traian*, III, A. Fĕtu ş. a., despre carĭ vom vorbì în Istoria Farmacieĭ.

Descântecele nu trebue să se confunde cu vrăjitoriile. S. Fl. Marian în lucrările sale: *Descântecele poporane române*, Sucéva 1886, şi *Vrăjĭ, farmece şi desfacerĭ*, în *Anal. Acad. Române*, S. II, T. XV, 1893, arată că, pe când descântecele aŭ tot-deauna în vedere alinarea şi vindecarea diferitelor bóle corporale, pe atuncĭ vrăjile, farmecele şi desfacerile aŭ în vedere alt scop, acela de a face cuĭ-và rĕŭ. Acéstă distincţiune între descântece şi vrăjĭ nu se face şi nu s'a făcut tot-deauna. Archiepiscopul catolic Marcus Bandinus ḑice în aşà numitul *Codex Bandinus* din anul 1646, publicat de Academia Română în anul 1893: «A exercità şi a învĕţà arta descântăriĭ şi a farmecelor este învoit în România şi lucru de cinste orĭ şi cuĭ». Acéstă afirmaţiune este justă numaĭ în ceea ce privesce descântecele, nu însă în privinţa farmecelor, ea este în contraḑicere cu o condamnare veche a vrăjilor, pe care o găsim în Pravilele luĭ Mateiŭ Basarab, tipărite în Târgovişte în anul 1652, care la glava CCCXXVIII prescrie cele următóre: «Pentru vrăjĭ şi fermecătorie şi pentru ceia ce merg pe la vrăjitorĭ, şi pentru ceia ce pórtă baere: Canonul 65 al mareluĭ Vasilie poruncesce, ca vrăjitoriĭ şi cele ce varsă céră saŭ plumb, cositoriŭ, saŭ carele légă bărbatul şi muerea, saŭ va fi alt-fel de vrăjĭ, acela anĭ 20 să nu se cuminice; şi să sciţĭ că pe aceia chémă vrăjitorĭ, cariĭ chémă draciĭ şi fac vrăjile, pe voile acelea ce vor între stricăciunea ómenilor. Încă şi ceia ce aduc vrăjitoriĭ saŭ vrăjitóre, aceia 5 anĭ să nu se pricestuéscă».—Cu mult maĭ aspră erà pedépsa impusă presupuşilor vrăjitorĭ

şi persónelor obsediate de diavolĭ în ţĕrile protestante şi catolice; chiar până în secolul XVIII, ele aŭ fost arse de viĭ cu miile.

Colegul nostru S. Fl. Marian a cules tóte scrierile asupra descântecelor şi relatéză despre cele din Dobrogea publicate de T. T. Burada în anul 1880, din Moldova reproduse de un anonim în *Buciumul Român* din Iaşĭ în anul 1878, din Transilvania de W. Schmidt în cartea: *Das Jahr und seine Tage, Meinung und Brauch der Romänen Siebenbürgens*, Hermannstadt 1866, din Bucovina de I. Berariŭ în *Aurora Română* din Cernăuţĭ, 1881. D. P. Lupaşcu în lucrarea *Medicina Babelor* tipărită în *Anal. Acad. Rom.* în anul 1890, cu un raport al colegului nostru I. Bianu asupra aceleĭ lucrărĭ, publică descântece cu reţetele lor de aplicaţiune, doftorìĭ şi vrăjitorìĭ fără descântece, reţetele lécurilor şi vrăjitoriilor băbescĭ pentru vite şi paserĭ, despre carĭ crede că isvoresc de mulţĭ secolĭ în urmă, în fine D. P. Lupaşcu dă tabela de numele şi prenumele vracilor şi vrăjitorilor poporuluĭ rural din Moldova, din carĭ 52 sunt Românĭ, 6 Ţiganĭ, 1 Armén, 8 Evreĭ, iar 21 aŭ refusat ca numele lor să fie publicat. Descântecele publicate de regretatul Episcop Melchisedec în *Revista p. Ist. Archeol. şi Filol.*, II, Bucur. 1884 sunt luate dintr'un manuscript, făcut de monachul Porfiriŭ în anul 1839 în mânăstirea Bisericanĭ, care represintă colecţiunea cea maĭ veche.

N. Leon în *Zoologia medicală a ţĕranuluĭ Român*, *Archiva*, VIII, Iaşĭ 1897 ḑice că în fie-care sat se maĭ află câte o babă saŭ unchiaş, carĭ cunosc buruenele şi animalele de léc, scie să descânte, să facă de dragoste, să pue pahare, lipitorĭ, să deà argint viŭ, să ghicéscă în bobĭ, să ieà sânge. Babele şi uncheşiĭ sciutorĭ de tóte se deosibesc în două categoriĭ: în vracĭ şi vrăjitorĭ. Vraciĭ şi vracele sunt un fel de doftorĭ şi doftoróie, eĭ sciŭ să lecuéscă şi să prepare doftorìĭ din buruene şi animale: alifiĭ, ciaiurĭ, rachiurĭ, oţeturĭ, scăldăturĭ, afumăturĭ, sciŭ a pune pahare, lipitorĭ, a arde căţeĭ de sub limbă, a scóte cu limba gunóele carĭ din întîmplare cad în ochĭ, a oblojì rănile, sciŭ să descânte a bine. Pe când aceştia lucréză numaĭ cu duhurile bune, cu credinţa în Dumneḑeŭ şi în toţĭ sfinţiĭ, vrăjitoriĭ şi vrăjitórele din contră lucréză cu duhurile necurate, cu credinţa în dracĭ şi în tóte spiritele rele (spirituşĭ). În unele sate sunt cărturărese, carĭ daŭ cu cărţĭ ca să ghicéscă vraciul cu care trebue să se lecuéscă bolnavul.

Să nu ne mirăm de încrederea în medicina populară, în cea băbéscă, a stratelor late ale poporuluĭ, carĭ baséză judecata pe principiul fals: post hoc ergo propter hoc, carĭ ignoréză faptul că multe bóle se vindecă fără întrebuinţarea medicineĭ, că medicina băbéscă nu înlătură forţa tămăduitóre a naturiĭ, a însuşĭ organismuluĭ, pe care aŭ

cunoscut-o dejà medicii din anticitatea clasică. Hippocrate dejà a ḑis: Vindecarea nu este resultatul oracolului, comunicat bolnavului în timpul întunericului nopții, vindecarea este datorită naturii proprii a corpului, însăși viéța omului constitue puterea vindecătóre.

Astăḑi în măsura în care sătenii se conving de superioritatea medicinii sciințifice, de resultatele ei, de binefacerile spitalelor, dispar treptat babele și unchiașii cari fac pe vraci și cari descântă de bóle, precum aŭ dispărut chirurgii și oculiștii empirici, cari aŭ exercitat până la a doua jumătate a secolului XIX.

Principele Dimitrie Cantemir laudă în Istoria Imperiului Osmanilor abilitatea unor Albanesi, chirurgi empirici, cari făceaŭ chiar operațiuni radicale de hernii și din cari unul a vindecat pe secretarul lui Cantemir de acéstă infirmitate; în amândouĕ Principatele române s'aŭ găsit asemenea chirurgi încă în prima jumătate a secolului XIX, ei operaŭ și cataracte, scoborînd lentila ochiului cu o lanțetă de forma acului, cu care s'aŭ făcut asemenea operațiuni la Roma în timpul lui Corneliŭ Celsiŭ. În Bucuresci a funcționat ca medic de ochi empiric Christu Ianiotul, plătit de stat, el figuréză în *Almanachul Statului* pe anul 1839, între funcționarii sanitari, și l-am putut urmărì în scriptele Comitetului sanitar până în anul 1853.

Până la jumătatea secolului XIX, unii *Bărbieri* aŭ mai exercitat pe lângă mica chirurgie și medicina. Confusiunea între bărbier și chirurg este veche, nu însă de origine romană; colegul nostru I. Kalinderu în lucrarea *Portul perucilor și bărbierii la Romani (Analele Academiei Române*, t. XXIII, Bucuresci 1901) ne spune, că cumularea profesiunii de bărbier și de sub-chirurg n'a existat la Romani; ea a fost importată la noi din Germania, unde mai ales bărbierii militari, «Feldscherer», aŭ dobândit óre-care rutină în căutarea rănilor și aŭ exercitat chirurgia și medicina. Celebrul medic al secolului XVI, Theophrastus Paracelsus, născut în Elveția, a început cariera ca «Feldscherer» în răsbóele din Olanda și din Neapole. Până la începutul secolului XIX, în Germania, Austria, și Ungaria, patronii stabilimentelor de băi executaŭ și mica chirurgie și cuvîntul «Bader» a devenit sinonim cu sub-chirurg și chiar cu chirurg. Abià în anul 1866 s'a făcut la noi primul pas pentru separarea micii chirurgii de la meseria de bărbier, prin regulamentarea învĕțăturii practice a sub-chirurgilor nu numai în Capitală, ci și în câte un spital din fie-care județ, prin introducerea examenului de sub-chirurg, prin precisarea competinței sub-chirurgilor. Sub-chirurgii (în Germania Heildiener, Heilgehülfen, Lazarethgehülfen) sunt agenți medicali inferiori, indispensabili și astăḑi

pentru executarea unor manipulaţiunĭ, carĭ reclamă óre-care dexteritate manuală şi cunoscinţe elementare de asepsie şi antisepsie, eĭ sunt întrebuinţaţĭ pentru lucrările de mica chirurgie, pentru masagiŭ, ca pedicurĭ, şi ca desinfectorĭ. Militariĭ eşiţĭ din companiile sanitare ale armateĭ daŭ contingentul cel maĭ bun pentru formarea de sub-chirurgĭ civilĭ. Ca în alte ţĕrĭ s'aŭ scris şi la noĭ numeróse manuale pentru instrucţiunea sub-chirurgilor.

Deşì bărbieriĭ şi coaforiĭ aŭ încetat a maĭ constituì agenţĭ medicalĭ, li se cer óre-carĭ noţiunĭ de asepsie şi antisepsie. În anul 1891 am luat iniţiativa, pentru ca Primăria oraşuluĭ Bucurescĭ, printr'o ordonanţă, să prescrie regulele de curăţenie şi de asepsie ce urméză a se observà în oficinele de bărbier şi de coafor şi, în anul 1899, Primăria Capitaleĭ a publicat din noŭ Instrucţiunĭ sanitare pentru bărbierĭ, coaforĭ şi pedicurĭ.

Masagiul constitue un factor terapeutic fórte vechiŭ, întrebuinţat dejà de Chinesĭ, Inḑĭ, Egiptenĭ, Grecĭ, Romanĭ. Herodicos, 460 anĭ înaintea luĭ Christ, a întrodus în Medicină tratamentul fisical şi dietetic. După E. Littré, cuvîntul masagiŭ este de origine grécă şi însemnéză apĕsare cu mâna a părţilor musculare a corpuluĭ, tracţiunea articulaţiunilor pentru a le da maĭ multă mobilitate, comprimarea şi frecarea metodică a peleĭ şi a ţesĕturilor subjacente pentru a excità vitalitatea lor. În timpurile hippocratice masagiul se exercità prin malaxaţiunĭ, fricţiunĭ uscate şi umede cu perie saŭ cu burete, presiunĭ şi mişcărĭ pasive; în evul mediŭ s'a adăogat baterea părţilor bolnave, biciuirea lor; în anul 1685, Pauliniŭ a maĭ executat percuţiunea, sguduiturile, clacmentul şi a scris despre utilitatea flagelaţiunilor pentru vindecarea melancolieĭ, nebunieĭ, epilepsieĭ, paralisieĭ, guteĭ şi a unor bóle abdominale. În cele din urmă 2 deceniĭ ale seculuĭ XIX, masagiul a fost exercitat în mod raţional şi perfecţionat de uniĭ specialiştĭ; în România masagiul constitue de mult un factor terapeutic important şi chiar vechia panacee în contra bólelor, călcarea de urs, este tot un fel de masagiŭ. P. R. Manea a publicat în anul 1885, drept tesă de doctorat în medicină, un studiŭ asupra acţiuniĭ masagiuluĭ care conţine date istorice interesante. În anul 1890 operaţiunea de masagiŭ a fost regulamentată şi înscrisă între lucrările de mică chirurgie. De odată cu perfecţionarea masagiuluĭ aŭ fost întroduse în România şi cele-lalte metode ale Mecanoterapieĭ, maĭ ales Baia Centrală din Bucurescĭ a fost înzestrată cu aparate moderne de mecanoterapie, de ortopedie şi de gimnastică medicală, după sistemul luĭ E. Zander din Stockholm.

*

Luarea de sânge este o operaţiune fórte veche, întrebuinţată nu numaĭ ca remediŭ în contra maĭ tutulor bólelor, ci şi ca măsură preventivă în contra diferitelor perturbaţiunĭ ale funcţiunilor organismuluĭ; ea a fost practicată dejà înaintea luĭ Hippocrate, adoptată de el pentru a ajutà natura la scóterea din corp a zemurilor bolnave. În secolul XVI s'a prescris luarea de sânge, punerea de ventuse şi de lipitorĭ după indicaţiunĭ astrologice (Henrik Ranzau, *De conservanda valetudine*, 1584; Chr. Daremberg, *Histoire des sciences médicales*, Paris 1870). În secolul XVII, XVIII şi la începutul secoluluĭ XIX, venesecţiunile aŭ maĭ rĕmas agentul terapeutic principal în maĭ tóte bólele. În România venesecţiunile eraŭ practicate în secolul XVIII şi în prima jumătate a secoluluĭ XIX maĭ ales la clasele superióre ale societăţiĭ; maĭ rĕspândită erà întrebuinţarea de *lipitorĭ*, şi chiar la prima apariţiune a cholereĭ în România în anul 1831, instrucţiunile oficiale din amândouĕ Principatele recomandaŭ lipitorile ca remediŭ în contra aceleĭ bóle. Comerciul cu lipitorĭ erà controlat de Guvern, încredinţat unuĭ întreprindĕtor general investit cu monopol, căruia s'a prescris taxa cu care are să vîndă lipitorĭ. În Moldova s'a desfiinţat acest monopol în anul 1847, când s'aŭ obligat farmaciştiĭ, chirurgiĭ şi bărbieriĭ ca să fie tot-deauna aprovisionaţĭ cu lipitorĭ; în Muntenia monopolul lipitorilor a fost mănţinut până la anul 1860.

Pe lângă progrese aŭ fost şi unele rătăcirĭ ale medicineĭ importate în România din Occident, una din ele este Homeopatia.

Homeopatia a apărut în Principatele Române între aniĭ 1840—1850. Homeopatia este metoda terapeutică inventată de Samuel Hahnemann din Lipsca şi expusă în scrierile sale: *Organon der rationellen Heilkunde*, 1810; *Die chronischen Krankheiten und ihre homoeopatische Heilung*, 1828; *Reine Arzneimittellehre*, ş. a. Hahnemann a voit să rĕstórne regula stabilită de Hippocrate: contraria contrariis curantur, propovĕduind principiul: Similia similibus curantur, tratarea bólelor cu substanţe despre carĭ se crede că produc la omul sănătos simptome analoge ca cele pe carĭ voim să le combatem. Doctrina patologică şi metoda terapeutică a luĭ Hahnemann aŭ fost greşite; după acea doctrină bóla constă în simptomele datorite uneĭ schimbărĭ invisibile în corp, provocată de o forţă fără materie, şi nu pot existà două bóle în corp, cea artificială produsă prin medicament înlătură dar pe cea spontanee, naturală. Conform farmacodinamiceĭ omeopatice, medicamentele se întrebuinţéză în dose infinitesimale, în diluţiunĭ în carĭ nu se maĭ pot constatà prin reactive chimice; puterea lor terapeutică este, după Hahnemann, cu atât maĭ forte, cu cât diluţiunea este maĭ mare.

Homeopaţii fac dar, fără voia lor, medicină expectantă, adecă medicaţiunea lor fiind lipsită de orĭ-ce acţiune asupra organismuluĭ, eĭ lasă pe natură să vindece bóle, ceea ce nu este permis în acele casurĭ, în carĭ o acţiune energică este indicată, în carĭ vindecarea spontanee nu este probabilă. Doctrina luĭ Hahnemann a avut însă succesul de a combate polifarmacia usitată în acea epocă, prescrierea de medicamente complicate, de luarea simultanee de maĭ multe remediĭ în dose marĭ. Partea mistică a Homeopatieĭ a atras între adepţiĭ eĭ uniĭ ómenĭ lipsiţĭ de cunoscinţe medicale, carĭ cu bună credinţă s'aŭ credut capabilĭ a căută bolnavĭ. Popularisarea sciinţelor, succesele dobândite de medicina raţională, aŭ redus şi la noĭ numĕrul apostolilor Homeopatieĭ, care numĕr de la început a fost neînsemnat. Abià se maĭ mănţin câţĭ-và medicĭ homeopaţĭ în oraşele principale ale Austrieĭ, Ungarieĭ, Italieĭ, Rusieĭ; în România nu maĭ există un asemenea medic de la anul 1875—1880, ci numaĭ câţĭ-và diletanţĭ carĭ exercită în familia lor Homeopatia şi Electro-homeopatia. Ultima apariţiune în literatura homeopatică română este *Vade-mecum al adevĕrateĭ Electro-Omeopatiĭ* a luĭ Cesare Mattei, tradus în românesce de d-na C. Bruzzesi, Bucurescĭ 1885.

Misticismul care a influenţat medicina pe la finele sec. XVIII şi pe la începutul sec. XIX a molipsit şi un medic reputat ilustru, pe Chr. W. Hufeland, născut la 1762, profesor la Iena, 1793, Director al administraţiuniĭ sanitare prusiane supreme, Collegium medico-chirurgicum din Berlin, 1801—1836, când a murit. Una din operele luĭ Hufeland, *Macrobiotica*, a fost tradusă în românesce de I. T. Albineţ şi imprimată la Iaşĭ, 1838. Hufeland recomandà Homeopatia, Medicina magică şi Magnetismul animal.

Magnetismul animal, *Mesmerismul*, a fost întrodus în Medicină de Fr. Mesmer, născut în anul 1734; în anul 1764 el a ţinut la Viena disertaţiunea de doctor în medicină: *De influxu planetarum în corpus humanum.* Mesmer a practicat maĭ întâiŭ la Viena, a întrebuinţat pentru vindecarea bólelor magnetul mineral, maĭ târdiŭ credeà că posedă puterea magnetică în mânile sale propriĭ şi publică la Paris în anul 1776 lucrarea: *Mémoire sur la découverte du Magnétisme animal.* Francesiĭ n'aŭ dat importanţă acesteĭ descoperirĭ şi, în timpul revoluţiuniĭ francese, Mesmer a fugit din Paris spre a nu fi guilotinat. În Germania Mesmerismul a fost luat în serios de filosoful Schelling şi de medicul Hufeland. În tótă Europa, până în dilele nóstre, mulţĭ şarlatanĭ aŭ exploatat credulitatea publiculuĭ şi, ca în alte ţĕrĭ, şi în România s'aŭ maĭ vîndut în a doua jumătate a sec. XIX diferite amulete şi preparate

farmaceutice, cărora s'a atribuit o acţiune magnetică asupra corpului bolnav.

Am vĕḑut că în prima jumătate a sec. XIX, în Principatele române exercită un numĕr mic de medicĭ, cu puţine excepţiunĭ străinĭ. În anul 1834 s'aŭ aflat în Muntenia numaĭ 27 doctorĭ în medicină şi 15 magistri şi patronĭ în chirurgie şi în obstetrică. Până în anul 1847, în amândouĕ Principatele, unele judeţe eraŭ cu totul lipsite de medicĭ. În anul 1860, catagrafia oficială a personaluluĭ medical din Muntenia, alcătuită de C. Davila, arată 96 doctorĭ în medicină, 18 magistri în chirurgie, 18 patronĭ în chirurgie, 7 veterinarĭ, 5 dentiştĭ, 74 móşe, 78 farmaciştĭ. În Moldova aŭ exercitat, la finele annluĭ 1861, 95 doctorĭ în medicină, 4 magistri în chirurgie, 41 patronĭ în chirurgie, 7 dentiştĭ, 8 veterinarĭ, 230 móşe, 58 farmaciştĭ funcţionând în 44 farmaciĭ.

Carol Davila a luat iniţiativa pentru îmmulţirea personaluluĭ medical şi înzestrarea treptată a ţĕriĭ cu medicĭ românĭ. Am arătat dejà în I-a parte a acesteĭ lucrărĭ că, după ce n'aŭ reuşit încercările luĭ Nicolae Kretzulescu, care în aniĭ 1841—1842 a voit să fundeze o şcólă de medicĭ ruralĭ, Carol Davila, care nu s'a descuragiat din causa oposiţiuniĭ medicilor, care nu s'a dat înapoĭ înaintea nicĭ unuĭ obstacol, a deschis în anul 1855 şcóla militară de chirurgie din Bucurescĭ, devenită în anul 1857 Şcólă naţională de medicină, în anul 1869 Facultate de medicină.

Atât acéstă Facultate, precum şi cea din Iaşĭ, deschisă în anul 1885, aŭ dat ţĕriĭ un numĕr maĭ mult decât îndestulător de medicĭ, şi la începutul anuluĭ 1901 exercità în Regatul Român:

1.224 Doctorĭ în medicină,
32 Licenţiaţĭ în medicină,
541 Farmaciştĭ,
201 Veterinarĭ,
25 Chirurgĭ-Dentiştĭ,
17 Dentiştĭ clasa II,
27 Subchirurgĭ-dentiştĭ,
1.107 Móşe, din carĭ 60 móşe de clasa II.

În Regatul Român vine în termen mediŭ 1 medic la 4.777 locuitorĭ şi pe 103,5 kilometri patraţĭ, mediciĭ sunt însă împărţiţĭ într'un mod fórte inegal peste tot teritoriul ţĕriĭ: în judeţul Ilfov vine un medic la 1.800 locuitorĭ şi pe 18 kilometri pătraţĭ; în judeţul Iaşĭ la 2.500 locuitorĭ şi pe 48 kilometri pătraţĭ; în judeţul Bacăŭ la 10.000 locuitorĭ şi pe 200 kilometri pătraţĭ;în judeţul Vlaşca la 20.000 locuitorĭ şi pe 400 kilometri pătraţĭ.

Îmmulţirea repede a personaluluĭ medical, faţă cu numĕrul însemnat de instituţiunĭ medicale pentru căutarea gratuită a bolnavilor, a produs dejà în România, ca şi în alte ţĕrĭ, un proletariat de medicĭ care trebue să ne îngrijéscă, căcĭ réua situaţiune economică opresce mulţĭ medicĭ de la studiul ulterior, de la completarea cunoscinţelor culese în şcólă şi în spital şi corumpe adesea-orĭ moravurile. Din Germania vin arătărĭ analoge, din causă că acel imperiŭ posedă asstădĭ 27.000 medicĭ, numĕr prea mare în raport cu poporaţiunea. În Ungaria, într'un memoriŭ publicat la finele anuluĭ 1900, medicií acusă pe Guvern că ar fi causa miserieĭ în care zace mare parte a personaluluĭ medical, fiind-că Guvernul nu îmmulţesce numĕrul funcţiunilor medicale; eĭ arată că icĭ-colo un singur medic funcţionar are până la 47 comune de îngrijit, că sunt circumscripţiunĭ de 100.000 suflete fără medic, că în anul 1897 aŭ murit 26.443 copiĭ în etate până la 2 anĭ necăutaţĭ de medic. Din Francia vin plângerĭ despre decadenţa corpuluĭ medical, despre întinderea şarlatanismuluĭ, despre scăderea simţuluĭ datorieĭ, din causa îmmulţiriĭ medicilor, a primiriĭ în spitale de ómenĭ cu dare de mână, şi se cere, ca măsură maĭ urgentă, restrîngerea consultaţiunilor gratuite.

În România, Asociaţiunea generală a medicilor a început asemenea să se îngrijéscă de sărăcia crescênd a unuĭ numĕr însemnat de medicĭ; este generală credinţa, că liberalitatea prea mare cu care se acordă la noĭ asistenţa medicală gratuită persónelor carĭ nu sunt sărace, că maĭ ales policlinicile ar contribuì la starea materială rea a medicilor. Lupta pentru existenţă trece câte odată peste limita faptelor corecte, carĭ însă nu sunt interdise în mod positiv de legile penale. Ne lipsesce în acéstă privinţă un juriŭ de onóre, analog cu camera avocaţilor. În Germania şi în Austria există camere saŭ sindicate obligatorii ale medicilor, cu regulamente de disciplină şi cu juriĭ de onóre, şi se impune împlinirea acesteĭ lacune din organisaţiunea nóstră medicală.

În tóte statele este *exerciţiul medecineĭ supus la privigherea* din partea administraţiuniĭ centrale. În ţĕrile române acéstă privighere datéză din anul 1775, când Domnul Muntenieĭ Alexandru C. Moruzi a ordonat, ca şarlataniĭ să fie opriţĭ de la exerciţiul medicineĭ; în anul 1795 s'a hotărît ca doctoriĭ veniţĭ din noŭ în politia Bucurescilor să nu pótă exercità, până ce Archiatros nu-ĭ va cercetà de aŭ praxis, de sunt adevĕrat doftorĭ cu vr'o mărturie în scris. La 19 Maiŭ 1803, Domnul Muntenieĭ Constatin A. Ipsilant a scris un pitac către Archiatros, arătând că uniĭ medicĭ scriŭ reţetele cu numirĭ şi cu numere se-

crete, înţelese numaĭ de spiţeriĭ cu carĭ sunt înţeleşĭ şi ordonă luĭ Archiatros să comunice spiţerilor şi medicilor, că ceĭ carĭ vor comite asemenea neregularităţĭ vor fi pedepsiţĭ. În anul 1804 acelaşĭ Domn, printr'un pitac din 19 Septemvrie, ordonă luĭ Vel Spătar, ca pe Anica Arménca, care înşélă lumea căutând bolnaviĭ cu buruenĭ şi care a dat buruenĭ unuĭ bolnav, care în acea ḑi a murit, să o trécă surgun peste Dunăre. În anul 1808, Vodă al Munteniei Alexandru Ipsilant numesce pe Panait doctor al politieĭ Craiova, după ce Archiatros l-a examinat şi l-a găsit vrednic. In anul 1809, Divanul Munteniei a numit o comisiune, însărcinată cu examinarea titlurilor medicilor, care comisiune a constatat, că dintre mediciĭ carĭ atuncĭ aŭ exercitat în Bucurescĭ, 11 nu făcuse studiĭ medicale (V. A. Urechiă, *Istoria cultureĭ naţionale*, Bucurescĭ 1892; V. A. Urechiă, *Istoria Românilor*, T. XI, Bucurescĭ 1900). Nu póte fi îndoélă că în Principatul Moldoveĭ, în acelaşĭ timp ca în Muntenia, a fost controlat exerciţiul medicineĭ, ne lipsesc însă date asupra aceluĭ control din timpul dinaintea Regulamentuluĭ Organic.

După promulgarea Regulamentelor Organice, Comitetul carantinesc şi Comisia doctoricéscă din amândouĕ Principatele controléză diplomele persónelor carĭ aŭ voit să exercite ca doctorĭ în medicină. În anul 1836, Departamentul pricinilor din Lăuntru al Munteniei, după cererea Comitetuluĭ Carantinesc, ordonă Ispravnicilor, ca să oprécă pe ceĭ carĭ, fără a avé cuviinciósele diplome, întrebuinţéză meşteşugul doftoricesc cu darea de doftoriĭ şi să-ĭ trimiţă la Departament, care îĭ va da peste graniţă (*Bulet.*, No. 16, 1836 Iun. 31.); măsura erà prea severă, faţă cu împrejurarea, că pe atuncĭ în unele judeţe nu se aflà nicĭ un doctor în medicină. Un regulament alcătuit de Comitetul sănătăţiĭ al Principatuluĭ Moldoveĭ în anul 1841 însărcinéză Comisia doctoricéscă cu examinarea medicilor carĭ se aşéză în ţéră. Printr'o circulară a Comitetuluĭ sănătăţiĭ din Moldova din anul 1847 către Ispravniciĭ şi Fisiciĭ de ţinuturĭ, se prescriŭ pedepse pentru femeile doftoróe ce ar da fumurĭ. O ordonanţă a Domnitoruluĭ Moldoveĭ din 3 Maiŭ 1856 stabilesce, că toţĭ mediciĭ şi farmaciştĭ veniţĭ din noŭ vor trece examenul înaintea Comisiuniĭ doctoricescĭ şi vor presintà pe lângă diplomă şi certificate de studiŭ, ceĭ cu diplome din Germania şi certificatul de admitere la libera practică în Germania. În Muntenia un regulament din anul 1842 prescrie modul examenuluĭ, ce vor depune înaintea Comisiuniĭ doctoricescĭ mediciĭ şi farmaciştiĭ veniţĭ din noŭ în ţéră; acest regulament a fost completat în anul 1851 şi modificat în anul 1860, când s'a hotărît că juriul examenuluĭ se va compune din 5 profesorĭ aĭ

Şcóleï naţionale de medicină. Legea sanitară din anul 1874 însărcinéză pe Ministeriul Instrucţiunii publice cu validarea diplomeï de medic, veterinar, farmacist. În virtutea modificăriï întroduse în legea sanitară în anul 1885, admiterea la liberă practică a medicineï şi farmacieï devine iar un atribut al Ministeriuluï de Interne cu concursul Consiliuluï sanitar superior, şi de atuncï examenul de stat al medicilor şi farmaciştilor cu diplome străine se depune înaintea unuï juriŭ mixt, compus din membriï Consiliuluï sanitar superior şi din profesorï aï Facultăţiï de medicină din Bucurescï.

Apariţiunea femeiĭ în medicină este veche. La Grecï şi la Romanï, afară de unele móşe carï aŭ exercitat medicina, aŭ existat şi femeï medicï carï nu eraŭ móşe. Pentru Grecï ne-o spune Hippocrate, pentru Romanï se găsesc inscripţiunï relative la aceste medicae în *Corpus Inscriptionum latinarum*, vol. VI, IX şi X. Din Şcóla de Salerno a eşit în anul 1059 vestita Trotula de Ruggiero, una din «Matronae Salernitanae», care a scris *De mulierum passionibus ;* din acea şcólă aŭ maï eşit medice arabe «Saracenae», cum le numesc autoriï din acele timpurï (*Wolphii Gynaec.*, Basileae 1566); apoï Abella, care a scris: *De atra bile* şi *De natura seminis humani;* Constanza Calenda, 1400—1425; Mercuriade, autórea scrierilor: *De crisibus, de febre pestilenti, de curatione vulnerum ;* Rebeca Guarna, care a compus tratatele: *De febribus, de urinis, de embryone,* şi Margherita de Napoli. Pe la jumătatea sec. XVII se bucură în Italia de reputaţiunea de medică Adelmota Maltraversa (A. Dechambre, *Dictionn. encyclop. des sciences méd.* Paris 1877).

În Germania a trăit în secolul XII vestita medică Hildegarde von Bingen, superióra mânăstiriï Rupertsburg (sfînta Hildegarda), decedată în anul 1180. În anul 1603 a apărut un manual german de medicină, *Arzneybuechlein*, scris de Barbara Weintraubin. La începutul seculuï XVIII, Helene Adelgunde von Nolde a scris: *Medulla medicinae oder kurzer Begriff wie man die Medizin recht gebrauchen soll,* Wehrendorf 1702. Dorothea Christina Erxleben a devenit în anul 1754 doctor în medicină la Universitatea din Halle. În Germania s'aŭ scris multe cărţï despre femeile carï s'aŭ distins în medicină, din carï sunt maï importante : P. F. Schacher, *De feminis ex arte medica claris,* Lipsiae 1738, şi Chr. F. Harless, *Die Verdienste der Frauen um Naturwissenschaft, Gesundheits- und Heilkunde,* Goettingen 1830.

În anul 1691 s'a imprimat la Paris: *Recueil des secrets en médecine* de M-lle d'Auvergne ; în anul 1701 *Remèdes faciles et domestiques choisis et expérimentés* de M-me Fouquet. Thècle Félicité de Fey a

scris: *Fluidum nerveum et fluidum electricum*, Montpellier 1750. Móşele francese învĕţate carĭ aŭ scris cărţĭ bune, Louise Bourgeois, 1598, Lachapelle 1821—1829, Boivin, 1829, s'aŭ mărginit numaĭ în moşit şi în ginecologie, ca şi Iane Sharp din Londra, 1671, Iustine Sigmundin din Berlin, 1690.

În Anglia, Elisabeta de Kent a imprimat în anul 1670: *A Choise Manuale or rare Secrets in Physik and Surgery*; Anna Wolley, la finele secoluluĭ XVII: *Pharmacopolium muliebris sexus*. În aniĭ 1715—1730 s'a distins chirurga englesă Caterina Bowles prin operaţiunea radicală a herniilor (A. Dechambre, *Dictionn. des sc. méd.*).

În Danemarca, pe la începutul secoluluĭ XVI, vestita Sigbrit a exercitat medicina, cultivând şi chimia; la ea s'a dus în anul 1513 medicul elveţian Paracelsus Theophrastus spre a învĕţà şi de la dînsa (Troels-Lund, *Gesundheit und Krankheit in der Anschauung alter Zeiten, übers. aus dem Daenischen*, Leipzig 1901).

Astăḍĭ, în urma admiteriĭ femeilor la studiul medicineĭ în universităţile din Francia, Elveţia, Germania, Austria, femeia-doctor nu maĭ este o raritate; contingentul cel maĭ mare îl daŭ rusóicele, instruite la universităţile străine; în însăşĭ Rusia s'aŭ deschis şcóle superióre pentru învĕţătura generală a fetelor şi femeilor, nu însă cu scopul de a le pregătì pentru profesiunea medicală.

În România, unde mediciĭ indigenĭ aŭ fost rarĭ înainte de jumătatea secoluluĭ XIX, participarea femeiĭ la exerciţiul medicineĭ datéză numaĭ de la aniĭ 1884 şi 1887, când primele românce aŭ dobândit la Facultatea de medicină din Paris diploma de doctor în medicină, de la anul 1886, când s'a înscris la Universitatea din Bucurescĭ prima studentă în medicină, de la anul 1890, când a eşit din acea Universitate prima femee doctor. La începutul secoluluĭ XX, din ceĭ 1.224 doctorĭ în medicină ce exercită în ţéră, sunt 20 fete şi femeĭ, din carĭ 10 cu diploma de la Facultatea de medicină din Bucurescĭ, 6 de la cea din Iaşĭ, 4 de la cea din Paris.

Principiul divisiuniĭ munciĭ, pentru perfecţionarea lucrătoruluĭ într'o anumită *specialitate*, s'a întrodus de mult în medicină. Dejà Herodot arată că Egipteniĭ cred că un singur medic nu póte cunósce tóte bólele, că la eĭ există medicĭ osebiţĭ pentru bóle de ochĭ, de dinţĭ, pentru bóle interne şi pentru alte bóle. În primul secol al ereĭ creştine existaŭ şi la Roma medicĭ specialiştĭ, carĭ practicaŭ numaĭ o parte a arteĭ medicale, oculiştĭ, otiatri, dentiştĭ, ş. a. (C. Wunderlich, *Gesch. d. Med.*, Stuttgart 1859). În Principatele Române, în timpul Domnuluĭ Dimitrie Cantemir, uniĭ chirurgĭ empiricĭ, de origine albanesĭ, aŭ fost abilĭ în

operaţiunea radicală a herniilor; înaintea descopeririĭ vaccinuluĭ luĭ Ienner, până la începutul secoluluĭ XIX, uniĭ vaccinatorĭ grecĭ (variolisatorĭ) aŭ altoit contra varioleĭ cu virusul slab al vĕrsatuluĭ omenesc; până la jumătatea secoluluĭ XIX vedem exercitând pe uniĭ specialiştĭ empiricĭ, grecĭ şi albanesĭ, carĭ operaŭ cataracte, uniĭ unchiaşĭ românĭ abilĭ în îndreptarea luxaţiunilor de articulaţiunĭ, în aşezarea şi fixarea óselor fracturate. Cu singura excepţiune a unuĭ doctor Radu, oculist învĕţat, care a venit la Bucurescĭ în anul 1794, nu putem comparà acea divisiune a medicineĭ în specialităţĭ cu cea modernă, care subordonă specialisarea condiţiuniĭ, ca medicul specialist să posédă cunoscinţa medicineĭ întregĭ, deşi nu póte a fi perfect în tóte ramurile eĭ; cerem ca specialistul să cunóscă bine raporturile carĭ există între bólele de specialitatea care o cultivă şi între bólele altor organe. Technica unor ramurĭ ale arteĭ medicale reclamă o dexteritate osebită; acéstă dexteritate precum şi precisiunea în diagnosele maĭ fine, cere cunoscinţe cu totul speciale, pe carĭ le dobândesce medicul numaĭ după o muncă îndelungată, şi trebue adesea-orĭ o viéţă întrégă de om, pentru ca un medic să devie bun specialist. Ca în alte ţĕrĭ s'aŭ desvoltat în România cu succes unele specialităţĭ ale medicineĭ în cele din urmă douĕ deceniĭ ale secoluluĭ XIX, în urma creăriĭ de cursurĭ speciale la Facultăţile de medicină din Bucurescĭ şi din Iaşĭ, de serviciĭ speciale în spitalele Eforieĭ şi ale sf. Spiridon şi în spitalul Brâncovenesc

Spitalele.

Cele dintâĭ spitale aŭ fost instituţiunĭ creştine. Arătarea mediculuĭ american E. Cowles, că primele spitale ar fi fost create de preoţĭ buddiştĭ în Hindostan, 2 secole înaintea Domnuluĭ Christos, nu este confirmată de alţĭ învĕţaţĭ, dar combătută de Haeser, de Spencer Hardy şi de R. Virchow. În istoria Asieĭ, a Grecieĭ, a Romeĭ antice, se vorbesce despre spitale în termenĭ fórte vagĭ şi nesigurĭ. Iatrion al Grecilor nu erà spital ci dispensar pentru bolnaviĭ căutaţĭ în mod ambulator; Asclepion erà un fel de asil de nópte în apropierea templelor luĭ Esculap; Hospiţiul Romanilor erà casă pentru óspeţĭ, proprietatea privată a celor avuţĭ; Xenodochion al Grecilor a fost asemenea casă destinată pentru îngrijirea călĕtorilor; Valetudinarium roman n'a fost spital de săracĭ, ci infirmerie militară.

După fundarea creştinismuluĭ, care a ridicat pe femee din starea de inferioritate în care o ţinuse păgânismul şi a chemat-o la partici-

parea la diferitele opere de caritate, o femee, Fabiola, nepóta luĭ Fabius, a zidit la Roma primul spital şi prima casă pentru convalescenţĭ, Villa languentium. Pamachus, strănepot al luĭ Camil, a înfiinţat un spital la Hostia. Sfîntul Vasile, Episcop de Capadocia, a zidit în anul 370 primul spital în Orient, vestita Basiliada din Cesarea, instituţiune măréţă, compusă din Nosokomeia pentru bolnavĭ, din Orfanotrofia pentru copiiĭ găsiţĭ şi orfanĭ, din Xenodochion orĭ ospĕtărie pentru călĕtorĭ, din asil pentru săracĭ şi pentru fete căḑute. Ioan Chrisostom şi Justinian aŭ clădit spitale la Constantinopole. La începutul imperiuluĭ Bizantin, Codul de drept Bizantin prescrie întreţinerea de Nosocomiĭ, Orfantrofiĭ, Bremotrofiĭ pentru copiĭ de prima etate, Ptochotrofiĭ pentru invaliḑĭ, Gerontocomiĭ pentru bătrânĭ. Tóte mânăstirile din Orient aŭ devenit treptat şi ospiţiĭ pentru călĕtorĭ şi spitale pentru bolnavĭ. În evul mediŭ, Biserca erà şi în occident centrul tuturor activităţilor intelectuale şi umanitare şi a contribuit la crearea de spitale. Numaĭ de la secolul XV s'aŭ născut în occident, şi maĭ ales în ţĕrile protestante spitale civile, puse sub autoritatea Statuluĭ, pe lângă spitalele speciale pentru isolarea bolnavilor de lepră, de ciumă, de variolă şi de alte bóle contagióse (R. Virchow, *Ueber Hospitaeler*, Berlin 1869; H. Haeser, *Geschichte der Medizin*, 3. Aufl., Iena 1876; I. Felix, *Tractat de Igienă publică*, t. II, Bucurescĭ 1889; H. Napias et A. Martin, *Hygiène hospitalière et Assistance publique*, Paris 1897).

Ca în alte ţĕrĭ, şi în Principatele Române, spitalele sunt instituţiunĭ vechĭ, datorite caritățiĭ creştine. Mânăstirile din ţéră aŭ păstrat din vechime caracterul de aşezăminte ospitaliere şi caritabile, şi maĭ multe spitale aŭ fost clădite în curţile unor mânăstirĭ, înzestrate cu veniturĭ de Domniĭ ţĕriĭ, de boerĭ şi de alţĭ donatorĭ pioşĭ.

De la sec. XII şi până în sec. XVIII spitalul servià maĭ mult pentru secuestrarea bolnavilor cu bóle contagióse decât pentru tractarea şi vindecarea de bolnavĭ; cu cât civilisaţiunea progresà, spitalul s'a ocupat maĭ mult şi cu căutarea bolnavilor săracĭ, şi de la sec. XVIII, isolarea bolnavilor devine maĭ rară. Spitalul modern îndeplinesce amândouĕ misiunile, el isoléză bolnaviĭ afectaţĭ de bóle infecţióse şi îngrijesce ca, pe cât este posibil, toţĭ bolnaviĭ să fie vindecaţĭ. În Principatele Române, dejà în prima jumătate a sec. XVIII, spitalele îndeplinesc de o potrivă amândouĕ misiunile, şi dejà atuncĭ pe lângă locaşe pentru îngrijirea de bolnavĭ ordinarĭ, s'aŭ înfiinţat spitale de isolare pentru bolnaviĭ de bóle maĭ lipicióse. Aceste din urmă spitale de bóle molipsitóre eraŭ parte permanente, parte timporare. Ele aŭ dobândit o reputaţiune teribilă, din causa moduluĭ barbar cum aŭ fost aduşĭ

şi ţinuţĭ în ele bolnaviĭ de ciumă, din causa neomeniilor comise de ciocliĭ însărcinaţĭ cu transportarea acestor nenorociţĭ bolnavĭ, şi încă mulţĭ anĭ după stingerea ciumeĭ poporul fugià de spital.

Fundaţiunea spitalicéscă română cea maĭ veche, despre care găsim date în istorie, este cea a ospiciuluĭ pentru bolnavĭ din locaşul de la San-Mitrenĭ, dotat de Vodă Ioan Vladislav în anul 1524 (B. P. Hasdeŭ, *Archiva Ist.*, I, Bucurescĭ 1864). Acest spital a dispărut, ca şi alte spìtale vechĭ din ţĕrile române, ele aŭ fost probabil distruse cu ocasiunea numerósele invasiunĭ inimice. În Moldova se face menţiune de spitale dejà în Pravilele luĭ Vodă Vasile Lupu, tâlmăcite din limba elinéscă în cea românéscă şi tipărite în mânăstirea Treĭ-Sfetitele din Iaşĭ în anul de la Christos 1646.

Dintre spitalele existente astăḑĭ, cel maĭ vechiŭ este *spitalul Colţeĭ* din Bucurescĭ. Despre înfiinţarea şi funcţionarea luĭ găsim date documentale în cartea luĭ A. G. Găleşescu, *Eforia Spitalelor civile din Bucurescĭ*, 1900, şi în colecţiunile de manuscripte ale Academieĭ Române. În sec. XVII, Costa Clucerul a clădit metochul Colţeĭ, în care a aşezat o bisericuţă de lemn cu chiliĭ, dotând-o cu o viişóră şi o moşie, şi a închinat-o sf. Mitropoliĭ. Pe acest loc, pe care Spătarul Michail Cantacuzino l-a cumpĕrat de la sf. Mitropolie cu talerĭ 800, el a clădit mânăstirea şi spitalul Colţeĭ. În anul 1695 fucţionéză Epitropia sf. mânăstirĭ şi spitaluluĭ, fundate de Spătarul Michail Cantacuzino, care în timpul domnieĭ frateluĭ sĕŭ Şerban Cantacuzino, în anul 1683, comandase trupele române contra Turcilor la asediul Vieneĭ. Cartea luĭ Gavril, Patriarchul Constantinopoluluĭ, din anul 1702, şi cartea luĭ Samoil, Patriarchul Alexandrieĭ, din anul 1715, întărită de Chrysant, Patriarchul Ierusalimuluĭ, hotărĕsc ca aceste aşezăminte să aibă 4 epitropĭ primarĭ obştescĭ, adevĕraţĭ diriguitorĭ, aleşĭ din sînul neguţătorilor cinstiţĭ, şi 4 epitropĭ secundarĭ, epitropĭ din afară şi de departe, luaţĭ tot din sînul adunăriĭ neguţătorilor, dintre carĭ şi Starostele; Marele Vornic şi Marele Logofĕt să aibă grija şi supravegherea întru a ocrotì şi a da ajutor numiţilor opt epitropĭ. Spitalele fiind douĕ, de fie-care parte a paraclisuluĭ, în unul din ele să fie spre căutare bărbaţĭ săracĭ şi străiniĭ bolnavĭ în numĕr de 12, iar în cel-lalt femeĭ sărace bolnave tot 12; vor fi şi câte 4 slujitorĭ şi îngrijitorĭ de bolnavĭ, în spitalul de bărbaţĭ bărbaţĭ, în cel femeesc femeĭ. La spiţerie să fie un doctor împreună cu ajutorul sĕŭ, să aibă la îndemână gata felurite lécurĭ, să cerceteze bolnaviĭ ḑiua de douĕ orĭ, şi fără soroc, orĭ când va fi cerut. Dacă vre-un boer scăpĕtat, petrecênd în sărăcie şi bolnav, fie şi neguţător saŭ alt om cinstit, dar sărac şi bolnav, va voì să alerge spre

ajutor la spital, să fie primit şi să aibă îngrijire şi îndestulare cuvenită stăriĭ sale, în chilia deosebită, unde şi doftorul îl va cercetà. Dacă veniturile vor cresce, se va mărì numĕrul paturilor la 30. Ctitorul cel după drept de coborîre din némul acestuĭ prim-ctitor (al Spăt. Mich. Cantacuzino) să n'aibă drept a preschimbà ce-và din acéstă fundaţiune (A. G. Găleşescu, *Eforia Spital. civ. din Bucur.*, 1900).

Între manuscriptele Academieĭ Române din sec. XVIII se află catastiful de veniturile şi cheltuelile mânăstiriĭ şi spitalu luĭ Colţeĭ pe timpul de la 7240—7248 (anul 1732—1740), descris în *Catalogul manuscriptelor*, publicat de colegul nostru I. Bianu, la No. 129, între carĭ cheltuelĭ sunt înscrise şi cele făcute cu învĕlirea din noŭ şi cu repararea mânăstiriĭ şi spitalurilor după incendiul din 27 Fevruarie 7247 (1739), când din pricina unor gunóie aprinse la Sf. Sava s'a aprins şi târgul, de a ars o parte a Bucurescilor şi mânăstirea tótă cu spitalurile, cu spiţeria pentru săraciĭ din spital, cu biserica şi cu câte trele paraclisele şi amvónele şi cu amândouĕ pivniţele.

Se pare că în anul 1753 s'a făcut în spitalul Colţeĭ prima operaţiune chirurgicală, luĭ Constantin Ologul de la Meţova, căruia degerându-ĭ picióre le, doftoriĭ le-aŭ tăiat şi s'a făcut bine. Despre acéstă operaţiune vorbesce un chrisov al luĭ Mateiŭ Vodă Ghica, reprodus de D. Bartolomeŭ, în *Revista sanitară militară*, IV, Bucurescĭ 1901.

În anul 1798, Vodă Constantin G. Hangérlâu, întărind actele de fundaţiune, milĭ şi privilegiĭ ale spitaluluĭ Colţeĭ, ḑice că spitalul, neavênd o deosebită odae pentru ceĭ carĭ încep a se sculà din bólă, maĭ vîrtos ceĭ cu patima lingoriĭ, carĭ nedeosebindu-se dintre ceĭ-lalţĭ la un loc maĭ curat, se póte a-ĭ întórce bóla, precum şi alţiĭ din alte patimĭ asemenea, neavênd rĕsuflarea şi mutarea lor la un loc maĭ curat, de aceea a socotit de trebuinţă şi Domnia sa Alexandru Vodă Moruzi şi a poruncit epitropuluĭ, ca pe lângă cele 2 odăĭ marĭ, spitalurĭ de jos, să aibă a ţiné şi o a treia odae curată, cu câte-và paturĭ şi cu cele trebuinciόse, ca din ceĭ ce se maĭ ridică spre sănătate din spitalurile marĭ să-ĭ mute întru acea deosebită odae, unde să aibă iarăşĭ căutarea lor şi curăţenia, precum şi în spitalurile vechĭ asemenea să fie curăţenie. (A. G. Găleşescu).

Turnul Colţeĭ zidit în anul 1712, care fusese sdruncinat de cutremurile din aniĭ 1802, 1819 şi 1834, a fost dărîmat în anul 1887, pentru a se reconstruì spitalul.

Spitalul Sf. Panteleimon, lâgă Bucurescĭ, a fost înfiinţat în anul 1735 de Grigorie Ghica II VV., Domn învĕţat, de origine grec, despre care arată colegul nostru A. D. Xenopol, în *Istoria Românilor*, că în tim-

pul Domnieĭ sale în Moldova a zidit mânăstirea Frumósa lângă Iaşĭ şi a adus apă în oraşul Iaşĭ. A. G. Găleşescu, în *Eforia spitalelor civile din Bucurescĭ*, reproduce chrisovul de fundaţiune al mânăstiriĭ şi spitaluluĭ Panteleimon de Grigorie Ghica II.VV. din 12 Octomvrie 1735, în timpul primeĭ domniĭ în Muntenia, în care chrisov ḑice că zidesce mânăstire, unde şi spital de bolnavĭ săracĭ să fie, însă nu numaĭ de bolnavĭ ca aceia ce ar pătimì de alte bóle trupescĭ, ci şi de bolnavĭ carĭ din depărtarea luĭ Dumneḑeŭ ar pătimì de bóla ciumeĭ, pentru carĭ să se facă nisce case acolea aprópe, lângă îngrădirea spitaluluĭ celuĭ din năuntru la un lòc din afară, ca să fie într'însele bolnavĭ ca aceia de bóla ciumeĭ, păzindu-se ca la un lazaret, ca să nu se amestece cu bolnaviĭ ceĭ din lăuntru şi nicĭ poslujniciĭ lor nicĭ pazniciĭ. Când se va isprăvì clădirea, voiŭ face orânduélă curată pentru zestrea bisericiĭ şi spitaluluĭ, pentru preoţĭ, doftorĭ, spiţerĭ. Prin testament hotărĕsce însă dejà acum moşiĭ, morĭ, bălţĭ, munţĭ, viĭ şi alte veniturĭ, din carĭ se va întreţiné mânăstirea şi spitalul.

În testamentul din Iulie 1752, Vodă Grigorie Ghica arată: «Am făcut spital de 12 paturĭ pentru bărbaţĭ şi muerĭ bolnavĭ de bóle cronicescĭ, adecă de bóle îndelungate, carĭ pot primì tămăduire prin luarea doftoriilor, şi am făcut Domnia Mea alte osebite spitalurĭ, maĭ într'o lăturĭ şi maĭ depărtate de zidirea sfîntuluĭ lăcaş al Sf. Panteleimon, ca acela să fie numaĭ de bolnaviĭ carĭ ar pătimì de primejdiósele bóle, adecă de ciumă şi de lingóre, însă acestea să fie fără de numĕr, cu osebită bisericuţă, cu gard mare şi temeinic de jur împrejur, întru cinstea sfîntuluĭ Visarion; am orînduit 2 preoţĭ, 1 diacon, doftorĭ şi spiţerĭ, 2 femeĭ pentru spĕlatul priminelelor, 1 jimblar, 1 bucătar, 1 cheler cu cheltuéla luĭ, 6 slugĭ, 20 dărvacĭ; iar la biserica Sf. Visarion alţĭ 2 preoţĭ, 20 slugĭ ce se numesc ciocli cu căpitanul lor şi muerĭ poslujnice la partea femeéscă, 1 căruţă cu 2 caĭ învĕluită bine, pentru tréba celor din oraş, ce s'ar bolnăvì de ciumă saŭ de lingóre. Vodă Grigorie Ghica numesce şi 2 boerĭ epitropĭ, carĭ împreună cu Mitropolitul vor purtà grijă, apoĭ un ispravnic şi 1 econom (A. G. Găleşescu).

Spitalul de isolare Sf. Visarion, din apropierea Sf. Panteleimon, n'a funcţionat mult timp, saŭ din causă că nu erà destul de încăpĕtor, saŭ că a fost distrus, căcĭ Domnul Alexandru Moruzi a zidit la Florescĭ un spital isolat de 40 de paturĭ, pentru cele douĕ bóle iuţĭ, ciuma, şi lingórea. Dar şi acest din urmă spital n'a fost clădit în mod trainic, nicĭ destul de spaţios, faţă de numĕrul mare de bolnavĭ de ciumă, şi

în anul 1798, Vodă Constantin G. Hangeri a zidit spitalul noŭ de la Dudescĭ (V. A. Urechiă, *Istoria Românilor*, VII, Bucurescĭ 1895).

La Iaşĭ mânăstirea şi *Spitalul Sf. Spiridon* aŭ fost fundate în anul 1754 de Vodă Constantin Cihan Racoviţă; în anul 1761, Vodă Grigorie Ioan Calimach a întărit acéstă fundaţiune şi a hotărît, ca schitul din Măgura Iaşuluĭ să fie în purtarea de grijă a mânăstiriĭ Sf. Spiridon pentru trebuinţa spitaluluĭ, să fie spital pentru ceĭ zmreduiţĭ de bóla ciumeĭ, când se va întîmplà. În anul 1785, Domnul Moldoveĭ Alexandru Ión Mavrocordat a întărit asemenea fundaţiunea mânăstiriĭ şi spitaluluĭ Sf. Spiridon, şi a însărcinat Epitropia acestor instituţiunĭ şi cu privigherea spitaluluĭ din mânăstirea Proorocul Samuil din Focşanĭ şi cu acela din mânăstirea Precista din Roman, precum şi al bisericiĭ Bodescĭ din ţinutul Némţuluĭ. Asemenea Domnul Moldoveĭ Constantin A. Ipsilant, întărind prin chrisovul din 10 Decemvrie 1799 averile şi veniturile mânăstiriĭ şi spitaluluĭ Sf. Spiridon cu metócele lor, ordonă: douĕ cutiĭ pentru milosteniĭ, cu peceţile boerilor orînduiţĭ epitropĭ, una să steà în biserică şi alta la spital. Spiţeria să aibă 4 scutelnicĭ pentru slujbă. Spitalul de la Sf. Spiridon va avé 60 paturĭ de bolnavĭ. Doftorul va luà léfa leĭ 70 pe lună şi va merge la spital de 2 orĭ pe ḑi, diminéţa şi la chindie. Gerahul spitaluluĭ va avé 50 leĭ pe lună, gerahul al doilea 20 leĭ. Doctorul cel mare al Curţiĭ gospod şi doctorul politieĭ nu vor avé amestec în spital. De o cam dată nu va fi în Iaşĭ altă spiţerie decât acea a mânăstiriĭ Sf. Spiridon, şi dacă va fi trebuinţă de o a doua şi a treia spiţerie, tot Epitropia mânăstiriĭ şi spitaluluĭ Sf. Spiridon o va deschide. Doctoriĭ şi gerahiĭ n'aŭ voe să ţină doftorìĭ, ci eĭ vor scrie reţetele (*Tâlmăcirea Patriarchicesculuĭ Singhiliŭ*, cu data Constantinopole 1785, a întocmiriĭ mânăstiriĭ şi spitaluluĭ Sf. Spiridon, Iaşĭ 1851. T. Codrescu, *Uricarul*, I, Iaşĭ 1852; *Statutele Caseĭ ospitaluluĭ Sf. Spiridon din Iaşĭ*, Iaşĭ 1862).

Nu cunóscem data înfiinţăriĭ *spitaluluĭ Bodescĭ*, din ţinutul Némţuluĭ, care a funcţionat în secolul XVIII sub privigherea Epitropieĭ mânăstiriĭ şi spitaluluĭ Sf. Spiridon.

În anul 1765, Banul Constantin Năsturel a lăsat prin diată, ca să se facă chiliĭ de *spital* pentru sârmaniĭ bolnavĭ *la biserica Sf. Vinerĭ din Bucurescĭ*. G. I. Ionnescu-Gion arată, în *Istoria Bucurescilor*, că acest spital a funcţionat şi a fost unul din cele 9 spitale aflate în Bucurescĭ în secolul XVIII. În secolul XIX nu se maĭ găsesce la Sf. Vinerĭ spital, ci un asil pentru alienaţĭ şi pentru bătrânĭ. G. I. Ionnescu-Gion maĭ menţionéză douĕ alte spitale, carĭ aŭ existat în Bucurescĭ: spitalul Sf. Haralambie şi spitalul Sf. Dumitru Basarabu, nu cu-

nósce însă nicĭ timpul fundăriĭ acestor aşezăminte, nicĭ locul unde aŭ existat.

În anul 1785, Domnul Munteniei Alexandru Ipsilanti, a organisat *spitalul de la biserica Obedenĭ din Craiova*, care fusese dejà înzestrat cu veniturĭ de Domnul Michail Suţu (V. A. Urechiă, *Istoria Românilor*, I, Bucurescĭ 1891).

Aprópe de finele secoluluĭ XVIII, jupânésa Maria Michăilésca a dispus, prin diata din anul 1792, a se face un spital pe moşia sa din judeţul Buzĕŭ; zidirea acestuĭ spital s'a terminat încă sub domnia luĭ Vodă Moruzi, care l-a dotat cu unele milĭ şi ajutóre. Vodă Alexandru Ipsilanti a întărit donaţiunea făcută de Domnul Moruzi şi, la 9 Iunie 1798, a reînoit chrisóvele domnescĭ anterióre, ordonând ca epitropul spitaluluĭ, prin osârdia sa şi prin epistasia Mitropolituluĭ, să se siléscă a întocmì spitalul cu doctorĭ, cu gerah şi cu tótă orânduéla cea trebuinciósă (V. A. Urechiă, *Istoria Românilor*, VII, Bucurescĭ 1895). Din acéstă fundaţiune s'a înfiinţat spitalul Gârlaşĭ ḑin oraşul Buzĕŭ, care în tot timpul existenţeĭ sale a fost rĕŭ administrat, deschis în anul 1827, închis în 1828, redeschis în anul 1856 şi iar închis din când în când. Astăḑĭ acest spital funcţionéză cu numaĭ 10 paturĭ, cu subvenţiune din partea comuneĭ urbane Buzĕŭ.

Nu cunóscem data înfiinţăriĭ *spitaluluĭ nemernicilor străinĭ lângă biserica Mavrogheni din Bucurescĭ*, care a funcţionat aprópe de finele secoluluĭ XVIII şi la începutul secoluluĭ XIX, până la deschiderea spitaluluĭ *Iubiriĭ de ómenĭ*, a actualuluĭ spital al Filantropieĭ.

La începutul secoluluĭ XIX funcţionéză spitale bine dotate la Bucurescĭ, Iaşĭ, Roman, Focşaniĭ Moldoveĭ, Craiova şi în judeţul Buzĕŭ; la Slatina se construesce spitalul Ionaşcu. În Bucurescĭ şi lângă Bucurescĭ găsim spitalul Colţeĭ cu 24 paturĭ, Sf Panteleimon cu 12 paturĭ pentru bóle cronice, spitalul nemernicilor străinĭ lângă biserica Mavrogheni, spitalul de isolare Dudescĭ pentru bolnavĭ de ciumă şi chiliĭ pentru alienaţĭ în jurul bisericilor Sărindar şi Sf. Vinerĭ; la Iaşĭ spitalul Sf. Spiridon cu 40 paturĭ şi spitalul de isolare pentru bolnavĭ de ciumă la schitul Măgura; la Roman spitalul Precista, la Focşanĭ spitalul din curtea mânăstiriĭ Profetul Samuil; la Craiova, spitalul din curtea bisericiĭ Obedenĭ. La Bucurescĭ maĭ existà o Orfanotrofie organisată de Domnul Alexandru Ipsilanti, în curtea bisericiĭ Manea Brutaru, despre care vom vorbì în capitolul despre protecţiunea copiilor, de odată cu Orfanotrofia înfiinţată la Iaşĭ în anul 1804 de Domnul Alexandru Moruzi.

În cele dintâĭ treĭ deceniĭ ale secolul XIX, în timpul ante-regula-

mentar, s'aŭ înfiinţat numaĭ puţine spitale marĭ. În aniĭ 1813—1814 funcţionéză spitalul Ionaşcu în Slatina; în anul 1815 s'a deschis, deo cam dată într'o casă cu chirie, *noul spital al iubiriĭ de ómenĭ* din Bucurescĭ, care a înlocuit vechiul spital pentru nemerniciĭ săracĭ de lângă biserica Mavrogheni. Pentru construirea acestuĭ spital a luat iniţiativa doctorul Const. Caracaş, în aniĭ 1806—1812, adunând de la boerĭ şi alţĭ donatorĭ fondul necesar; Grig. Băleanu a dăruit terenul, alţiĭ aŭ venit în ajutor cu banĭ, şi în anul 1827 spitalul a fost instalat în edificiul propriŭ (I. Felix, *Tractat de Igienă publică*, II, Bucurescĭ 1889; G. I. Ionnescu-Gion, *Biografia doctoruluĭ C. Caracaş*, Bucurescĭ 1890; V. A. Urechiă, *Edilitatea sub Domnul Caragea*, Bucurescĭ 1900).

În anul 1831 s'a înfiinţat *spitalul din Târgul-Ocna*, destinat pentru lucrătoriĭ bolnavĭ din ocnele de sare, maĭ târḑiŭ şi pentru alţĭ bolnavĭ; tot în anul 1831 s'a deschis la Botoşanĭ *spitalul I. Mavromati*, care în anul 1845 a trecut sub administraţiunea Epitropieĭ generale a caseĭ Sf. Spiridon.

Regulamentele Organice aŭ dat administraţiunilor spitalelor cu fundaţiunĭ speciale caracterul de instituţiunĭ ale statuluĭ. În Muntenia, fiecare spital avuse o epitropie osebită, Regulamentul organic a centralisat administraţiunile speciale ale spitalelor Colţea, Sf. Pantelimon, Filantropia, punênd epitropiile lor sub direcţiunea uneĭ singure Eforiĭ, subordonată Logofeţieĭ bisericescĭ, păstrându-se însă administraţiunea separată a averiĭ fie-căruĭ spital în parte. (După A. G. Găleşescu, cuvîntul Efor de spital, Eforos, se găsesce pentru prima óră în chrisovul Domnitoruluĭ Ioan G. Caragea din anul 1813, prin care însărcinéză pe Logofĕtul Grig. Ghica cu privigherea administraţiuniĭ mânăstiriĭ spitaluluĭ sf. Pantelimon.) În Moldova, Epitropia caseĭ Sf. Spiridon este subordonată Comitetuluĭ central (constituit din membriĭ celor 4 Epitropiĭ: a caseĭ milelor, a mânăstiriĭ Sf. Spiridon, a învĕţăturilor publice şi a apelor) şi Comitetuluĭ sanitar şi supusă inspecţiuniĭ Protomedicului. Regulamentul Organic al Principatuluĭ Moldoveĭ prescrie, că spitalul Sf. Spiridon va avé 120 de paturĭ.

Administraţiunea spitalelor n'a fost în tóte timpurile corectă; ca în altă parte, s'aŭ constatat şi în Principatele Române adesea-orĭ negligenţe şi abusurĭ, comise de ceĭ cărora se încredinţase cârmuirea acestor instituţiunĭ filantropice. Am descris deja în capitolul asupra ciumeĭ barbariile comise în spitalele de ciumă din amândouĕ Principatele Române în secolul XVIII şi în primele douĕ deceniĭ ale secoluluĭ XIX; se pare că în spitalele ordinare din Bucurescĭ şi din Iaşĭ murdăria a fost întrecută numaĭ de spitalele francese, despre carĭ a

scris Voltaire în anul 1768, că în ele domnesce contagiune perpetuă, că bolnavii sunt grămădiţĭ unul peste altul şi îşĭ daŭ mutual ciuma şi mórtea. Michelet scrie despre spitalele vechĭ ale Franciei, că ele sémĕnă cu casele de corecţiune, bolnavii fiind considerațĭ ca păcătoşĭ, lovițĭ de Dumnedeŭ, carĭ trebue maĭ întâiŭ să expieze, că eĭ sunt supuşĭ la un tratament crud şi se ascund, ca să nu fie târîţĭ la spital, unde îĭ aştéptă mórtea. Marele reformator al spitalelor Tenon a publicat, în anul 1788, 5 memoriĭ asupra spitalelor francese, în carĭ descrie promiscuitatea teribilă de bolnavĭ, infirmĭ, incurabilĭ, contagioşĭ, alienaţĭ, fete însărcinate, femeĭ născênd, bătrânĭ, copiĭ, cerşetorĭ, vagabondĭ. H. Napias şi A. I. Martin relatéză, în *Hygiène hospitalière et Assistance*, Paris 1897, că în spitalul din Reims, patul individual n'a fost întrodus decât în anul 1820.

În luna August 1785, Domnul Moldoveĭ Alexandru I. Mavrocordat, în chrisovul prin care întăresce fundaţiunea mânăstiriĭ şi spitaluluĭ Sf. Spiridon şi prin care însărcinéză Epitropia acestor instituţiunĭ şi cu cârmuirea mânăstiriĭ şi spitaluluĭ Precista din Roman şi Profetul Samuil din Focşanĭ, precum şi a bisericiĭ Budescĭ, dice: că doctoriĭ Curţiĭ gospod orînduesc la spital doctorĭ pe carĭ îĭ vroesc eĭ, cărora prin hatîr li se orînduesce şi léfa de la spital peste orînduélă, din care léfă se împărtăşesc şi doctoriĭ Domnilor, şi osebit iarăşĭ prin poruncă domnéscă se maĭ orînduesce léfa şi pe la alte obraze; Vodă ordonă ca aceste abusurĭ să înceteze (*Statutele Caseĭ ospit. Sf. Spiridon*, Iaşĭ 1862).

Deşĭ spitalul Colţeĭ din Bucurescĭ la fundarea luĭ se compuneà din două clădirĭ, osebite pentru bărbaţĭ şi pentru femeĭ, a existat în spital în ultimul deceniŭ al seculuĭ XVIII promiscuitate de sexe. V. A. Urechiă arată în *Istoria Românilor*, t. X, că în anul 1794, Dómna Joiţa a Domnitoruluĭ Alexandru C. Moruzi, vĕdênd în spitalul Colţeĭ femeile la un loc cu bărbaţiĭ, a hotărît ca din veniturile sale să se clădéscă 3 odăĭ, ca să se despartă muerile de la bărbaţĭ, ce eraŭ până acì împreună; că Domnitorul Alexandru C. Moruzi, prin pitacul din 13 Noemvrie 1794, a scris Banuluĭ Dimitrie Racoviţă, Epitrop mânăstiriĭ şi spitaluluĭ Colţeĭ, că pe lângă lipsa de hrană a bolnavilor, s'a însciinţat deosebit şi de o necurăţenie şi de un murdalîc ce este în spitalurĭ, care aduce putóre spre maĭ multă întindere de bólă. G. I. Ionnescu-Gion arată în biografia doctoruluĭ C. Caracaş că, în anul 1798, Domnul Alexandru Moruzi a mărit numĕrul paturilor spitaluluĭ Colţeĭ de la 30 la 50; după căderea luĭ în anul 1802, epitropiĭ spitaluluĭ aŭ redus iar numĕrul paturilor la 30, iar în socotélă se treceaŭ 40. În timpul ocupaţiuniĭ rusescĭ din aniĭ 1828—1832, Generalul

*

P. Kisselef a blamat starea rea a spitalelor din Bucurescĭ. În anul 1832, Comitetul sanitar a inspectat spitalul Colţea, a constatat că emanaţiunile latrinelor strică aerul din spital, că atmosfera din salele bolnavilor este infectă, că purificarea aeruluĭ, în loc de ventilare, se operéză prin desvoltarea de gaz de chlor. Până în anul 1834, când s'a zidit în curtea spitaluluĭ o cameră mortuară, morţiĭ şedeaŭ între bolnavĭ până la îmmormîntare.

La 2 Aprilie 1849, Caimacamul Munteniei Constantin Cantacuzino a scris Departamentuluĭ trebilor bisericescĭ, că la 31 Martie a visitat spitalul Colţea şi l-a găsit murdar, bolnaviĭ neprimeniţĭ, fără băĭ, şi că visita medicală nu se face regulat. În anul 1859, unele spitale maĭ eraŭ lipsite de băĭ şi în nicĭ un spital nu se făceà contravisită (A. G. Găleşescu, *Eforia Spitalelor civile)*. Din causa releĭ administraţiunĭ, unele spitale aŭ perdut parte din averea lor, şi chiar după descentralisarea administraţiuniĭ, unele Prefecturĭ şi unele Primăriĭ aŭ tolerat abusurĭ grave în gospodăria spitalelor judeţene şi comunale. Unele din aceste spitale aŭ primit donaţiunĭ şi legate, carĭ astădĭ nu maĭ există.

Am arătat dejà în partea I a acesteĭ lucrărĭ, la Istoria Administraţiuniĭ sanitare că, în anul 1847, Prinţul G. D. Bibescu a completat centralisarea spitalelor din Bucurescĭ prin desfiinţarea epitropiilor speciale ale spitaluluĭ Colţea, Panteleimon şi Filantropia, carĭ aŭ rĕmas sub administraţiunea imediată a Eforieĭ. În virtutea legiĭ din anul 1848, veniturile spitaluluĭ aŭ fost vĕrsate în Casa centrală, din care s'aŭ rĕspuns Eforieĭ sumele necesare de banĭ. În anul 1856 Caimacamul Alexandru Ghica a înfiinţat din noŭ epitropia specială a spitaluluĭ Sf. Panteleimon, iar în anul 1859, Prinţul Alexandru Cuza a restituit Eforieĭ spitalul Panteleimon cu averile sale.

De la promulgarea Regulamentelor Organice până în anul 1860, s'aŭ maĭ înfiinţat în amândouĕ Principatele maĭ multe spitale cu fundaţiunĭ speciale, din carĭ cel maĭ important este *Spitalul Brâncovenesc* din Bucurescĭ, aşezat alăturĭ cu cele-lalte Aşezăminte Brâncovenescĭ (Biserica Domniţa Bălaşa cu Asilul de femeĭ bătrâne, fundat în anul 1751 de Domniţa Bălaşa, fiica Domnitoruluĭ Const. Basarab Brâncovénu), zidit în anul 1834, de o cam dată pentru 60 bolnavĭ, de Bănésa Safta Brâncovénu, soţia Banuluĭ Grigorie Brâncovénu, înzestrat de dînsa prin diata din anul 1835, întărită de Domnul Munteniei Alexandru D. Ghica în anul 1836 şi pus subt Eforia Mitropolituluĭ. Tot în timpul acesta, Epitropia generală a Caseĭ Sf. Spiridon a înfiinţat un spital la Galaţĭ. În anul 1839, Epitropia spitaluluĭ Panteleimon,

lângă Bucurescĭ, a aşezat în casele Jianu din suburbia Radu Vodă *Maternitatea* cu şcóla de móşe, care a fost reclădită pe acelaşĭ loc în aniĭ 1860—1863, iar în anul 1883 Maternitatea a fost mutată în actualul edificiŭ, alăturĭ cu spitalul Filantropia. În anul 1898 s'a maĭ adăugat la Maternitate pavilionul Maria Protopopescu. La Iaşĭ, *Institutul Grigorian*, Maternitate cu şcólă de móşe şi cu asil de copiĭ găsiţĭ, a fost fundat în anul 1852.

În aniĭ 1839--1840, Eforia Spitalelor civile a înfiinţat un *spital la Craiova* într'o casă particulară, adaptată pentru acest scop; în anul 1853, spitalul a fost mutat într'o clădire construită din noŭ, avênd 50 de paturĭ carĭ treptat aŭ fost înmulţite; în anul 1870, spitalul a trecut sub administraţiunea Primărieĭ, care-l întreţine cu subvenţiune din partea Eforieĭ Spitalelor şi a judeţuluĭ Dolj.

În anul 1844 s'a deschis *spitalul Boldescu din Ploescĭ.* A. G. Găleşescu arată că Clucerul G. Boldescu înfiinţase dejà în anul 1831 o biserică şi alăturĭ cu ea un local, în care 30 bolnavĭ aŭ fost căutaţĭ de 2 femeĭ meştere, una din ţéra nemţéscă şi cea-laltă sîrbă. În anul 1847 s'a zidit şi la Brăila un spital.

Spitalul din Hârlăŭ a fost fundat de Profira Ghica în anul 1857 şi încredinţat spre administrarea Epitropieĭ Caseĭ spitalelor Sf. Spiridon. În anul 1858, Dimitrie Catacuzin-Păşcanĭ şi soţia luĭ Pulcheria Cantacuzin, născută Beldiman, aŭ înfiinţat *Spitalul Sf. Treime din suburbiul Tătăraşĭ din Iaşĭ* şi l-aŭ pus tot sub cârmuirea Epitropieĭ Caseĭ spitalelor Sf. Spiridon.

Eforia spitalelor din Bucurescĭ a deschis în anul 1858 *Spitalul de copiĭ* cu 40 paturĭ, de o cam dată în casele doctoruluĭ Baraş, până la terminarea construcţiuniĭ şi instalăriĭ nouluĭ spital de copiĭ în edificiul din strada Diaconeselor, cumpĕrat de la Comunitatea luterană şi completat. Acest edificiŭ, devenind cu timpurile neîncăpĕtor, a fost vîndut Ministeruluĭ Instrucţiuniĭ publice pentru Liceul Sf. Sava, şi spitalul de copiĭ s'a mutat în anul 1886 în actualul local, Şoséua Basarab — Strada Clopotariĭ Noĭ, cu 100 paturĭ, iar în aniĭ 1891 şi 1897 s'aŭ maĭ construit 2 pavilióne pentru isolarea bolnavilor cu bóle infecţióse.

Epitropia spitaluluĭ Sf. Pantelimon a început în anul 1858 clădirea *Spitaluluĭ Colentina din Bucurescĭ*, care a fost întreruptă în anul 1860, când Spitalul Pantelimon a trecut iarăşĭ sub administraţiunea Eforieĭ spitalelor. Zidirea fiind făcută cu material de rea calitate, a trebuit să se dărîme în parte; în anul 1862 s'a început clădirea din noŭ şi s'a terminat în anul 1864, când s'a deschis Spitalul Colentina.

În anul 1860 s'a construit la Craiova în curtea bisericiĭ *Madona Dudu* un mic *spital de alienațĭ*. Biserica Madona Dudu a fost fundată în anul 1782, și din veniturile eĭ bogate ctitorul Ralian a deschis în anul 1860 micul spital de alienațĭ, care în anul 1891 a fost strămutat într'un edificiŭ mare și modern. În anul 1863 s'a fundat la *Craiova Spitalul Preda*, prin testamentul luĭ Tudor Ioan Preda.

În Muntenia s'aŭ deschis în aniĭ 1835 și 1836 micĭ spitale vremelnice pentru bolnavĭ de bóle venerice, în județele Ilfov, Argeș, Vlașca, Olt, Teleorman și Gorj; în aniĭ 1845—1852, Prințul Barbu D. Știrbeĭ a maĭ înființat asemenea micĭ spitale timporare în cele-lalte județe ale Munteniei, în anul 1853—1854 ele aŭ devenit permanente, aŭ luat numire de *spitale județene* și aŭ fost destinate și pentru alte bóle. Poporul însă n'a uitat originea acestor așezăminte și mult timp intrarea în ele a fost considerată ca rușinósă.

În anul 1855, Domnul Moldoveĭ Grigorie Ghica a înființat *la Galațĭ un spital* cu 30 paturĭ *pentru bolnavĭ de bóle venerice*, întreținut de municipalitate, și Ospitalul lângă mânăstirea *Galata din Iașĭ pentru săracĭ infirmĭ*, de o cam dată pentru 40 bărbațĭ și 20 femeĭ. În aniĭ 1859—1861 s'a fundat și deschis *Spitalul Stamati din Fălticenĭ*, în anul 1864 *Spitalul Drăghicĭ* din Vasluiŭ, care în aniĭ următorĭ a maĭ primit maĭ multe donațiunĭ, între carĭ în anul 1868, din partea Domnitoruluĭ Carol I suma de leĭ 9.474.

Deșĭ evreiĭ aŭ fost și sunt fără nicĭ o dificultate primițĭ în tóte spitalele publice, precum o probéză registrele spitalelor, comunitatea israelită din Iașĭ posedă spitalul eĭ încă din anul 1835. Treptat aŭ înființat și alte comunitățĭ evreescĭ din amândouĕ Principatele spitalele lor propriĭ, în majoritate stabilimente sărace, întreținute în rele condițiunĭ igienice. Israelițiĭ din Botoșanĭ pretind că spitalul lor ar fi existând de la începutul seculuĭ XIX, ceĭ din Roman că spitalul lor ar fi fost creat în anul 1811, ceĭ din Fălticenĭ că ar fi existând de la anul 1825.

În anul 1857 s'a creat la spitalul Filantropia din Bucurescĭ un serviciŭ special de bóle de ochĭ și s'a încredințat doctoruluĭ Widmann. Pe vremea aceea spitalele Eforieĭ din Bucurescĭ încă n'aveaŭ serviciĭ speciale de chirurgie, și chirurgul distins al spitaluluĭ Colțeĭ N. Turnescu erà, ca medic secundar, subordonat mediculuĭ primar al singuruluĭ serviciŭ din spital. În spitalul central sf. Spiridon din Iașĭ erà p'atuncĭ dejà serviciul de chirurgie separat de acela de bóle interne și încredințat doctoruluĭ L. Russ (senior), care pe lângă operațiunile chirurgicale executà și operațiunĭ oculistice. În spitalele Eforieĭ din Bucu-

rescĭ tocmaĭ în anul 1859, graţie iniţiativeĭ doctoruluĭ V. Grădianu, numit atuncĭ Inspector al spitalelor Eforieĭ în locul doctoruluĭ Arsachi, s'aŭ separat pentru prima óră serviciile de chirurgie de cele de medicină şi s'aŭ înzestrat cu instrumente şi cu aparate de chirurgie.

Maĭ importante sunt reformele întroduse în spitalele din Muntenia de la anul 1860, după chemarea luĭ C. Davila în capul serviciuluĭ sanitar civil şi militar şi la Eforia spitalelor civile. S'aŭ înlocuit în spitalele Eforieĭ vechiĭ subchirurgĭ prin internĭ şi externĭ, studenţĭ la Şcóla naţională de medicină, s'a întrodus concursul, în anul 1860 pentru externat şi internat, maĭ târdiŭ şi pentru ocuparea funcţiunilor de medic secundar şi de medic primar, s'aŭ organisat treptat în tóte spitalele serviciĭ de consultaţiunĭ gratuite pentru bolnavĭ ambulanţĭ, prescrise dejà prin legĭ şi ordonanţe anterióre, maĭ ales prin legiuirea pentru înfiinţarea spitalelor judeţene din anul 1853, carĭ legiuirĭ nu se executase întocmaĭ.

În anul 1862, după întrunirea serviciilor sanitare din amândouĕ Principatele, Davila a luat iniţiativa pentru crearea de spitale judeţene în judeţele lipsite de spital, maĭ ales în partea Basarabieĭ anexată după tractatul de la Paris, în care serviciul sanitar se negligiase. În luna August 1862 s'a decretat înfiinţarea de spitale întreţinute din budgetul Statuluĭ la Dorohoiŭ, Piatra, Bacăŭ, Tecuciŭ, Râmnicu-Sărat, Huşĭ, Ismail, Bolgrad, Cahul, Reni, Chilia şi s'a păşit îndată la instalarea lor.

În anul 1862, Eforia spitalelor civile devenise o secţiune a Direcţiuniĭ generale a serviciuluĭ sanitar şi bunurile spitalelor s'aŭ administrat de Ministerul Cultelor; în anul 1864 s'aŭ restituit Eforieĭ bunurile spitalelor, în virtutea statutuluĭ s'a promulgat legea despre administraţiunea Eforieĭ spitalelor din Bucurescĭ, reintegrată în drepturile eĭ, şi a Epitropieĭ generale a caseĭ spitalelor sf. Spiridon, subordonându-se amândouĕ administraţiunile spitalicescĭ Ministeruluĭ de Interne. În anul 1868 s'a întocmit pe lângă Eforia şi Epitropia generală câte un colegiŭ medical, autoritate technică consultativă, constituită din mediciĭ primarĭ aĭ spitalelor pendinte de fie-care din aceste douĕ administraţiunĭ.

Nouĕle legĭ administrative, descentralisătóre, cea judeţénă şi cea comunală din anul 1864, prin care spitalele jdeţene aŭ trecut sub administraţiunea autorităţiĭ judeţene, aŭ dat impulsiune la crearea de spitale nouĕ, la mărirea celor existente, la desvoltarea asistenţeĭ medicale. Aceste legĭ aŭ fost completate prin Legea sanitară din anul 1874 şi prin modificările eĭ ulterióre, carĭ aŭ stabilit competinţa în materie sanitară, a diferitelor autorităţĭ publice, aŭ organisat controlul administraţiuniĭ spitalelor şi aŭ prescris modul de numire a personaluluĭ lor.

În anul 1866, spitalul din Târgul-Némţu şi ospiciul de alienaţĭ din mânăstirea Némţu aŭ trecut de la Ministerul de Interne sub administraţiunea Epitropieĭ generale a caseĭ spitalelor sf. Spiridon, iar ospiciul de alienaţĭ Mărcuţa sub administraţiunea Eforieĭ spitalelor civile.

Pe lângă spitalele nouĕ întreţinute din budgetele judeţelor şi ale comunelor urbane, pe lângă crescerea veniturilor spitalelor existente prin donaţiunĭ şi legate, s'aŭ maĭ înfiinţat alte spitale cu fundaţiunĭ speciale. În anul 1867 s'a fundat la Bârlad *spitalul Bârlad şi Elena Beldiman*, care a înlocuit micul spitălaş întreţinut până atuncĭ numaĭ de Epitropia generală a caseĭ sf. Spiridon. În anul 1875 s'a deschis *spitalul Ralet* pe moşia Cocoş, în judeţul Dàmboviţa, fundat de Dimitrie Ralet prin testamentul din anul 1854 şi administrat de Eforia spitalelor; în anul 1876, Prinţul Alexandru Ştirbeĭ a deschis la Craiova *spitalul Ştirbeĭ*, întreţinut din prisosul veniturilor bisericiĭ, fundate în anul 1768 de Dumitrana Stolnicésă Ştirbóica; în anul 1877 — 1878, în timpul răsboiuluĭ Independenţeĭ, se instituì la Galaţĭ spitalul *Elisabeta Dómna-Caritatea Gălăţénă*; în anul 1878 *spitalul Al. Bagdat* din Râmnicu-Sărat; în anul 1881 se inaugurézā la Bucurescĭ *spitalul Fraţiĭ Xenocrat*, fundat prin testamentul luĭ Constantin Xenocrat din anul 1871; în anul 1880 se înfiinţézā la Iaşĭ micul *spital de copiĭ doctor A. Fĕtu;* în anul 1882 tot la Iaşĭ *spitalul de copiĭ Caritatea*, fundat de Aglae Moruzi; în Bucurescĭ se zidesce în anul 1881 în curtea spitaluluĭ Filantropieĭ pavilionul Răducan şi Elena Simonidi; în anul 1888, Eforia spitalelor deschide *spitalul rural Zosima* din judeţul Ialomiţa, cu 20 de paturĭ; în anul 1894 începe a funcţionà în Bucurescĭ *ospiciul comunal Zerlendi*; în anul 1896 pavilionul Serdar Dobre Carcaleţénu cu 43 paturĭ aşezat în curtea spitaluluĭ Colentina; în anul 1897, Eforia spitalelor deschide la *Sinaia* un spital de 20 paturĭ.

Maĭ menţionăm ca instituţiunĭ de caracter privat *Casa de sănătate* din strada Teilor din Bucurescĭ, deschisă în anul 1872 de doctoriĭ C. A. Severeanu, D. Drăghiescu şi V. Vlădescu, astădĭ proprietatea doctoruluĭ A. Şaabner-Tuduri, după care s'aŭ maĭ construit în Bucurescĭ altele, de doctoriĭ A. Suţu (*Caritatea*, pentru bóle mintale), St. Olchowski, N. Tomescu, I. Kiriac.

O instituţiune unică în felul eĭ, care nu există în altă ţéră afară de regatul Român, sunt *spitalele rurale* înfiinţate de Stat, graţie iniţiativeĭ luĭ I. C. Brătianu; ele nu se pot comparà cu spitalele rurale din Rusia, înfiinţate de Zemstve, carĭ sunt puţine la numĕr şi în mare parte înzestrate cu mijlóce prea modeste. La 20 Iunie 1881 s'a pro-

mulgat legea pentru înfiinţarea de spitale rurale şi pentru mobilisarea ambulanţelor rurale, despre carĭ am vorbit maĭ sus.

Înfiinţarea spitalelor rurale a fost pusă în lucrare imediat după promulgarea legiĭ, şi chiar în luna Decemvrie 1881 s'aŭ deschis cele dintâĭ 4 spitale rurale, în lipsă de edificiĭ spitalicescĭ speciale, în 4 mânăstirĭ: Nifon, în judeţul Buzĕŭ, cu 32 paturĭ; Horezu, în judeţul Vâlcea, cu 56 paturĭ; Slatina, în judeţul Sucéva, cu 40 paturĭ şi Florescĭ, în judeţul Tutova, cu 56 paturĭ, unde funcţionéză şi astădĭ. Pentru cele-lalte spitale rurale s'aŭ maĭ adaptat 2 mânăstirĭ şi s'aŭ construit treptat în ceĭ 10 anĭ următorĭ 10 edificiĭ speciale, dintre carĭ Strehaia, în judeţul Mehedinţĭ, cu 60 paturĭ; Vidra în judeţul Putna cu 68 paturĭ; cele-lalte 8 cu câte 30 paturĭ. La 12 Noemvrie 1892 s'a maĭ deschis şi spitalul Cincu din comuna Nicorescĭ, judeţul Tecuciŭ; acest spital s'a construit şi s'a înzestrat de repausatul Anton Cincu, mare proprietar, se întreţine însă cu spesele Guvernuluĭ.

În basa legiĭ sancţionate prin înaltul decret regal cu No. 2.203 din 28 Maiŭ 1892, Guvernul a pus în executare construirea din noŭ a încă 15 spitale rurale, cu câte 30 paturĭ fie-care, ast-fel că de la anul 1896 în fie-care judeţ din ţéră s'a întreţinut de către Stat câte un spital destinat pentru căutarea bolnavilor sătenĭ; iar judeţul Tecuciŭ are 2 asemenea spitale. Aceste 33 spitale aŭ 1.122 paturĭ.

Pentru ca serviciul să fie maĭ de aprópe supraveghiat, legea din 28 Maiŭ 1892 a dispus, ca administraţiunea spitalelor rurale să se facă de către autoritatea judeţénă, sub controlul Ministeruluĭ de Interne, acordând judeţelor din budgetul Statuluĭ o subvenţiune anuală de câte 1.000 leĭ pentru fie-care pat. Folosul spitalelor rurale este imens; ele constituesc pentru poporaţiunea rurală singurul factor important al asistenţeĭ medicale, cu care concură numaĭ spitalele de plasă instituite de unele administraţiunĭ judeţene şi, cu tóte defectele lor, ele servesc de fală serviciuluĭ nostru sanitar.

Spitalele rurale, pe lângă împlinirea misiuniĭ lor propriĭ de alinarea suferinţelor şi redarea sănătăţiĭ bolnavilor, aŭ devenit factorĭ de civilisaţiune; ele combat superstiţiunea, împrietenesc pe ţĕranĭ cu medicina, rĕspândesc noţiunĭ de igienă; mediciĭ acestor spitale, avĕnd locuinţa chiar în spital, sunt în continuŭ în contact atât cu bolnaviĭ din spital şi cu rudele lor, cât şi cu numeroşiĭ bolnavĭ ambulanţĭ carĭ vin la consultaţiunile gratuite; maĭ cu sémă Duminica şi în dilele de sĕrbătóre spitalul este visitat de un numĕr însemnat de ţĕranĭ, din carĭ fie-care primesce medicamente gratis, potrivit bóleĭ de care su-

feră, dându-li-se poveţe asupra moduluĭ de vieţuire, hraneĭ şi îmbrăcăminteĭ şi maĭ ales asupra cresceriĭ copiilor.

Acelaşĭ serviciŭ ca spitalele rurale ale Statuluĭ îl aduc micile spitale de plasă, înfiinţate de maĭ multe consiliĭ judeţene, unde medicul de plasă este tot de odată şi medicul unuĭ mic spital de 12 până la 24 paturĭ, avênd pe alocurea ca ajutor un farmacist, care îndeplinesce tot de odată şi funcţiunea de econom şi de sub-chirurg. Acéstă organisaţiune, pusă în lucrare maĭ întâiŭ în judeţele Iaşĭ şi Ilfov, presintă avantagiul, că locuitoriĭ ruralĭ aŭ la disposiţiune câte un mic spital în apropiere.

În anul 1894, Ministerul de Agricultură, Industrie, Comerciŭ şi Domeniĭ a hotărît ca, în unire cu Ministerul de Interne, să înfiinţeze un *Asil de pelagroşĭ*, alipit de una din şcólele practice de agricultură, şi s'a ales pentru acest scop şcóla de agricultură de la Păncescĭ-Dragomirescĭ din judeţul Roman. De la alipirea asiluluĭ la şcólă s'a aşteptat un folos îndoit: simplificarea şi eftinirea administraţiuniĭ spitaluluĭ şi ocupaţiunea roditóre a bolnavilor valiḑĭ carĭ, muncind puţin pe moşia şcóleĭ, vor învĕţà practica agriculturiĭ raţionale, vor culege noţiunĭ utile pentru viéţa lor ulterióră; din nenorocire, din causa administraţiuniĭ greşite, asilul n'a dat ródele aşteptate, căcĭ economatul şi alimentaţiunea bolnavilor, factorul principal în tratamentul pelagreĭ, depindeà nu de medicul Asiluluĭ, ci de Directorul şcóleĭ de agricultură.

Astăḑĭ în Regatul român administraţiunile marĭ de spitale generale întreţin *maternităţĭ speciale şi serviciĭ de facere* în spitalele generale, spitalele maĭ micĭ aŭ cel puţin câte o cameră separată pentru facerĭ şi pentru femeile leuze. Se asistă în termen mediŭ pe an la nascerĭ şi la avorturĭ în Maternitatea din Bucurescĭ 1.200—1.400, în cea din Iaşĭ 275—300, la spitalul Filantropia din Craiova 70—80 femeĭ, în spitalele din Galaţĭ, Brăila, Constanţa, Dorohoiŭ 35—40 femeĭ, maĭ tóte cele-lalte spitale, maĭ ales spitalele rurale, asistă la facerĭ un numĕr maĭ mic de femeĭ într'o cameră osebită. Afară de Maternitate există în Bucurescĭ 2 serviciĭ speciale de Ginecologie la spitalele Brâncovenesc şi Filantropia.

Statul completéză asistenţa medicală prin întreţinerea de *Institute antirabice*, în carĭ persónele muşcate de animale turbate sunt supuse unuĭ tratament special, prin injectarea metodică în corpul lor de substanţă nervósă a unuĭ animal turbat, în care substanţă virusul turbăriĭ a fost slăbit. Am expus dejà în Partea I a aceteĭ lucrărĭ istoricul serviciuluĭ antirabic din Institutul de Patologie şi de Bacteriologie din Bucurescĭ, fundat în anul 1888 şi condus de colegul nostru V. Babeş,

şi al serviciuluĭ antirabic din Iaşĭ, înființat în anul 1891 şi condus de prof. E. Puşcariu.

Legea comunală însărcinéză comunele cu îngrijirea neputincioşilor săracĭ. Comuna este scutită de acéstă însărcinare, în casul când póte aşezà pe infirmĭ în institute centrale, întreținute de Stat saŭ din fundațiunĭ speciale, saŭ când județele înființéză singure un *ospiciŭ pentru infirmĭ*. Adesea orĭ vine caritatea privată în ajutor administrațiuniĭ. Dejà în timpurile trecute se da în unele chiliĭ din curțile mânăstirilor îngrijire bătrânilor şi neputincioşilor, şi din aceste chiliĭ s'aŭ format succesiv asile maĭ marĭ. Ast-fel Domnița Bălaşa, fiica Domnitoruluĭ Constantin Basarab Brâncovénu, în anul 1751, a fundat în jurul bisericiĭ Domnița Bălaşa din Bucurescĭ un rînd de chiliĭ, destinate a servì de adăpostire văduvelor sărmane, dotând acest aşezămînt cu resursele trebuinciόse pentru întreținerea luĭ. Primele chiliĭ, după 80 anĭ de la fundațiunea lor, aŭ fost preînoite şi adăogite în anul 1831 de către Banul Grigorie Brâncovénu, şi în aniĭ 1871—1880 s'a construit actualul Asil Domnița Bălaşa. Într'un mod analog s'aŭ format alte asile maĭ micĭ, în curțile saŭ în vecinătatea imediată a unor bisericĭ, precum Asilul Archiereul Calist, Asilul Protopopul Tudor din Capitală, şi numaĭ asilele maĭ nouĕ precum în Bucurescĭ Asilul Slătineanu, Asilul Otteteleşanu, Asilul Hoetsch, în Iaşĭ Ospiciul de bătrâne fundat de Societatea de binefacere din Iaşĭ, Asilul Logofeteseĭ Efrosina Balş şi altele aŭ fost instalate fără legătură cu clădirĭ bisericescĭ. Comuna Bucurescĭ plătesce Eforieĭ spitalelor, pentru întreținerea unuĭ numĕr de infirmĭ şi bătrânĭ adăpostițĭ la Ospiciul Sf. Panteleimon, şi întreține Ospiciul Zerlendi. Afară de caritatea privată şi cea comunală, participă la noĭ şi Statul la îngrijirea infirmilor săracĭ prin intreținerea dĕ asile.

La 13 Aprilie 1886 s'a promulgat *legea pentru înființarea de şése asile de infirmĭ săracĭ indigenì:* două de clasa I şi două de clasa II pentru bărbațĭ şi două de clasa II pentru femeĭ, în localurile mânăstirilor carĭ se vor puté evacuà de monachĭ saŭ monache, saŭ într'o parte din acele locale, şi administrate de Direcțiunea generală a serviciuluĭ sanitar. Pe basa acesteĭ legĭ, s'a creat în anul 1886 primul asil al Statuluĭ pentru infirmĭ în vechea mânăstire Brâncovenĭ, din județul Romanațĭ, în care se primesc numaĭ bărbațĭ infirmĭ, şi în anul 1896 s'a transformat asilul-penitenciar Răchitόsa, din județul Tecuciŭ, în ospiciŭ de infirmĭ de ambe sexe, cu două secțiunĭ separate. În anul 1897, când necesitatea a impus isolarea bolnavilor de lepră, carĭ nu se pot isolà în locuințele lor propriĭ, s'a destinat o parte cu totul separată a ospi-

ciuluĭ Răchitósa şi divisată în două părţĭ separate în asil de leproşĭ de ambe sexe.

Aceste două asile ale Statuluĭ, împreună cu cele întreţinute de Eforia spitalelor (Sf. Panteleimon), de Epitropia generală a caseĭ Sf. Spiridon (Galata), de primăriĭ urbane (Bucurescĭ, Iaşĭ, Botoşanĭ, Piatra, Roman, Craiova, Severin) şi de caritatea privată, nu sunt suficiente. Nu este însă tot-deauna necesar ca infirmul să fie încasarmat într'un asil, adese-orĭ o subvenţiune neînsemnată în banĭ, dată de primărie familieĭ aceluĭ neputincios, este suficientă pentru ca el să fie îngrijit, şi dacă infirmul n'are familie, se găsesc alte familiĭ carĭ, pentru o mică retribuţiune, îl primesc în sînul lor; acest mod de îngrijire este pentru primărie maĭ puţin costisitor decât aşezarea într'un asil pe comptul comuneĭ.

În anul 1900 aŭ funcţionat următórele ospiciĭ de infirmĭ şi bătrânĭ:

Ospiciul Statuluĭ Brâncovenĭ din judeţul Romanaţĭ, înfiinţat în anul 1886, cu 45 paturĭ;

Ospiciul Statuluĭ Răchitósa în judeţul Tecuciŭ, fundat în anul 1896, cu 80 paturĭ;

Spitalul Sf. Panteleimon al Eforieĭ spitalelor pentru bóle nervóse, bóle cronice şi infirmĭ, înfiinţat în anul 1735;

Ospiciul Galata al Caseĭ Sf. Spiridon, înfiinţat în anul 1855, cu 58 paturĭ;

Asilul Domniţa Bălaşa în Bucurescĭ, fundat în anul 1751, întreţine 76 femeĭ bătrâne;

Ospiciul Zerlendi al comuneĭ Bucurescĭ, fundat în anul 1891, deschis în 1894, cu 44 paturĭ;

Asilul Sofian din Botoşanĭ, înfiinţat în anul 1898, cu 25 paturĭ;

Ospiciul dómnelor din Iaşĭ, fundat în anul 1880, întreţine 15 femeĭ bătrâne şi infirme;

Asilul Logofeteseĭ Eufrosina Balş din Iaşĭ, deschis în anul 1900, cu 15 paturĭ;

Asilul Otteteleşanu în Bucurescĭ, fundat în anul 1883, întreţine 20 femeĭ bătrâne şi infirme;

Asilul Slătineanu din Bucurescĭ, fundat în anul 1885, pentru 14 femeĭ bătrâne şi infirme;

Asilul Protopopul Tudor în Bucurescĭ, fundat în anul 1877, întreţine 24 femeĭ bătrâne şi infirme;

Asilul Archiereul Calist din Bucurescĭ întreţine 7 femeĭ bătrâne şi infirme;

Asilul Sf. Vinerĭ din Bucurescĭ, pentru 50 bătrânĭ şi bătrâne şi infirmĭ şi infirme;

Asilul Elena Djuvara din Bucurescĭ întreţine 2 femeĭ bătrâne;

Asilul Sultana Anghelo din Bucurescĭ întreţine asemenea 2 femeĭ bătrâne;

Asilul Hoetsch din Bucurescĭ, fundat în anul 1873 pentru 25 bătrânĭ şi infirmĭ de ambe sexe;

Ospiciul de infirmĭ al comuneĭ Iaşĭ cu 35 paturĭ;

» » » Botoşanĭ cu 40 paturĭ;

» » » Roman » 20 »

» » » Piatra » 10 »

» » » Craiova » 30 »

» » » Severin » 20 »

Dejà în secolul XVIII s'aŭ recunoscut defectele vechilor edificiĭ ale spitalelor, ale clădirilor marĭ, massive, cu maĭ multe caturĭ, cu coridóre lungĭ lipsite de aer şi de lumină. Inovaţiunea întrodusă în Anglia în aniĭ 1756—1764 de architectul Roveherd, care a construit spitalul marineĭ la Stonehouse lângă Plymouth după *sistemul pavilionar*, n'a fost imitată pe continent. La reconstruirea spitaluluĭ Hôtel-Dieu din Paris în aniĭ 1783—1786, Le Roy a presintat Academieĭ de sciinţe din Paris un memoriŭ în care propune, ca spitalele să se aşeze pe terenurĭ vaste, în paviliόne isolate cu un singur cat; Academia a aprobat noul sistem descentralisator, el n'a fost însă pus în lucrare. Tocmaĭ în anul 1842, chirurgul prof. Günther din Lipsca a construit prima baracă bine aerată pentru bolnaviĭ operaţĭ. Francesiĭ aŭ construit în anul 1854 primul spital pavilionar, Lariboisière din Paris, compus din paviliόne cu maĭ multe caturĭ, nu destul depărtate unul de altul.

Valόrea sistemuluĭ pavilionar s'a pus în evidenţă în răsboiul Crimeeĭ şi în răsboiul de secesiune al Statelor-Unite ale Americeĭ, prin succesele căutăriĭ răniţilor şi bolnavilor în barace aerate şi luminate, cu un singur cat, depărtate una de alta. D'atuncĭ s'aŭ înfiinţat în timp de epidemiĭ spitale timporare în barace, s'aŭ construit pentru acest scop şi barace transportabile şi corturĭ-barace. Cu încetul s'a adoptat pavilionul şi pentru spitalele permanente, el a devenit de rigόre pentru spitalele marĭ în ultimul pătrar al sec. XIX.

România n'a rĕmas înapoĭ în construirea de spitale moderne; la finele sec. XIX, sistemul pavilionar este bine represintat între spitalele clădite în ceĭ din urmă 25 anĭ, maĭ ales între spitalele rurale ale Statuluĭ, el predomnesce între spitalele Eforieĭ din Bucurescĭ (din carĭ nicĭ unul nu este lipsit de pavilion de isolare); maĭ multe spitale ale

judeţelor, ale comunelor urbane şi unele spitale cu fundaţiune şi administraţiune specială sunt dejà construite după sistemul pavilionar. Ministerul de Răsboiŭ a adoptat sistemul pavilionar, ca mod de construcţiune maĭ igienic, atât pentru casarme, precum şi pentru spitalele militare, şi marele spital militar central al armateĭ din strada Francmasonă din Bucurescĭ, construit în aniĭ 1886—1889, este un representant măreţ al progresuluĭ realisat de Igiena spitalelor în România. O altă instituţiune modernă, la care s'a pus în practică sistemul noŭ de construcţiune de spitale, este frumosul Ospiciŭ pavilionar de alienaţĭ Socola din Iaşĭ, clădit în aniĭ 1896—1900.

De mult s'a recunoscut necesitatea *isolăriĭ bolnavilor* carĭ sufer de bóle infecţióse; dejà în sec. XII—XIV s'aŭ înfiinţat în maĭ multe ţĕrĭ ale Europeĭ spitale speciale pentru bolnaviĭ de lepră, în secoliĭ următorĭ s'aŭ creat spitale pentru alte bóle infecţióse epidemice, în anul 1746 s'a instalat la Londra prima casă pentru isolarea bolnavilor de vĕrsat, în anul 1802 s'a deschis la Londra Fever-Hospital pentru tóte bólele infecţióse acute, în anul 1841 primul spital pentru bolnavĭ de tuberculosa pulmonară. În amândouĕ Principatele române s'aŭ aşezat în sec. XVIII şi în primul pătrar al sec. XIX spitale timporare pentru bolnavì de ciumă şi de lingóre. Adunarea generală a Divanuluĭ Munteniei a alcătuit în anul 1830 un Regulament pentru spitalurĭ (reprodus de A. G. Găleşescu în *Eforia spit. civ.*, Bucurescĭ 1900), în care se prescrie la art. 48 că, când Eforia va face vre-un capital de ajuns, va zidì în oraşul Bucurescĭ spital pentru bubăturĭ, râie şi alte jivine, cum şi pentru patimĭ lumescĭ; acest Regulament a rĕmas în nelucrare.

Pe la jumătatea sec. XIX s'a constatat şi în maĭ multe state de pe continentul Europeĭ, că nu este de ajuns ca să separăm numaĭ în timp de epidemiĭ pe bolnavĭ de ceĭ sănătoşĭ, că nu ne putem lipsì de spitale permanente de isolare, că în fie-care spital trebue să dispunem de locale pentru separarea bolnavilor suspecţĭ, căcĭ nu putem sci, dacă la un bolnav cu febră, nu se va declarà o bólă infecţiósă. După îmmulţirea spitalelor de copiĭ, s'a impus şi maĭ mult instituirea de serviciĭ permanente pentru isolarea bolnavilor cu bóle infecţióse. Organisarea uneĭ isolărĭ metodice în spitalele generale orĭ în spitale speciale a făcut însă progrese fórte lente; deşì ea a fost studiată şi recomandată dejà la Congresul internaţional de Igienă de la Paris din anul 1878, prin memoriile alcătuite de A. Fauvel şi C. Vallin, şi la Congresul internaţional de Igienă din Viena din anul 1887, la care aŭ funcţionat ca raportorĭ asupra acesteĭ cestiunĭ C. Böhm, I. Felix şi S. F. Sö-

rensen, s'a maĭ găsit necesar ca ea să fie discutată la Congresul internațional de Igienă din Londra din anul 1891 și la acel din Paris din anul 1900, căruia Drouineau a raportat asupra eĭ cu multă competință. În anul 1897, din cele 1.703 spitale ale Franciei, numaĭ 60 aveaŭ serviciĭ de isolare. Singură Germania s'a grăbit cu înființarea de spitale de isolare marĭ și micĭ, și astădĭ, în maĭ tot Imperiul german, fie-care comună rurală posedă cel puțin o cameră de isolare. Asemenea s'aŭ înființat în Austria numeróse spitale de isolare, paviliόne de isolare în spitalele generale și micĭ case de isolare în cele maĭ multe comune.

În România legea sanitară prescrie isolarea bolnavilor cu bόle infecțiόse; în anul 1898, acéstă lege a foșt completată prin obligațiunea impusă Guvernuluĭ, administrațiunilor marĭ de spitale, consiliilor comunelor urbane maĭ marĭ, ca să maĭ înființeze spitale de isolare pentru unele bόle cronice, pe lângă cele existente pentru bόlele acute. În aniĭ 1895 — 1900 aŭ existat dejà în Regatul român, în cele maĭ multe orașe și în cele maĭ multe spitale, instalațiunĭ pentru isolarea bolnavilor cu bόle infecțiόse, unele spitale aŭ camere speciale, altele paviliόne speciale pentru acest scop; în spitalele Eforieĭ din Bucurescĭ și din Ploescĭ, spitalul de copiĭ Caritatea din Iașĭ, spitalul Elisabeta Dόmna din Galațĭ posedă tόte paviliόne de isolare; 24 spitale județene și comunale sunt asemenea înzestrate cu paviliόne de isolare, cele-lalte posedă numaĭ câte una orĭ două camere de isolare; dintre cele 33 spitale rurale ale Statuluĭ se află în 18 paviliόne de isolare, în cele-lalte se efectuéză isolarea în câte o cameră separată; în unele orașe Primăria a instalat câte un mic spital de isolare într'o casă adaptată pentru acest scop. Dintre spitalele Caseĭ Sf. Spiridon, numaĭ două posedă paviliόne de isolare. Spitalul militar central și cele ale corpurilor de armată dispun asemenea de paviliόne de isolare. Bolnaviĭ de lepră se isoléză în ospiciul Răchitόsa, care nu se află în bune condițiunĭ și va trebuì să fie mutat în alt local; bolnaviĭ de bόle venerice n'aŭ trebuință de isolare severă și se primesc în tόte spitalele; pentru bolnaviĭ de conjunctivită granulόsă există (afară de cele 4 infirmeriĭ militare pentru bόle de ochĭ) paviliόne speciale lângă spitalele rurale Pechea și Bujor din județul Covurluiŭ, aceștĭ bolnavĭ sunt însă primițĭ și în maĭ tόte spitalele în cameră separată. Pentru bolnaviĭ cu tuberculosă pulmonară ne lipsesc instalațiunĭ; precum am arătat în Partea I a acesteĭ lucrărĭ, nu posedăm spitale orĭ serviciĭ de spital pentru isolarea bolnavilor de tuberculosă înaintată, carĭ nu se maĭ pot vindecà, nicĭ sanatoriĭ pentru bolnaviĭ de tuberculosă pulmonară

în primul stadiŭ al bólei, în care vindecarea este posibilă. Deşì ni se impune datoria a îngrijì de ospitalisarea unuĭ număr cât de mare de tuberculoşĭ, trebue să ne ocupăm şi de cele-lalte măsurĭ preventive ale tuberculoseĭ, carĭ constaŭ în îmbunătăţirea Igieneĭ generale, în deprinderea poporuluĭ cu curăţenia, în povĕţuirea luĭ asupra moduluĭ de infectare şi asupra prevenţiuniĭ, căcĭ mijlócele nu ne vor permite ca să aşezăm pe toţĭ tuberculoşiĭ săracĭ în spitale şi în sanatoriĭ; chiar marele Imperiŭ german, statul cel maĭ bogat în spitale şi în sanatoriĭ, a avut în anul 1900, după arătarea luĭ R. Koch făcută la Congresul pentru combaterea tuberculoseĭ, ţinut la Londra în anul 1901, 226.000 tuberculoşĭ adulţĭ, şi tóte sanatoriile germane împreună aŭ numaĭ 5.500 paturĭ.

Comisiunea europénă a Dunăreĭ a înfiinţat la Sulina în anul 1894 un spital modern de isolare, osebit de vechiul spital de marină zidit în aniĭ 1869--1870 şi bine întreţinut.

Spitalele din România, maĭ ales aşezămintele marilor administraţiunĭ de spitale, aŭ fost treptat înzestrate cu sălĭ moderne pentru operaţiunĭ chirurgicale, cu laboratoriĭ de chimie, bacteriologie, microscopie, de cercetărĭ radioscopice (Röntgen), cu aparate fotografice, cu locale confortabile pentru autopsiĭ, cu musee de anatomie patologică, cu bibliotecĭ. În spitalele marĭ s'aŭ creat, pe lângă serviciile generale, osebite serviciĭ pentru unele specialităţĭ, pe lângă cele vechĭ pentru bólele de ochĭ, pentru bólele venerice şi de piele, serviciĭ marĭ de ginecologie, de bóle ale sistemuluĭ nervos, ale căilor urinare, consultaţiunĭ gratuite pentru aceste specialităţĭ şi pentru bóle ale laringeluĭ, nasuluĭ, urechilor. Maĭ multe spitale aŭ fost înzestrate cu aparate nouĕ de desinfectare, cu cuptóre pentru arderea obiectelor de pansament usate; Eforia spitalelor a înfiinţat o spĕlătorie mecanică şi o fabrică de ghiéţă pentru spitale, a întrodus lumina electrică în spitalele eĭ.

Spitalele din România sunt unicele instituţiunĭ de asistenţă, carĭ acordă bolnavilor căutarea gratuită, fără dinstincţiune de naţionalitate şi de religiune. Deşì în spitalele englese, căutarea este gratuită, se primesc în ele bolnavĭ străinĭ fórte rar, şi numaĭ dacă sunt recomandaţĭ de persóne carĭ contribuesc la întreţinerea spitaluluĭ.

Veniturile spitalelor Eforieĭ, ale Caseĭ spitalelor Sf. Spiridon, ale Spitaluluĭ Brâncovenesc şi ale altor spitale aŭ crescut şi aŭ permis lărgirea lor şi înmulţirea numĕruluĭ paturilor, deschiderea de spitale nouĕ. Eforia spitalelor din Bucurescĭ, care în anul 1830 posedà un venit de leĭ vechĭ 146.000, în anul 1865 de leĭ vechĭ 2.975.000, în anul 1875 de leĭ noĭ 2.136.000, a dispus în anul 1900 de o avere imobilă

în valóre de leĭ 67.136.000 (126 moşiĭ, 20 case), cu un venit anual de 4 milióne leĭ, avênd însă şi 5 milióne leĭ datoriĭ (A. G. Găleşescu). Epitropia generală a Caseĭ spitalelor Sf. Spiridon, care în anul 1849 incassà un venit de abià 1 milion leĭ vechĭ, a dispus în anul 1900 de un venit de 2.922.000 leĭ noĭ, avênd şi 1 milion leĭ datoriĭ. Epitropia aşezămintelor Brâncovenescĭ din Bucurescĭ posedă un venit de 1.130.000 leĭ, din carĭ aprópe 700.000 leĭ pentru spital, restul pentru Biserica Domniţa Bălaşa, Asilul de femeĭ bătrâne, ajutóre şi alte binefacerĭ. Afară de cele-lalte spitale cu fundaţiunĭ osebite, maĭ posedă multe spitale judeţene şi comunale veniturĭ funciare şi alte veniturĭ asigurate.

În ceea ce privesce crescerea treptată a numěruluĭ paturilor din spitale, Spitalul Colţeĭ din Bucurescĭ s'a deschis în anul 1696 cu 24 paturĭ, a avut în anul 1798—30, 1830—50, 1836—60, 1849—90, 1888—195, 1897—250, 1900—260 paturĭ. Spitalul Sf. Panteleimon, fundat în anul 1735 cu 12 paturĭ, a avut în anul 1796—30, 1824—36, 1844—66, 1864—80, 1880—120, 1886—140, 1899—200, 1900—260 paturĭ. La Filantropia, înfiinţată în anul 1815 cu 20 paturĭ, s'a mărit numěrul lor în anul 1833 la 30, în 1834 la 35, 1835 la 40, 1837 la 50, 1860 la 140, 1875 la 160, 1877 la 170, 1880 la 230, 1900 la 235 paturĭ (A. G. Găleşescu). La Iaşĭ, Spitalul central Sf. Spiridon, fundat în anul 1754 cu 60 paturĭ, a avut în anul 1849—200 paturĭ (N. Sutzu, *Noţiunĭ statistice*, Iaşĭ 1852), în anul 1861—286 paturĭ (*Monit Ofic. al Mold.*, 1861), în anul 1900—270 paturĭ.

În anul 1900 aŭ funcţionat în tótă ţéra următórele spitale şi ospiciĭ civile:

11	Spitale administrate de Eforia spitalelor din Bucurescĭ cu.	1.340	paturĭ
11	Spitale şi ospiciĭ administr. de Epitr. gen. a Caseĭ spit. Sf Spiridon cu	808	»
1	Spital administrat de Epitropia aşezămintelor Brâncovenescĭ . . »	222	»
9	Alte spitale şi asile cu fundaţiunĭ şi administraţiunĭ speciale cu . »	369	»
33	Spitale rurale ale Statuluĭ . . . . »	1.102	»
52	Spitale judeţene. . . . . »	1.355	»
26	Spitale comunale . . . . »	756	»
11	Spitale israelite . . . . »	289	»
6	Case de sănătate . . . . »	137	»
5	Spitale de alienaţĭ, fără noul spital Socola-Iaşĭ, care încă nu erà deschis în anul 1901 . . . . cu	749	»
1	Ospiciŭ de pelagroşĭ. »	40	»
27	Ospiciĭ de infirmĭ şi de bătrânĭ. . . . . »	759	»
193		7.926	»

În Regatul român vine dar un pat de spital orĭ de asil la câte 757 locuitorĭ.

Făcênd comparaţiune cu alte state aflăm, că regatul Bavarieĭ, cu o poporaţiune aprópe egală la numĕr cu cea a Românieĭ, are 443 spitale cu 17.250 paturĭ saŭ 1 pat la câte 353 locuitorĭ; în Danemarca vine 1 pat la câte 500 locuitorĭ; regatul Saxonieĭ cu 4.100.000 locuitorĭ are 118 cu 7.600 paturĭ saŭ 1 pat la câte 540 locuitorĭ; în Suedia vine 1 pat de spital la câte 600 locuitorĭ; Ungaria are 280 spitale, asile şi ospiciĭ cu 1.900 paturĭ (Transilvania în parte 54 spitale cu 2.526 paturĭ), vine dar un pat la câte 768 locuitorĭ; Austria are 604 spitale cu 41.705 paturĭ. Igieniştiĭ şi administratoriĭ sanitarĭ aĭ Franciei cred, că pentru câte 1.000 locuitorĭ se cere 1 pat de spital şi 1 pat şi jumătate de asil orĭ de ospiciŭ, şi în realitate Francia posedă acest numĕr de aproximativ 100.000 paturĭ. Este însă de observat că, de vreme ce în România căutarea în spitale este gratuită, în cele-lalte ţĕrĭ de pe continentul Europeĭ, bolnavul plătesce pentru căutare, saŭ singur saŭ, dacă este servitor orĭ lucrător, cheltuéla întreţineriĭ în spitale este suportată de patron orĭ de asociaţiunea de asigurare în contra bóleĭ, în casurĭ excepţionale de comună.

Spitalele militare datéză la noĭ numaĭ din secolul XIX. Infirmeria pandurilor, înfiinţată în anul 1803 printr'un pitac al Domnitoruluĭ Munteniei Constantin A. Ipsilanti în apropierea mânăstiriĭ Michaĭ Vodă (V. A. Urechiă, *Ist. Rom.*, IX), erà o instituţiune efemeră. În timpul ocupaţiuniĭ rusescĭ din anul 1810, spitalul Colţea erà ocupat de militarĭ ruşĭ. În aniĭ 1831—1832 s'aŭ căutat în spitalele Colţea, Filantropia şi Panteleimon 121 militarĭ pămîntescĭ. Nu posedăm date despre instalarea primelor spitale orĭ infirmeriĭ militare din Iaşĭ şi Galaţĭ. La Bucurescĭ, pe la anul 1840, infirmeria militară a fost mutată din casarmă la mânăstirea Michaĭ Vodă. În anul 1842 spitalul militar de la Michaĭ Vodă aveà 130 paturĭ, spitalul militar din Craiova 40 paturĭ. În anul 1860, spitalul militar central din Bucurescĭ a fost aşezat în edificiul noŭ din strada Ştirbeĭ Vodă, în care se află astăḑĭ comandamentul corpuluĭ II de armată, şi în anul 1888 a fost terminată construcţiunea şi instalaţiunea actualuluĭ spital central al armateĭ din strada Francmasonă din Bucurescĭ. Astăḑĭ se află pe lângă fie-care comandament de corp de armată un spital militar al corpuluĭ şi, în circumscripţiunea luĭ, un spital special de bóle de ochĭ. Spitalul central al armateĭ, care servesce şi ca spital al corpuluĭ II de armată, este un spital pavilionar model, cu 8 serviciĭ, întrunit cu Institutul medico-militar, avênd în timp de pace 326, în timp de răsboiŭ 560 paturĭ. Fie-care divisiune are un spital divisionar, fie-care regiment o infirmerie.

Partea cea maĭ slabă a spitalelor nóstre sunt *infirmieriĭ* de ambe

sexe. De la infirmieră şi de la infirmier se cere, pe lângă cunoscinţa specială a îngrijiriĭ bolnavilor, răbdare, blândeţe, exactitate, sobrietate, calităţĭ carĭ se găsesc maĭ rar la mare parte din personalul inferior al spitalelor. Recrutaţĭ obicĭnuit din clasa cea maĭ incultă a poporaţiuniĭ, adese-orĭ viţioşĭ, lipsiţĭ de simţiminte umanitare, necontrolaţĭ în spitalele carĭ n'aŭ supraveghetóre saŭ surorĭ de caritate, cu puţine excepţiunĭ, infirmieriĭ constituesc în organismul spitalelor nóstre partea care reclamă o reformă maĭ urgentă. Maĭ multe administraţiunĭ de spitale, maĭ ales cele din Paris (în anul 1878), Bruxelles, Berlin, din unele cantóne ale Elveţieĭ, aŭ înfiinţat cursurĭ speciale pentru infirmierĭ şi infirmiere, carĭ cursurĭ duréză obicĭnuit 2 până la 3 lunĭ, şi carĭ nu trebue să fie confundate cu şcólele pentru surorile de caritate, carĭ primesc o învĕţătură maĭ amănunţită. În două rîndurĭ, în aniĭ 1888 şi 1891, Eforia spitalelor civile a făcut încercarea de a produce infirmierĭ şi infirmiere într'o şcólă specială, încercare care n'a reuşit, şi mediciĭ spitalelor trebue să-şĭ formeze singurĭ personalul care servesce pe bolnavĭ. Ne lipsesc acele elemente carĭ, în Francia, Anglia, Germania, Austria, daŭ contingentul pentru crearea de infirmiere, atât de acelea carĭ aparţin ordinelor religióse, carĭ fac un adevĕrat apostolat din misiunea lor, precum şi de diaconese şi de infirmiere laice libere, independente de vre-o corporaţiune, luate din stratele cele'maĭ culte ale societăţiĭ. La noĭ chiar Institutul surorilor de caritate S-ta Elisabeta nu produce un numĕr maĭ mare de surorĭ. La Geneva există o şcólă de infirmiere, în care cursul duréză un an, şi în care se dă o învĕţătură maĭ desvoltată decât la noĭ în Institutul surorilor de caritate S-ta Elisabeta. În unele State străine, societăţile Cruciĭ Roşiĭ nu staŭ inactive în timpul de pace, ci atuncĭ ele îşĭ pregătesc infirmierĭ şi infirmiere. Dacă voim să avem infirmiere şi infirmierĭ bunĭ, aleşĭ din elemente maĭ morale decât ceĭ actualĭ, trebue să le asigurăm sórtea prin acordare de pensiunĭ, în acelaşĭ mod ca la funcţionariĭ publicĭ, saŭ să creăm pentru eĭ case speciale de asigurare pentru bătrâneţe.

Ca în Anglia, şi în cele maĭ multe spitale din România, se face serviciul de infirmier numaĭ de femeĭ, fără consideraţiunea sexuluĭ bolnavuluĭ. Proporţiunea infirmierilor variéză în diferite ţĕrĭ, în diferitele categoriĭ de spitale, de la câte una pentru 5 până la 10 bolnavĭ; o soră de caritate orĭ supraveghetóre dirigéză o despărţire de 30 până la 40 bolnavĭ.

Surorile de caritate nu sunt simple infirmiere, ci femeĭ cu óre-care instrucţiune, carĭ s'aŭ devotat îngrijiriĭ bolnavilor şi carĭ aŭ primit învĕţătura teoretică şi practică necesară pentru acéstă misiune. În ţĕrile

*

catolice există surorĭ de caritate şi infirmiere carĭ formézǎ congregaţiunĭ religióse, în ţĕrile protestante, o clasă superióră de diaconise (Krankenpflegerinnen) îndeplinesce aceeaşĭ misiune; fără a fi adevĕrate călugăriţe, diaconisiĭ şi diaconisele formézǎ însă corporaţiunĭ cu órecare disciplină religiósă. La noĭ surorile de caritate sunt laice, supuse numaĭ la disciplina Institutuluĭ căruia aparţin.

În a doua jumătate a secoluluĭ XIX, diferite epidemiĭ şi răsbóie aŭ dat în Germania impulsiune la formarea de asociaţiunĭ patriotice şi filantropice de dame, cu scopul de a îngrijì de căutarea răniţilor şi a bolnavilor; atât aceste asociaţiunĭ precum şi societăţile Cruceĭ Roşiĭ aŭ format surorĭ de caritate, carĭ nu aparţin uneĭ corporaţiunĭ religióse, şi astăḑĭ există în Germania numeróse institute de surorĭ de caritate, dintre carĭ cel din Berlin, întrunit cu spitalul Împĕrăteseĭ Augusta, póte servì de model. Surorile din acele institute aparţin în mare parte claselor culte ale societăţiĭ. Institutele le asigură un viitor onorabil în schimbul obligaţiunilor ce ele ieaŭ a se devotà îngrijiriĭ bolnavilor în timp de pace şi de răsboiŭ. La Viena, Rudolfiner-Verein, asociaţiune filantropică pentru formarea de surorĭ de caritate, posedă un spital special, instituit pentru acest scop, cu şcólă teoretică şi practică, în care elevele încep cariera ca infirmiere şi devin după 2 anĭ de învĕţătură «Surorĭ de la Crucea Roşie.»

La noĭ s'a recunoscut necesitatea surorilor de caritate în răsboiul din aniĭ 1877 şi 1878, şi M. S. Regina, care cu abnegaţiune îngerésca luase partea cea maĭ activă la îngrijirea ostaşilor răniţĭ şi bolnavĭ, a continuat şi după răsboiŭ opera caritabilă începută, şi a fundat în anul 1879 Institutul surorilor de caritate S-ta Elisabeta din Bucurescĭ, care se află şi astăḑĭ subt înaltul patronagiŭ şi subt privigherea imediată a M. S. Regineĭ. Acest Institut este astăḑĭ subvenţionat de Stat cu o sumă modestă, instalat în casele spaţióse cumpĕrate şi adaptate pentru acest scop de M. S. Regina şi dirigiat de o superióră. Câţĭ-và medicĭ predaŭ surorilor în Institut elemente de Anatomie, de Fisiologie, de Igienă şi de aplicarea pansamentelor, iar în unele spitale mediciĭ acelor spitale învaţă pe surorĭ într'un mod practic, cum aŭ să îngrijéscă bolnaviĭ. Fără a da Institutuluĭ un caracter religios şi formele severe ale uneĭ mânăstirĭ, disciplina caseĭ impune surorilor o purtare absolut morală. Institutul surorilor de caritate este pentru fetele sărace un adevărat asil. El primesce fete şi femeĭ în etate de la 18 până la 35 anĭ.

Şcólele de surorĭ de caritate şi cele de infirmiere n'aŭ nimic de comun cu *Şcólele de Samariţĭ* saŭ *Samaritanĭ*, fundate în anul 1877

la Londra de St. John Ambulance Association, în anul 1881 în Germania de chirurgul prof. Esmarch. Şcólele de samariţĭ aŭ scopul a da unor bărbaţĭ noţiunĭ asupra primuluĭ ajutor necesar în cas de accidente carĭ periclitéză viéţa, şi eleviĭ carĭ frecuentă acele cursurĭ se recrutéză maĭ ales dintre agenţiĭ poliţienscĭ, geandarmĭ, pompierĭ, supraveghetorĭ de mine, de cariere, supraveghetorĭ de fabricĭ şi dintre marinarĭ. Cursurĭ analoge a organisat la Viena societatea de ajutor voluntar, «Freiwillige Rettungsgesellschaft», la care societate participă şi mulţĭ studenţĭ în medicină. Necesitatea acestor societăţĭ se simte maĭ ales în oraşele fórte marĭ, cu un numĕr de locuitorĭ care întrece cu mult pe acela al oraşelor principale române.

Societăţile Crucii Roşiĭ.

Perfecţionarea însemnată a armelor înmulţesce într'o proporţiune înspăimîntătóre numĕrul celor răniţĭ pe câmpul de bătae. Ajutorul ce Statul le póte da prin mediciĭ sĕĭ militarĭ este prea departe a fi suficient, şi numaĭ filantropia privată, organisată pentru acest scop special, póte împuţinà numĕrul răniţilor carĭ mor pe câmpul de luptă fără ajutor.

O femee nobilă, Miss Florence Nightingale, a dat în răsboiul Crimeeĭ prima impulsiune la intervenirea activă a ajutoruluĭ privat după luptă. În răsboiul de secesiune al Statelor-Unite ale Americeĭ, «Comisiunea sanitară» a organisat tot serviciul sanitar al armateĭ din contribuţiunĭ benevole şi cu personal civil.

Medicul elveţian H. Dunant, care a funcţionat ca chirurg benevol în bătălia de la Solferino la 24 Iunie 1859, a publicat o descripţiune mişcătóre a suferinţelor răniţilor, şi a cerut reforma asistenţeĭ medicale oficiale în răsboiŭ, care s'a arătat insuficientă. Convenţiunea internaţională de la Geneva, creată în urma impulsiuniĭ luĭ H. Dunant şi a iniţiativeĭ Guvernuluĭ federal al Elveţieĭ, încheiată la 22 August 1864 şi completată în anul 1868, a întrodus în Dreptul public noul principiŭ al neutralităţiĭ acelora, carĭ se devotéză ajutoruluĭ răniţilor, a personaluluĭ spitalelor şi ambulanţelor, a intendenţeĭ, serviciuluĭ medical, administraţiuniĭ, a preoţilor şi trenuluĭ, şi a pus în practică ideile umanitare, carĭ aŭ putut contribuì la alinarea cel puţin a unora dintre miseriele celor din urmă răsbóie. Numeróse societăţĭ de ajutor pentru răniţĭ s'aŭ înfiinţat în Francia, Italia, Austro-Ungaria şi Germania, şi de la anul 1867 încoà ele s'aŭ pus în raport reciproc prin conferinţe internaţionale, aŭ perfecţionat organisaţiunea lor prin în-

ţelegerea mutuală şi prin exposiţiunile materialuluĭ necesar pentru îndeplinirea misiuniĭ lor. Comitete de femeĭ caritabile aŭ confecţionat pânzeturĭ pentru spitale, aŭ făcut colecte de banĭ şi de material, şi aŭ recrutat infirmiere pentru ambulanţe şi spitale chiar din clasele maĭ culte şi maĭ avute ale societăţiĭ. La Conferinţa din Geneva din anul 1868, neutralitatea acordată personaluluĭ Societăţilor Cruciĭ Roşiĭ a fost întinsă şi asupra vaselor plutitóre carĭ în timpul lupteĭ şi după luptă, adună răniţĭ şi navefracţĭ şi carĭ servesc ca ambulanţe şĭ ca spitale plutitóre. Articolele asupra acesteĭ întinderĭ a Convenţiuniĭ de Geneva n'aŭ fost ratificate de tóte Puterile interesate, cu tóte acestea Germania şi Francia aŭ pus principiul acelor articole în aplicaţiune în anul 1870; asemenea Statele-Unite şi Spania în anul 1899; prin Convenţiunea internaţională de la Haga din anul 1899, la care şi Regatul Român a aderat în virtutea legiĭ din anul 1900, acest principiŭ a fost consfinţit.

Societăţile Cruciĭ Roşiĭ vin în ajutorul răniţilor, fără distincţiune dacă sunt conaţionaliĭ lor saŭ aparţin naţiuniĭ inimice. Semnul distinctiv al personaluluĭ Cruciĭ Roşiĭ este brăţara albă cu crucea roşie purtată la braţul stâng, semnul distinctiv al spitalelor şi ambulanţelor Cruciĭ Roşiĭ stégul alb cu crucea roşie, însoţit de drapelul naţional.

La noĭ s'a făcut în răsboiul franco-german din anul 1870 de către multe persóne caritabile începutul de a culege banĭ, material de pansament şi alte obiecte pentru răniţĭ. Lipsite de organisaţiune, acele ajutóre filantropice, deşĭ numeróse, aŭ încetat după terminarea răsboiuluĭ şi n'aŭ dat loc la înfiinţarea societăţilor permanente pentru ajutorul răniţilor, atât de necesare în organismul statelor moderne. Asemenea mediciĭ românĭ, carĭ aŭ asistat pe răniţĭ pe câmpul răsboiuluĭ, şĭ-aŭ îndeplinit misiunea filantropică în ambulanţele diferitelor societăţĭ internaţionale străine, însă nu sub stégul român. România a aderat la Convenţiunea de Geneva la 18 Noemvrie 1874, în luna Iulie 1876 s'a format Societatea Română a Cruciĭ Roşiĭ, statutele eĭ aŭ fost aprobate la 27 August 1876 şi îndată după crearea şi constituirea eĭ, ea a trimis o ambulanţă în Serbia, care se luptà atuncĭ cu Imperiul otoman. În răsboiul român pentru independenţă, în aniĭ 1877—1878, Societatea Română a Cruciĭ Roşiĭ a trimis 2 ambulanţe pe câmpiile Bulgarieĭ (la 18 Iunie 1877 a pornit prima abulanţă a Cruciĭ Roşiĭ Române spre Poiana şi a trecut Dunărea, la 20 August a mers altă ambulanţă română la Corabia), a construit şi întreţinut la Turnu-Măgurele 4 barace pentru căutarea răniţilor şi bolnavilor cu 200 paturĭ, şi a maĭ înfiinţat la Bucurescĭ 3 asemenea barace cu 240 paturĭ. Pe

lângă acéstă societate aŭ maĭ venit în ajutorul armateĭ române alte societăţĭ române analoge, independente de Societatea Cruciĭ Roşiĭ: Comitetul damelor din Iaşĭ, Societatea Ospiciul Independenţeĭ, fundat de Maria C. Rosetti, instalat la Turnu-Măgurele, ş. a. Tot ajutorul privat pentru militariĭ răniţĭ şi bolnavĭ trebue însă să aibă pe viitor un singur centru, subordonat Comandantuluĭ suprem al armateĭ, şi prin urmare tóte acele societăţĭ nu pot existà decât ca secţiunĭ ale Societăţiĭ Române a Cruciĭ Roşiĭ. Tot serviciul medical benevol auxiliar român pornit spre Dunăre s'a compus din 5 ambulanţe mobile, însoţite de 60 furgóne şi trăsurĭ, 27 medicĭ, cu personalul auxiliar 168 persóne, afară de personalul Spitaluluĭ Independenţa din Turnu-Măgurele.

Societatea rusă a Cruciĭ Roşiĭ a utilisat pentru transport şi Dunărea, 1 remorcher cu 3 şlepurĭ marĭ aŭ servit pentru îngrijirea şi transportarea răniţilor, aŭ dus câte 650 răniţĭ şi bolnavĭ la staţiunile căleĭ ferate, la Brăila şi Reni, unde aŭ fost aşezaţĭ în trenurĭ sanitare. Armata otomană a fost asemenea asistată de serviciĭ sanitare auxiliare benevole. În răsboiul între Bulgarĭ şi Sîrbĭ a funcţionat o secţiune de ambulanţă a Societăţiĭ Române a Cruciĭ Roşiĭ.

Una dintre misiunile principale ale societăţilor menţionate este recrutarea şi formarea de surorĭ de caritate şi de infirmierĭ voluntarĭ pentru ambulanţele şi spitalele întreţinute din fondurile Cruciĭ Roşiĭ. Despre surorile de caritate am verbit dejà în capitolul despre spitale.

Organisaţiunea Cruciĭ Roşiĭ cere imperios participarea elementuluĭ femeesc la opera eĭ, cooperarea amânduror sexelor este indispensabilă; acéstă cooperare constă în douĕ lucrărĭ diferite, în formare de asociaţiunĭ patriotice de dame, carĭ adună mijlócele şi pregătesc materialul pentru înzestrarea spitalelor şi ambulanţelor, şi în căutarea directă a bolnavilor şi răniţilor. Femeile române, cu M. S. Regina în frunte, aŭ lucrat în răsboiul independenţeĭ din aniĭ 1877—1878 în amândouĕ modurile cu abnegaţiune, cu un devotament admirabil, cu un succes strălucit.

Pe lângă societăţile Cruciĭ Roşiĭ există în unele ţĕrĭ şi corporaţiunĭ religióse, carĭ urmăresc acelaşĭ scop ca şi societăţile numite, astfel în Austro-Ungaria, Ordinul German (Teutonic) lucréză în de aprópe înţelegere cu Societatea Cruciĭ Roşiĭ; Ordinul Sfîntuluĭ Ioan din Ierusalim saŭ Ordinul cavalerilor de Malta din Spania, din Italia, din Germania şi din Austria lucréză asemenea într'un mod armonios împreună cu Societatea Cruciĭ Roşiĭ, în Anglia Ordinul cavalerilor de Malta lucréză cu totul separat de Societatea Cruciĭ Roşiĭ.

Pentru transportul răniţilor cu cale ferată s'aŭ organisat la noĭ, ca

şi în altă parte în răsboiŭ, trenurĭ sanitare, compuse din vagóne adaptate pentru acest scop, în carĭ aŭ fost suspendate, pe curele scurte dar elastice, brancardele cu saltelele şi pernele pentru aşezarea răniţilor, la carĭ vagóne cu paturĭ s'aŭ maĭ adăogat vagóne ordinare de călĕtorĭ, pentru răniţiĭ capabilĭ a fi transportaţĭ şeḑênd pe scaunele vagónelor, pentru personal, şi vagóne de marfă carĭ serviaŭ ca magasie, bucătărie şi pentru încălḑirea apeĭ pentru spĕlatul rănilor. Din ambulanţe răniţiĭ şi bolnaviĭ aŭ fost transportaţĭ în spitalele Cruciĭ Roşiĭ, ale Statuluĭ, judeţelor, comunelor şi în spitalele private. Spitale speciale pentru răniţĭ s'aŭ instalat în tótă ţéra în apropiere de gările căilor ferate, de la Severin până la Botoşanĭ şi Dorohoiŭ.

Serviciul sanitar auxiliar (civil) a maĭ conlucrat cu cel militar permanent şi la desinfectarea câmpuluĭ de luptă şi a etapelor.

Farmacia.

Farmacia este sciinţa medicamentelor şi a preparăriĭ lor; arta farmaceutică este arta de a recunósce, culege, păstrà droguele simple şi a preparà medicamentele compuse. Farmacistul este omul înzestrat cu cunoscinţele şi cu dexteritatea necesară, care exercită farmacia, care prepară medicamente. Astăḑĭ în principiŭ exerciţiul farmacieĭ este separat de acela al medicineĭ, şi se numesce farmacie oficina saŭ aşezămîntul concesionat de Stat, unde se prepară şi unde se debitéză medicamente.

Căutarea bolnavilor devine numaĭ acolo eficace, unde şi serviciul farmaceutic este bine organisat, unde medicamentele se prepară cu scrupulositate, după norme uniforme prescrise de un codice farmaceutic, unde publicul şi medicul pot avé încredere în farmacie, căcĭ precum a ḑis-o dejà Celsiŭ: Morbi enim non eloquentia sed remediis curantur.

În anticitatea cea maĭ veche în China, India, Egipt, mediciĭ şi maĭ alcs mediciĭ-preoţĭ îşĭ preparaŭ singurĭ medicamente. E. Grave *(Étude sur l'histoire de la Pharmacie*, Mans 1878) ḑice că asemenea la Greciĭ din anticitate, mediciĭ preparaŭ singurĭ medicamente saŭ însărcinaŭ ajutórele lor cu prepararea lécurilor, dar droguele, plantele medicinale brute se culegeaŭ şi se vindeaŭ de rhizotomĭ, tăetoriĭ de rădăcinĭ, carĭ sciaŭ epoca când să le culégă şi secretele, riturile şi formulele ce se observaŭ la adunarea şi uscarea lor. Unele plante se tăiaŭ numaĭ la lumina luneĭ, cu faţa întórsă spre apus, cu pronunţarea uneĭ incantaţiunĭ, altele se scoteaŭ din pămînt, după ce s'aŭ tras în jurul lor pe suprafaţa soluluĭ, cu un instrument ascuţit, treĭ cercurĭ cu cân-

tarea uneï formule. Cunoscințele farmaceutice ale Grecilor eraŭ datorite maï mult medicilor și filosofilor; s'a distins însă și câte-un erborist; rhizotomul Kratinas, contimporanul luï Mithridat, a scris o carte despre plantele medicinale carï cresc în Asia-mică.

În Roma veche, în timpul luï Caton și Cicerone, s'aŭ aflat între vîndĕtoriï de medicamente (pharmacopoli) uniï șarlatanï și otrăvitorï. Haeser (*Geschichte der Medicin*, 1845) arată că în timpul împĕraților, plantele medicinale eraŭ culese sub privegherea funcționarilor publicï în diferitele coloniï, în Siria, Egipt, Pont, Capadocia, Spania, Africa, Creta, împachetate și expediate la Roma, unde parte din ele eraŭ depuse în magasinele imperiale, parte liberate comerțuluï. Dioscorides, care însoțise armatele Împĕraților Neron și Vespasian în excursiunile lor, a descris multe plante medicinale pe carï le vĕḑuse, a împrumutat însă și unele descripțiunï din cartea luï Kratinas. În sec. I aŭ existat la Roma prăvăliï ale Septasiariilor orï Medicamentariilor, din carï uniï aveaŭ reputațiunea rea (A. Wunderlich, *Geschichte der Medicin*, Stuttgart 1859).

După năvălirea Barbarilor în Roma, cultura romană a perit în mare parte, dar unele cunoscințe de medicină și de farmacie aŭ fost păstrate de preoțiï și călugăriï creștinï. În sec. V, Nestorieniï, isgonițï din Imperiul bizantin, aŭ fondat în Asia centrală o școlă de medicină, în care s'aŭ întâlnit mediciï din India cu ceï din Asia occidentală; în acea școlă se cultivaŭ învĕțăturile luï Dioscoride și Galeniŭ, se separà farmacia de medicină, și Nestorieniï aŭ fost ceï dintâï farmaciștï. Califiï arabï, când aŭ înaintat pe côstele Persieï, aŭ găsit la Bagdat farmaciï; Arabiï aŭ adoptat civilisațiunea aflată acolo și aŭ transportat-o în Spania. Mediciï și farmaciștiï arabï s'aŭ îndeletnicit cu alchimia și cu chimia, aŭ întrodus alcoolul în farmacie (G. Planchon, *Histoire de la Pharmacie;* E. Grave, *Histoire de la Pharmacie;* D. V. Ioanin, *Descriere sumară a arteï farmacieï*, Pitescï 1900).

În timpul medicineï arabe aŭ existat în Europa farmacologiștï carï vindeaŭ alifiï și amulete; mediciï arabï din sec. IX și X s'aŭ ocupat maï mult cu Toxicologia decât cu Terapeutica, medicul evreŭ Maimonide, ca și alțï medicï din școla arabă, a scris asupra antidotelor. În occidentul Europeï, farmacia începe a devenì autonomă în sec. XII. Legea asupra școleï de medicină din Salerno, promulgată de Frideric II în anul 1224, se ocupă și de farmaciștï, ea distinge pe droguiștï saŭ Confecționariï, carï îșï procuraŭ tôte obiectele de carï mediciï pot avé trebuință și Apoticariï saŭ Statunariï, carï vînd numaï substanțe medicamentôse simple și nu le pot conservà maï mult timp decât un an

de la data culegeriĭ (A. Dechambre, *Dict. encyclop. des sciences médicales*, Paris 1887). E. Grave arată că încă până la finele sec. XV, chiar în occidentul Europeĭ, uniĭ farmaciştĭ, la prepararea medicamentelor, se serviaŭ de conjuraţiunĭ împrumutate riturilor egiptene şi celor scandinave. În multe descântece de origine creştină găsim asemenea un ceremonial osebit, observat la culegerea plantelor de léc.

Până la descoperirea Americeĭ, farmaciştiĭ veneţienĭ eraŭ ceĭ maĭ renumiţĭ, căcĭ Veneţia posedà monopolul comerţuluĭ între Orient şi Europa; droguele aduse la Veneţia eraŭ acolo manipulate după prescripţiunea cărţilor despre medicamente, din carĭ cele maĭ vestite aŭ fost tractatul luĭ Nicolae Mirops din Alexandria din anul 1235, o compilaţiune după autoriĭ grecĭ, latinĭ şi arabĭ, şi acela al luĭ Christophorus de Honestis din şcóla Salernitană din anul 1300.

În Franţa găsim în sec. XII, în mânăstirile de maicĭ, farmaciĭ şi farmaciste-călugăriţe, o superióră de mânăstire, «Abbesse», care a scris o carte de farmacie, «Jardin de santé». În sec. XIII, s'a constituit la Paris corporaţiunea apotecarilor. În anul 1271 Facultatea de medicină din Paris a interḑis erboriştilor şi apotecarilor exerciţiul medicineĭ. O ordonanţă regală din anul 1395 hotărĕsce ca să se confere titlul de maestru apotecar numaĭ acelora carĭ sciŭ cetì reţetele; o altă ordonanţă din anul 1484 însărcinéză Facultatea de medicină din Paris cu privigherea farmaciilor, cu examenul farmaciştilor şi cu luarea jurămîntuluĭ celor admişĭ la exerciţiul farmacieĭ, eĭ juraŭ că nu vor da la nimenĭ otravă nicĭ poţiunĭ abortive. Printr'un edict al Parlamentuluĭ frances din anul 1748 se promulgă primul codice farmaceutic frances, un dispensar amănunţit, şi se interḑice apotecarilor a vinde medicamente fără ordonanţa unuĭ medic (A. Dechambre, *Diction. encyclop. des sciences méd.* Paris 1887).

În Germania apar primele farmaciĭ în secolul XIII, în anul 1228 s'aŭ înfiinţat 2 farmaciĭ la Dresda, în anul 1233 una la Wetzlar, în anul 1248 la Schweidnitz, în 1267 la Münster, în 1276 la Würzburg, în 1285 la Augsburg, în anul 1354 există o farmacie la Ulm, în 1378 la Nürnberg, în 1409 la Lipsca. Farmaciile se regulamentéză şi se supun la privigherea medicală la Stuttgart în anul 1486, la Berlin în anul 1488, la Halle în 1493, în Elveţia la Zürich în 1553 (C. Wunderlich, *Geschichte der Medicin*, Stuttgart 1859; L. André-Pontier, *Histoire de la Pharmacie*, Paris 1900).

Alcoolul jócă un rol mare în farmacie dejà în secolul XIV; în secolul XV găsim dejà Aqua vitae în farmaciile din Scandinavia. În timpul celebreĭ medice şi alchimiste danese Sigbrit, pe la anul 1513,

s'aŭ înfiinţat la Kopenhaga 2 farmaciĭ, farmacistul Dionis Willunsen erà frate cu medica Sigbrit. În anul 1588 existaŭ farmaciĭ în oraşele principale ale Danemarceĭ; la Stockholm s'a deschis prima farmacie pe la jumătatea secolul XVI. (Troels-Lund, *Gesundheit und Krankheit in der Anschauung alter Zeiten, übersetzt ins Deutsche*, Leipzig 1901).

În secolul XVI şi XVII se cereà farmaciştilor din tot occidentul Europeĭ, ca să fie aprovisionaţĭ cu lucrurile cele maĭ straniĭ, cărora se atribuià o acţiune terapeutică: şerpĭ, scorpionĭ, brósce, craniĭ omenescĭ, creeriĭ diferitelor animale, dinţĭ de porc mistreţ, plămânĭ de lup, ficaţĭ de capră, maţe de lup, untură de om, de şérpe, de epure, de ţînţar, măduvă de cerb, de capră, sânge de om, de porumbel, de ied, unghiĭ de bivol, de elen, casă de stridiĭ, şi chiar obiecte carĭ nu există în realitate ci numaĭ în imaginaţiune, organele unor animale fabulóse, precum cornul de monoceronte (de licorn saŭ unicorn). Maĭ eraŭ considerate ca lécurĭ pămînturile din diferite ţĕrĭ: argila de Armenia, Lemnos, Malta, Cimolia, nafta din Babilonia, petre scumpe, diamantul, safirul, smaragdul, Lapis Lasuli. În anul 1534, Papa Clement, înainte de a murì, a fost tratat cu pulbere de diamant în valóre de 3.000 ducaţĭ. Farmaciştiĭ-alchimiştĭ preparaŭ un licor de mărgăritar. Aurul jucà în secolul XVI şi XVII în terapie acelaşĭ rol, pe care astădĭ îl jócă ferul, ca remediŭ roborant. Molière, în operele sale dramatice, apărute pe la anul 1666, a biciuit aceste rătăcirĭ cu satira sa nemuritóre. Farmaciştiĭ din Paris cumpĕraŭ de la călăŭ untură de om şi o amestecaŭ cu erburĭ aromatice. Până în secolul XVIII, farmaciştiĭ din Anglia, Francia, Germania, Danemarca ţin în oficinile lor unele lécurĭ murdare, de carĭ s'aŭ servit şĭ la noĭ babele până aprópe de finele seculuĭ XIX: excremente de câne, esenţă de urină, emplastrum aureum preparat din excremente de om (*Pharmacopée de Jean de Renou*, Paris 1608; Pomet, *Histoire générale des drogues*, Paris 1694, citate de Troels-Lund). În ţĕrile scandinave, farmaciştiĭ maĭ gătiaŭ, în secolul XVI, licorurĭ alcoolice, compoturĭ, peltele, zacharicale şi le vindeaŭ pe lângă medicamente (Troels-Lund).

În Elveţia şi în Danemarca, farmacia arabă a început să fie înlăturată în secolul XVI maĭ ales prin Theophrastus Paracelsus, care a întrodus în terapie opiul şi o composiţiune pe care o numì Laudanum.

După descoperirea Americeĭ, Veneţia a perdut monopolul exclusiv al comerţuluĭ cu medicamente, şi navele portugese şi spaniole aŭ adus în Europa Ipecacuanha, China şi alte drogue transatlantice.

În Germania, un patent al Împĕratuluĭ Ferdinand III din anul 1644

prescrie un examen pentru dobândirea dreptuluĭ de farmacist, interḑice medicilor exercițiul farmacieĭ, permite însă în mod excepțional unor medicĭ vînḑarea medicamentelor secrete inventate de eĭ. Tot pe atuncĭ se imprimă Dispensatorium Augustarum (din orașul Augsburg) și lista medicamentelor obligatoriĭ, dintre carĭ ocupă primul loc Purgantia simplicia et composita; se hotărêsce ca medicamentele vătĕmătóre și otrăvitóre să se expedieze numaĭ pe basa uneĭ rețete scrise de un medic recunoscut. Dejà în anul 1518 se publicase la Augsburg o taxă a medicamentelor; la Viena apare, în anul 1725, Farmacopea Vieneĭ, în anul 1737 un dispensariŭ noŭ, maĭ simplu decât acela de la Augsburg; în anul 1786 se interḑic în Austria sulimanurile vătĕmătóre și în anul 1798 autoritatea sanitară austriacă introduce censura medicală, pentru a limità anunțarea prin gazete de medicamente și cosmetice. În Prusia se interḑice în anul 1725 vînḑarea de arcana (medicamente secrete) și de acele remediĭ specifice, carĭ nu fusese examinate și admise de autoritate (Haeser, C. Wunderlich, A. Dechambre, Troels-Lund).

În Principatele române probabil n'a existat farmacie înainte de secolul XVI; vraciĭ și babele carĭ căutaŭ bolnavĭ, precum și rariĭ medicĭ maĭ învĕțațĭ, chemațĭ la curțile Voevoḑilor, preparaŭ singurĭ medicamentele necesare pentru clienții lor. La 4 Decemvrie 1502, Ștefan-cel-Mare trimite la Veneția pe italianul Demetriŭ Purcoivi, aflat în serviciul Curțiĭ domnescĭ, pentru ca să cumpere medicamente cerute de medicul Curțiĭ Mateiŭ Mariano. Veneția maĭ aveà pe atuncĭ monopolul comerciuluĭ cu medicamente, pe care l-a perdut treptat după descoperirea Americeĭ (*Hurmuzaki*, *Documente*, t. VIII, Bucurescĭ 1894).

În Pravilele luĭ Vasile Lupu Voevod, traduse în limba română și imprimate în anul 1646, precum și în Pravilele luĭ Vodă Mateiŭ Basarab din anul 1652, se vorbesce de cumpĕrarea de vracevenii (medicamente), se obligă bărbatul să cumpere soțieĭ bolnave lécurile necesare; trebue dar să fi existat atuncĭ persóne carĭ gătiaŭ și vindeaŭ medicamente. Colegul nostru C. Erbiceanu în lucrarea: *Cronicariĭ grecĭ carĭ aŭ scris despre Românĭ în epoca Fanarioților*, Bucurescĭ 1890, ḑice că în secolul XVII doctoriĭ aflațĭ în țĕrile române aŭ scris dejà rețete.

Prima mențiune specială de Spițerie se găsesce în actul de fundațiune al spitaluluĭ Colțeĭ din Bucurescĭ din anul 1695, reprodus în chrisovul din anul 1715 al Patriarchuluĭ de Alexandria Samuil, prin care se întăresce înființarea spitaluluĭ cu spițărie, în care vor fi la

îndemână gata felurite lécurĭ şi felurĭ de buruenĭ tămăduitóre pentru orĭ-ce nevoe şi trebuinţe ale bolnavuluĭ (A. G. Găleşescu, *Eforia spitalelor*, Bucurescĭ 1900). Acéstă primă menţiune nu exclude însă probabilitatea, că înaintea fundăriĭ spitaluluĭ Colţeĭ aŭ existat dejà farmaciĭ în ţéră, maĭ ales fiind-că Colţea n'a fost primul spital care s'a clădit în Principatele române. Este însă sigur că p'atuncĭ s'aŭ găsit în ţéră erboriştĭ, cunoscĕtorĭ şi culegĕtorĭ de plante medicinale.

Se vorbesce de farmacist şi de erborist în chrisovul luĭ Grigore Ghica II Voevod, prin care a înfiinţat spitalul Sf. Panteleimon lângă Bucurescĭ în anul 1735: spitalul va avé spiţer şi spiţărie de tréba doftoriilor. Spiţerul va fi însărcinat cu lucrarea doftoriilor, şi osebit de acésta, rânduit-am Domnia Mea un om anume, ce scie şi cunósce erbile cele de tréba doftoriilor, care la vremea lor să fie dator, după semnarea doftoruluĭ şi a spiţeruluĭ, a le culege şi a le duce la spiţărie tóte pe deplin şi în destul; iar când se va întîmplà mórtea acestuĭ maĭ sus numit om, să caute ispravnicul şi iconomul spitaluluĭ Sf. Panteleimon ca să cerce şi să găséscă alt om ca acela, sciutor şi cunoscĕtor botanicescilor erburĭ şi să-l aşeze în locul acestuia cu plata luĭ aşezată (A. G. Găleşescu, *Eforia spitalelor*).

I. Molnár, în cartea *Nomina Vegetabilium*, imprimată la Pozsony (Pressburg) 1783, a fost ajutat la întocmirea lucrăriĭ sale de doctorul Adany Molnár, care practicase medicina în Bucurescĭ şi murì la Braşov în anul 1780; acest din urmă a afirmat, că Româniĭ cunosc fórte bine plantele, sciind a le folosì maĭ bine decât alte naţiunĭ (St. Orăşanu, *Botanica populară*, Bucurescĭ 1900).

Vodă Constantin Cehan Racoviţă fundéză la Iaşĭ în anul 1754 mânăstirea şi spitalul Sf. Spiridon cu farmacia mânăstiriĭ. În anul 1785 Domnul Alexandru I. Mavrocordat, aprobând privilegiile mânăstiriĭ şi spitaluluĭ ḑice: Spiţăria acésta, care este a spitaluluĭ şi a politieĭ, să steà păzită şi în pace, nesmintită şi nestrămutată din rînduéla eĭ, nicĭ de către doftorul cel mare al Curţiĭ gospod, nicĭ de către orĭ-cine altul, şi epitropia să pue spiţer vrednic cu léfa de leĭ 25 pe lună. Vodă Constantin A. Ipsilanti acordă aceste farmaciĭ în anul 1799 un privilegiŭ, prin chrisovul prin care întăresce fundaţiunile mânăstiriĭ şi spitaluluĭ Sf. Spiridon, ḑicênd: Deocamdată nu va fi la Iaşĭ altă spiţărie decât cea a mânăstiriĭ Sf. Spiridon, şi dacă va fi trebuinţă de o a doua şi a treia spiţărie, tot epitropia mânăstiriĭ şi spitaluluĭ Sf. Spiridon o vor deschide. Doftoriĭ şi gerachiĭ n'aŭ voe să ţină doftorìĭ, ci eĭ vor scrie reţete (T. Codrescu, *Uricarul*, Partea I, Iaşĭ 1852.)

În secolul XVIII, sciinţa farmaceutică şi maĭ ales botanică se cultivă

în Ardél de Saşĭ şi de Ungurĭ; o probéză publicaţiunile enumerate în *Botanica populară* de St. Orăşanu, Bucurescĭ 1900. În a doua jumătate a secoluluĭ XVIII, aŭ venit şi s'aŭ aşezat în Principatele române farmaciştiĭ din Austro-Ungaria, maĭ ales Saşiĭ din Transilvania. Din actele ce posedă uniĭ din actualiĭ proprietarĭ de farmaciĭ se constată, că dintre farmaciile înfiinţate de Saşĭ, una a fost deschisă la Roman în anul 1764, la Buzĕŭ în 1787, farmacia la Leul din Bucurescĭ în anul 1795, una din farmaciile din Botoşanĭ în anul 1797. Domnul Munteniei Michail Suţu a numit în anul 1786 la Râmnicu-Vâlceĭ doftor şi spiţer cu léfă, Domnul Alexandru Ipsilanti a înfiinţat la Craiova în anul 1797 spitalul la Biserica Obedénu, numind doftor şi spiţer la acel spital. Printr'un chrisov din anul 1813, Domnul Moldoveĭ Alexandru Calimach a acordat luĭ Franz Xaver Naiman privilegiul de a înfiinţà o farmacie nouă la Botoşanĭ.

La finele secoluluĭ XVIII, farmaciştiĭ din Bucureştĭ sunt dejà constituiţĭ într'o corporaţiune, gremiul spiţerilor, care se pare că a avut numaĭ caracter privat, nu fiinţă legală. În anul 1796 s'aŭ ivit în Muntenia plângerĭ, că doctoriile sunt prea scumpe, vechĭ şi fără nicĭ o lucrare; la 5 Ianuarie 1797, Domnul Alexandru Ipsilanti a însărcinat pe Archiatros ca, cu doĭ-treĭ doctorĭ din ceĭ maĭ cunoscuţĭ din Bucurescĭ şi cu Vornicul obştirilor să inspecteze farmaciile, să înlăture doctoriile vechĭ şi próste şi să fixeze tariful. La 15 Maiŭ 1797, acelaşĭ Domn aprobă anaforaua ce i se supune cu nizamul spiţeriilor, care conţine următórele puncte: Toţĭ spiţeriĭ vor urmà după farmacopea austriacă din lét 1780; tóte doftoriile vor fi bune, curate, próspete, cele stricate se vor lepĕdà şi în fie-care an pe la sfârşitul luĭ Octomvrie se va face cercetarea spiţeriilor; vasele vor fi de sticlă, farfurie, pămînt saŭ lemn şi pe fie-care vas va fi scris ce conţine; se adoptă taxa medicamentelor austriace din lét 1785; doctoriĭ grele, otrăvitóre, nu se vor vinde fără reţetă; abaterile se vor pedepsì cu glóbă până la 24 galbenĭ (V. A. Urechiă, *Ist. Rom.*, t. VII, Bucurescĭ 1895). Plângerile despre neregularităţile comise de farmaciştĭ nu încetéză şi la 10 Maiŭ 1803, Domnul Constantin A. Ipsilanti scrie pitacul către Archiatros, reprodus în Partea I a acesteĭ lucrărĭ (III. Administraţiunea serviciuluĭ sanitar), prin care, condamnând înţelegerile interesate ce există între uniĭ medicĭ şi farmaciştĭ în detrimentul publiculuĭ, ordonă îndreptarea acestor neorînduelĭ.

În Moldova publicul erà asemenea nemulţumit de farmaciştĭ, şi este probabil că multe din plângerĭ eraŭ neîntemeiate, că în cas când lécurile nu produceaŭ vindecarea imediată a bóleĭ, se credeà că medi-

camentele sunt de rea calitate, se maĭ ḑiceà că preţul medicamentelor se păreà prea mare, fiind-că publicul nu ţineà sémă de deosebirea ce există între farmacie şi băcănie. În anul 1813, cu ocasiunea regulăriĭ Caseĭ doftorilor, Domnul Moldoveĭ Scarlat Calimach hotărêsce, că spiţeria politieĭ Iaşĭ să se facă pe uliţa cea mare, ca şi maĭ nainte (Hurmuzaki, *Docum. ist.*, X, Bucurescĭ 1897). În anul 1814, Alexandru Scarlat Calimach a însărcinat pe doctoriĭ Plusque, Peţone, Eustaţiŭ şi pe Vornicul politieĭ Nic. Hrisoverghi să inspecteze farmaciile, să depărteze din ele droguele vechĭ, netrebnice, să constate dacă la farmacie se află tot materialul necesar şi să fixeze tariful de vînḑare, să alcătuéscă o taxă a medicamentelor (V. A. Urechiă, *Din domnia luĭ Alexandru Calimach*, în *An. Acad.*, seria II, tom. XXIII, Bucurescĭ 1901).

În Muntenia dejà în anul 1783, băcaniĭ aŭ fost opriţĭ a ţiné în prăvălie materiĭ otrăvitóre (G. I. Ionnescu-Gion, *Ist. Bucur.*, 1899). În amândouĕ Principatele s'a dat unuĭ numĕr limitat de farmaciĭ dreptul de a face comerţ cu substanţe toxice. În anul 1805, Constantin Ipsilanti, Domn al Munteniei, ordonă Ispravnicilor ca să opréscă pe băcanĭ, pe alţĭ prăvăliaşĭ şi pe mămularĭ ca să nu maĭ vînḑă săricică (V. A. Urechiă, *Ist. Rom.*, XI). Primul regulament pentru droguiştĭ a fost alcătuit de Comitetul sanitar al Moldoveĭ în anul 1834 (*Manual. admin. al Moldoveĭ*), de acela al Munteniei în anul 1860 (*Monit. Ţĕriĭ-Român.*, 1860). Se interḑiceà droguiştilor vînḑarea cu amănuntul de medicamente şi de specialităţĭ farmaceutice şi se prescriaŭ precauţiunile necesare la vînḑarea substanţelor otrăvitóre. Tot în anul 1860 aŭ maĭ fost completate instrucţiunile pentru droguiştiĭ din Moldova (*Monit. Ofic. al Mold.*, 1860 Dec.). După întrunirea serviciilor sanitare din amândouĕ Principatele, Regulamentul asupra comerciuluĭ cu drogue şi materiĭ toxice a maĭ fost modificat în aniĭ 1886, 1893 şi 1900.

Regulamentul Organic din amândouĕ Principatele stabilesce drepturile şi datoriile farmaciştilor, le subordonă Comitetuluĭ sanitar şi Protomediculuĭ ţĕriĭ, prescrie că Comisiunea doctoricéscă va examinà diplomele farmaciştilor, va inspectà farmaciile şi drogueriile la câte 3 lunĭ, va îngrijì de reînoirea medicamentelor stricate; în oraşul Bucurescĭ se vor înfiinţà treptat 20 farmaciĭ, în oraşul Iaşĭ de o cam dată 8 (în anul 1836 s'aŭ aflat la Iaşĭ numaĭ 6 farmaciĭ). Se adoptă în amândouĕ Principatele Farmacopea austriacă şi până la alcătuirea uneĭ taxe farmaceutice române şi taxa austriacă. Concesiunile de farmacie sunt transmisibile; în casul de mórte al farmacistuluĭ văduva luĭ póte administrà farmacia prin alt farmacist recunoscut. În Bucurescĭ se înfiinţéză un deposit central de medicamente, carĭ se vor împărţì medicilor de judeţe

pentru bolnaviĭ săracĭ; în Moldova se obligă fie-care farmacist ca să deà pe an medicamente pentru 1.000 leĭ gratis pentru săracĭ.

În anul 1830, Eforia spitalelor din Bucurescĭ alcătuesce un proiect de regulament pentru spitale, care se încuviinţéză de Adunarea generală a Divanuluĭ şi se aprobă în anul 1832 de Generalul P. Kisseleff. Acest proiect enumeră, între îmbunătăţirile carĭ se vor întroduce treptat în serviciile spitalelor, crearea uneĭ farmaciĭ centrale, care va puté începe a funcţionà în anul 1837. Proiectul ḑice: Directorul farmacieĭ centrale trebue să fie un om fórte învĕţat în arta sa, capabil a profesà la Şcóla de medicină şi de farmacie botanica, materia medică şi meşteşugul spiţeresc, pentru care i se va plătì léfa din Casa şcólelor (A. G. Găleşescu, *Eforia spit. civ)*. Acéstă farmacie centrală nu s'a înfiinţat însă decât în anul 1864, Şcóla de farmacie în anul 1857.

Printr'un ofis al Domnuluĭ Munteniei din 21 Aprilie 1836, s'a recunoscut corporaţiunea spiţerilor din Bucurescĭ ca o stărostie subordonată Comisiuniĭ doctoricescĭ, se hotărĕsce cà starostea va pune în lucrare tot ce va cere stăpânirea, va îngrijì a se ţiné unire şi buna orînduélă între farmaciştĭ (stăpânĭ), calfe şi slugĭ, va cercetà pe ceĭ ce vor voì a intrà ucenicĭ şi le va slobodì atestate de destoinicie (*Buletin*, 16 Maiŭ 1836). Gremiul farmaceutic al Moldoveĭ s'a înfiinţat în anul 1854 (*Manual. admin. al Princip. Moldoveĭ)*.

Primul regulament farmaceutic s'a întocmit în Muntenia în anul 1835 şi s'a publicat în anul 1836 sub denumirea de: *Instrucţiĭ pentru îndatoririle spiţerilor;* prin aceste instrucţiunĭ se mănţine de o cam dată taxa austriacă a medicamentelor cu un adaos de 25%, urmând ca Comisiunea doftoricéscă să alcătuéscă o taxă românéscă; se declară că concesiunile de farmacie se pot transmite prin moştenire; se prescriŭ precauţiunile la păstrarea şi la vînḑarea substanţelor toxice şi se hotărĕsc amenḑĭ până la 500 leĭ pentru aprovisionarea insuficientă a farmacieĭ şi pentru alte abaterĭ *(Buletin*, 1 Iunie 1836). În Moldova s'a alcătuit primul regulament farmaceutic în anul 1854 sub numele de: *Instrucţiunĭ pentru gremiul spiţeresc*, şi în acelaşĭ an s'a pus în lucrare în Moldova prima taxă farmaceutică română. În Muntenia s'a publicat prima taxă oficială farmaceutică în anul 1860.

În *Analele Parlamentare*, t. X, Bucurescĭ 1899, găsim în lista de persónele ce aŭ primit în Muntenia în anul 1838 pedepse de la stăpânire în felurite abaterĭ: Ananicĭ, doctorul ocruguluĭ Vâlcea-Romanaţĭ şi spiţerul Ioan Mişcolţ, pentru prósta stare a spiţerieĭ; iar A. G. Găleşescu arată în *Eforia spitalelor civile*, că în anul 1839, spiţe-

rul Raimond din Bucurescï a fost condamnat de Comisiunea doctoricéscă la plata pe ştraf în sumă de leï 64.

În Muntenia s'a alcătuit în anul 1851 un regulament asupra examenuluï de liberă practică a medicilor şi farmaciştilor, ce se va depune înaintea Comisiuniï doctoricescï; acest regulament a fost modificat în anul 1860, când s'a hotărît, că juriul examenuluï se va compune din profesorï aï şcóleï naţionale de medicină şi farmacie, tot de odată s'a decis, că examenul de asistent în farmacie, care până atuncï s'a depus înaintea uneï delegaţiunï a Gremiuluï farmaceutic, să se depue înaintea unuï juriŭ compus din profesorï aï şcóleï de farmacie şi numaï în limba română. În Moldova, o ordonanţă domnéscă din anul 1856 a prescris, că farmaciştiï ca şi mediciï vor depune examenul de liberă practică înaintea Comisiuniï doctoricescï.

În anul 1862 s'aŭ aflat în Muntenia 78 farmaciştï, în Moldova 58 farmaciştï şi 44 farmaciï, din carï în Iaşï 12, în Galaţï 5, în Botoşanï, Bacăŭ, Bârlad, Focşanï, Ismail câte 2.

La 1 Ianuarie 1863 a intrat în vigóre prima Farmacopee română, redigiată de C. C. Hepites; ea a fost treptat modificată în conformitate cu progresele terapieï şi cu reformele întroduse în arta farmaceutică; ast-fel în anul 1874 s'a publicat a II-a ediţiune, în anul 1893 a III-a ediţiune a Farmacopeeï române şi în anul 1898 s'a numit o comisiune pentru a pregătì a IV-a ediţiune a acestuï codice farmaceutic.

Până la fundarea Şcóleï naţionale de medicină şi de farmacie prin C. Davila şi înainte ca corpul farmaceutic să devină treptat naţional, aŭ predomnit în farmacie Saşiï imigraţï din Transilvania şi în oficinile lor s'aŭ format numeroşï farmaciştï românï, aŭ primit învĕţătura practică fruntaşiï farmaciştilor românï, elevï aï Şcóleï superióre de farmacie din Bucurescï.

Regulamentele Organice ale Valachieï şi ale Moldoveï aŭ regulat regimul farmaciilor, adoptând sistemul concesiunilor de farmaciï moştenitóre, transmisibile, care sistem maï predomnesce astăḑï în Germania, în Austro-Ungaria, Norvegia, Danemarca, Italia, Spania şi în Rusia. În anul 1862—1864, doctorul C. Davila, atuncï Director general al serviciuluï sanitar, a făcut încercare cu darea de concesiunï personale, şi prima lege sanitară, acea din anul 1874, întroducênd concursul pentru darea concesiunilor de farmaciï, a stabilit asemenea că nouĕle concesiunï vor fi personale. Acéstă inovaţiune n'a dat resultate bune; primiï farmaciştï românï, eşiţï din Şcóla naţională de farmacie, eraŭ săracï şi lipsiţï de creditul necesar pentru instalarea de farmaciï pe

basa concesiunilor personale, carĭ se sting cu mórtea concesionaruluĭ. Din acéstă causă legea sanitară modificată în anul 1885 a transformat concesiunile personale în concesiunĭ transmisibile, a permis transmiterea concesiunilor de farmaciĭ prin moştenire şi vîndare, cu excepţiunea farmaciilor vechĭ din Dobrogea; dreptul de transmiterea concesiuniĭ a fost mănţinut şi la modificarea legiĭ sanitare din anul 1893. În Dobrogea maĭ mulţĭ medicĭ eraŭ şi proprietarĭ de farmaciĭ, numĕrul lor erà prea mare şi s'a impus dar reducerea lor.

În România, ca şi în cele maĭ multe alte state, afară de Franţa şi Marea Britanie, numĕrul farmaciilor este limitat, împăcându-se, pe cât este posibil, interesele bolnavilor cu condiţiunile carĭ permit farmaciştilor ca să pótă există lucrând în mod corect, ca să pótă mănţiné farmaciile la înălţimea cerută de sciinţă. Sistemul farmaciilor libere, nelimitate la numĕr, le-a adus într'o stare inferióră, şi al IX-lea Congres internaţional de farmacie, ţinut la Paris în anul 1900, s'a pronunţat pentru limitarea numĕruluĭ farmaciilor, fiind-că o cer atât interesele generale ale sănătăţiĭ publice, precum şi interesele morale şi materiale ale profesiuniĭ farmaceutice.

Cestiunea dacă concesiunile de farmaciĭ personale saŭ cele transmisibile sunt pentru public maĭ avantagióse nu este limpeḑită; la noĭ existenţa concesiunilor de farmaciĭ transmisibile nu opresce pe Guvern a scădé treptat taxa farmaceutică, ast-fel că rĕmân în pagubă uniĭ farmaciştĭ, carĭ aŭ cumpĕrat farmaciile cu preţ mare, şi carĭ ar trebuì să scóţă din vînḑarea medicamentelor şi dobânda capitaluluĭ cu care aŭ plătit farmacia, de vreme ce farmaciştiĭ carĭ aŭ primit concesiunea gratis, prin concurs, se află în condiţiunĭ maĭ avantagióse. Uniĭ se tem că farmaciile personale nu vor fi bine înzestrate cu instrumente şi aparate, că farmacistul nu va învestì un capital mare într'un comerciŭ cu durată limitată. Din tóte ţĕrile Europeĭ, singură Suedia a legiferat rescumpĕrarea concesiunilor transmisibile de farmaciĭ printr'un fond de amortisare, ast-fel că de la anul 1920 tóte farmaciile din Suedia vor avé numaĭ drept personal. În Germania, unde astăḑĭ există două felurĭ de concesiunĭ, transmisibile şi personale, majoritatea farmaciştilor cere, ca concesiunile personale să fie transformate în concesiunĭ transmisibile prin moştenire şi prin vînḑare, în contra uneĭ dărĭ către Stat. În Austria Guvernul a întocmit în anul 1900 o anchetă pentru studiul cestiuniĭ concesiunilor; s'a constatat că în numeróse concesiunĭ de farmaciĭ sunt, ca şi la noĭ, învestite capitalurĭ, că ele aŭ fost cumpĕrate cu averĭ dotale, că asupra lor apasă datoriĭ ipotecare, că rĕscumpĕrarea nu s'ar puté face alt-fel decât de Stat saŭ de o societate

sub garanţia Statuluĭ şi în socotéla concesionarilor viitorĭ, carĭ ar plătì valórea farmacieĭ în rate anuale.

Şi la noĭ legea sanitară din anul 1874 stabilise, că Statul are drepul a rĕscumpĕrà concesiunile transmisibile de farmaciĭ, iar la modificarea acesteĭ legĭ în anul 1885, prescripţiunea asupra rĕscumpĕrăriĭ a fost suprimată. De la anul 1874 până la 1898 s'aŭ dat în România, prin concurs, 67 concesiunĭ de farmaciĭ.

Astăḑĭ există în tot Regatul român 208 farmaciĭ: 189 farmaciĭ definitive (din carĭ 184 cu dreptul transmisibil, 5 în Dobrogea cu concesiune personală, care se stinge cu mórtea concesionaruluĭ), 9 farmaciĭ filiale şi 10 farmaciĭ provisoriĭ, fără farmaciile spitalelor şi fără cele militare. În tótă ţéra s'aŭ aflat, în anul 1900, 541 farmaciştĭ, numĕr prea mare în raport cu trebuinţa. Făcênd comparaţiune cu ţĕrile vecine găsim, că în regatul Ungarieĭ aŭ exercitat, la 1 Ianuarie 1897, 1.414 farmaciştĭ, că în imperiul Austrieĭ aŭ existat, la finele anuluĭ 1900, 1.523 farmaciĭ.

La fie-care primărie rurală din tótă România se află un mic deposit de medicamente de prima necesitate, cu instrucţiunĭ asupra întrebuinţăriĭ lor, încredinţat primaruluĭ şi notaruluĭ. Aceste micĭ farmaciĭ sunt pe alocurea bine aprovisionate; în maĭ multe comune însă medicamentele nu se reînoesc la timp, lipsesce adesea-orĭ chiar chinina, din causa negligenţeĭ medicilor de plasă, carĭ nu stăruesc pentru împlinirea lipseĭ, saŭ a primarilor carĭ, din causă de economie, nu trimit ordonanţa medicală la farmacie. Cu tóte aceste neajunsurĭ, farmaciile primăriilor rurale aduc folóse însemnate; ţĕranul găsesce acolo chinină, un purgativ, un medicament în contra diareeĭ copiilor, un praf contra tuseĭ, vată aseptică, o soluţiune de acid fenic, ş. a. În comunele în carĭ există o şcólă de cătun, se va puté încredinţà învĕţătoruluĭ un mic deposit de medicamente.

Regulamentul asupra comerţuluĭ cu substanţe medicamentóse şi otrăvitóre, basat pe legea sanitară, împarte pe droguiştĭ în douĕ clase: în ceĭ de clasa I, carĭ vînd drogue medicamentóse şi substanţe toxice şi în ceĭ de clasa II, carĭ vînd numaĭ materiĭ toxice întrebuinţate în industriĭ. La 1 Octomvrie 1898 s'aŭ aflat în tótă ţéra 50 drogueriĭ, 41 droguiştĭ de clasa I (20 românĭ şi 21 străinĭ) şi 9 droguiştĭ de clasa II (3 românĭ şi 6 străinĭ).

Stabilimente de Idroterapie, Apele minerale, Staţiunile balneare şi climatice.

Idroterapia este fórte veche, ea este menţionată dejà în cărţile sfinte ale Indiilor (Vedele luĭ Susvotas); după Prosper Alpinus, vechiĭ Egipteni s'aŭ servit de apă rece, caldă şi de vaporĭ de apă pentru căutarea diferitelor bóle, dar Hippocrate (460—364 înaintea luĭ Christos) a fost primul medic care a studiat acţiunea apeĭ, care a întrebuinţat o cu metodă, maĭ ales la tractarea bólelor febrile. În Roma a fost idroterapia cultivată de Asclepiade din Prusa, care a căutat multe bóle cu apă, băĭ, duşe (balneae pensiles), afusiunĭ, fricţiunĭ şi masagiŭ, de unul din mediciĭ Împĕratuluĭ August, Antonius Musa, care a căutat cu apă rece pe acel Împĕrat şi pe Horaţiŭ, de Aulu Corneliŭ Cels, contimporan al Împĕraţilor Tiberiŭ şi Nero şi de Galen (născut la 131). În termele şi băile publice şi private din Roma, băiaşiĭ (aquarii) vĕrsaŭ peste corpul bolnavilor apă caldă şi rece.

După invasiunea Barbarilor în Roma a dat înapoĭ tótă cultura, prin urmare şi medicina şi idroterapia; singurul Paulus din Aegina (anul 660) a maĭ exercitat idroterapia raţională. Mediciĭ bizantinĭ nu s'aŭ împrietenit cu idroterapia; dintre mediciĭ arabĭ maĭ cunoscuţĭ aŭ cultivat-o numaĭ doĭ, Rhazes (născut la 850) şi Avicenna (mort la 1037). Mediciĭ călugărĭ aĭ evuluĭ mediŭ nu s'aŭ servit în terapie de apă rece. Numaĭ într'un mod excepţional apare de la sec. XVI câte un idroterapeut, precum chirurgul frances Ambrosiŭ Parré în anul 1553, belgianul Hermann von der Heyden pe la anul 1643, englesul Hancock în 1723, italianul Pater Bernardo în 1724, germanul Fr. Hoffmann în 1660—1742, Van Swieten în 1700—1772 şi James Curie în 1786. Iosef Frank a întrodus la Viena, în anul 1803, tratamentul Febreĭ tifoide cu apă rece (I. Glax, *Balneotherapie*, 1901; Fr. Tripold, *Hydrotherapie*, 1901; *Univ. Lexicon der Bäder und Curorte*, Wien 1901).

Idriatria orĭ Idroterapia devine un sistem terapeutic în prima jumătate a sec. XIX şi aduce o reacţiune contra închideriĭ bolnavilor în atmosfera caldă, în locale ferite de reînoirea aeruluĭ. Tratarea bólelor cu apă rece a fost cu succes încercată de Vincenţiŭ Priessnitz, mic proprietar rural, născut în anul 1799 la Graefenberg în Silesia, unde a şi murit în anul 1852. Priessnitz a fundat la Graefenberg în anul 1826 vestitul stabiliment balnear; el erà un simplu empiric, deştept, bun observator, dar lipsa de cunoscinţe fisiologice şi patologice a fost causa multor erorĭ comise de el, maĭ ales a celeĭ de a fi considerat

apa rece ca panacee. Medicï dintre ceï maï învĕţaţï, crescuţï în teoriile terapeutice vechï, aŭ înfierat în zadar cu anatema lor inovaţiunea întrodusă în medicină de un profan, şi încă în anul 1859 a putut să scrie vestitul profesor C. A. Wunderlich despre literatura degenerată, stupidă, provenită de la ómeniï străinï de medicină, carï recomandă poporuluï lecuirea bólelor cu apă rece. Cu tóte acestea, în urma experimentelor făcute de învĕţaţiï lipsiţï de pasiune, metodele idro-terapeutice aŭ fost treptat perfecţionate, s'aŭ înfiinţat în maï tóte ţĕrile civilisate numerόse stabilimente pentru căutarea bólelor cu apă întrebuinţată în modurï variate, şi astădï băile, afusiunile, duşele, împachetările în cérçefurï ude, constitue un aparat terapeutic preţios. Aprópe de finele sec. XIX apare iar ca idroterapeut un om străin de medicină, preotul Kneipp din Woerishofen în Bavaria, la care convingerea, entusiasmul pentru aplicarea apeï ca remediŭ universal, n'aŭ putut înlocuì cunoscinţele medicale. Discipuliï luï Kneipp, lipsiţï în mare parte de cunoscinţele necesare, aŭ importat metoda luï, cu tóte erorile şi exageraţiunile eï, în maï tóte ţĕrile Europeï şi în România (Văleniï-de-munte).

Idroterapia a fost întrodusă în România pe la anul 1855, când a fost deschis de medicul Hatchek stabilimentul idroterapeutic de la Câmpina, susţinut de doctoriï I. Meier şi A. Drasch ; puţinï anï în urmă s'a înfiinţat la Repedea, lângă Iaşï, stabilimentul idroterapeutic condus de C. Vârnav ; în anul 1878, Eforia spitalelor a instalat la Sinaia un stabiliment de Idroterapie. Astădï se află în Regatul român maï multe aşezăminte idroterapeutice cu instalaţiunï moderne, conduse de mediciï carï s'aŭ specialisat în întrebuinţarea metodică a apeï, agentul terapeutic cel maï preţios pe care ni l-a dat natura; menţionăm, ca cele maï importante, instalaţiunile idroterapeutice din Slănic în judeţul Bacăŭ, care posedă şi cabinet pneumatic (de aer comprimat); Sinaia; Bucurescï, baia centrală, înzestrată cu instalaţiunï pentru variate inhalaţiunï, pentru gimnastică terapeutică şi pentru electricitate medicală; Iaşï, baia comunală cu idroterapie şi electroterapie; Câmpulung, baia Negru Vodă, proprietatea fundaţiuniï Biserica Creţulescu, înzestrată cu cabinet pneumatic, Călimănescï, Govora, Strunga, Bălţătescï, ş a.

Băile de aer cald aŭ fost întrebuinţate dejà de Romanï, atât ca băï igienice, precum şi pentru căutarea unor bóle; procedarea constă în şederea în Tepidarium într'o atmosferă caldă şi uscată timp de jumătate oră, apoï trecerea pentru un timp maï scurt în Sudatorium, într'o atmosferă maï caldă, tot uscată, şi în fine în Frigidarium sub duşa rece. Băile romane aŭ trecut la Bizanţ, aŭ fost adoptate de Otomanï şi întroduse maï târdiŭ în ţĕrile române şi în Rusia. În Bucurescï şi

în Iaşĭ aŭ fost înfiinţate în sec. XVIII, şi aŭ existat până aprópe de finele sec. XIX, aşà numitele băĭ turcescĭ, identice cu vechile băĭ romane. În amândouĕ Principatele române, băile de vaporĭ sunt de dată maĭ nouă, întroduse de la anul 1840.

Dejà în anticitatea clasică, unele *ape minerale* aŭ jucat un rol în terapie, ca şi *staţiunile climatice*. Cele din urmă, vilegiaturile de vară, aŭ servit la Romanĭ ca şi astăḑĭ la Românĭ şi la alte popóre nu numaĭ pentru a înlesnì vindecarea bolnavilor, ci şi pentru petrecerea celor sănătoşĭ; colegul nostru I. Kalinderu a descris în anul 1895 luxul unor reşedinţe de vară ale Romanilor avuţĭ, carĭ în lunile călduróse eşiaŭ din atmosfera stricată a cetăţiĭ eterne în locurĭ maĭ salubre, precum fac şi astăḑĭ la noĭ nu numaĭ ceĭ cu dare de mână, ci şi mulţĭ ale căror veniturĭ modeste ar trebuì să-ĭ îndemne ca să rĕmâie acasă. Curele climatice aŭ fost recomandate dejà de Hippocrate (460 — 364 înaintea ereĭ creştine) în unele bóle cronice; dintre mediciĭ romanĭ, Pliniŭ cel mare (anul 23—79) a prescris ftisicilor şederea în pădurĭ de brad, Arctacus (anul 100) ĭ-a sfătuit ca să mérgă la cóstele măriĭ orĭ să facă călĕtoriĭ maritime; Celsu în secolul I şi Galeniŭ în secolul II aŭ trimis pe ofticoşĭ în munţĭ şi ĭ-aŭ supus la cura de lapte.

Romaniĭ aŭ întrebuinţat unele ape minerale din Italia şi din diferite coloniĭ; în timpul luĭ Cicero, Seneca, Marţial, Bajae erà stabilimentul balnear cel maĭ modern; în anul 138, legionariĭ romanĭ s'aŭ servit pentru căutarea unor bóle de apele mezo-termale, chloruro-sodice sulfuróse şi iodurate de la Bulidava, pe malul stâng al Oltuluĭ, astăḑĭ Bivolariĭ lângă mânăstirea Cozia în judeţul Argeş. Colegul nostru Gr. Tocilescu ḑice, că şi băile de mare de la Tomi eraŭ visitate dejà în timpurile Romanilor.

În anticitate, apele minerale aŭ fost întrebuinţate aprópe exclusiv pentru băĭ şi târḑiŭ numaĭ aŭ început curele de apă minerală luată pe din năuntru. În secolul XVII s'aŭ bĕut la Carlsbad şi la Ems cantităţĭ excesiv de marĭ de apă, chiar peste 20 pahare de un bolnav pe ḑi (I. Glax).

Dejà Hippocrate a căutat acţiunea unor ape minerale în cantitatea de sare ce conţin, efectul terapeutic al multor ape maĭ sărace în sărurĭ a rĕmas însă neexplicat; s'a creḑut dar în anticitate şi în evul mediŭ, că în isvórele minerale este «quid Divinum», în timpurile nu prea depărtate de noĭ s'a maĭ vorbit de duhul isvórelor minerale, «Brunnengeister»; dar şi astăḑĭ, pe lângă acţiunea chimică, balneoterapeuţiĭ cred şi într'o acţiune dinamică a apeĭ minerale. Cunoscinţa composiţiuniĭ apelor minerale datéză din secolul XIX; ea a dat îndem-

nul la imitarea naturiĭ, la producerea artificială de ape minerale, şi în anul 1821, F. H. Struve din Dresda a înfiinţat prima fabrică de apă minerală; d'atuncĭ s'aŭ creat multe altele; în România Societatea fabricilor unite de apă gazósă prepară ape minerale artificiale. Balneologiĭ afirmă însă că apelor minerale artificiale le-ar fi lipsind calităţile dinamice (farmaco-dinamice) ale apelor naturale.

Balneoterapia a făcut progrese însemnate în jumătatea a doua a secoluluĭ XIX, graţie analiselor exacte ale apelor minerale, executate maĭ întâiŭ de I. Liebig, Fresenius, Bunsen, apoĭ de chimiştiĭ contimporanĭ cu noĭ. Se impune însă o reformă importantă, înlăturarea uniformităţiĭ, modificarea termenuluĭ general al curelor de apă minerală, care astăḑĭ este de durată egală pentru toţĭ bolnaviĭ şi a restrîngeriĭ cureĭ pe o periódă scurtă a anuluĭ.

Dintre isvórele române de apă minerală, unele aŭ început a deveni cunoscute de la ultimul pătrar al secoluluĭ XVIII şi de la începutul secoluluĭ XIX. Le vom descrie pe scurt, în ordinea chronologică în care aŭ fost descoperite.

Cea dintâĭ apă minerală română care a fost analisată este cea de la Şarul Dorneĭ, descrisă de R. Hacquet în *Neueste physikalisch-politische Reisen in den Jahren 1788 und 1789 durch die dacischen und sarmatischen Karpathen*, Nürnberg, 1790—1796. Dorna Şaru în plasa Muntele, judeţul Sucéva, situată la 1.100 metri d'asupra niveluluĭ măriĭ, are 12 isvóre de apă minerală, carĭ aŭ fost analisate în anul 1788 de R. Hacquet, în anul 1833 de Zotta şi Abrahamfi, în 1856 de T. Stenner, în 1875 de P. Poni, în 1878 de R. Pribam din Cernăuţĭ, în 1878 şi 1896 de A. Bernad-Lendway. Numaĭ isvorul Carmen Sylva (vechiul isvor al Cruciĭ), proprietatea doctoruluĭ I. Polysu, este întrebuinţat, şi apa luĭ adusă în comerţ sub numirea de apă minerală Dorna-Şaru; ea este o apă arsenicală-feruginósă-alcalină-bicarbonică, care conţine în 10 litri de apă 67 miligrame de arseniat de sodă, este dar mult maĭ slabă decât apa de la Roncegno, maĭ tare decât cea de Plombières, Levico, Lomalou. Cu tótă dificultatea comunicaţiuniĭ, Şarul Dorneĭ servesce şi ca staţiune climatică.

Slănicul din judeţul Bacăŭ, pe pólele Carpaţilor, aprópe de hotarul Transilvanieĭ, la înălţime de 530 metri, este bogat în isvóre chloruro-sodice iodurate, alcaline-bicarbonate, feruginóse, sulfuróse şi litionisate. A. Şaabner-Tuduri scrie în *Apele minerale şi staţiunile climaterice din România*, Bucurescĭ 1900, că dejà în anul 1757 casa mânăstiriĭ şi spitaluluĭ sf. Spiridon din Iaşĭ erà proprietara terenuluĭ, pe care se aflà Slănicul, că apele de la Slănic aŭ fost găsite la 20 Iulie 1800 de

Serdarul Mihăilucă cu ocasiunea uneĭ vînătorĭ, că pe la 1820 se duceà dejà multă lume vara la Slănic, unde Serdarul Mihăilucă construise 40 camere, că în anul 1846 Adunarea obştéscă a Moldoveĭ a trecut Slănicul Caseĭ Sf. Spiridon. W. von Kotzebue a descris Slănicul în anul 1856; a doua ediţiune a scrieriĭ sale a fost imprimată sub titlul: *Aus der Moldau*, Leipzig 1860 (*Lorck's Eisenbahnbücher*, No. 33), tradusă în românesce în *România Liberă* din August 1884. Kotzebue ḑice: Isvórele Slănicului aŭ fost descoperite în anul 1801, în anul 1812 ele aŭ fost dejà visitate, în anul 1816 s'aŭ făcut la Slănic două case de scândurĭ pentru Mitropolitul Veniamin, care a făcut acolo cura de băĭ de apă minerală. Vodă Calimach a scutit 12 ţĕranĭ de bir, pentru ca să se aşeze la Slănic, Vodă Ioan Sturza a mărit numĕrul acestor ţĕranĭ la 27, Vodă Michail Sturdza în anul 1836 la 50, îndatorând tot de odată pe întreprinḑĕtorul băilor, ca să întreţie în mod gratuit 6 camere pentru bolnaviĭ săracĭ. În anul 1836 aŭ existat la Slănic 34 locuinţe, în aniĭ 1840—1851 Guvernul n'a făcut nimic pentru Slănic. În poesiele luĭ Konaki găsim descrise două perióde din viéţa Slănicului: în anul 1819, poetul zugrăvesce locurile pitorescĭ dar sălbatice ale Slănicului, pădurea seculară, apele torenţiale, potecile periculóse carĭ trec pe lângă prăpăstiĭ; iar în anul 1846, Konaki, visitând din noŭ Slănicul, este încântat de schimbarea pustiului de odinióră într'un locaş plăcut, cu drumurĭ şi malurĭ regulate. Vodă Grigorie A. Ghica, pe basa încheeriĭ obstesciĭ Adunărì din anul 1846, hotărĕsce prin chrisovul din 6 Noemvrie 1851, ca feredeele apelor minerale de la Slănic să se deà Epitropieĭ Caseĭ spitalicescĭ din mânăstirea Sf. Spiridon în de vecĭ dispositiunĭ şi îngrijire, cu 800 fălcĭ de moşie ca să aibă pădure; Epitropia va înfiinţà 80 odăĭ, basinurĭ la tóte isvórele, va ţiné acolo un doctor care va avé spiţerie, 20 crivaturĭ pentru săracĭ şi va înlesnì comunicaţiunea între băĭ şi locuinţe. Slănicul a maĭ rĕmas însă tot într'o stare primitivă până în anul 1877, când Epitropia sf. Spiridon a fost pusă în posesiunea moşieĭ de 800 fălcĭ; d'atuncĭ Epitropia, cu subvenţiunea Statuluĭ, a îndreptat indiferenţa cu care se administrase acest stabiliment balnear, l-a transformat într'o staţiune balneară şi climatică modernă, a ridicat la Slănic clădirĭ însemnate, otelurĭ, stabilimente de băĭ, locale de petrecerĭ, a aşezat plimbărĭ, a înzestrat Slănicul cu instalaţiunĭ de idroterapie şi de pneumoterapie (cabinet pneumatic cu aer comprimat, aparate de inhalaţiune), cu spital. Apele Slănicului aŭ fost analisate în anul 1832 de Zotta şi Abrahamfi, în 1846 de C. Vărnav şi Pavlovicĭ, în 1856 de dr. L. Steege, T. Stenner şi P. Schnell, în 1879, 1880,

1885 şi 1886 de S. Konya, în 1886 de A. Bernad-Lendway, în 1888 de Tschermak din Viena, în 1889 de P. Poni, în 1894 de E. Fabini.

Isvórele de la Bălţătescĭ din judeţul Némţu, situate la 475 metri deasupra niveluluĭ măriĭ, aŭ fost dejà cunoscute la începutul seculuĭ XIX sub numele de fântânele de slatină rea, şi erà interḑis sătenilor să întrebuinţeze apa din ele, din causă că produce diaree. În anul 1810, proprietarul moşieĭ, Prinţul Cantacuzino, le-a îngrădit, a construit lângă ele două marĭ barace de lemn pentru băĭ, dar apa minerală a fost transportată şi la mânăstirea Văratec, depărtat de Bălţătescĭ 5 kilometri, unde mulţĭ bolnavĭ se aşezaŭ pentru cură, negăsind lângă isvóre înlesnirĭ de traiŭ. În anul 1844, proprietarul Bălţătescilor a maĭ construit câte-và camere şi cabine de băĭ. I. Cihac şi F. Humpel aŭ analisat acéstă apă în anul 1839 şi aŭ publicat resultatul analiseĭ în anul 1844 în *Albina Românéscă* şi în *Fóia sciinţifică şi literară*, T. Stenner a completat acea analisă în anul 1856, S. Konya în anul 1884, A. Bernad-Lendway în anul 1886. Staţiunea balneară Bălţătescĭ a rĕmas în starea primitivă până în anul 1878, când a devenit proprietatea doctoruluĭ D. Cantemir. Bălţătescĭ are 4 isvóre bogate în chlorur de sodiŭ, sulfat de magnesie şi de sodă; apa de Bălţătescĭ maĭ conţine puţin bromur de magnesiŭ şi puţin fer; prin evaporare se extrage dintr'însa sarea purgativă de Bălţătescĭ. Bălţătesciĭ posedă, pe lângă oteluri spaţióse, situate în mijlocul unuĭ parc frumos, stabiliment de băĭ de apă minerală, instalaţiunĭ pentru idroterapie, pentru inhalaţiunĭ şi servesc şi ca staţiune climatică. Sarea purgativă de la Bălţătescĭ este rĕspândită în comerciul interior şi se găsesce în tóte farmaciile (A. Fĕtu, *Descrierea şi întrebuinţarea apeĭ comune şi a apelor minerale din România*, Iaşĭ 1874; I. Felix, *Raportul general asupra Igieneĭ publice şi asupra serviciuluĭ sanitar al Regatuluĭ Român*, Bucurescĭ 1899; A. Şaabner-Tuduri, *Apele minerale şi staţiunile climaterice ale Românieĭ*, Bucurescĭ 1900).

Apele alcaline muriatice slab iodurate, slab feruginóse şi gazóse de la Borca, din valea Borceĭ, comuna Borcea, judeţul Sucéva, situate la înălţime de 570 metri, aŭ fost cunoscute şi întrebuinţate dejà în secolul XVIII, căcĭ ele sunt dejà menţionate ca ape excelente, de composiţiune necunoscută, de Fr. I. Sulzer (*Geschichte des transalpinischen Daciens*, Wien 1781) şi de Andr. Wolf (*Beitraege zu einer statistisch-historischen Beschreibung des Fuerstenthums Moldau*, Hermannstadt 1805). Aprópe de isvor am maĭ vĕḑut, în anul 1894, ruinele caselor de pétră, despre carĭ se ḑice că aŭ servit pentru locuinţă şi local de băĭ Domnitorilor Dimitrie Cantemir şi Michail Sturdza. Apa de la Borca a

fost analisată pentru prima óră de T. Plusque în anul 1814, apoĭ de A. Abrahamfi în anul 1830, de T. Stenner şi P. Schnell în anul 1856, de A. Bernad-Lendway în aniĭ 1886 şi 1895; poporul o numesce borvis saŭ burcut. Debitul isvoruluĭ nu este decât de 1.440 litri în 24 ore, prin urmare insuficient pentru un numĕr maĭ mare de băĭ; după compoziţiunea eĭ şi după mineralisaţiunea slabă apa de la Borca póte servì maĭ bine ca apă minerală de bĕut. A. Bernad-Lendway a comparat-o cu Borszek şi cu Fachingen, dar Borca conţine cu mult maĭ puţin bicarbonat de sodiŭ şi de magnesiu decât Fachingen, cu mult maĭ puţin acid carbonic liber decât Borszek; A. Şaabner-Tuduri compară Borca cu Spaa, recunósce însă singur marea superioritate a apeĭ de Spaa, cu mult maĭ bogată în fer şi în acid carbonic liber. Depărtarea acestuĭ isvor de la căile marĭ de comunicaţiune se maĭ opune exploatăriĭ luĭ.

Staţiunea balneară cea maĭ veche din Muntenia este cea de la Bobocĭ, comuna Tohanĭ, judeţul Buzĕŭ, cunoscută de la începutul secoluluĭ XIX sub numele de fântâna de leac, astăḑĭ proprietatea şcóleĭ I. Crăciunescu din Mizil; ea posedă isvóre de apă sulfurósă cu cantităţĭ micĭ de iodure alcaline, carĭ servesc pentru băĭ. A. Şaabner-Tuduri ḑice că din anul 1815 se vorbesce de Bobocĭ, că în anul 1825 s'a instalat acì staţiune balneară, că în anul 1828, Domnitorul Grigorie D. Ghica cu tótă Curtea domnéscă a petrecut vara acolo, că în timpul ocupaţiuniĭ rusescĭ s'aŭ căutat la Bobocĭ mulţĭ militarĭ ruşĭ, că în anul 1857, Ioan Crăciunescu a făcut Bobociĭ danie şcóleĭ din Mizil. De la anul 1884 s'aŭ captat definitiv isvórele, s'aŭ instalat cazane cu vaporĭ pentru încălḑirea apeĭ, s'aŭ construit reservóre de apă minerală, hotel, stabiliment de băĭ, local de petrecerĭ.

După Bobocĭ, staţiunea balneară cea maĭ veche din Muntenia este Puciósa, comuna Şerbănescĭ-Podurile, judeţul Dâmboviţa, înfiinţată în anul 1828, situată la înălţime de 350 metri, legată prin cale ferată cu Bucurescĭ şi cu Târgovişte. St. Episcupescu, în importanta s'a carte: *Apele minerale ale Românieĭ marĭ*, Buzĕŭ 1837, enumĕră bólele carĭ se vindecă la Puciósa, precum şi contraindicaţiunile la carĭ apa de la Puciósa póte provocà agravarea lesiunilor. I. M. Caillat a visitat Puciósa şi a descris-o în *Union medicale*, Paris 1854 (*Voyage médicale dans les Principautés Danubiennes*). Apele de la Puciósa aŭ fost analisate de A. Bernad-Lendway în aniĭ 1872 şi 1886 şi descrise de el, precum şi în anul 1872 de A. Fĕtu, în anul 1886 de A. Şaabner-Tuduri (revista *Spitalul*), în anul 1889 de I. Felix (*Tractat de Igiena publică, II*). Isvorul este proprietatea maĭ multor persóne, judeţul este coproprie-

tar. Isvorul este bogat în apă sulfurósă alcalină fără iod, care servesce pentru facerea de băĭ calde, atât în stare naturală, precum şi amestecată cu apă iodurată, adusă cu sacaua de la Vulcana, depărtată maĭ puţin decât o oră de la Puciósa. Puciósa se modĕrniséză fórte încet, deşi în unele oteluri din localitate s'aŭ instalat cazane pentru încălḑirea apeĭ minerale şi cabine de băĭ; pentru majoritatea bolnavilor, adăpostiţĭ în case ţĕrănescĭ salubre şi curate, se prepară băile în acele case, şi apa adusă de la isvor cu sacaua se încălḑesce cu bolovanĭ înfierbîntaţĭ. Satul este curat, cu şosele bine întreţinute, cu case sănătóse, cu apă bună de bĕut; în localitate se află medic şi farmacie.

Aceeaşĭ vechime ca Puciósa o are Bughea, sat care constitue astăḑĭ o suburbie a oraşuluĭ Câmpulung, depărtată de la oraş 3 kilometri, situată la o înălţime de 590 metri, care posedă pe 2 proprietăţĭ private isvóre de apă chloro-sodică sulfurată şi iodurată, cu fer şi fără fer. Dejà înainte de anul 1830, mulţĭ bolnavĭ, adăpostiţĭ în casele ţĕrănescĭ din Bughea, aŭ făcut în acele case băĭ cu apă minerală, încălḑită cu bolovanĭ incandescenţĭ. În anul 1832, Gheorghe Rucăreanu a înfiinţat nisce cabine primitive pentru facerea băilor; maĭ târḑiŭ s'aŭ construit două stabilimente balneare: unul, devenit proprietatea luĭ I. A. Laurian, nu maĭ funcţionéză, cel-lalt, al luĭ Gropan, posedă instalaţiunĭ pentru încălḑirea apeĭ prin vaporĭ. Din causa puţinuluĭ confort ce bolnaviĭ găsesc la Bughea, ceĭ cu dare de mână locuesc la Câmpulung şi vin cu trăsura la băĭ. Apele de la Bughea aŭ fost descrise în anul 1837 de St. Episcupescu, în 1854 de I. M. Caillat, în 1859 de I. Felix, în 1872 de A. Fĕtu şi de A. Bernad-Lendway care le-a analisat, în 1874 de Gr. Ştefănescu, în 1900 de A. Şaabner-Tuduri.

Apele minerale de la Strunga, judeţul Roman, $5\frac{1}{2}$ kilometri de la gara Târgu-frumos, aŭ fost dejà întrebuinţate în primul pătrar al sec. XIX. În literatură ele sunt menţionate pentru prima óră în anul 1834, în *Buchner's Chemische Annalen*, de Zotta şi Abrahamfi, carĭ le-aŭ analisat, apoĭ descrise de C. Vârnav în *Rudimentum Physiographiae Moldaviae*, Budae 1836. Vârnav cunosceà pe atuncĭ dintre isvórele minerale ale Moldoveĭ numaĭ Borca, Slănic şi Strunga; despre cele din urmă ḑice că conţin puciósă şi fer. În anul 1856, apele de la Strunga aŭ maĭ fost analisate de T. Stenner, în anul 1889 de S. Konya, în anul 1893 de A. O. Saligny şi C. Istrati. Strunga are un stabiliment balnear confortabil cu 3 isvóre de apă sulfurósă, bogată în sulfure alcaline, un isvor de apă feruginósă potabilă, instalaţiunĭ pentru băĭ de apă minerală şi de nămol, pentru idroterapie modernă, pentru inha-

lațiunĭ, pentru fumurĭ mercuriale, și un mic cabinet pneumatic, și este înconjurată de un parc cu pădure de brad.

Apele minerale de la Călimănescĭ din județul Vâlcea, pe malul drept al Oltuluĭ, eraŭ dejà întrebuințate înainte de anul 1830; acțiunea lor a fost descrisă de St. Episcupescu în anul 1837, de I. M. Caillat în anul 1854, de A. Fĕtu în anul 1872; ele aŭ fost analisate de A. Bernad-Lendway și de A. O. Saligny în aniĭ 1872 și 1884. Călimănesciĭ se află pe moșia mânăstiriĭ Cozia; egumenul mânăstiriĭ a zidit în apropierea isvórelor câte-và cabine pentru băĭ, în carĭ apa a fost încăldită cu bolovanĭ aprinșĭ până în anul 1886. În anul 1881, Statul a început să clădéscă un hotel cu 120 camere, un stabiliment de băĭ cu 40 cabine, și băĭ de vaporĭ, în aniĭ 1886 și 1887 isvórele aŭ fost captate și s'aŭ zidit basine de reservă pentru apă minerală. Călimănesciĭ posedă maĭ multe isvóre de apă sărată-sulfurósă, de apă sărată-sulfurósă iodurată și litionisată, maĭ bogată în sulfo-metale decât Aachen (Aix-la-Chapelle), Aix-les-Bains, Eaux-Bonnes, Baden. Călimănesciĭ aŭ instalațiunĭ pentru inhalațiunĭ, pentru idroterapie și servesc și ca stațiune climatică. Visitatoriĭ stațiuniĭ locuesc parte în hotel, parte în casele din sat; mulțĭ bolnavĭ întrunesc cura de băĭ de la Călimănescĭ cu bĕutura de apă minerală de la Căciulata.

Isvorul Căciulata a fost descoperit în anul 1848 de doĭ călugărĭ din mânăstirea Cozia (A. Șaabner-Tuduri) și de atuncĭ întrebuințat maĭ ales de uniĭ bolnavĭ găsduițĭ în mânăstirea Cozia, situată la 1 kilometru de la isvor. Căciulata este o sorginte de apă chloro-sodică litionisată și magnesică, slab sulfurósă, situată aprópe de Călimănescĭ pe malul drept al Oltuluĭ, pe proprietatea Statuluĭ. Apa de la Căciulata a fost analisată de A. Bernad-Lendway în aniĭ 1868, 1884 și 1890. De la anul 1887 ea se întrebuințéză și afară de localitate, umplându-se în sticle și punĕndu-se în comerț în tótă țéra.

Balta-albă în județul Râmnicul-Sărat, lac lung de 6 kilometri, lat de 3 kilometri, adânc până la 3 metri, are aceeașĭ origine ca Lacul-sărat, ca lacurile Ianca, Lazu, Amara, Fundata în județele Brăila și Ialomița, paralel cu regiunea muntósă saliferă (Gr. Ștefănescu). Balta-albă este cunoscută de la anul 1840; în anul 1847, C. C. Hepites a analisat apa laculuĭ și C. Wiedman a descris acțiunea eĭ terapeutică. C Istrati *(Rap. asupra staț. baln.*, 1890) arată marea reputațiune de care s'a bucurat Balta-albă în aniĭ 1840—1855, când caravane întregĭ de căruțe cu pătimașĭ se coboraŭ chiar din nordul Moldoveĭ pentru a face băĭ de nămol; lumea se adăpostià prin căruțe și colibe pe marginea laculuĭ. I. M. Caillat scrie (1854) că în anul 1845 aŭ fost la Balta-

albă câte-và sute de bolnavĭ, în anul 1846 câte-và miĭ. Pe la anul 1855, un Bălăcénu a construit la marginea laculuĭ colibe de scândurĭ. În anul 1873, C. Davila a publicat în *Columna luĭ Traian* un studiŭ chimic şi terapeutic asupra apeĭ chloro-sodice concentrate a Bălţiĭ. Tot în anul 1873 Guvernul a concedat doctoruluĭ St. Veleanu 5 pogóne de teren pe marginea bălţiĭ, din proprietatea Statuluĭ Grădiştea, spre a face pe acel loc un stabiliment de băĭ (*Monit. Ofic.* din 5 Maiŭ 1873); pe acel teren s'aŭ făcut plantaţiunĭ şi s'a construit un stabiliment balnear, 2 hotelurĭ şi tóte accesoriile necesare uneĭ staţiunĭ balneare, unde s'a întrebuinţat pentru băĭ apa sărată rece şi caldă şi nămolul din lac. Cu timpul apa a perdut din concentraţiune prin inundarea Bălţiĭ cu apă dulce, şi afară de acésta, concurenţa stabilimentuluĭ balnear Lacul-sărat a făcut ca Balta-albă să nu maĭ fie astădĭ visitată de bolnavĭ.

Săcele din judeţul Gorj, comuna Săcel, proprietate privată, are isvóre de apă minerală chloro-sodică-iodurată, puţin litionisată şi magnesică, întrebuinţată pentru băĭ de la anul 1840. În anul 1870 s'a construit acì un mic stabiliment balnear primitiv, în anul 1884 un mic hotel. Isvórele aŭ fost examinate şi descrise de Gr. Ştefănescu şi Licherdopol în anul 1883, de P. Poni în 1884, de C. Stabil în 1891 (A. Şaabner-Tuduri) şi de A. Bernad-Lendway. Instalaţiunile maĭ sunt primitive, parte din visitatorĭ locuesc în casele ţĕrănescĭ.

Bâsca-Penteleŭ în judeţul Buzĕŭ, în munţiĭ de la frontiera Transilvanieĭ, pe un platoŭ de 360 metri înălţime, înconjurat de pădurĭ de brad, proprietate privată, are 2 isvóre de apă sulfurósă-calcică slabă şi 1 isvor de apă feruginósă slabă care se bea. S'a aflat aci un hotel comod şi instalaţiunĭ pentru băĭ, localitatea a fost însă frecuentată maĭ mult pentru cură de aer. Bâsca-Penteleŭ este o staţiune climatică veche, care cu tóte că drumul între Buzĕŭ şi Bâsca erà anevoios, în parte practicabil numaĭ pentru care cu boĭ, a fost fórte frecuentată între aniĭ 1850 şi 1880, bolnaviĭ făceaŭ acì cură de zer, de lapte de capră, idroterapie, dar maĭ ales cură de aer. În anul 1858, când am început a practicà medicina, doctorul A. Drasch, medicul cel maĭ ocupat în Bucurescĭ, a trimis bolnavĭ cu tuberculosă pulmonară, fără multă alegere, la Bâsca şi adesea-orĭ în stânele dimprejurul Bâsceĭ, unde locuiaŭ lunĭ întregĭ cu ciobaniĭ, făcênd cură de lapte şi de zer. Pe la aniĭ 1864—1873, P. Iatropolo şi A. Marcovicĭ aŭ recomandat tuberculoşilor cu bóla maĭ puţin înaintată şederea prelungită la Bâsca-Penteleŭ. De atuncĭ ea a fost treptat înlocuită cu alte staţiunĭ climatice maĭ lesne accesibile. Apele minerale de la Bâsca-Penteleŭ aŭ

fost analisate de A. Bernad-Lendway, staţiunea climatică Bâsca a fost descrisă de P. Iatropolo, F. Teodorescu, I. Felix, A. Şaabner-Tuduri.

Băile Nastasache, cunoscute de la anul 1840, aşezate la marginea Târgului-Ocna din judeţul Bacău, lângă Trotuş, la înălţime de 273 metri, posedă isvóre bogate în apă sulfurósă-chlorurată-carbonată alcalină, conţinênd şi iod şi brom, care a fost analisată în anul 1846 de C. Vârnav cu farmacistul Pavlovicĭ, în anul 1856 de T. Stenner şi P. Schnell, în 1880 de Tschermak din Viena, în 1888 de C. Istrati, în 1889 de S. Konya, în 1894 de V. Buţureanu, şi descrisă în 1900 de A. Şaabner-Tuduri. Stabilimentul balnear negligiat, astăḑĭ proprietatea comuneĭ urbane Târgu-Ocna, constă în nisce barace de scândurĭ cu 40 cabine şi 70 putinĭ de băĭ; apa se încălḑesce în mod primitiv cu bolovanĭ înfierbîntaţĭ; lângă băĭ se află 2 hotelurĭ aşezate în mijlocul unuĭ frumos parc.

Văiluţa în judeţul Iaşĭ, proprietate privată, are isvóre de apă amară purgativă, bogată în sulfat de sodiŭ şi de magnesiŭ, descoperită în anul 1836 de C. Konaki, analisată în aniĭ 1837—1838 de C. Vârnav şi A. Abrahamfi, în anul 1853 de T. Stenner, în aniĭ 1870 şi 1880 de S. Konya, descrisă de C. Istrati şi de alţiĭ. Acéstă apă este puţin întrebuinţată, din causa concurenţeĭ ce-ĭ fac apele purgative străine, carĭ nu posedă o acţiune superióră.

Isvórele de la Olănescĭ, situate în munţiĭ judeţuluĭ Vâlcea, aprópe de Călimănescĭ, la înălţime de 500 metri d'asupra niveluluĭ măriĭ, proprietate privată, sunt cunoscute din prima jumătate a secululuĭ XIX; aŭ fost pentru prima óră analisate de Alexe Marin în anul 1869, de A. Bernad-Lendway în anul 1882, descrise în anul 1869 de St. Veleanu şi N. P. Zorileanu, în anul 1887 de C. Istrati, în anul 1889 de I. Felix, în anul 1900 de A. Şaabner-Tuduri. A. Bernad-Lendway a găsit acì 10 isvóre fórte variate, cu debit mare, ape chloro-sodice sulfurate şi iodurate, litionisate şi magnesice, unele alcaline, bogate în bicarbonat de sodă, altele conţinênd cantităţĭ considerabile de iodur de sodiŭ, iodur de magnesiŭ, bromur de sodiŭ, bromur de magnesiŭ. Unele din aceste ape aŭ composiţiune identică cu cele de la Vulcana, altele sunt amare purgative. S'aŭ făcut acì băĭ de apă minerală şi de nămol mineral, apa din 2 isvóre s'a bĕut; în aniĭ 1870—1890 s'aŭ aflat aicĭ 2 hotelurĭ, stabiliment balnear cu 3 basinurĭ de marmură şi 10 cabine cu câte 2 putinĭ de băĭ, o casarmă pentru 60 militarĭ bolnavĭ. Astăḑĭ aceste ape preţióse sunt uitate, neîntrebuinţate.

Comuna urbană Câmpina în judeţul Prahova, situată la înălţime

de 430 metri pe un platoŭ care domină valea Prahoveĭ, servesce de mult ca staţiune balneară şi climatică. Se pare că Câmpina a funcţionat dejà în secolul XVIII ca staţiune climatică, F. I. Sulzer arată în *Geschichte des transalpinischen Daciens*, Wien 1781, că doctorul Teodoraki, medic fórte învĕţat din Iaşĭ, îmbolnăvindu-se de ftisie pulmonară, după ce în zadar visitase diferite isvóre de apă minerală din Germania, a mers la Câmpina pentru cură de aer. Despre acest doctor Teodoraki vorbesce şi Carra în *Hist. de la Moldavie et de la Valachie*, Jassy 1778. Apa sulfurósă alcalină de la Câmpina rĕsare la marginea oraşuluĭ dintr'un teren petrolifer şi este întrebuinţată pentru băĭ într'un stabiliment balnear modest, pe lângă care se află hotelul băilor. Isvórele nu sunt captate, debitul este mic, s'ar puté însă mărì în proporţiune considerabilă prin captare. Apele sulfuróse de la Câmpina aŭ fost analisate de A. Bernad-Lendway în aniĭ 1872—1873 şi descrise de N. Garoflid în anul 1886. În anul 1855, medicul militar Hatschek a înfiinţat la Câmpina un stabiliment de Idroterapie, care a fost frecuentat aprópe 20 de anĭ, maĭ încolo el n'a putut suportà concurenţa altor stabilimente idroterapeutice, carĭ dispun de instalaţiunĭ perfecţionate. Astăḑĭ atât stabilimentul de băĭ sulfuróse, precum şi acela de Idroterapie, este negligiat, şi Câmpina, ca oraş de munte bine situat, servesce maĭ mult ca staţiune climatică.

Din istoria isvórelor de apă minerală descrise până aicĭ se vede că, înaintea răsboiuluĭ independenţeĭ, stabilimentele balneare române n'aŭ putut înflorì. Înaintea uniriĭ Principatelor, Româniĭ aŭ fost chiar indirect încuragiaţĭ ca să visiteze staţiunile balneare ungurescĭ. În *Buletinul*, gazetă oficială a Munteniei, din anul 1839, găsim douĕ publicaţiunĭ ale Departamentuluĭ pricinilor din Lăuntru, prin carĭ se comunică publiculuĭ român îmbunătăţirile întroduse la băile de la Mehadia şi preţurile camerelor din acea staţiune balneară. După unirea Principatelor, Guvernul, cu tótă bună-voinţa ce a avut de a ajutà stabilimentele balneare române, n'a nimerit măsurile potrivite, concurenţa apelor minerale străine erà prea puternică, şi în România activitatea oficială şi cea privată eraŭ, cu puţine excepţiunĭ, mărginite în cercetărĭ pur sciinţifice asupra unor ape minerale, fără resultat practic. După ce veciniĭ noştri de dincolo de Carpaţĭ făcuse sacrificiĭ marĭ pentru a asigurà apelor lor minerale, pe lângă clientela indigenă, şi visitatorĭ străinĭ numeroşĭ, a început şi la noĭ, în ceĭ din urmă 20 de anĭ aĭ sec. XIX, o muncă maĭ roditóre, pentru a îndrumà o întrebuinţare maĭ întinsă a apelor minerale indigene. Monografiile meritóse maĭ vechĭ asupra apelor minerale indigene şi lucrările clasice ale luĭ St. Episco-

pescu şi A. Fĕtu, în carĭ eĭ aŭ resumat şi completat acele monografiĭ, aŭ fost înlocuite prin lucrările moderne ale chimiştilor A. Bernad-Lendway, P. Poni, C. Istrati, A. O. Saligny, V. Buţureanu, S. Konya, ş. a., carĭ cu concursul geologilor Cobâlcescu şi Gr. Ştefănescu aŭ maĭ descoperit ape nouĕ de valóre însemnată. Dintre ómeniĭ de Stat românĭ, Ioan Brătianu a înţeles maĭ bine importanţa economică a stabilimentelor balneare. Camerele aŭ votat creditele necesare pentru construirea de nouĕ stabilimente balneare pe domeniile Statuluĭ şi s'aŭ născut staţiunĭ nouĕ de apă minerală (Govora, Lacul-sărat); s'aŭ perfecţionat altele maĭ vechĭ (Călimănescĭ, Căciulata); graţie subvenţiuniĭ din partea Statuluĭ şi a sacrificiilor Epitropieĭ caseĭ Sf. Spiridon, Slănicul din judeţul Bacăŭ a devenit o staţiune balneară de prima ordine; Eforia spitalelor a creat staţiunea climatică şi idroterapeutică Sinaia şi sanatoriul maritim Techir-Ghiol; înlesnirea comunicaţiuniĭ, progresul salubrităţiĭ publice şi buna administraţiune a maĭ multor comune, aŭ contribuit la crearea de staţiunĭ climatice nouĕ, a staţiuniĭ de băĭ de mare Constanţa.

Nu ne permite spaţiul limitat al acestuĭ memoriŭ, ca să facem istoricul tuturor isvórelor române de apă minerală, căcĭ sunt prea multe, dar pe lângă cele vechĭ, pe carĭ le-am descris dejà, maĭ merită o menţiune specială unele staţiunĭ balneare nouĕ.

Lacul-sărat, proprietatea Statuluĭ, în judeţul Brăila, este situat la 5 kilometri la nord de Dunăre, $5^1/_2$ kilometri de la oraşul Brăila. În aniĭ 1860 şi 1861 se duceaŭ dejà ómenĭ la lac şi făceaŭ băĭ, locuind la Brăila şi în satul Chiscanĭ, saŭ la marginea lacuIuĭ în corturĭ. În anul 1879, Administraţiunea domeniilor Statuluĭ a început a cedà persónelor private diferite terenurĭ pe malul stâng al lacului pentru un timp limitat, pentru a clădì locuinţe, birturĭ şi stabilimente de băĭ. În acel an a fost şi A. Bernad-Lendway însărcinat cu analisa chimică a apeĭ şi a nămoluluĭ din lac. În aniĭ 1872 şi 1887, din causa seceteĭ, a scădut nivelul apeĭ lacuiuĭ, care s'a retras, acoperind numaĭ partea luĭ centrală; Gr. Ştefănescu a declarat atuncĭ, că lacul nu va secà nicĭ odată cu totul, din causa isvórelor din malurile şi din fundul lacuiuĭ. În aniĭ 1884 şi 1886, Ministerul Agriculturiĭ, Comerţuluĭ, Industrieĭ şi Domeniilor a clădit la Lacul-sărat un casino mare şi un stabiliment de băĭ în lemn cu 32 cabine, cu maşine de vaporĭ pentru pomparea apeĭ şi pentru încăldirea eĭ şi a nămoluluĭ; în anul 1890, în virtutea legiĭ din 16 Maiŭ 1890, Guvernul a început să vîndă în vecĭ loturĭ de teren din împrejurimile lacuiuĭ pentru construirea de case particulare. De atuncĭ s'aŭ clădit multe locuinţe bune şi mediocre, restaurante şi pră-

vălii. Lacul este compus din două părţi, fie-care lungă de 1 kilometru, una lată de 250 metri, cea-laltă maï îngustă, adâncimea lacului este pe alocurea de 1 metru, la marginï maï puţin. Apa lacului este clo ruro-sodică-iodurată; după Gr. Ştefănescu şi Bochet, lacul se alimenteză într'un mod artesian din terenurile din carï isvorësc apele de la Vulcana, Bughea, Olănescï, Călimănescï, ş. a. Nămolul, product al sedimentaţiuniï sărurilor, al fermentaţiuniï plantelor acvatice mórte şi al pămîntuluï, are o acţiune analogă ca cel de la Franzensbad, Trencsin, Marienbad, Töplitz, Lippik. Flora nămoluluï a fost examinată de D. Grecescu; apa şi nămolul aŭ fost analisate de A. Bernad-Lendway în aniï 1879 şi 1885, de A. O. Saligny în 1886, de A. Carnot în anul 1888; acţiunea lor terapeutică a fost studiată de A. Marcovicï, Gr. Romniceanu, D. Sergiu, I. Apostoleanu şi mulţï alţï medicï. În general, băile de nămol sunt de două felurï, de nămol mineral, carï se practicaŭ dejà la vechiï Romanï, şi de nămol vegetal, întrodus în terapie în sec. XIX. Terminologia germană le deosibesce bine prin cuvintele Schlammbad şi Moorbad. Nămolul mineral lucréză numaï prin calităţile fisice, nu prin cele chimice ca nămolul vegetal. Nămolurï minerale sunt cele de la Pistyan şi St. Lucasbad (Budapesta) în Ungaria, Ischl din Austria, de la Limanurile rusescï de la Odesa şi Sevastopol, de la Techir-Ghiol în judeţul Constanţa, de la Oglindï din judeţul Némţu, a căruï origine a fost bine explicată de colegul nostru P. Poni; nămolul vegetal se forméză la Schlangenbad, Franzensbad, Marienbad, Spaa, Balta-albă, Lacul-sărat, lacul Amara şi lacul Fundata în judeţul Ialomiţa, lacul Lazu din judeţul Brăila, din pămîntul bogat în plante mórte, carï fermenteză în lipsă de aer la umiditate moderată şi la care fermentare se nasce humina, acid humic, acid formic, aeetic, uric, sulfuric. Se deosebesc, după natura apeï minerale, nămolurï saline, sulfuróse, feróse. Nămolul próspět conţine puţine materiï solubile, capabile a produce acţiunea chimică şi se prepară prin oxidare, după care se fac solubile multe din constituantele luï. Băile recï se ieaŭ la lacul-sărat în lac, băile calde de apă minerală şi de nămol se ieaŭ în stabiliment. În anul 1883, o comisiune compusă din A. Bernad-Lendway, D. Sergiu şi I. Felix a fost însărcinată cu studiul măsurilor de îmbunătăţire a Laculuï-sărat; acéstă comisiune a propus, între altele, ca stabilimentul balnear cu parte din locuinţe să se mute pe malul drept, nordic al laculuï, care este maï înălţat; aceeaşï propunere aŭ făcut-o maï târḑiŭ alte comisiunï, ea n'a fost însă luată în consideraţiune. Prin legea din anul 1894 Guvernul a fost autorisat a da staţiunile balneare ale Sta-

tuluĭ în arendă pentru un timp maĭ lung, nu s'aŭ găsit însă doritorĭ a luà în întreprindere exploatarea Laculuĭ-sărat.

Băile Govora, astăḑĭ proprietatea Statuluĭ, sunt situate în judeţul Vâlcea, la 15 kilometri de oraşul Râmnicul-Vâlcea, la 5 kilometri de Ocnele-marĭ, la pólele munţilor, pe un platoŭ înconjurat de pădurĭ de fag şi de stejar, la înălţime de 250 metri de-asupra Măriĭ Negre şi legate prin cale ferată cu Ocnele marĭ şi Râmnicul-Vâlceĭ Apele de la Govora aŭ fost descoperite în anul 1878 de o societate exploratóre de petrol, analisate în anul 1879 de A. Bernad-Lendway, examinate asupra acţiuniĭ lor terapeutice în anul 1886 de N. P. Zorileanu cu ocasiunea instalăriĭ uneĭ ambulanţe rurale în localitate. În anul 1886, terenul isvórelor de la Govora aparţineà unor moşnenĭ, Guvernul le-a dat în schimb alte pămînturĭ, Corpurile legiuitóre aŭ votat un credit de 1 milion leĭ pentru captarea de isvóre de apă minerală şi clădirea de stabilimente balneare, şi staţiunea balneară Govora a fost creată de Ioan Brătianu în urma recomandaţiuniĭ luĭ N. P. Zorileanu. Astăḑĭ Govora posedă otelurĭ încăpĕtóre, multe vile confortabile şi locuinţe salubre în numeróse case ţĕrănescĭ, clădirĭ balneare moderne cu instalaţiunĭ pentru felurite băĭ, duşe, inhalaţiunĭ şi pentru idroterapie. Isvórele de la Govora, carĭ rĕsar din terenurĭ petrolifere, sunt variate, două din ele daŭ apă cloro-sodică iodurată şi bromurată cu puţin fer, 4 isvóre conţin apă cloro-sodică sulfurósă. Apa cloro-sodică iodurată de la Govora conţine cantităţĭ însemnate de iod, ca şi apa de la Vulcana (Dâmboviţa) cu care este identică; apa cloro-sodică sulfurósă este maĭ bogată în puciósă decât tóte apele sulfuróse din Europa, şi întrece în acéstă privinţă chiar vestita apă de la Mehadia (Băile Herculane). Din apele iodurate de la Govora se extrage prin evaporare sare pentru băĭ, care se pune în comerţ. Apele de la Govora aŭ fost analisate în aniĭ 1879 şi 1884 de A. Bernad-Lendway, în aniĭ 1885 şi 1889 de A. O. Saligny şi Maxim. Popovicĭ, în anul 1890 de A. Carnot; acţiunea lor terapeutică a fost descrisă de N. P. Zorileanu, P. S. Popovicĭ, D. Macoveĭ, I. Toma Tomescu, I. Radovicĭ şi alţiĭ.

Vulcana în judeţul Dâmboviţa, comuna Cucutenĭ, 12 kilometri de la oraşul Târgovişte, la înălţime de 300 metri, este separată de Puciósa (Şerbănescĭ—Podurile) printr'un dél peste care duce o şoseà bună, posedă 4 isvóre de apă sărată, fórte iodurată, identică cu cea de la Govora, maĭ iodurată decât apele de la Hall, Adelheidsquelle, Saxon-les Bains, Lippik, Iwonicz, maĭ slabă decât apa de la Trescaro. Isvórele de la Vulcana aparţin maĭ multor proprietarĭ, carĭ ar trebuì

să se constitue într'un sindicat, spre a exploatà isvórele într'un mod maĭ raţional decât astăḑĭ. Bolnaviĭ adăpostiţĭ în casele ţĕrănescĭ ieaŭ băĭ în acele case; ca la Puciósa se încălḑesce şi la Vulcana apa prin bolovanĭ înfierbîntaţĭ. Satul este curat, casele ţĕrănescĭ sunt bine îngrijite, birturile bune. Apa de la Vulcana este prea concentrată pentru a fi bĕută în stare naturală, A. Bernad a propus diluarea eĭ cu 3 până la 8 părţĭ apă gazósă bicarbonată. Apa de la Vulcana se transportă în sacale la Puciósa, unde se amestecă pentru băĭ cu apă sulfurósă din cea din urmă localitate. Apele minerale de la Vulcana nu fusese luate în sémă înainte de anul 1883, când localitatea a fost visitată de A. Şaabner-Tuduri cu inginerul Botea, carĭ aŭ provocat primele analise chimice. Aceste ape aŭ fost analisate de A. O. Saligny în anul 1884, de A. Bernad-Lendway în anul 1885, descrise de A. Şaabner-Tuduri în *Spitalul* din 1885.

Staţiunea balneară Sărata-Monteoru în judeţul Buzĕŭ, jumătate oră de la gara Monteoru, are 14 isvóre, din carĭ unele cunoscute de maĭ bine de 20 de anĭ; apa lor este însă întrebuinţată în mod metodic numaĭ de la anul 1895, când proprietarul lor Gr. Monteoru a construit un frumos stabiliment balnear, cu băĭ de marmură şi de faianţă, 2 hotelurĭ confortabile şi un mic spital. Din isvórele captate, unele conţin apă chloro-sodică şi chloro-magnesică iodurată, slab bromurată şi feruginósă, care se întrebuinţéză pentru băĭ, altele puţin sărate şi iodurate, precum şi o apă sodică alcalină care se bea; una din aceste ape este slab purgativă. Ele aŭ fost analisate de A. O. Saligny în aniĭ 1884 şi 1899, de C. Istrati în anul 1895.

Afară de isvórele vechĭ de apă amară purgativă de la Văiluţa în judeţul Iaşĭ, afară de apele purgative maĭ slabe de la Bălţătescĭ şi de la Olănescĭ, pe carĭ le-am descris maĭ sus, s'aŭ maĭ descoperit în ceĭ din urmă 20 de anĭ alte ape amare purgative, din carĭ apa Mircea (Iaşĭ) este fórte eficace; ele sunt însă puţin întrebuinţate, din causa concurenţeĭ ce le fac apele laxative străine, şi din causa lipseĭ de acţiune a proprietarilor de isvóre de apă minerală, carĭ nu întrebuinţéză măsurĭ comerciale identice cu cele carĭ asigură debitul apelor minerale străine.

La marginea oraşuluĭ Piatra pe délul Cozla, proprietatea comuneĭ Piatra, la înălţime de 390 metri de-asupra niveluluĭ măriĭ, rĕsar 5 isvóre de apă minerală, bogată în sulfat de magnesie şi în chlorur de sodiŭ, descoperite în anul 1882, analisate în acelaşĭ an de colegul nostru P. Poni, care asémĕnă apa de la Piatra Cozla cu apele purgative de la Kissingen, Püllna, Sedlitz-Saidschütz. Apa de la Cozla se bea în localitate în cantitate mică, nu se pune în comerţ, nu se transpórtă

*

în alte localităţĭ. Acţiunea eĭ terapeutică a fost descrisă de D. Apostolide şi de St. Predescu în anul 1883, geologia terenuluĭ a fost studiată de L. Cosmovicĭ în aniĭ 1886 şi 1887.

La Brézu, lângă Iaşĭ, în regiunea podgorieĭ Copouluĭ, pe proprietate privată, la altitudine de 110 metri, s'aŭ descoperit în anul 1887 două isvóre de apă amară purgativă, care a fost analisată de S. Konya în anul 1888. Acéstă apă este maĭ bogată în sulfat de magnesie şi în carbonat de sodă decât apele purgative de la Rehme, Kissingen, Friedrichshall, este însă maĭ slabă decât cea de la Buda.

Fântâna Mircea, situată la marginea oraşuluĭ Iaşĭ, lângă Copoŭ, a fost descoperită în anul 1894 şi analisată în acel an de V. Buţureanu; apa Mircea este sulfatată-sodică-magnesienă, maĭ bogată în sulfat de sodă, prin urmare maĭ purgativă decât cele-lalte ape amare indigene şi decât cele străine.

Dintre numerósele isvóre de apă minerală neîntrebuinţată, menţionăm ca cele maĭ însemnate Bivolariĭ şi Meledic.

Despre Bivolarĭ am arătat dejà maĭ sus, că în secolul II al ereĭ creştine legionariĭ romanĭ, carĭ aŭ colonisat pólele Carpaţilor, aŭ înfiinţat un stabiliment balnear în Bulidava, astăḑĭ Bivolariĭ în judeţul Argeş, aprópe de mânăstirea Cozia şi de Călimănescĭ, pe malul stâng al Oltuluĭ. Cele 5 isvóre de la Bivolarĭ, proprietatea Statuluĭ, descrise de C. Istrati, Gr. Ştefănescu, Aronovicĭ, analisate de A. Bernad-Lendway şi A. O. Saligny, daŭ o apă chloro-sodică iodurată, litionisată, magnesică şi ferugin6să thermală, avênd 30°C. Captarea acestor isvóre a fost cuprinsă în creditul de 1 milion leĭ votat de Cameră în anul 1887 pentru isvórele de apă minerală ale Statuluĭ; captarea a şi fost începută după indicaţiunile ingineruluĭ Bochet, dar părăsită în anul 1894.

La Meledic în comuna Lopătarĭ, judeţul Buzĕŭ, la înălţime de 620 metri proprietate privată, se află 32 isvóre şi 4 puţurĭ cu ape minerale variate, carĭ aŭ fost analisate în anul 1872 de A. Trausch, în aniĭ 1885—1895 de, A. Bernad-Lendway. Unele din aceste ape sunt chloro-sodice simple, altele chloro-sodice iodurate şi bromurate, iar altele ferugin6se alcaline fosfatate, bogate în fer, şi unul din isvóre dă apă sulfatată magnesienă laxativă. Până acum nu s'a înfiinţat la Meledic un stabiliment balnear.

România este dar bogată în isvóre de apă minerală, în staţiunĭ balneare şi climatice. Înfiinţarea de staţiunĭ balneare confortabile, înzestrate cu instalaţiunĭ medicale moderne, cu mijlóce pentru traiŭ maĭ bun şi pentru petrecerĭ, cere capitalurĭ, de carĭ nu dispun toţĭ proprietariĭ acelor isvóre, şi din acéstă causă unele ape minerale preţióse nu sunt întrebuinţate. Ţéra nu perde nimic, dacă dispar câte-và

staţiunĭ balneare micĭ şi sărace, dacă alte staţiunĭ, cu apă identică saŭ similară ocupă locul lor. Este însă încă mult de făcut, pentru ca unele isvóre importante, astăḑĭ neexploatate, să fie făcute accesibile publiculuĭ, pentru ca să rĕmână în ţéră o parte din numeroşiĭ românĭ, carĭ pe fie-care vară merg la băĭ în străinătate, transportând acolo capitalurĭ de milióne de leĭ, economiile unuĭ an întreg de muncă împreună cu baniĭ împrumutaţĭ; în ţéră rĕmân ceĭ maĭ puţin exigenţĭ şi ceĭ săracĭ. Este adevĕrat că un numĕr mic de ape minerale străine nu se pot lesne înlocuì prin apele române, sunt însă alte ape străine, carĭ aŭ concurente în România şi carĭ cu tóte acestea sunt fórte întrebuinţate de Românĭ; sunt prea multe staţiunĭ climatice străine visitate de numeroşĭ Românĭ.

Pentru a remedià acéstă stare de lucrurĭ, Guvernul a făcut sacrificiĭ însemnate pe carĭ le-am expus dejà. În anul 1886 s'a maĭ promulgat Legea pentru încuragiarea şi desvoltarea exploatăriĭ apelor minerale din ţéră, în virtutea căreia stabilimentele de băĭ de apă minerală sunt scutite de dările către Stat, judeţ şi comună, timp de 15 anĭ; materialul de exploatare al apelor minerale şi acele ape, precum şi productele extrase din ele, se bucură de un scăḑĕmînt de 50% la transportul pe căile ferate; s'a întocmit Regulamentul pentru călĕtoria cu preţul scăḑut al visitatorilor băilor din ţéră. În anul 1888 s'a decretat Regulamentul pentru administrarea şi supravegherea stabilimentelor balneare din ţéră, prin care se prescriŭ datoriile administraţiunilor balneare şi ale medicilor staţiunilor de apă minerală, faţă cu Statul, cu publicul şi în parte cu bolnaviĭ săracĭ, regulele pentru administraţiunea medicală, pentru salubritatea instalaţiunilor, pentru tot ce privesce igiena staţiunilor balneare private şi ale Statuluĭ. Ministerul de Interne a organisat inspecţiunile tuturor staţiunilor balneare şi climatice, şi rapórtele acelor inspecţiunĭ, maĭ ales cele ale coleguluĭ nostru C. Istrati din aniĭ 1887 şi 1889, aŭ servit ca călăuză pentru îndrumarea proprietarilor de staţiunĭ balneare la îmbunătăţirĭ raţionale. Primăriile maĭ multor comune, Administraţiunea Caseĭ Regale, Administraţiunea Domeniuluĭ Coróneĭ, Eforia spitalelor, Epitropia Caseĭ spit. Sf. Spiridon aŭ desvoltat o activitate rodnică pentru înflorirea unor staţiunĭ climatice (Predeal, Buştenĭ, Sinaia, Slănic, ş. a.).

Sperăm că exemplul, pe care în ceĭ din urmă anĭ l-a dat Guvernul prin reformarea gospodărieĭ Statuluĭ, va contribuì şi la însănătoşirea gospodăriilor private, va face ca să nu căutăm numaĭ la staţiunile balneare şi climatice din străinătate lecuirea, pe care o putem găsì şi la noĭ în ţéră.

ISTORIA IGIENEĬ ÎN ROMÂNIA

DE

Dr. I. FELIX,
Membru al Academieĭ Române.

PARTEA II.

Ședința de la 28 Martie 1902.

IX.

Protecțiunea copiilor.

Aspirațiunea cea maĭ vie a uneĭ națiunĭ este cea de conservarea eĭ, de prosperarea eĭ în present și în viitor. Capitalul eĭ cel maĭ prețios sunt cetățeniĭ carĭ o compun și copiiĭ, fiind viitoriĭ cetățenĭ, carĭ vor da Statuluĭ putere prin numĕrul lor, prin calitățile lor fisice, morale și intelectuale, prin munca lor productivă, Statul, ca și familia, sunt datorĭ să conserve viéța și sănătatea copiilor, să le desvolte forța fisică și intelectuală, să-ĭ apere în contra îmbolnăviriĭ, în contra degenerăriĭ, în contra morțiĭ premature. În fie-care copil care s'a născut și crescut societatea a investit un capital, care maĭ târdiŭ are să producă; prin mórtea prematură a copiilor, precum și prin degenerarea lor, se perde acest capital și zadarnică a fost munca părinților carĭ aŭ procreat aceĭ copiĭ și ĭ-aŭ crescut până la o vîrstă óre-care. Conservarea copiilor ni se impune dar, nu numaĭ ca datorie sfîntă prescrisă de religiune, de natură, care a înzestrat și animalele cu instinctul conservăriĭ specieĭ, ci și de interesul economic și politic al Statuluĭ.

Istoria ne arată importanța numĕruluĭ cetățenilor unuĭ Stat; Barbariĭ germanĭ aŭ învins pe Romanĭ, cărora eraŭ inferiorĭ în cunoscințe, fiind-că le eraŭ superiorĭ la numĕr. Maĭ toțĭ economiștiĭ recunosc ca

o lege economică, că numĕrul poporaţiuniĭ determină puterea fisică a Statuluĭ, mărimea producţiuniĭ luĭ, că numaĭ crescerea poporaţiuniĭ provócă o utilisare maĭ intensivă a mijlócelor de producţiune. Chiar uniĭ economiştĭ maĭ vechĭ, carĭ aŭ judecat puterea unuĭ Stat numaĭ după cantitatea impositelor ce póte strînge, aŭ stabilit regula: «ubi populus, ibi obolus». Dacă interesele altor state cer îmmulţirea poporaţiuniĭ în mod general, interesul naţional al Regatuluĭ român cere îmmulţirea elementuluĭ autochton al poporaţiunĭ; necesitatea spoririĭ luĭ a fost demonstrată de maĭ mulţĭ autorĭ românĭ competinţĭ, maĭ ales de V. Conta în anul 1879, de A. C. Cuza în anul 1889 (*Generaţia de la 48 şi Era nouă)* şi în anul 1899 *(Despre poporaţiune)*.

Datoria de a protege copiiĭ a fost recunoscută de mult, ea a fost însă înţelésă în mod diferit după gradul de civilisaţiune a epoceĭ; alta a fost dar protecţiunea copiilor în anticitate, când legiuitoriĭ, subordonând intereselor militare ale Statuluĭ orĭ-ce simţimînt uman, aŭ negat cu brutalitate dreptul la existenţa copiilor carĭ nu promiteaŭ că vor devenì capabilĭ a apĕrà patria; alta în primiĭ secolĭ după apărerea creştinismuluĭ, care a îmbrăţişat de o potrivă pe toţĭ copiiĭ, pe ceĭ slăbănogĭ ca şi pe ceĭ voinicĭ, care nu făceà deosebire între copilul unuĭ patrician şi acela al uneĭ sclave sărace; alta în secolele XV—XVIII, când în Occidentul Europeĭ caritatea privată şi cea publică refusà asistenţa copiilor nelegitimĭ; iar alta este în timpul de faţă protecţiunea umană şi înţeléptă a copiilor, care se baséză pe lângă principiile creştinescĭ şi pe acelea ale economieĭ politice.

Protecţiunea copiilor ocupă un teren vast, ea cuprinde Igiena privată, individuală, Igiena publică, socială, Poliţia sanitară, cu sucursalele lor; Economia politică, Legislaţiunea, Administraţiunea; ea începe dejà înainte de concepţiunea copiluluĭ, căcĭ numĕrul copiilor depinde de numĕrul căsătoriilor, şi calităţile fisice, intelectuale şi morale ale copiilor depind de calităţile amânduror părinţilor, ele pot fi modificate prin crescere, dar gradul sănătăţiĭ moştenite se maĭ manifestă mulţĭ anĭ după nascere la tînĕrul bărbat, la alegerea recruţilor, prin gradul de capacitate de a purtà arma, la muncitor prin destoinicia la muncă, la tînĕra femee la îndeplinirea primeĭ datoriĭ de mamă, prin nascere de copiĭ sănătoşĭ, prin capacitatea de a alăptà copiiĭ eĭ. Protecţiunea copiilor maĭ constă atât în ocrotirea femeeĭ însărcinate, precum şi în îngrijirea eĭ la nascere şi în timpul leuzieĭ; protecţiunea copiilor exercită acţiunea eĭ principală în primele ḑile după nascere, când pericolele pentru viéţa copiilor sunt maĭ marĭ, şi cuprinde tótă copilăria, privegherea copiluluĭ la alăptare, la prima îngrijire, la înţărcare, la jocul

luĭ, în şcólă, la primele lucrărĭ productive ce îndeplinesce în agricultură şi în industrie, apĕrarea luĭ în contra bólelor infecţióse, întărirea organismuluĭ, desvoltarea forţeĭ musculare, a resistenţeĭ organismuluĭ în contra agenţilor patogenĭ, îndreptarea viţiilor educaţiuniĭ, suplinirea lipseĭ de educaţiune.

Protecţiunea viitorilor copiĭ înaintea concepţiuniĭ.

În timpurile cele maĭ vechĭ, prima protecţiune a viitoruluĭ copil a constituit-o formarea familieĭ; familia a devenit basa civilisaţiuniĭ, cu cât s'aŭ întărit legăturile de familie, respectul pentru capul familieĭ, cu atât s'a asigurat maĭ bine sórtea copiilor presenţĭ şi a celor viitorĭ. De la începutul formăriĭ societăţilor, instinctul, tradiţiunea, legile religióse şi cele civile aŭ întărit familia, îndatorând pe copiĭ ca să asculte pe părinţĭ, obligând pe părinţĭ ca să îngrijéscă de copiĭ, şi aceste îndatorirĭ reciproce aŭ fost codificate în legile bisericescĭ şi în cele civile. În legile române vechĭ, în Pravilele luĭ Vasile Lupu ca şi în cele ale luĭ Mateiŭ Basarab ele sunt bine stabilite, ele sunt prescrise de Legiuirea luĭ Calimach (*Condica civilă a Principatuluĭ Moldoveĭ*, Iaşĭ 1851); Codul civil român astădĭ în vigóre prescrie la art. 325, că la orĭ-ce vîrstă copilul este dator să onoreze şi să respecteze pe tatăl şi pe mama sa şi la art. 326, că copilul rĕmâne sub a lor autoritate până la majoritate saŭ emancipare.

Scopul căsătorieĭ de a fundà familia, a asigurà sórtea copiilor, a fost în general bine împlinit dejà în epocile depărtate, până în timpul când în unele state civilisate, în unele straturĭ sociale, s'aŭ slăbit legămintele familiare, s'aŭ corupt moravurile, s'a redus numĕrul căsătoriilor din causa luxuluĭ, s'a făcut ca ele să rĕmână sterpe. Istoria ne dă exemple de o asemenea decadenţă morală şi numerică. Lycurg a promulgat o lege contra luxuluĭ, Polybiŭ în secolul II a. Chr. s'a plâns că Elada sufere de lipsa copiilor, de scăderea poporaţiuniĭ, din causă că ómeniĭ sunt cuprinşĭ de fudulie, de aviditate, că eĭ nu se însóră, şi dacă se căsătoresc nu voesc a cresce maĭ mulţĭ copiĭ, ci numaĭ unul, arareorĭ doĭ, pentru ca şi copiiĭ lor să rĕmâie avuţĭ, să pótă trăì cu îmbelşugare. Descripţiunĭ analóge ne daŭ autoriĭ romanĭ, în parte Cicerone şi Tacit, despre împuţinarea căsătoriilor din causa luxuluĭ şi despre depravaţiunea moravurilor în genere din ultimul timp al Republiceĭ romane, precum şi din timpul celor dintâĭ Împĕraţĭ. Împĕratul August a promulgat legĭ în contra celibatuluĭ crescênd şi a încuragiat prin premiĭ bănescĭ căsătoriile şi procreaţiunea de copiĭ. Pliniŭ cel mare

combate luxul într'un mod crâncen, fiind-că este un obstacol al căsătoriilor. Pentru a remedià acéstă rană socială, s'aŭ creat leges sumptuariae, lex Orchia, lex Fannia, lex Licinia, lex Cornelia, lex Oppia.

În istoria Principatelor române găsim asemenea epocĭ, când în interesul Statuluĭ, ocârmuirea a intervenit pentru limitarea luxuluĭ. Regretatul nostru coleg A. Papadopol-Calimach, într'un articol despre Legĭ contra luxuluĭ, publicat în *Revista Nouă, II*, Bucurescĭ 1889, dice următórele: La 1781, Constantin Moruzi Voevod, Domnul Moldoveĭ, promulgă o carte legislativă cu Mitropolitul Gavriil, prin care, între alte disposiţiunĭ contra luxuluĭ, se da anatemeĭ toţĭ Moldoveniĭ şi Moldovencele, carĭ în viitor ar purtà haine de stofe cusute cu aur şi cu argint (*Melchisedec, Chronica Romanuluĭ; Andr. Wolf, Beitraege zu einer stat.-hist. Beschreibung des Fürstenthums Moldau*, Hermannstadt 1805). În Valachia aŭ urmat asemenea din vreme în vreme disposiţiunĭ contra luxuluĭ. Una din ele s'a propus în anul 1806, în obştésca Adunare, de marele Ban Dimitrie Ghica. Pe atuncĭ marĭ şi micĭ se desfĕtaŭ în butcĭ (carete), blănĭ de samur şi şalurĭ, ca nicĭ odată. Veniturile numaĭ ajungeaŭ şi ómeniĭ se ruinaŭ, se stricaŭ case, toţĭ împresuraŭ pe Domn să le deà slujbe şi apĕsaŭ bietul popor, care suspinà şi suferià tóte. Banul D. Ghica, în înţelegere cu Vodă C. Ipsilant, propuneà legea: Noĭ boeriĭ ceĭ marĭ să lăpĕdăm samurul, să purtăm nafe, pelcic de miel, în loc de mătăsăriĭ bumbac, să facem lege ca nicĭ un boer să nu maĭ pórte cumaşurĭ (stofe) aurite asiatice. Acéstă lege proiectată se împedicà în calea eĭ.

În oraşe luxul opresce şi astădĭ pe mulţĭ junĭ a se căsătorì de timpuriŭ, şi bărbaţiĭ păşesc la căsătorie numaĭ atuncĭ, când ea le presintă óre-carĭ folóse materiale, carĭ le permit a satisface luxul soţiilor, saŭ chiar a trăì din venitul zestreĭ maĭ confortabil decât din munca proprie. La orăşenĭ, scopul căsătorieĭ nu este tot-deauna fundarea uneĭ familiĭ, ci prea mulţĭ dintre eĭ nu doresc a avé copiĭ, alţiĭ nu voesc a a avé maĭ mult decât unul saŭ doĭ. De miĭ de anĭ, la diferite popóre, femeile întrebuinţéză în mod sistematic măsurĭ preventive pentru a oprì concepţiunea, pentru ca sarcina să nu le incomodeze, pentru ca să nu-şĭ strice frumuseţea, pentru ca să nu împarţă averea între mulţĭ copiĭ. Astădĭ se póte observà sterilitatea facultativă la parte din poporaţiunea nóstră urbană; în alte ţĕrĭ, în Francia, Elveţia, parte din Germania, la Saşiĭ din Transilvania, la poporaţiunea urbană şi rurală. În oraşele nóstre, căsătoriile se contractéză în mare majoritate pentru un interes bănesc, şi din acéstă causă ele aŭ adese-orĭ o durată scurtă.

Nu posedăm date statistice asupra numĕruluĭ căsătoriilor din tim-

purile trecute ale Principatelor române; ele n'aŭ putut fi numeróse în secolul XVIII, când poporaţiunea rurală n'a putut cresce din causa maltratărilor şi asupririlor ce a suferit, din causa răsbóielor şi a emigraţiunilor. Nicĭ din primele deceniĭ ale secoluluĭ XIX nu găsim indicaţiunĭ asupra frecuenţeĭ căsătoriilor, ci numaĭ câţĭ-và anĭ după promulgarea Regulamentelor organice apare din când în când în *Buletin*, gazeta oficială, o mică dare de sémă despre mişcarea poporaţiuniĭ. În Valachia s'aŭ înregistrat, în anul 1837, 10.725, în anul 1838, 10.842, în anul 1839, 10.774 căsătoriĭ, numĕr neînsemnat, care nu face nicĭ 5 căsătoriĭ pe an la câte 1.000 locuitorĭ. În Moldova s'aŭ celebrat, în aniĭ 1832—1840, după N. Sutzo, pe an câte 7.367—8.000 căsătoriĭ creştine şi 225—360 căsătoriĭ de Evreĭ, ceea ce constitue pentru poporaţiunea creştină 5 căsătoriĭ la câte 1.000 locuitorĭ pe an. De atuncĭ a crescut treptat în amândouĕ Principatele numĕrul căsătoriilor în raport cu recoltele; după recolte rele, frecuenţa căsătorilior a scădut, în aniĭ cu recolta abundentă, căsătoriile s'aŭ îmmulţit, în anul 1865 numĕrul lor erà neobicĭnuit de mare, de 35.505. Între aniĭ 1870—1880, numĕrul anual al căsătoriilor osciléză între 28.010 şi 46.484, saŭ între 5,6 şi 9,5 la 1.000 locuitorĭ; între aniĭ 1881 şi 1890, între 38.336 şi 47.206 saŭ între 7,1 şi 9,2 la 1.000 locuitorĭ; între aniĭ 1890 şi 1900, între 40.539 şi 50.033 căsătoriĭ saŭ între 6,73 şi 8,3 la 1.000 locuitorĭ. Se manifestă dar până la anul 1890 o crescere lentă a numĕruluĭ căsătoriilor, crescere maĭ mare decât în proporţiunea spoririĭ poporaţiuniĭ prin nascerĭ, care crescere este din când în când întreruptă printr'o recoltă rea. Iar de la anul 1890, când în tótă Europa nupţialitatea scade în proporţiune maĭ largă, ea descresce maĭ puţin şi în România.

Numĕrul căsătoriilor în raport cu numĕrul locuitorilor este maĭ mare în comunele rurale decât în cele urbane, şi trece în cele dintâĭ adeseaorĭ peste 9 la căte 1.000 locuitorĭ. Este natural că în tótă ţéra cresce numĕrul căsătoriilor ortodoxe; L. Colescu observă că chiar în oraşe scăderea lor aparentă nu este datorită uneĭ descrescerĭ absolute a nupţialităţiĭ la Românĭ, ci uneĭ descrescerĭ relative, din causa îmmulţiriĭ în oraşe a căsătoriilor la străinĭ, maĭ ales la Evreĭ. Ast-fel în tóte comunele urbane împreună, din numĕrul total al căsătoriilor sunt numaĭ 75% ortodoxe şi peste 18% israelite.

Anul 1900, în urma recolteĭ slabe din anul 1899, se închee cu numaĭ 40.407 căsătoriĭ, cu numaĭ 6,73 la câte 1.000 locuitorĭ. Posedăm de o cam dată date statistice amănunţite asupra căsătoriilor numaĭ până la anul 1895 inclusiv. Pentru periodul 1891—1895, L. Colescu calculéză nupţialitatea poporaţiuniĭ Regatuluĭ român cu 8,15 la 1.000 locuitorĭ;

în acel period s'a înregistrat nupţialitate maĭ mică în Irlanda cu 4,74, în Suedia cu 5,75, în Norvegia cu 6,45, în Scoţia cu 6,83, în Danemarca cu 6,95, în Bavaria şi în Würtemberg cu 7,0, în Olanda cu 7,21, în Elveţia cu 7,32, în Italia cu 7,47, în Francia cu 7,48, în Belgia cu 7,50, în Anglia cu 7,58, în Austria cu 7,90, în Germania întrégă cu 7,95, în Prusia cu 8,06 la 1.000 locuitorĭ; nupţialitate maĭ mare în Rusia europénă cu 8,68, în Saxonia cu 8,76, în Bulgaria cu 8,81, în Ungaria cu 9,0, în Serbia cu 10,30 căsătoriĭ la câte 1000 locuitorĭ.

Numĕrul căsătoriilor poporaţiuniĭ române din Regat a crescut dar fórte încet de la jumătatea secoluluĭ XIX, şi a scădut iar pe la finele aceluĭ secol; el este maĭ mare decât în cele maĭ multe alte State, el nu este însă destul de mare în raport cu trebuinţele ţĕriĭ, şi ar trebuì să se studieze cestiunea, dacă n'ar fi util ca să se simplifice formalităţile căsătorieĭ civile. Trebue să observăm însă, că calcularea nupţialităţiĭ după numĕrul total al locuitorilor nu este raţională, ar fi maĭ corect ca să se pună numĕrul căsătoriilor în raport cu numĕrul locuitorilor în etate nubilă, căcĭ după modul actual al alcătuiriĭ statisticeĭ căsătoriilor, ese pentru ţĕrile cu mulţĭ copiĭ, ca Rusia, Ungaria, Serbia, Bulgaria, România, Saxonia, un coeficient al nupţialităţiĭ maĭ mic decât acela care s'ar cuvenì în comparaţiune cu ţĕrile cu puţinĭ copiĭ, ca Francia, Suedia, Norvegia, Danemarca. Nu posedăm o statistică amănunţită care să clasifice poporaţiunea după etate, ast-fel ca să ne pótă servì pentru calcularea nupţialităţiĭ în modul propus. Datele publicate de L. Colescu asupra recensămîntuluĭ poporaţiuniĭ RomânieĬ din Decemvrie 1899 ne permit ca să calculăm pe aniĭ 1899 şi 1900 numĕrul căsătoriilor numaĭ după numĕrul femeilor în etate de 15—40 anĭ (nu până la 45 anĭ) şi după numĕrul bărbaţilor în etate de 20—40 anĭ (nu până la 50 anì); ast-fel în anul 1899 s'aŭ căsătorit la noĭ 48, în anul 1900, 38 din câte 1.000 persóne nubile. Aceste date nu le putem comparà cu cele analoge străine, fiind-că ele cuprind numĕrul femeilor până la 45 anĭ şi al bărbaţilor până la 50 anĭ.

Singurul numĕr al căsătoriilor nu determină îmmulţirea poporaţiuniĭ, ci şi fecunditatea şi durata căsniciilor şi conservarea copiilor născuţĭ, mica lor mortalitate.

Pentru calcularea fecundităţiĭ, adecă a numĕruluĭ copiilor carĭ în termen mediŭ se nasc din câte o căsătorie, statistica se maĭ servesce de metoda imperfectă de a luà drept basă numĕrul căsătoriilor celebrate într'un an şi al nascerilor legitime din acelaşĭ an, de vreme ce

nu tóte nascerile provin din căsătoriile aceluiaşĭ an. În lipsa uneĭ numerătorĭ sistematice a poporaţiuniĭ, s'aŭ servit la noĭ C. Crupenski şi L. Colescu de acelaşĭ metod, şi aŭ găsit pentru periodul anilor 1881—1894 cam 5 născuţĭ la o căsătorie; acest numĕr este ce-và maĭ mare în oraşe decât în sate. După M. Rubner *(Lerhrbuch der Hygiene*, Leipzig 1900), numĕrul copiilor viĭ şi morţĭ împreună, născuţĭ dintr'o căsătorie, este în Prusia 4,11, în Anglia 4,10, în Francia 2,9. Din 100 căsătoriĭ, 18—20 rĕmân fără copiĭ. În secolele trecute până la finele secoluluĭ XVIII, fecunditatea femeilor române erà maĭ mare decât astăḑĭ; Andr. Wolf *(Beitraege zu einer stat.-hist. Beschreibung des Fürstenthums Moldau,* Leipzig 1805) scrie că pe la finele secoluluĭ XVIII, femeile din Moldova născeaŭ adese-orĭ 12, 15 până la 20 de copiĭ.

V. Agapi (*Cercetărĭ demografice*, Bucurescĭ 1876) s'a încercat să facă comparaţiune între fecunditatea Româncelor şi a Evreicelor în judeţul şi oraşul Iaşĭ pe aniĭ 1869—1876 şi a găsit că, în oraşul Iaşĭ, fecunditatea creştinelor este de 5,5, a Evreicelor de 9,66, în judeţ fără oraşul Iaşĭ, la Românce de 4.5, la Evreice de 8,14. Statisticele maĭ nouĕ germane, austriace şi unguresci constată asemenea fecunditatea maĭ mare a Evreicelor în comparaţiune cu creştinele; I. Körösi din Budapesta a explicat-o cu durata maĭ lungă a căsătoriilor israelite, cu împrejurarea că Israeliţiĭ se căsătoresc maĭ tinerĭ şi divorţéză maĭ rar decât creştiniĭ; acéstă explicaţiune nu este justă, este probabil că, pe lângă influenţa raseĭ, fecunditatea maĭ mare a Evreicelor este datorită şi condiţiunilor economice, carĭ le permit ca să se îngrijéscă maĭ bine în timpul leuzieĭ. Puţina îngrijire ce se dă ţĕranceĭ la facere şi după facere, supunerea eĭ la muncă puţin timp după nascerea copiluluĭ, o face de multe orĭ de timpuriŭ stérpă, provócă adesea-orĭ mórtea eĭ prematură. Deşi în tótă ţéra prevaléză nascerile masculine asupra celor femenine, deşi prin urmare poporaţiunea de tóte etăţile se compune de un numĕr maĭ mare de bărbaţĭ, prin comunele rurale numĕrul femeilor mórte în vîrstă de 16 până la 45 anĭ este maĭ mare decât al bărbaţilor de aceeaşĭ etate, când femeea este capabilă a nasce copiĭ; în tóte cele-lalte etăţĭ prevaléză la ţéră mortalitatea bărbaţilor.

Afară de mórte se maĭ scurtéză durata căsătorieĭ prin divorţ. În Principatele române aŭ fost dejà în vechime divorţurĭ fórte numeróse, astăḑĭ ele sunt numaĭ într'o singură ţéră, în Elveţia, maĭ frecvente decât la noĭ. Pornirea spre divorţ este fórte veche; în ceĭ dintâĭ 520 anĭ de la fundarea Romeĭ, nu s'a întîmplat nicĭ un divorţ, în

timpul Împĕraţilor, numĕrul lor erà însă prea mare şi Seneca observă, că Romanii se căsătoresc pentru ca să divorţeze, şi divorţéză pentru a se căsătorì din noŭ. Tacit pune în faţa decăderiĭ vieţiĭ familiare la Romanĭ moralitatea conjugală a Germanilor, pe carĭ îĭ numesce singurĭ barbarĭ monogamĭ. Trecênd la Principatele române, avem prima menţiune despre divorţurĭ în istoria Moldoveĭ, din timpul luĭ Iacob Eraclide Despotul, 1561—1563; acest Domn erà pornit în contra obiceiuluĭ, fórte înrădăcinat la Moldovenĭ, de a se despărţì uşor. Aşà, nu erà lucru rar de a se vedé bărbaţĭ carĭ aveaŭ câte 3 orĭ 4 femeĭ în viéţă, saŭ femeĭ carĭ aveaŭ câte 3 saŭ 4 foştĭ bărbaţĭ în viéţă. Despot a mers până acolo cu pedepsirea celor ce nu s'aŭ supus la nouĕle sale disposiţiunĭ, carĭ opriaŭ divorţul, în cât într'un cés, în faţa lumiĭ, saŭ tăiat 6 vinovaţĭ. (*Vita Iacobi Despotae, Moldavi Reguli, descripta a Iohanne Sommero Pinensi*, Vittenbergae 1587, menţionat de C. Crupenski în *Bul. stat. gen.*, III, Bucurescì 1895.)

Statistica divorţurilor desemnéză starea morală a societăţiĭ, şi din acéstă causă sunt importante datele culese asupra divorţurilor de C. Crupenski şi L. Colescu, de la anul 1864 până la finele sec. XIX. Ca exemplu vom luà singurul an 1889, când s'aŭ făcut 1.866 cererĭ nouĕ de divorţ, la carĭ adăogându-se 4.780 cererĭ vechĭ nejudecate, avem în acel an 6.646 căsniciĭ trăind despărţite. Este mare deosebire între sate şi oraşe, divorţurile se împart aprópe pe jumătate între poporaţiunea urbană şi cea rurală, deşì cea din urmă face aprópe 82% din poporaţiunea întrégă a ţĕriĭ. În anul 1893, din tóte divorţurile, 52,5% aparţineaŭ comunelor urbane şi 47,5% celor rurale. În anul 1895 s'aŭ admis de tribunale 938 divorţurĭ, saŭ 83.2 la câte 100.000 locuitorĭ, din carĭ 470 saŭ 50,9 la câte 100.000 căsătoriĭ în comunele rurale şi 468 saŭ 231,9 la 100.000 căsătoriĭ în comunele urbane; dintre soţiĭ despărţiţĭ 1.728 aŭ fost ortodoxĭ, 40 catolicĭ, 5 protestanţĭ, 3 armenĭ, 92 Israeliţĭ. Numĕrul divorţurilor admise de tribunale a crescut repede în a doua jumătate a sec. XIX, acest numĕr a fost, în anul 1866, 109, în 1876, 403, în 1886, 658, în 1896, 1.032, şi în anul 1900, 1.252. Capitala dă tonul, în singurul oraş Bucurescĭ s'aŭ admis în anul 1874, 440, în anul 1893, 831, în anul 1894, 963 divorţurĭ. Statistica oficială nu menţionéză însă numeróse desfacerĭ de căsătoriĭ şi schimbărĭ mutuale de soţĭ şi de soţiĭ, făptuite în comunele rurale fără intervenirea justiţieĭ saŭ a bisericiĭ, fără nicĭ o formalitate. Pretutindenĭ sunt cu mult maĭ numeróse procesele de divorţ şi de separaţiune de corp cerute de femee decât cele cerute de bărbat. Dintre causele divorţuluĭ, cea maĭ frecuentă este maltratarea şi injuriĭ din partea soţuluĭ.

După statistica divorţurilor alcătuită de A. Firks pe aniĭ 1886—1890, Italia a avut în acel period cel maĭ mic numĕr de divorţurĭ, 10,6 la câte 100.000 căsătoriĭ existente, numĕrul cel maĭ mare Elveţia, 208,8 la câte 100.000 căsătoriĭ. În Elveţia contribue probabil la provocarea divorţurilor numĕrul însemnat de asociaţiunĭ feministe carĭ, pe lângă scopurĭ umanitare, urmăresc şi aşà numită emancipare a femeiĭ.

Dejà în anticitate s'aŭ exprimat temerĭ, că îmmulţirea repede a căsătoriilor şi a nascerilor ar puté produce lipsa mijlócelor de subsistenţă. Plato şi Aristotele aŭ consiliat mijlóce violente pentru a se oprì suprapoporaţiunea. La finele sec. XVIII, premergĕtoriĭ luĭ Malthus, la începutul sec. XIX însuşĭ T. R. Malthus şi apoĭ discipuliĭ luĭ aŭ credut asemenea, că în unele condiţiunĭ crescerea numĕruluĭ căsătoriilor şi al nascerilor póte devenì vătĕmătóre societăţiĭ, fiind-că poporaţiunea ar avé tendinţa de a cresce în proporţiune geometrică, iar producţiunea alimentelor numaĭ în proporţiune aritmetică; aceştĭ economiştĭ şi moraliştĭ aŭ recomandat celor săracĭ abstinenţa sexuală, castitatea. S'aŭ scris bibliotecĭ întregĭ asupra teorieĭ luĭ Malthus; o vom examina maĭ jos, la studiul mortalităţiĭ copiilor.

Ne maĭ intereséză celibatul religios şi castraţiunea religiósă. În România numĕrul monachilor şi monachelor este astădĭ cu mult maĭ mic decât în trecut; el nu influenţéză în mod simţitor natalitatea. După asigurarea colegului nostru C. Erbiceanu, la începutul sec. XIX, numaĭ în mânăstirile de la Némţu, Secu şi în împrejurimile lor aŭ trăit 10.000 monachĭ, iar numĕrul monachelor din tótă Moldova erà pe atuncĭ aproximativ 5.000.

Castraţiunea religiósă se maĭ operéză în casurĭ rare la o sectă rusécă, represintată astădĭ în Statul român prin puţinĭ aderenţĭ, toţĭ de naţionalitate rusă. Acéstă mutilaţiune erà maĭ frecventă în prima jumătate a sec. XIX, şi urmărită de Condica criminalicéscă a Domnuluĭ Barbu D. Ştirbeĭ din anul 1850, pusă în lucrare în anul 1852; ea prescrie la art. 246: «Cel ce va întrebuinţà crima scopiriĭ se va pedepsì cu ocna pe vreme mărginită, iar dacă din scopire va fi urmat mórte maĭ nainte de 40 dile, socotite de la săvârşirea aceşteĭ crime, vinovatul se va osândì cu ocna pe tótă viéţa.»

Garanţia pentru prosperarea progenituriĭ, pe care prin tóte secolele le-a dat societăţiĭ familia, a fost slăbită în diferite timpurĭ, nu numaĭ prin coruperea moravurilor, ci în sec. XIX şi prin tendinţa spre noua organisaţiune a societăţiĭ, prin intrarea maĭ frecventă a femeiĭ române în lupta pentru pâne, prin eşirea eĭ din casă în fabrică, la lucrările industriale, prin ocuparea eĭ şi cu alte lucrărĭ carĭ o depăr-

tézĕ tótă ḑiua de la căminul conjugal. Activitatea femeiĭ în casă a scăḑut, fiind-că multe producte, carĭ maĭ nainte se lucraŭ în casă, se fabrică astăḑĭ maĭ eftin de industria mare, şi fiind-că lipsesce maĭ ales la noĭ industria casnică, care ar puté să deà multor familiĭ ocasiune de câştig. Dreptatea şi necesitatea cereà, ca faţă cu moravurile schimbate, cu greutatea economică crescêndă, din causă că la noĭ în oraşe bărbaţiĭ românĭ fug de meseriĭ, să se lărgéscă cercul ocupaţiunilor cu carĭ femeea să-şĭ póte câştigà pânea, ca să ieà asupră-şĭ sarcina pe care bărbatul nu voesce să o îndeplinéscă, ca să devină de sine stătătóre, ca profesiunea eĭ să-ĭ serve de zestre. Acolo unde există fabricĭ, ele aŭ fost deschise femeilor din stratele sociale puţin pretenţióse, celor din familiile maĭ culte saŭ cu spoiéla de cultură s'a dat educaţiune specială, pentru a le pregătì pentru un câmp noŭ de activitate, s'aŭ înfiinţat şcóle secundare, normale, profesionale de fete, ele aŭ fost admise la universităţile nóstre, şi după ce se dase lupteĭ pentru existenţă a bărbaţilor o direcţiune nenorocită, prin cedarea comerţuluĭ şi a meseriilor la străinĭ, prin îndreptarea Românilor din oraşe spre budgetele Statuluĭ, ale judeţelor şi comunelor, al instituţiunilor de binefacere, prin susţinerea funcţionarismuluĭ, s'a creat şi funcţionarismul femeilor, pe care Statul l-a sprijinit şi-l sprijină, imitând inovaţiunile din alte ţērĭ, unde există alte alcătuirĭ sociale.

Începutul l-a făcut Suedia; acolo campania pentru ameliorarea sórteĭ femeiĭ este maĭ veche, datând de la jumătatea sec. XIX; acolo numĕrul femeilor este cu mult maĭ mare decât al barbaţilor, şi prin urmare nu se pot mărità tóte fetele, durata vieţiĭ lor este maĭ lungă, mortalitatea lor este maĭ mică decât a bărbaţilor, carĭ se însóră în proporţiune mică. În Suedia femeea a intrat de mult în viéţa publică, ea a dobândit dreptul de vot pentru Consiliul comunal şi lucréză în asociaţiunĭ publice, în ligĭ pentru emanciparea femeeĭ. G. Sundbörg (*La Suède*, Stokholm 1900) admiră progresele sociale realisate de femeile suedese, dar nu menţionéză faptul că, după Irlanda, Suedia are nupţialitatea cea maĭ mică din tótă Europa (de 5,75%), după Elveţia natalitatea cea maĭ mică (de 29‰) şi numĕrul cel maĭ mare de nascerĭ de copiĭ nelegitimĭ (10% din numĕrul nascerilor). Elveţia este asemenea bogată în instituţiunĭ carĭ lucréză pentru emanciparea femeiĭ, ea posedă 5.695 stabilimente, uniunĭ, fundaţiunĭ, ligĭ şi asociaţiunĭ feministe în 3.047 comune, pentru înălţarea morală şi intelectuală a femeiĭ, pentru desfiinţarea viţiuluĭ (a prostituţiuniĭ), pentru combaterea alcoolismuluĭ, pentru protegiarea fetelor carĭ intră în serviciŭ, pentru îndreptarea fetelor căḑute, pentru întreţinerea decluburĭ şi de sale de

lectură (A. Le Coin, *Inventaire des Institutions économiques et sociales de la Suisse*, Genève 1900). În schimb are şi Elveţia nupţialitate fórte mică de 7,3‰, natalitate mică de 27,5‰, excedentul slab, crescerea mică anuală a poporaţiuniĭ de 7‰. În Francia, Germania, Austro-Ungaria, femeile aŭ ocupat maĭ întâiŭ numeróse locurĭ în comerţ, unde sunt maĭ puţin plătite decât bărbaţiĭ, şi d'acolo aŭ trecut în funcţiunile inferióre, la Postă, la Telegraf, la Căile ferate. La noĭ s'a ales calea inversă, Statul a făcut începutul cu primirea femeilor în serviciile publice şi în urmă li s'aŭ deschis locurĭ în comerţ, în comptoarele bancherilor, unde predomnesc femeile de naţionalitate străină. Treptat Romånca a intrat în domeniul medicineĭ, farmacieĭ, artelor frumóse, a literelor, şi în sec. XX trebue să ne aşteptăm la crescerea treptată a numĕruluĭ celibatarilor de ambe sexe, la scăderea nuptialităţiĭ şi a natalităţiĭ în oraşe. Munca îndelungată a femeiĭ, viéţa eĭ sedentară, va contribuì la slăbirea sănătăţiĭ şi prin urmare a copiilor eĭ, împrejurările fisice şi sociale o vor face incapabilă ca să-şĭ îndeplinéscă datoria de mamă.

Reforma socială prin aşà numită emanciparea femeiĭ din oraşe, care începe cu eşirea femeiĭ din casă, din familie, va distruge acele calităţĭ excelente ale femeiĭ române, de la carĭ igieniştiĭ ar fi putut aşteptà îndreptarea treptată a traiuluĭ poporaţiuniĭ, a educaţiuniĭ fisice şi morale a generaţiunilor viitóre; femeea nu va maĭ puté îndeplinì misiunea eĭ economică în gospodărie, pentru care numaĭ ea este capabilă, din causa simţuluĭ de ordine, de armonie, de economie, nicĭ misiunea educativă faţă cu copiiĭ eĭ, pentru care este singură aptă, din causa atenţiuniĭ, indulgenţeĭ, răbdăriĭ care o caracteriséză.

În cel din urmă pătrar al seculuĭ XIX, un element noŭ a maĭ contribuit, maĭ ales în oraşe, la slăbirea familieĭ, prin deşteptarea în mintea fetelor de aspiraţiunĭ nepotrivite, literatura beletristică rea, romane rele şi maĭ ales scrierile socialiste. S'a tradus în limba română cartea luĭ August Bebel: «*Die Frau und der Sozialismus*», în care se arată femeiĭ cu colorĭ exagerate posiţiunea eĭ inferióră, dependenţa eĭ economică de bărbat, sclavia eĭ, se laudă timpurile cele maĭ depărtate, din naintea formăriĭ statelor, epoca matriarchatuluĭ şi a ginocraţieĭ. Nu erà necesar ca literatura socialistă să pregătéscă îmbunătăţirea sórteĭ femeiĭ, căcĭ în familie progresele civilisaţiuniĭ aduc şi drepturile egale ale amânduror sexelor; afară de familia acésta, egalitatea nu este recunoscută de ceĭ carĭ alcătuesc budgetele publice şi private; femeea funcţionară, învĕţătóre, institutóre, telegrafistă este maĭ puţin plătită decât bărbatul aflat în funcţiunĭ analoge, ca şi femeea lucrătóre, femeea

*

întrebuinţată în comerţ, în comptoar şi în prăvăliĭ. Într'o privinţă însă sunt juste arătările luĭ A. Bebel, ele coincid cu constatările unor igienişti de data anterióră, carĭ confirmă că educaţiunea fisică a fetelor este obicĭnuit reà, că munca intelectuală excesivă le face nervóse, slabe, anemice, incapabile a nasce copiĭ sănătoşĭ şi a-ĭ alăptà, că bólele nervóse ale mamelor se transmit copiilor.

În anticitate erà dejà cunoscut, că copiiĭ moştenesc calităţile fisice şi psichice ale părinţilor, că se slăbesce némul prin defectele moştenite de la ascendenţĭ. În Sparta s'aŭ ucis copiĭ născuţĭ slăbănogĭ şi diformĭ, nu numaĭ pentru ca să nu măréscă numĕrul consumatorilor inutilĭ, incapabilĭ a apĕrà patria, ci şi pentru ca descendenţa lor să nu slăbéscă vigórea némuluĭ, să nu producă degenerarea luĭ. Cu mult înaintea luĭ Ch. Darwin, maĭ mulţĭ învĕţaţĭ posedaŭ óre-carĭ cunoscinţe ale legiĭ selecţiuniĭ în conservarea ginteĭ. Plato, la alcătuirea statuluĭ ideal, a cerut ca în clasa dirigentă căsătoria să se facă numaĭ după alegere scrupulósă, pentru ca să se asigure progenitura vigurósă şi inteligentă, în interesul perfecţionăriĭ némuluĭ. Aristotele a recomandat uciderea copiilor slăbănogĭ şi rĕŭ conformaţĭ. Romulus a permis expunerea copiilor noŭ-născuţĭ diformĭ şi debilĭ, în interesul generaţiunilor următóre.

Apariţiunea creştinismuluĭ a pus capĕt măsurilor brutale, menite a conservà şi a întărì némul, şi ceea ce de atuncĭ n'a maĭ făcut societatea, a făcut-o şi o face natura. Lăsând la o parte pandemiile exotice, carĭ nu-şĭ aleg victimele numaĭ între ceĭ slabĭ, se póte constatà că cele maĭ multe epidemiĭ lucréză obicĭnuit în sensul selecţiuniĭ, al îmbunătăţiriĭ raseĭ, ceĭ forţĭ scapă de bólă, ceĭ slabĭ sucombă, mulţĭ însă rĕmân tótă viéţa cu sănătatea şubredă, mor de timpuriŭ saŭ se sting descendenţiĭ lor în prima orĭ şi a doua generaţiune.

Ceea ce Plato şi Aristotele aflaseră prin simplă observaţiune, a confirmat-o sciinţa exactă în sec. XIX. În anul 1848, Rudolf Virchow a demonstrat că unele bóle emancipéză generaţiunile viitóre, apĕrându-le de degenerare, nimicind pe ceĭ puţin resistenţĭ, carĭ suferă de slăbiciune moştenită, pe care ar fi transmis-o descendenţilor. La aceeaşĭ conclusiune ajunge Herbert Spencer, tot înaintea luĭ Darwin, dar Ch. Darwin (*The descent of man*, II ediţ., London 1882) şi A. R. Wallace (*Human selection*, London 1890, *Human Progress*, London 1892) a avut meritul de a fi precisat legile, a fi alcătuit sistemul evoluţiuniĭ naturale, al variaţiuniĭ, al selecţiuniĭ şi al eredităţiĭ. Pe aceste legĭ se baséză maĭ mulţĭ autorĭ noĭ (H. Buchner 1895, A. Ploetz 1896, ş. a.), carĭ cer ca să nu maĭ facem Igiena individuală, ci numaĭ Igiena de rasă, prin modernisarea metodelor, carĭ în timpurile vechĭ aŭ produs ómenĭ viguroşĭ.

Eĭ trec cu vederea faptul că acele metode n'aŭ înlăturat Igiena individuală. Plutarch scrie în *Biografia luĭ Lycurg* (tradusă de Kaltwasser în limba germ., Wien 1805), că acest Spartan, pentru a înlesnì nascerea de copiĭ maĭ viguroşĭ, a întărit constituţiunea fetelor, ca şi a băeţilor, prin exerciţiĭ corporale, prin jocurĭ, lupte, alergărĭ, mânuirea armelor.

În a doua jumătate a sec. XIX a apărut dar în literatura Igieneĭ, numaĭ în literatură, nu şi în practică, direcţiunea nouă spre alcătuirea edificiuluĭ utopic al Igieneĭ exclusive de rasă. Începutul l-a făcut Ch. Darwin (1859); el ca şi maĭ târḑiŭ A. R. Wallace (1890) se plâng, că instituţiunile moderne se opun îmbunătăţiriĭ raseĭ prin selecţiune, prin concurenţă, căcĭ dreptul de moştenire asigură existenţa multor incapabilĭ, carĭ n'ar puté resistà la luptă cu ceĭ capabilĭ, că conservarea sistematică a celor bolnavĭ şi slabĭ, admiterea lor la căsătorie, deterioréză rasa. Observăm însă că cu tóte silinţele Igieneĭ individuale, după maĭ multe generaţiunĭ, tot es învingĕtorĭ ceĭ maĭ capabilĭ.

Uniĭ socialiştĭ savanţĭ, cu intenţiunea nobilă, dar nerealisabilă de a pregătì fericirea egală a tuturor cetăţenilor, fără distincţiune, s'aŭ încercat să generaliseze Igiena de rasă, căḑênd însă în óre-carĭ contraḑicerĭ. Deşì selecţiunea prin concurenţă, prin luptă, stabilită de Ch. Darwin ca lege a naturiĭ, este contrară principiilor egalitare ale socialiştilor, eĭ s'aŭ acomodat, cel puţin în aparenţă, noueĭ teoriĭ. P. Broca (*Les sélections*, Revue d'Anthropologie, Paris 1872) recomandă educaţiunea fisică şi intelectuală alésă, îngrijită, pentru toţĭ, pentru ca să transmiţă copiilor calităţile lor perfecţionate. Americanul Hiram Stanley şi englesul Fr. Galton (*Natural Inharitance*, London 1889), cer selecţiunea artificială ca instituţiune de stat, care va supune pe candidaţiĭ de însurătóre la un control asupra capacităţiĭ de a procreà copiĭ sănătoşĭ, inteligenţĭ şi moralĭ, şi excluderea de la căsătorie a celor carĭ nu însuşesc calităţile cerute de juriul de control. A. R. Wallace (*Human selection*, 1890), observă cu drept cuvînt, că aceste propunerĭ, dacă s'ar realisà, ar produce numaĭ un numĕr limitat de familiĭ alese, cu calităţile superióre; restul ar trăì tot ca şi astăḑĭ în condiţiunĭ inferióre, producênd şi copiĭ de valóre inferióră; el crede că în statul socialist, unde nu vor existà banĭ şi alte averĭ personale, unde prin urmare nu va fi zestre, se vor îmbunătăţì condiţiunile căsătoriilor; femeile sănătóse şi frumóse îşĭ vor alege numaĭ bărbaţiĭ ceĭ maĭ sănătoşĭ, ceĭ maĭ inteligenţĭ, ceĭ maĭ activĭ, şi că ast-fel rasa va devenì vigurósă.

Economistul frances G. de Molinari recomandă asemenea perfecţionarea raseĭ omenescĭ prin selecţiune şi prin educaţiune, prin limi-

tarea procreaţiunii, care să se facă posibile numai acelora, carĭ daŭ garanţiĭ de sănătate şi de vigóre suficientă (G. de Molinari, *La Viriculture*, Paris 1897).

În Germania un filosof genial, dar extravagant, Fr. Nietzsche, care încă tînĕr a terminat într'un aŝil de nebunĭ cariera sa extraordinară, în etica luĭ, în morala luĭ evoluţionistă, a pledat pentru Igiena de rasă, a voit să perfecţioneze omenirea prin selecţiune, nu în mod democratic dar oligarchic, să producă un numĕr restrîns de ómenĭ superiorĭ în privinţa fisică şi morală, carĭ să devină stăpânĭ celor cu calităţĭ inferióre (Fr. Nietzsche, *Der Uebermensch*, *Also sprach Zarathustra*, *Herrenmoral*, *Der Wille zur Macht*, 1886—1890).

Între igieniştiĭ germanĭ, carĭ aparţin noueĭ şcóle sociologice, carĭ lucréză pentru punerea în practică a Igieneĭ de rasă, merită atenţiunea nóstră Fr. Hueppe (1893), A. Ploetz (1895), H. Buchner (1896), A. Gottstein (1898). A. Ploetz (*Grundzüge einer Rassenhygiene*, Berlin 1895) a constituit un sistem complet de îmbunătăţirea raseĭ prin aducerea la cunoscinţa tuturor a Igieneĭ procreaţiuniĭ, a regulăriĭ voluntare a numĕruluĭ copiilor, prin excluderea de la procreaţiune a celor slabĭ şi bolnavĭ; celor din urmă are să se asigure numaĭ îngrijire, nu şi vindecare. Distinsul sociolog şi biolog german E. Haeckel este partisanul acestor teoriĭ. În România ea a fost în mod indirect aprobată de economistul A. C. Cuza (*Despre poporaţiune*, Iaşĭ 1899), care crede împreună cu Haeckel, că a căută bólele nu este alta adese-orĭ decât a sporì morbiditatea; că medicina contimporană, împedecând mortalitatea de unele bóle carĭ determină degenerarea, contribue la debilitarea popórelor, căcĭ cu cât părinţiĭ bolnavĭ trăesc maĭ mult, cu atât copiiĭ sunt maĭ expuşĭ să moştenéscă germeniĭ bólelor.

Faţă de aceste tendinţe, avem să precisăm care trebue să fie direcţiunea ce urméză să se deà la noĭ Igieneĭ în sec. XX. Este natural că nu vom negligià pe ceĭ bolnavĭ şi slabĭ, că nu vom lucrà în sensul Spartanismuluĭ modern, pe care-l propovĕduesce A. Ploetz, dar nicĭ nu putem să ne mărginim în Igiena negativă, care înlătură după putinţă causele bólelor, ci în interesul generaţiunilor viitóre, al întăririĭ némuluĭ, vom face şi Igiena positivă, înălţând nivelul mediŭ al sănătăţiĭ, oţelind corpul, mărind prin exerciţiŭ, prin traiŭ regulat, puterea resistentă a organismuluĭ la amândouĕ sexele. Vom face dar Igiena de rasă, fără ca să negligiăm Igiena individuală. Am explicat dejà în Partea I a aceste lucrărĭ, la cap. despre prevenirea bólelor, că natura a inzestrat corpul omuluĭ sănătos cu diferite arme, cu carĭ se apĕră în contra factorilor carĭ produc bóle; este misiunea Igieneĭ

positive, a celeĭ publice ca şi a celeĭ private, ca să fortifice corpul, pentru ca armele apĕrătóre ale organismuluĭ să rĕmână pururea apte a-şĭ îndeplinì menirea pentru care aŭ fost create.

Igiena de rasă, Igiena némuluĭ, ca şi Igiena individuală, trebue dar să fie şi negativă şi positivă; negativă, pentru ca să înlăture saŭ cel puţin să limiteze acele bóle ale ambelor sexe, carĭ produc sterilitatea generaţiunilor actuale şi a celor viitóre, causéză degenerarea progeniturii; positivă, fiind-că are să măréscă forţa vitală a descendenţilor prin întărirea resistenţeĭ generaţiunilor actuale contra bólelor, prin perfecţionarea constituţiuniĭ. Mediul în care trăim modifică constituţiunea. Ca Ch. Darwin a demonstrat şi A. de Quatrefages *(Anthropologie* Paris 1890), că omul pune organismul în armonie cu condiţiunile de existenţă, şi că ereditatea nu face alt ce-và decât să transmită descendenţilor resultatele acţiuniĭ mediuluĭ. Urméză dar că trebue să îmbunătăţim mediul în care trăim, conform cu cerinţele Igieneĭ, prin îmbunătăţirea niveluluĭ economic a părţiĭ celeĭ maĭ numeróse a naţiuniĭ, a muncitorilor de pămînt.

Profilaxia socială cere înlăturarea stigmatelor ereditare, carĭ se manifestă prin mórte înaintea nasceriĭ, prin oprirea desvoltăriĭ, prin predisposiţiunĭ patologice. În practică are statul misiunea să combată bólele carĭ produc acele stigmate: Bólele lumescĭ, Pelagra, Paludismul, Alcoolismul, Tuberculosa şi chiar Tabagismul. Legislaţiunea şi Asistenţa publică singure nu le pot desrădăcinà; nu vor aduce resultatul aşteptat legile, ca cele promulgate în anul 1899 în două din Statele-Unite ale Americeĭ, carĭ interdic căsătoria alienaţilor, idioţilor, bolnavilor de sifilis şi de gonoree, pedepsind abaterile de la acea lege cu amendă până la 1.000 dolarĭ şi cu închisóre până la 5 anĭ. Acţiunea principală aparţine în acéstă privinţă Igieneĭ private, poveţelor poporane despre conservarea sănătăţiĭ individuale, educaţiuniĭ în şcóla de copiĭ, în şcóla de adulţĭ, în casarmă, prin conferinţe.

În maĭ tóte Statele Europeĭ s'aŭ publicat aprópe de finele sec. XIX scrierĭ îngrijitóre despre degenerarea raseĭ. Cu mărirea armatelor permanente a scădut proporţiunea recruţilor, carĭ satisfac cerinţele maĭ riguróse ale medicilor recrutorĭ. Igieniştiĭ şi mediciĭ militarĭ francesĭ aŭ constatat, că în Francia degenerarea raseĭ se manifestă de la anul 1816. Michel Lévy a cules statisticile recrutaţiunilor din aniĭ 1816—1840, E. Vallin din aniĭ 1840—1900; în anul 1832, statura minimală a recruţilor a fost în Francia redusă de la 1,57 m. la 1,56 şi până la anul 1900 a crescut treptat proporţiunea celor amânaţĭ şi scutiţĭ. Francia şi Germania aŭ mărit necontenit armatele lor, Francia, din causa scăderiĭ numĕruluĭ nascerilor,

a ajuns astăḑĭ la limita cifreĭ de presenţă a efectivuluĭ, ea nu maĭ găsesce numĕrul cerut de recruţĭ capabilí; Germania însă, cu natalitatea eĭ maĭ mare, maĭ póte cresce efectivul. La Congresul internaţional de Igienă din Budapesta din anul 1894, Donath *(Der physische Rückgang der Bevölkerung der modernen Culturstaaten)* s'a încercat a demonstrà degenerescenţa fisică a poporaţiuniĭ Statelor principale, cu statistica recrutaţiunilor din Austro-Ungaria, Germania, Francia, Italia, Elveţia. Proporţiunea recruţilor respinşĭ şi amânaţĭ a crescut în Austria de la anul 1867 până la anul 1888 de la 40,33°/₀ la 76,36°/₀, în Ungaria în acelaşĭ period de la 21,56°/₀ la 75,49°/₀; în anul 1892 s'aŭ găsit capabilĭ pentru serviciul militar în Austria 19,8°/₀, în Ungaria 22,3°/₀ din numĕrul tinerilor.

Asemenea s'a susţinut în maĭ multe State, că poporaţiunea degenerézĕ, fiind-că s'aŭ găsit în şcóle numeroşĭ copiĭ afectaţĭ de bóle cronice şi de infirmităţĭ. În aniĭ 1899 şi 1900 s'a făcut în 16 cantóne ale Elveţieĭ o anchetă şcolară, din 103.409 copiĭ în etate de scolaritate, s'aŭ găsit 15.115 saŭ 146°/₀₀ anormalĭ: 81 idioţĭ, 2.431 slabĭ de minte, 1.989 cu auḑul slab, 1.777 cu defecte ale vorbiriĭ, 6.653 cu defecte ale organelor vederiĭ, 123 cu bóle nervóse, 89 cu morala anormală *(Veröffentl. des kais. Gesundheitsamts*, XXV, 46, Berlin 1901). Arătărĭ analoge vin din Ungaria, unde numĕrul şcolarilor cu simptome ereditare este fórte mare. H. Schuschny (*Über die Nervosität der Schuljugend*, Iena 1895) arată că, în şcólele reale din Budapesta, 49.5°/₀ din şcolarĭ pórtă semnele degenerăriĭ, că 51,7°/₀ suferă de simptome nervóse în parte moştenite, în parte dobândite prin «mediul nervos», prin alcool, prin hrană abundentă. În Raportul general asupra serviciuluĭ sanitar al Regatuluĭ Saxonieĭ pe anul 1900 *(Jahresber. des Landesmedizinalcollegiums*, Leipzig 1901) găsim arătarea, că din toţĭ copiiĭ intraţĭ din noŭ în şcólă în oraşul Lipsca, mediciĭ şcólelor aŭ găsit 40°/₀ afectaţĭ de diferite bóle şi infirmităţĭ, şi că în cele maĭ multe casurĭ părinţiĭ n'avuse cunoscinţă despre acele anomaliĭ.

W. Schellmayer *(Über die drohende körperliche Entartung des Menschengeschlechts*, Berlin 1891) expune pe larg diferitele manifestaţiunĭ ale degenerăriĭ întregiĭ omenirĭ şi, într'o scriere maĭ nouă, M. Kende *(Die Entartung des Menschengeschlechts*, Halle a. S. 1902) merge cu exageraţiunea până la afirmaţiunea, că nu există astăḑĭ om normal, că fie-care om posedă semne ale degenerăriĭ externe şi interne, căcĭ fie-care a avut între ascendenţĭ câte unul afectat de o bólă ereditară.

Înainte de a cercetà dacă şi poporul român degenerézĕ, trebue să lămurim ce însemnézĕ cuvîntul degenerare. După E. Littré (*Dict. de*

Méd, XVI édit., Paris 1886) se înţelege sub degenerarea fisică, intelectuală şi morală a omuluĭ degradarea luĭ, oprirea desvoltăriĭ, aberaţiunea de la evoluţiunea economică animală, care aberaţiune póte fi parţială orĭ generală, dobândită orĭ moştenită. Littré, ca şi alţĭ autorĭ carĭ scriŭ despre degenerarea genuluĭ uman, nu se pronunţă în mod clar, dacă aŭ în vedere degenerarea individuală orĭ cea colectivă, dacă aŭ degradat toţĭ indivizĭ carĭ compun o poporaţiune degenerată, saŭ dacă în acea poporaţiune, pe lângă persónele normale, sănătóse, se află şi un numĕr de persóne cu organism degradat. Noĭ ne aflăm în casul al doilea, la noĭ marea majoritate a poporaţiuniĭ, deşì rĕŭ hrănită, nu este afectată de bóle şi infirmităţĭ moştenite şi moştenitóre, de stigmate ereditare carĭ se pot transmite generaţiunilor viitóre; din acéstă poporaţiune fac însă parte numeroşĭ indivizĭ degeneraţĭ, carĭ pot transmite copiilor defectele lor fisice, carĭ pot contribuì la ìmmulţirea treptată a numĕruluĭ indivizilor degeneraţĭ, în casul dacă natura n'ar aduce lécul obicĭnuit, stingerea familiilor degenerate după una orĭ maĭ multe generaţiunĭ. Nu considerăm ca degenerare fisică simpla stagnare numerică a poporaţiuniĭ (casul care există în Francia), dacă nu este însoţită de decăderea fisică; ea póte însă să fie produsă şi însoţită de degenerarea morală.

Diferiţĭ autorĭ străinĭ, carĭ aŭ descris România în sec. XVIII şi în primele deceniĭ ale sec. XIX, constată slăbiciunea fisică a ţĕranuluĭ român din causa rĕuluĭ traiŭ, dar date positive, basate pe cercetărĭ exacte, posedăm numaĭ din a doua jumătate a seculuĭ XIX.

Dintre semnele constituţiuniĭ forte este cel maĭ vechiŭ înălţimea corpuluĭ, statura. Nu ne vom servì de datele asupra staturiĭ Românilor din scrierile antropologiştilor străinĭ, din carĭ A. de Quatrefages şi P. Topinard (*Compendium d'Anthropologie*, Paris 1876) s'aŭ ocupat şi de Românĭ; datele recrutaţiunilor ne daŭ informaţiunĭ maĭ sigure.

La noĭ legea de recrutare din anul 1864 cereà ca minimum al înălţimiĭ corpuluĭ (talieĭ) 1,57 m. După ce serviciul militar a devenit obligatoriŭ pentru toţĭ cetăţeniĭ, şi după ce s'a mărit treptat efectivul armateĭ, legea din anul 1876 a scădut statura minimală a soldatuluĭ la 1,54 m. Legea din anul 1883 nu maĭ fixéză înălţimea minimală a corpuluĭ, dar administraţiunea militară face clasificaţiunea recruţilor după diferitele arme, şi cere pentru cavalerie statura de 1.58 m., pentru artilerie 1,65 m., pentru geniŭ 1,65 m., pentru jandarmiĭ călărĭ 1,75 m., ceĭ cu statura maĭ mică se recrutéză pentru infanterie şi tren.

De la anul 1884, Ministerul de Răsboiŭ publică pe fie-care an statistica recrutaţiuniĭ din tótă ţéra. Ea ne arată că termenul de mijloc al

înălţimiĭ corpuluĭ recrutuluĭ român este astăḑĭ, ca şi în anul 1884, de 1,65 m., că termenul mediŭ al capacităţiĭ toracice a acestuĭ recrut este de 86 centimetri (de 85—87 ctm.), prin urmare perimetrul toracic represintă jumătatea înălţimiĭ corpuluĭ, plus 2—3 centimetri. Este un fapt admis în sciinţă, că persónele, ale căror perimetru toracic nu întrece jumătatea înălţimiĭ corpuluĭ cu 2 până la 3 centimetri, sunt de constituţiune slabă, afară de casul când scheletul lor se maĭ află în evoluţiune. 76% din recruţiĭ românĭ examinaţĭ aŭ circumferinţa toracică de 80 până la 90 centimetri, 78,5% înălţimea corpuluĭ de 158 până la 173 centimetri. Numĕrul recruţilor scutiţĭ ca impropriĭ din causa defectelor fisice nu trece la noĭ în termen mediŭ peste 8,5% din numĕrul celor examinaţĭ, peste 7% din numĕrul celor înscrişĭ. Nu putem să comparăm însă statistica nóstră a recrutaţiuniĭ cu statisticile altor State, unde se cer póte de la recruţĭ condiţiunĭ fisice maĭ perfecte decât la noĭ. În Austro-Ungaria se admit ca bunĭ numaĭ 20—23% din tineriĭ examinaţĭ. La noĭ numĕrul celor dispensaţĭ şi şterşĭ din causa înscrierilor greşite este însemnat, cu tóte acestea se recruteză ca bunĭ până la 58% din numĕrul celor înscrişĭ, dar se amână la noĭ pentru 1—2 anĭ pentru constituţiune debilă 14‰, pentru desvoltarea incompletă a corpuluĭ 4—5‰ din tineriĭ examinaţĭ.

Temerea că némul român degeneréză a fost exprimată pentru prima óră în aniĭ 1829 şi 1846 de St. V. Episcopescu *(Oglinda sănătăţiĭ)*; el a zugrăvit în colorĭ viĭ degradarea fisică şi morală ereditară, datorită abusuluĭ bĕuturilor alcoolice; apoĭ de M. G. Obedenaru, în aniĭ 1871, 1873, 1877, în scrierile asupra Paludismuluĭ; de M. Petrini de Galaţĭ în anul 1876 *(Despre amelioraţiunea raseĭ umane)*, când a descris degradarea fisică datorită căsătoriilor în etate prea jună, luxuluĭ şi maĭ cu sémă bólelor ereditare, Tuberculoseĭ, Scrofuloseĭ şi Sifilisuluĭ; de C. Istrati în anul 1880, în *O pagină din istoria contimporană a Românieĭ*, în care a arătat, că rĕul traiŭ al ţĕranuluĭ trebue să aducă degenerarea luĭ; în acelaşĭ sens de A. Urbeanu *(Porumbul românesc şi alimentaţia cu porumb*, manuscript presintat Academieĭ Române în anul 1901), care explică că ţĕranul român degeneréză din causa postuluĭ şi a hraneĭ sărace cu porumb degenerat, că porumbul ţĕrănesc degeneréză din causa seminţeĭ rele, a sleireĭ pămîntuluĭ, a culturiĭ iraţionale (aceste cause ale degenerăriĭ porumbuluĭ aŭ fost maĭ înainte constatate de V. Cârnu-Munteanu şi de Corneliŭ Roman). În fine în aniĭ 1900 şi 1901, colegul nostru Victor Babeş a afirmat în conferinţe poporale, că ţĕranul român degeneréză şi a desemnat, ca causă principală a degenerăriĭ, insuficienţa organisaţiuniĭ nóstre sanitare,

lipsa de cunoscinţă şi de considerare a sciinţelor sanitare moderne. Cred că nu trebue să atribuim serviciuluĭ sanitar o influenţă maĭ mare asupra desvoltăriĭ normale a fisiculuĭ şi a moraluluĭ, asupra morbidităţiĭ şi mortalităţiĭ, decât condiţiunilor economice, cred că maĭ ales rěul traiŭ, sărăcia, determină degradarea fisică şi predispune organismul la bóle, şi că nu stă în puterea serviciuluĭ sanitar singur să înlăture sărăcia. De acéstă părere a fost R. Virchow dejà în anul 1848, şi sunt astăḍĭ maĭ mulţĭ igieniştĭ şi economiştĭ străinĭ, precum şi un economist român maĭ noŭ, A. C. Cuza, şi tocmaĭ în studiile de acéstă natură Igiena socială nu póte să slăbéscă legăturile ce are cu Económia politică. Prevenirea degenerăriĭ némuluĭ constă dar în măsurĭ complexe, din carĭ cele maĭ importante sunt cele prin carĭ se înalţă nivelul cultural şi economic al majorităţiĭ poporaţiuniĭ.

Pe basa resultatelor recrutaţiunilor s'a afirmat, că poporaţiunea română degeneréză, pentru prima óră de M. Miloteanu, medic recrutător, într'un raport din anul 1873 către Ministerul de Răsboiŭ, de Z. Petrescu în rapórte analoge din aniĭ 1874 şi 1879, de C. Istrati în anul 1880 (*Asupra necesităţiĭ gimnasticeĭ*), de I. Dănescu în anul 1886 (*Demografia şi Geografia medicală*). Dănescu arată că la recrutaţiunile din aniĭ 1879—1883 s'aŭ scutit de serviciul militar şi s'aŭ amânat 17,45% din tineriĭ examinaţĭ, din causă de desvoltare incompletă a corpuluĭ, de slăbiciune fisică, de bóle şi de infirmităţĭ, el crede că trebue să fie tot atâtea fete slabe, că prin urmare nu se póte aşteptà pentru viitor o selecţiune normală a progenituriĭ; constituţiunea debilă fiind înăscută din causa traiuluĭ rěŭ în timpul pubertăţiĭ, a munciĭ excesive în timpul adolescenţeĭ, a munciĭ timpuriĭ a copiilor, a sărăcieĭ tuturor, rasa trebue să degenereze.

De la 1883 până astăḍĭ rěul a progresat în unele privinţe, s'a îndreptat în altele. În anul 1885, numěrul celor luaţĭ ca bunĭ în armată din câte 1.000 de tinerĭ examinaţĭ erà de 568,7; acéstă proporţiune a crescut treptat şi a ajuns în contingentul anuluĭ 1901 la 692,69. Statura medie a tinerilor de 21 anĭ este astăḍĭ aceeaşĭ ca după întroducerea recrutaţiunilor regulate, de 165 centimetri. (Din contingentul anuluĭ 1901, la 1.000 luaţĭ în armată 177 aŭ avut înălţimea de 156—160 centimetri, 308 de 161—165 centimetri, 289 de 166—170 centimetrĭ, 142 de 171—175 centimetri, 40 de 176—180 centimetri, 7 de la 181 centimetri în sus. Asemenea n'a scăḍut volumul mediŭ al toraceluĭ şi a rěmas neschimbat perimetrul de 86 centimetri. Circumferinţa toracică de 78 centimetri se consideră ca minimum pentru constituţiune forte; din contingentul anuluĭ 1901 numaĭ 42.46‰ aŭ avut un perimetru to-

racic maĭ mic, 610,3‰ aŭ avut circumferința toracică de 0,78 – 0,87^{m}., 343‰ de 0,88—0,97^{m}. Numĕrul tinerilor scutițĭ ca improprii pentru serviciul militar, care erà în anul 1885 de 63,8 la 1.000, a oscilat de atuncĭ până la 1897 între 63,8 și 102,7 la 1.000, și a scădut în anul 1898 la 78,9; în anul 1899 la 82,9; în anul 1900 la 91.4; în 1901 la 86,3 la 1.000. Ceea ce ne îngrijesce este însă numĕrul crescênd al tinerilor cu constituțiunea debilă și cu desvoltarea incompletă a corpuluĭ, amânațĭ cu 1 an și cu 2 anĭ. În anul 1885 s'aŭ găsit cu constituțiune debilă câte 4,5 din 1.000 tinerĭ; acéstă proporțiune a crescut în aniĭ următorĭ, oscilând până la anul 1896 între 6,2 și 10,6, iar în aniĭ 1897—1901 între 12,8 și 14,3 la 1.000. Asemenea numĕrul tinerilor cu desvoltarea incompletă a corpuluĭ, care a fost în anul 1885 de 2,4‰, a oscilat până la anul 1900 între 1,5 și 5,4 la 1.000 și a fost la contingentul anuluĭ 1901 de 4,2 la 1.000. Ca în altă parte și la noĭ, crescerea corpuluĭ nu este tot-deauna terminată la 21 anĭ, maĭ ales din causa rĕuluĭ traiŭ al copiilor.

Diferitele bóle cronice, carĭ constituesc cause de scutire de la serviciul militar, sunt împărțite într'un mod inegal peste tóte etățile, și singura proporțiune a lor în etate de 21 anĭ nu exprimă adevĕrata lor frecvență. Despre bólele ereditare, capabile a produce degenerarea raseĭ, ne luminéză maĭ bine statistica sanitară civilă, cu excepțiunea consituțiuniĭ debile care se constată maĭ bine la recrutațiune cel puțin pentru sexul bărbătesc.

Degenerarea tipuluĭ omenesc se exprimă maĭ ales prin cretinism, caracterisat prin desvoltarea vițiósă a corpuluĭ și prin diferite grade de idiotism; numaĭ cretiniĭ afectațĭ de gradele cele maĭ ușóre ale bóleĭ sunt capabilĭ a procreà copiĭ; pericolul de îmmulțirea acesteĭ degenerărĭ prin moștenire este dar neînsemnat.

Cele maĭ periculóse dintre bólele ereditare sunt cele lumescĭ; ele imprimă progenituriĭ diferite stigmate distrofice, caracterisate prin inferioritate fisică și intelectuală.

După bólele venerice vine alcoolismul. Acțiunea luĭ desastrósă asupra progenituriĭ este atât de manifestă, în cât dejà în anticitate ea n'a putut să remână neobservată și a fost descrisă de Aristotele și de Plutarch.

Lesiunile nervóse ale pelagreĭ în gradele eĭ înaintate sunt ereditare; ele produc la descendențĭ, dacă nu direct lesiunile sistemuluĭ nervos, cel puțin predisposițiunea pentru unele bóle ale sistemuluĭ nervos. Gradele maĭ ușóre ale pelagreĭ vatĕmă, cu probabilitate, progenitura numaĭ întru atât, în cât constituțiunea slabă a acestor bolnavĭ póte con-

tribuì la procrearea de copiĭ maĭ slabĭ. În acelaşĭ mod produc şi bolnaviĭ de paludism copiĭ de constituţiune slabă.

Tuberculoşiĭ comunică descendenţilor lor nu tuberculosa, ci predisposiţiune pentru tuberculosă, conformaţiunea specială a corpuluĭ, care-ĭ face maĭ primitorĭ pentru infecţiune, căcĭ bacilul tuberculoseĭ nu este singurul factor în producerea acesteĭ bóle, şi numaĭ prin predisposiţiunea moştenită se explică transmiterea bóleĭ prin maĭ multe generaţiunĭ până la stingerea lor. Noua metodă a *Genealogieĭ sciinţifice*, prin urmărirea sórteĭ unor familiĭ cu colateraliĭ lor prin maĭ multe generaţiunĭ, spre a se dovedì moştenirea bóleĭ din ném în ném, este destinată a confirmà acest fapt (O. Lorenz, *Lehrbuch der gesammten wissenschaftlichen Genealogie*, Berlin 1898; Riffel, *Pathogenetische Studien über Schwindsucht*, mit 46 Stammtafeln, Frankfurt a. M. 1900; E. Nauss, *Die pathologisch-genealogische Erforschung der Tuberculose*, 1901). *Habitus phthysicus*, caracterisat prin statura înaltă, cu peptul îngust şi turtit, cu musculatura slabă, produce, ca consecinţă a disarmonieĭ în desvoltarea corpuluĭ, şi disarmonia sistemuluĭ nervos care, maĭ ales la generaţiunile posterióre, se manifestă în nervul simpatic, prin alterarea echilibruluĭ în nerviĭ vasomotorĭ, exprimată prin schimbarea colóreĭ.

Desvoltarea imperfectă a glandelor mamale, atrofia lor funcţională, ca consecinţă a nelucrăriĭ lor prin maĭ multe generaţiunĭ, constitue o degenerare importantă, care compromite sórtea progenituriĭ: ea a fost constatată anatomicesce de Bollinger la München şi devine causa incapacităţiĭ femeilor de a alăptà.

Se maĭ transmite prin moştenire predisposiţiunea pentru unele bóle nervóse carĭ conduc la degenerare, maĭ ales pentru Histerie, Neurastenie, Paralisie progresivă, ş. a. Neurastenia, slăbiciunea funcţională a nervilor, pronunţată prin obosirea lor repede, este o consecinţă a lupteĭ grele pentru existenţă, care silesce creeriĭ la muncă maĭ încordată decât pot suportà în condiţiunĭ normale, muncă care începe dejà în timpul şcolarităţiĭ. Neurastenia ca şi histeria nu se observă numaĭ în straturile maĭ culte ale societăţiĭ, ci şi la ţĕranĭ. Prevenirea bólelor nervóse constă în crescerea raţională a copiilor, în desvoltarea simultană a fisiculuĭ şi a intelectuluĭ, în Igiena şcolară condusă cu înţelepciune, cu înlăturarea munciĭ spirituale excesive.

Educaţiunea nu incumbă numaĭ familieĭ şi şcóleĭ, ci şi serviciul militar póte contribuì la perfecţionarea sănătăţiĭ prin educaţiune, prin poveţe asupra vătĕmăriĭ alcooluluĭ, asupra preveniriĭ bólelor venerice şi a altor bóle infecţióse, prin deprindere cu viéţa regulată, cu hrana

potrivită cu trebuințele organismuluĭ, cu curățenia. În acéstă din urmă privință maĭ stăm rĕŭ; sunt orașe capitale de județ unde nu există un stabiliment de băĭ curat, și militariĭ din acele garnisone trebue să méргă în județul vecin pentru a-șĭ spĕlà radical corpul. Cu tot progresul însemnat în construirea de casarme ale armateĭ române, confortul igienic încă nu s'a generalisat în casarmele nóstre, carĭ ar trebuì să posédă tóte un local adaptat pentru dușe recĭ și calde.

Calitățile copiilor depind și de etatea părinților. Nu este un rĕŭ că serviciul militar contribue la amânarea căsătoriilor; înainte de 21 anĭ și chiar la acéstă vîrstă, desvoltarea corpuluĭ bărbatuluĭ nu este totdeauna terminată, și etatea de 25 anĭ este tocmaĭ potrivită pentru căsătoria bărbatuluĭ. Codul civil la art. 127 fixéză ca etate minimală, la care se póte încheià căsătoria, 18 anĭ pentru bărbat, 15 anĭ pentru femee, etate prea mică, la care lipsesce adesea-orĭ amânduror sexelor maturitatea fisică, intelectuală și morală. După Pravila luĭ Mateiŭ Basarab, art. 230, tineriĭ de sex bărbătesc se puteaŭ căsătorì la 14 anĭ, iar fetele la 12 anĭ, și Codul Calimach a maĭ mănținut aceeașĭ limită de vîrstă.

Nu se póte contestà că numaĭ legăturile legale, carĭ alcătuesc familia, asigură prosperarea fisică și morală a copiilor, că prin urmare concubinatele sunt contrare intereselor Statuluĭ. În tóte timpurile morala și religiunea aŭ condamnat asemenea legăturĭ extraconjugale; anticitatea erà în acéstă privință maĭ indulgentă decât evul mediŭ.

Măsurile luate în Principatele române contra concubinatelor apar în documentele oficiale cunoscute numaĭ de la începutul sec. XVIII, ele aŭ fost adunate de colegul nostru C. Erbiceanu în *Biser. Ortod. Rom.*, XVI, Bucur. 1893, unde se află reproduse: Anaforaua din anul 1717 a Mitropolituluĭ Ungro-Vlachieĭ Mitrofan și a Episcopilor, prin care condamnă concubinatele și cer Domnuluĭ ca să intervină; anaforaua analogă a Mitropolituluĭ Cosma către Vodă Michail Suțu; anaforaua din anul 1798 a Mitropolituluĭ Ungro-Vlachieĭ Dositeŭ și a Episcopilor Nictariŭ al Râmniculuĭ, Iosif al Argeșuluĭ și Constantin al Buzĕuluĭ, prin care se plâng către Vodă de lățirea concubinatelor, carĭ causéză și numeróse pruncuciderĭ; pitacul din anul 1814 al Domnitoruluĭ Ioan G. Caragea către Mitropolit, cu cerere ca să oprésca abusul protopopilor, carĭ ieaŭ glóbă de la femeĭ carĭ trăesc în concubinat, în loc de sfătuirĭ duhovnicescĭ și ispovedanie. Și astăḑĭ maĭ sunt fórte numeróse concubinatele, maĭ ales prin comunele rurale, și afară de satele de pe Domeniul Coróneĭ nu s'aŭ luat măsurĭ eficace de îndreptare.

În comunele rurale, numĕrul căsătoriilor va sporì, numĕrul concubinatelor va scădé cu înaintarea culturiĭ, cu crescerea niveluluĭ eco-

nomic al poporaţiuniĭ rurale, la care trebue să contribue toţĭ de carĭ depinde sórtea ţĕranuluĭ, cu îndreptarea moravurilor care incumbă preotuluĭ şi învĕţătoruluĭ. Iar în ceea ce privesce calităţile fisice, morale şi intelectuale ale copiilor, rĕmâne bine stabilit, că numaĭ într'o casă salubră, curată, luminósă, aerată, se procreéză şi se cresc copiĭ sănătoşĭ, că sărăcia cu consecinţele eĭ, hrana rea şi lipsa de curăţenie, contribue la nascerea de copiĭ slăbănogĭ, lipsiţĭ de resistenţă în contra bólelor.

În oraşe sporirea numĕruluĭ mic de căsătoriĭ române, prin urmare a numĕruluĭ de nascerĭ de copiĭ legitimĭ românĭ, nu se póte aşteptà decât de la moderarea luptelor politice pentru cucerirea budgetelor, de la reducerea funcţionarismuluĭ la amândouĕ sexele, de la respectarea munciĭ, a meserieĭ, de la îndreptarea Românilor spre industrie şi comerciŭ, de la restrîngerea luxuluĭ, de la viéţa cumpĕtată, de la economie şi prevedere. Sunt aprópe 40 de anĭ, de când Ion Ghica, şi după el alţĭ economiştĭ românĭ, aŭ expus cu claritate sórtea care ne pregătesce lipsa nóstră de prevedere, funcţionarismul, părăsirea meseriilor şi comerciuluĭ şi cedarea la străinĭ a ocupaţiunilor bănóse. Să deà Dumneḑeŭ ca la începutul sec. XX să se afle ţéra maĭ bine pregătită, pentru înţelegerea şi pentru primirea sfaturilor luĭ Ian Ghica.

Protecţiunea copiilor înaintea nasceriĭ, în timpul vieţiĭ intra-uterine.

Românul se căsătoresce ca să aibă consórtă spre ajutorare şi petrecere, ca să aibă urmaşĭ legitimĭ, ca să nu trăéscă de giaba în lumea acésta (S. Fl. Marian, *Nunta la Românĭ,* 1890), şi când a intrat în etate nubilă, el se crede dator ca să fundeze familia. Poporul despreţuesce pe feciorıĭ bătrânĭ, pe burlacĭ, carĭ holteesc tótă viéţa lor, îĭ numesce flăcăĭ tomnaticĭ, feciorĭ bătuţĭ de brumă. În tóte timpurile, Româniĭ, ca şi strămoşiĭ lor Romanĭ, considerau ca lucru sfînt căsătoria şi scopul eĭ. Varro a scris: *Uxorem liberorum quaerendarum causa ducere religiosum est,* şi din acéstă causă a fost în Roma veche femeea însărcinată respectată; când ea treceà prin stradă înaintea lictorilor, eĭ se închinaŭ, o salutaŭ; respectul ce i se cuveniă cresceà cu numĕrul copiilor cărora le-a dat viéţa. În timpul împĕraţilor, o mamă nu se bucurà de dreptul de mamă, dacă nu născuse 3 orĭ 4 copiĭ viĭ şi la termen, «pleni temporis» (Ad senatus consultum Tertulianum).

Şi astăḑĭ poporul ocrotesce şi respectă pe femeea însărcinată, căcĭ, precum o ḑice Augusta poetă Carmen Sylva: «Altarul cel maĭ sfînt este sînul mameĭ, la care copilaşul se aflä într'un dulce adăpost;

altarul cel maĭ ascuns este locul, în care dórme copilul înainte de a se nasce; iar aceea care are să-l aducă în lume este o preotésă a Domnuluĭ, adesea fără s'o scie.»

Şi astădĭ femeile măritate din popor doresc să aibă copiĭ, pe carĭ îĭ consideră ca o binecuvîntare a ceruluĭ, nu voesc să rĕmână sterpe, şi «dacă nu se vede curînd în stare binecuvîntată, începe maĭ întâiŭ a se rugà luĭ Dumnedeŭ, a umblà pe la mânăstirĭ şi bisericĭ, a face lumînărĭ cât de lungĭ, ca să ardă la icóna Maiciĭ Domnuluĭ, a plătì sărindare, acatiste şi leturghiĭ, a înconjurà biserica şi a îngenunchià sub darurĭ; dacă acestea n'aŭ ajutat nimic, iea refugiul la bĕutura unor sucurĭ de plante, la rachiŭ preparat cu unele plante, maĭ bea sĕmînţă de epure şi epuróică, se scaldă într'o apă în care aŭ fost fierte hameiŭ, crepusnicŭ şi flóre de romăniţă» (S. Fl. Marian, *Nascerea la Românĭ,* 1892). Unele ieaŭ refugiŭ la descântătorĭ, descântătóre, la vrăjitorĭ şi vrăjitóre.

Pe femeea rĕmasă însărcinată sărăcia o opresce fórte adesea-orĭ, ca să se îngrijéscă ast-fel, precum se cuvine în interesul eĭ şi al pruncului; femeea ţĕranuluĭ, obicĭnuit rĕŭ hrănită, rĕŭ îmbrăcată, în timpul erniĭ rĕŭ încăldită, lucréză nu numaĭ în casă, ci şi alăturĭ cu bărbatul la câmp; din acéstă causă copilul se nasce slab; femeea fiind şi ea slăbită, n'are putere să producă lapte în cantitate suficientă şi timp destul de îndelungat; se maĭ întîmplă ca, din causa lucrărilor grele şi nepotrivite cu starea fisică a femeiĭ însărcinate, să se întrerupă sarcina, să nască înainte de timp, să deà viéţă unuĭ copil neviabil.

Obicĭnuit ţĕrancele nu pórtă nicĭ érna pantalonĭ saŭ iţarĭ, numaĭ parte din femeile de la munte se servesc de aceste îmbrăcăminte; din acéstă causă dobândesc bóle cronice, carĭ pe lângă alte suferinţe, le fac adesea-orĭ sterpe. Cel puţin în timpul sarciniĭ ar trebuì să se îmbrace maĭ bine. Maĭ nainte se ţeseà în casa ţĕranuluĭ maĭ adesea-orĭ decât astădĭ stofe de lână, din carĭ se făceaŭ catrinţe şi fote maĭ strînse pe trup, carĭ ţineaŭ maĭ cald decât fustele de stambă de adĭ.

În cele maĭ multe state există legĭ carĭ ocrotesc pe femeea ocupată în fabrică, iar la munca câmpuluĭ nicăerĭ nu este apĕrată femeea însărcinată contra excesuluĭ de muncă şi nicĭ nu póte să fie apĕrată, căcĭ nu lucréză cu simbrie, ci de bună voe pentru familie şi cu familia. Femeea este ocupată în agricultură chiar într'o măsură maĭ largă decât în România, în munţiĭ Bavarieĭ, în Tirol, Stiria şi maĭ ales în Italia superióră, unde femeea pórtă pe spinare băligarul la câmp în coşurĭ marĭ, unde ea lucréză în agricultură şi ca salaóră cu 50 centesimĭ pe di.

În sec. XIX, când în maĭ multe state s'aŭ promulgat legĭ pentru apĕrarea sănătățiĭ lucrătorilor ocupațĭ în industrie, s'aŭ prescris și măsurĭ speciale de protecțiune pentru femeea lucrătóre în general, și în parte pentru femeea însărcinată care lucréză în fabrică. Nu numaĭ femeea însărcinată, ci și orĭ-ce fată orĭ femee întrebuințată în industrie are trebuință de protecțiune specială, forțele eĭ nu-ĭ permit ca să execute lucrărĭ grele de o potrivă cu bărbatul; maĭ multe ḑile pe lună ea are trebuință de repaos; în minele și în fabricile cu funcționarea neîntreruptă, unde se lucréză și nóptea, sufere maĭ ales sănătatea femeilor. Unele lucrărĭ grele expun pe femee la dislocațiunile uteruluĭ, altele, maĭ cu osebire ocupațiunile cu substanțele toxice, ca plumb și fosfor, provócă avorturĭ. În regiunile industriale este obicĭnuit însemnată mortalitatea copiilor în primul an al vieții, numĕrul copiilor născuțĭ morțĭ și al avorturilor.

Anglia are legislațiunea industrială cea maĭ completă și cea maĭ veche, ea datéză din anul 1802, a fost treptat desvoltată, în anul 1844 s'a redus timpul de lucru al fetelor și femeilor la 10 ore pe ḑi în industriile textile, în aniĭ următorĭ și în alte industriĭ, în anul 1878 a fost interḑisă întrebuințarea femeilor la unele manipulațiunĭ periculóse. În tóte Sâmbetele lucrarea fetelor și femeilor încetéză la orele 2 p. m., în tóte fabricile din Marea Britanie și Irlanda.

În Prusia s'a promulgat în anul 1837 o lege care protege copiiĭ ce lucréză în mine, dar protecțiunea femeiĭ în industrie începe în Imperiul german numaĭ cu legea din 1886. Legea Imperiuluĭ german din anul 1893 interḑice admiterea la lucru a femeilor leuze înainte de 3 sĕptămânĭ după facere, și împuternicesce Guvernele Statelor germane, ca să excludă femeile de la unele industriĭ periculóse și de la lucrările în timpul nopțiĭ.

În Austria industriile aŭ fost regulamentate de la anul 1859. Legea austriacă din anul 1885 conține prescripțiunĭ protectóre pentru fete și femeĭ. Femeile leuze nu pot reîncepe a lucrà în fabrică înainte de 4 sĕptămânĭ de la nascere, fetele și femeile nu sunt admise la lucru de nópte, Guvernul póte însă să permiță excepțiunĭ. Fabricile Statuluĭ acordă femeilor leuze plata și pentru timpul leuzieĭ.

În Ungaria industriile sunt regulamentate pe basa legiĭ din anul 1884, femeilor leuze se acordă un repaos de 4 sĕptămânĭ.

În Țĕrile-de-Jos legea din anul 1889 interḑice fetelor și femeilor a lucrà nóptea în fabricĭ, femeilor leuze a reintrà în fabrică maĭ curînd decât 4 sĕptămânĭ după nascere.

În Elveția legea din anul 1877 interḑice lucrarea de nópte în fabrică

fetelor şi femeilor, dacă ele aŭ gospodărie li se permite ca să părăséscă lucrul pe amiaḑĭ cu 1/2 oră înaintea timpuluĭ de repaos. Femeilor însărcinate se acordă înaintea faceriĭ şi după facere un repaos de 8 sĕptămânĭ peste tot, din care se contéză 6 sĕptămânĭ pentru leuzie. Consiliul federal póte decide excluderea femeilor însărcinate de la unele industriĭ periculóse.

În Francia legislaţiunea industrială datéză de la anul 1841, la început ea se ocupà numaĭ cu protecţiunea copiilor, de la anul 1874 şi cu protecţiunea fetelor minore, numaĭ de la anul 1892 ea dă un loc maĭ larg apĕrăriĭ femeilor. Legea din anul 1900, modificătóre a legiĭ din 1892 asupra ocupaţiuniĭ copiilor, fetelor minore şi femeilor în industrie, hotărĕsce că lucrătoriĭ de ambe sexe în etate până la 18 anĭ şi femeile nu pot fi întrebuinţate la lucru maĭ mult decât 11 ore pe ḑi, întrerupte printr'un repaos de 1 oră. Peste 2 anĭ de la promulgarea acesteĭ legĭ, pentru persónele de maĭ sus, orele de lucru se vor reduce la 10 1/2 şi după alţĭ 2 anĭ la 10. După 2 anĭ de la promulgarea acesteĭ legĭ, lucrarea de nópte va fi interḑisă copiilor; femeile majore şi băcţiĭ pot însă să fie ocupaţĭ nóptea în usinile cu foc necontenit, cu lucrările indispensabile.

În Belgia legea din anul 1889 limitéză munca fetelor şi a femeilor în etate maĭ mică de 21 anĭ la maximum de 12 ore pe ḑi, cu o oră şi jumătate de repaos, opresce reintrarea în fabrică a femeilor leuze înainte de 4 sĕptămânĭ după nascere şi lucrarea fetelor şi a femeilor în timpul nopţiĭ, însă cu decret regal se pot admite excepţiunĭ.

Deşì în cele maĭ multe state legislaţiunea acordă femeiĭ protecţiunea eĭ, deşì în ţĕrile cu industria desvoltată există funcţionarĭ technicĭ specialĭ cu misiunea de a priveghià igiena fabricilor şi minelor, executarea legilor industriale maĭ lasă de dorit în ceea ce privesce ocrotirea copiilor şi a femeilor în general şi a femeilor însărcinate în parte. Acest neajuns se constată chiar prin acte oficiale. Într'un extract din rapórtele inspectorilor de fabricĭ şi de mine din Imperiul german (*Jahresberichte der Gewerbeautsichtsbeamten und Bergbehörden für das Jahr* 1899, publicat în *Veröffentl. des kais. Gesundheitsamts*, XXV, 20, Berlin 1901) se constată, că femeile măritate ocupate în fabricĭ lucréză adesea-orĭ maĭ mult decât maximum legiuit de 11 ore pe ḑi, că numaĭ de rare orĭ ele lucréză maĭ puţine ore decât bărbaţiĭ, că ocupaţiunea în fabrică vatĕmă sănătatea şi moravurile femeilor şi viéţa familiară, că multe femeĭ sunt supuse la muncă excesivă, căcĭ pe lângă lucrarea în fabrică ele îngrijesc de casă şi de copiĭ, că numaĭ puţinĭ patronĭ acordă femeilor însărcinate óre-carĭ înlesnirĭ, că ele se întorc la fabrică

curînd după facere şi că în general copiiĭ suferă din ocupaţiunea femeilor în industrie.

În România privegherea sanitară şi administrativă a industriilor s'a desvoltat încet, în măsura în care s'aŭ născut industriile. Pe basa legilor administrative generale, Primăriile oraşelor aŭ luat icĭ-colo măsurĭ de poliţia industriilor. Pe basa legiĭ sanitare din anul 1874, s'a promulgat în anul 1875 primul regulament asupra industriilor insalubre, care însă, după trebuinţele timpuluĭ, a avut în vedere maĭ mult salubritatea publică, igiena urbană, decât protecţiunea lucrătorilor. Legea sanitară din anul 1874 a fost în anul 1893 completată în ceea ce privesce igiena persónelor ocupate în industrie, în anul 1894 s'a decretat un regulament noŭ al industriilor, care se ocupă maĭ de aprópe de sănătatea lucrătorilor, a copiilor şi maĭ ales a femeilor carĭ muncesc în fabricĭ, în ateliere, la şantiere, cărora se acordă 3 repaosurĭ pe ḑi, unul de 1 oră pe amiaḑĭ, şi două de câte 30 minute înainte şi după amiaḑĭ, se interḑice lucrarea în timpul nopţiĭ la femeĭ şi copiĭ. Femeile leuze nu se pot primì în fabricĭ, în ateliere, la şantiere şi la alte asemenea lucrărĭ, decât 40 ḑile după nascere. Aceste prescripţiunĭ nu se observă tot-deauna, din causă că lipsesc organe speciale de control; prefectul şi medicul primar al judeţuluĭ, sub-prefectul şi medicul de plasă, primarul şi medicul de oraş, chemaţĭ a veghià asupra executăriĭ acestuĭ regulament, îndeplinesc acéstă sarcină de rare orĭ.

Rĕul traiŭ al femeiĭ însărcinate, munca eĭ excesivă, bólele eĭ şi ale bărbatuluĭ, maĭ ales sifilisul, provócă câte odată perderea fĕtuluĭ, lepĕdarea luĭ înainte de a fi cu desăvârşire format. Poporul atribue lepĕdăturile influenţeĭ unor spirite rele, ca Sburătorul, Samca, numită şi Avestiţa saŭ aripa Sataneĭ (G. Dem. Teodorescu, S. Fl. Marian).

Dacă majoritatea femeilor măritate doresce să aibă copiĭ, dacă tóte ţĕrancele consideră copiĭ ca o binecuvîntare a luĭ Dumneḑeŭ, se găsesc în oraşe numeróse femeĭ, carĭ refusă ca să-şĭ îndeplinéscă datoria de mamă, carĭ voesc să rĕmână sterpe, şi în casul dacă aŭ rĕmas însărcinate, întrebuinţéză felurite mijlóce ca să lepede, pentru ca să nu îmbătrânéscă, să nu pérdă frumuseţea corpuluĭ prin multe sarcinĭ, pentru ca să nu fie prin sarcină sustrase de la plăcerile, de la distracţiunile, de la relaţiunile sociale, pentru ca să nu aibă grijă a cresce mulţĭ copiĭ, pentru ca să nu se împarţă averea între mulţĭ copiĭ. Lepĕdarea causéză adesea-orĭ bóle grave, carĭ se pot terminà cu mórte, cu patimĭ cronice, cu dislocaţiunĭ ale matriceĭ carĭ produc sterilitate. Asemenea şi multe fete şi văduve rĕmase însărcinate se servesc de diferite medicamente şi de procedărĭ mecanice pentru ca să

*

pérdă fĕtul. La maĭ tóte popórele s'aŭ găsit şi se găsesc persóne carĭ exercită meseria criminală de a provocà avortul; ea se ascunde adeseaorĭ sub pretextul de ajutorare pentru înlăturarea neregularităţilor menstruaţiuniĭ, pentru lecuirea dismenoreeĭ, a întârḑieriĭ menstruaţiuniĭ care póte afectà şi femeile carĭ nu sunt însărcinate.

Provocarea avortuluĭ, a expulsiuniĭ premature a productuluĭ concepţiuniĭ, a fost practicată în anticitatea depărtată, la Meḑĭ, Bactri, Perşĭ, Inḑĭ, dar pedepsită ca crimă. Cartea sfîntă a Indiilor, Vendidad, scrie: «Fata rĕmasă însărcinată să nu se lepede de sarcină din causa ruşiniĭ, să nu chème o femee bătrână care să o povĕţuéscă cum să scape de sarcină». Discipoliĭ luĭ Zoroastru aŭ considerat fecunditatea ca o benedicţiune a ceruluĭ, aŭ condamnat însă numaĭ pruncuciderea, nu însă şi provocarea avortuluĭ. Şi astăḑĭ se practică în Indiĭ provocarea avortuluĭ cu impunitate, deşì legea luĭ Manu o pedepsesce; se crede că distrugerea uneĭ fiinţe, care încă n'a vĕḑut lumina ḑileĭ, este un rĕŭ maĭ mic decât desonórea uneĭ femeĭ (Dubois, *Moeurs de l'Inde*, Paris 1825; L. Galliot, *L'avortement criminel*, Lyon 1884).

La Greciĭ vechĭ provocarea avortuluĭ erà fórte usitată: una din celebrele Aspasiĭ l-a practicat, fără să o ascunḑă; medicul Aetios şi alţĭ medicĭ grecĭ enumeră în scrierile lor diferitele metode întrebuinţate în acest scop. Aristotele a condamnat avortul numaĭ dacă erà provocat într'un period al sarcineĭ, când fĕtul este dejà viŭ, animat. Aristotele şi contimporaniĭ luĭ credeaŭ, că sufletul nu intră în corpul fĕtuluĭ decât a 90-a ḑi după concepţiune, dar alţiĭ consideraŭ fĕtul ca animal dejà de la a 40-a ḑi după concepţiune. Aristotele recomandă în *Politica* provocarea avortuluĭ spre a se oprì crescerea prea repede a poporaţiuniĭ; Aristotele ḑice: «Dacă o mamă care are dejà copiĭ a maĭ conceput peste numĕrul prescris, ea este obligată să provóce avortul înainte ca copilul să posédă suflet; ar fi însă crimă să se atenteze la viéţa luĭ, după ce a fost însufleţit.» Plato ḑice móşelor în *Theaitetos:* «Puteţĭ prin diferite mijlóce să provocaţĭ şi să înlesniţĭ avortul, cu consimţimîntul mameĭ». Hippocrate, cu tot jurămîntul faimos impus discipulilor sĕĭ, că nu vor întrebuinţà medicamente şi manipulaţiunĭ avortive, a provocat câte odată avortul, căcĭ el nu considerà ca avort expulsarea embrionuluĭ, dacă n'aŭ trecut decât 7 ḑile de la concepere, el indică chiar remediĭ pentru acésta; iar la sclave şi la prostituate tóte eraŭ permise. Socrate spune că în Grecia móşele procură sterilitate şi provócă avorturĭ. În conformitate cu doctrina luĭ Aristotele, la Teba şi la Atena, provocarea avortuluĭ erà pedepsită, dacă

trecuse un timp óre-care de la concepţiune (L. Galliot, *L'avortement criminel*, Lyon 1884; A. Dechambre, *Dictionn. encyclop. des sciences méd.*, Paris 1877—1887).

În Roma veche provocarea avortuluĭ erà generală nu numaĭ la săracĭ, la femeĭ cu mulţĭ copiĭ, ci şi la soţiile patricienilor, la împĕrătese, se vorbià la teatru despre operaţiunea avortuluĭ ca de un lucru la modă. Medicul Soranus vorbesce de douĕ felurĭ de remediĭ: Atokia pentru oprirea concepţiuniĭ şi Phthoria pentru distrugerea productuluĭ concepţiuniĭ. La Romanĭ fĕtul nu erà privit ca fiinţă omenéscă. Părintele aveà tótă puterea asupra copiluluĭ, el puteà să expună copilul noŭ născut, prin urmare îl puteà şi ucide în pântecele mameĭ, dar obicĭnuit ea se desfăceà singură de sarcină. Cicero condamnă pe femeea care distruge copilul în pântecele eĭ, fiind-că ea ucide propagatorul unuĭ ném, o fiinţă destinată a devenì cetăténul unuĭ stat. În zadar în timpul împĕraţilor, legĭ severe interḑiceaŭ avortul, în zadar se daŭ recompense la părinţiĭ cu mulţĭ copiĭ, «Sagae» aŭ exercitat specialitatea mult căutată a provocăriĭ avortuluĭ, ele aŭ fost vrăjitóre, vînḑătóre de otrăvurĭ şi mijlocitóre de raporturĭ amoróse. Dintre poeţiĭ romanĭ, carĭ aŭ stigmatisat decăderea morală a contimporanilor lor, Aulus Gelius şi Juvenal arată că avortul se provócă, pentru ca să disparā fructul raporturilor ilegitime, pentru ca femeea să nu fie oprită de plăcerile eĭ, pentru conservarea frumuseţiĭ; iar Ovidiŭ în *Elegiele* sale vorbesce de medicamentele avortive şi de instrumentul înţepător («Embryosphactes») de care se servesc femeile romane pentru distrugerea fĕtuluĭ, adăogând că aceste procedărĭ nu sunt fără pericol pentru viéţa femeiĭ, care recurge la ele spre a conservà frumuseţea corpuluĭ, «ut careat rugarum crimine venter», şi pentru a scăpà de greutatea gestaţiuniĭ şi a cresceriĭ de copiĭ, căcĭ «raraque in hoc aevo est quae velit esse parens.»

Testamentul vechiŭ după Septuaginta *(versiunea celor şépte-ḑecĭ)* condamnă, ca şi Aristotele, avortul provocat numaĭ din momentul când fĕtul este animat, adecă de la a 40-a, după uniĭ de la a 90-a ḑi după concepţiune.

La Romanĭ numaĭ bărbatul care n'aveà copil puteà să intenteze acţiune contra soţieĭ pentru provocarea avortuluĭ. Codul Justinian *(Ad legem Corneliam de Sicariis et Veneficis)* a pedepsit cu exil pe provocătórele de avort, a pedepsit asemenea vînḑarea de remediĭ avortive, dar femeea însărcinată care a avortat cu ajutorul acestor femeĭ a rĕmas nepedepsită. Avortul criminal a fost urmărit, fiind-că Romaniĭ din acele timpurĭ aŭ prevĕḑut, că peste puţin capitala lumiĭ antice va

devenì o aglomeraţiune de străinĭ, cărora se va acordà dreptul de cetăţén roman, şi carĭ în fond vor rĕmâné Grecĭ, Germanĭ, Egiptenĭ şi vor formà stat în stat. Cu apariţiunea creştinismuluĭ s'aŭ modificat moravurile, fĕtul este considerat ca fiinţă vie, *homo est qui futurus est*, distrugerea luĭ constitue omucidere, şi se consideră ca un păcat şi maĭ mare decât omuciderea sustragerea fĕtuluĭ de la botez, violarea intereselor spirituale ale copiluluĭ. Sf. Augustin maĭ admite că provocarea avortuluĭ devine păcat numaĭ de la periodul când embrionul este animat, dar Tertulian stabilesce că expulsarea embrionuluĭ, chiar înaintea formăriĭ fĕtuluĭ, este omucidere: «Conceptum in utero, dum adhuc sanguis in hominem delabitur, occidere non licet.» Sf. Vasile nu admite distincţiunea după timpul trecut de la concepţiune şi pedepsesce avortul provocat în orĭ-ce cas, în orĭ-ce timp. Conciliul din Constantinopole din anul 692 pedepsesce provocarea avortuluĭ cu mórtea ca şi omuciderea. (L. Galliot, G. Geib).

În evul mediŭ se nasce Dreptul penal canonic; crima este considerată nu ca violare a legilor Statuluĭ, ci ca păcat, ca călcarea legilor dumneḑeescĭ. Un autor distins în materia Dreptuluĭ canonic din sec. IX, Regino, in *Libri duo de synodalibus causis et disciplinis ecclesiasticis*, obligă pe Episcopĭ, ca la visitarea parochiilor eparchieĭ să cerceteze, dacă se află în parochie ucigaşĭ, culpabilĭ de pruncucidere, de provocarea avortuluĭ, ca să-ĭ pedepséscă (G. Geib, *Geschichte des Strafrechts*, Leipzig 1861).

Dreptul german vechiŭ a pedepsit cu mórtea provocarea avortuluĭ. În provinciile Austrieĭ până în sec. XVI s'a pedepsit cu mórtea numaĭ provocarea avortuluĭ săvârşită după a 4-a lună a sarcineĭ.

Ambroise Paré (1517—1590), chirurgul regeluĭ Francieĭ Enric II, povĕţuesce pe tineriĭ chirurgĭ, ca în casurile medico-legale să se conducă după învĕţătura luĭ Moise şi a Sf. Augustin, să deosebéscă dacă copilul are dejà tóte membrele formate orĭ nu, căcĭ pedépsa trebue să fie maĭ mare, dacă copilul este bine format şi posedă dejà suflet, decât dacă tóte membrele nu sunt încă făptuite şi sufletul n'a intrat încă în corp (Daremberg, *Histoire des sciences médicales).*

În timpul de faţă se provócă avortul în maĭ tótă lumea, în unele ţĕrĭ maĭ rar, în mod maĭ ascuns, în altele maĭ pe faţă, şi din când în când se desvĕluesc înaintea justiţieĭ secretele metodelor întrebuinţate pentru regularea voluntară a numĕruluĭ copiilor. În Francia s'a întins infecunditatea voluntară nu numaĭ în oraşe, ci şi în comunele rurale, afară de Bretania, unde poporaţiunea este religiósă şi unde biserica combate cu succes procedările de limitarea numĕruluĭ

copiilor. I. Neagoe (*Abortul și urmările luĭ*, Bucur. 1885) descrie cum peste Carpațĭ, în Transilvania, e pe stinse un popor care a avut misiune culturală în Orient și care s'a bucurat de privilegiĭ, de dreptur̆ĭ, ce eraŭ pentru el un isvor de avuție. Sașiĭ Transilvanieĭ, popor brav, viguros, cult și muncitor, popor cu care aŭ colonisat regiĭ Ungarieĭ ținuturile cele maĭ avute ale țěriĭ, Sașiĭ pier în mod spăimântător, din causa avortuluĭ clandestin, făcut cu intențiune de a conservà averea părintéscă nedivisă pentru urmașiĭ lor. S'a adoptat sistemul de doĭ copiĭ. Mijlocul lor de avortare este mecanic, ca instrument servesce fusul de tors.

În Transilvania și în Bucovina se crede că femeile perd copiiĭ prin lepědătură pentru păcatele lor și ale părinților lor; în limbagiul poporal se ḑice despre femeea care a lepědat, că a perdut un suflet. O femee care a perdut cu intențiune, care a întrebuințat manipulațiunĭ orĭ a běut lécurĭ ca să omóre fětul și să-l pérdă, ca să scape de grijă și să rěmâe tot-deauna frumósă, are, după opininiunea poporuluĭ, fórte mare păcat pentru acésta; în cea-laltă lume ea va servì ca talpa iaduluĭ și va fi agățată de limbă, iar copiiĭ ce ĭ-a lepědat se vor preface în șerpĭ veninoșĭ carĭ o vor suge. Copiiĭ morțĭ născuțĭ, morțĭ nebotezațĭ se prefac în Morĭ (Moroĭ), spirite necurate și rěutăciόse (S. Fl. Marian, *Nascerea la Românĭ*, Bucurescĭ 1892).

În Regatul român poporul consideră provocarea avortuluĭ ca un păcat din cele maĭ grave; pentru femeea țěranuluĭ copiiĭ nu sunt o povară, ea doresce să aibă copiĭ, ea consideră lepědătura naturală, involuntară ca o pedépsă a luĭ Dumneḑeŭ, și după credința poporuluĭ, copiiĭ lepědațĭ se rěsbună de mamele lor, carĭ ĭ-aŭ lăsat să mόră nebotezațĭ. Maĭ toțĭ folkloriștiĭ românĭ (în ultimul timp T. Iordănescu, *Descântece*, în *Noua Rev. Rom.*, 1901,) vorbesc despre Moroiĭ și Moróicele, carĭ se asémĕnă cu strigoiĭ și carĭ provin din copiĭ perduțĭ și lepědațĭ nebotezațĭ. Eĭ es nóptea din mormînt, se duc să canonéscă pe mumele lor, carĭ n'aŭ avut grijă să-ĭ boteze cu aghiasmă în ḑiua de Iordan; eĭ cer botez, și dacă cine-và-ĭ botéză, eĭ intră în grópă și numaĭ es.

Am arătat maĭ sus că Biserica, din primiĭ secolĭ aĭ Creștinismuluĭ, a pedepsit aspru provocarea avortuluĭ. *Pravila bisericéscă cea mică*, tipărită în mânăstirea Govora în anul 1640, prescrie cele următóre: «Unele muerĭ îșĭ perd sufletele coconilor încă fiind în trupul lor, și béŭ óre-carĭ erbĭ, dirept aceea li se cade a le maĭ întrebà, câțĭ coconĭ aŭ maĭ ucis fiind încă în trup; iar altele beaŭ erbĭ ca să nu facă coconĭ nicediniόră, și acésta este maĭ rea, că nu sciŭ câțĭ vor să nască,

iar altele în tóte lunile béŭ erbĭ ca nicedinióră să nu facă, şi acésta este maĭ greà decât tóte uciderile; ca aceia şi până la mórte însuşĭ să aibă certare şi despărţire de biserică să aibă. Muerea ceea ce va bé erbĭ să-şĭ scure rodul trupuluĭ, să nu nască coconĭ, aceea să aibă pocaanie 5 anĭ şi metenii câte 305 în ḑi, iară va face şi bărbatul aşà, maĭ rĕŭ este, nicĭ biserica să nu-ĭ priméscă prescuria luĭ, nicĭ prinosul luĭ, de nu se va pocăì. Muerea care va bé ca să lépede, de i se va tîmplà eĭ a murì, să nu se îngrópe.»

Pravilele luĭ Vasile Lupu Voevod, tâlmâcite din limba elinéscă în limba româněscă şi tipărită în mânăstirea Treĭ-Svétitele din Iaşĭ, în anul de la Christos 1646, nu face menţiune de lepĕdătură.

Pravilele luĭ Mateiŭ Basarab, tipărite la Târgovişte în anul 1652, prescriŭ: «Carea de în muerĭ va purtà erbĭ, saŭ le va mâncà ca să nu facă feciorĭ, saŭ va face într'alt chip meşteşug de va omorî copilul în pântecele eĭ, saŭ îşĭ va otrăvì zgăul acolo unde se zămisléсe copilul, ca să nu maĭ facă copiĭ, aceea ca un ucigaş să se canonéscă, anĭ 5 să i se facă tocmire şi canon.»

Condica criminalicéscă a Domnuluĭ Munteniei' Barbu D. Ştirbeĭ din anul 1850, pusă în lucrare în anul 1852, pedepsesce provocarea avortuluĭ cu închisórea Znagovuluĭ până la 10 anĭ, la care supune şi pe femeea care s'a servit de mijlóce avortive.

Codul penal din anul 1864, cu modificările din aniĭ 1874 şi 1882, mănţine pedépsa reclusiuniĭ pentru ceĭ carĭ provócă avort, însă pe un timp maĭ scurt decât Condica Ştirbeĭ, iar pe femeea însărcinată, care comite acéstă faptă, o condamnă numaĭ la închisóre de la 6 lunĭ până la 2 anĭ.

Am vĕḑut că ţĕranca română nu cunósce diferitele mijlóce pentru micşorarea fecundităţiĭ, în oraşe însă sterilitatea voluntară este frecventă. Femeile din maĭ tóte stratele poporaţiuniĭ urbane găsesc la nevoe câte o prietină care le sfătuesce, câte o specialistă saŭ chiar un specialist, care provócă expulsarea embrionuluĭ orĭ a fĕtuluĭ. Justiţia intervine obicĭnuit numaĭ în casurile, când avortul a provocat mórtea femeiĭ şi a fost denunţat parchetuluĭ; numerósele casurĭ de mŏrte din avort carĭ n'aŭ fost denunţate, de bólo cronice, de infirmităţĭ, de sterilitate consecutivă ale expulsiuniĭ violente a embrionuluĭ, ca şi casurile cu desăvârşire reuşite carĭ nu lasă urmă patologică, nu devin obiectul cercetărilor justiţieĭ. Preoţiĭ n'aŭ faţă de poporaţiunea urbană destulă autoritate pentru ca să îndrepteze moravurile, mediciĭ oneştĭ şi móşele oneste se ascund după secretul profesional, căruia se dă, în conformitate cu tradiţiunile francese importate la noĭ,

o interpretaţiune comodă pentru tóte părţile interesate, vătĕmătóre însă interesuluĭ public, interesuluĭ Statuluĭ, interpretaţiune care nu este admisă în multe alte ţĕrĭ.

La ţéră sunt rare lepĕdăturile criminale, numeróse însă cele involuntare. Móşele aflate în serviciul judeţelor şi comunelor din tótă ţéra asistă pe an, în mod gratuit, la avorturĭ, 600 până la 730 femeĭ în comunele rurale şi 620 până la 750 în comunele urbane; aceste proporţiunĭ nu exprimă adevĕratul numĕr al avorturilor de la ţéră, móşele rurale fiind fórte puţine la numĕr şi nebucurându-se în general de încrederea poporaţiuniĭ rurale, sunt chemate numaĭ în casurĭ rare; iar mediciĭ spitalelor rurale aŭ destule ocasiunĭ să constate consecinţele frecventelor avorturĭ. Ele sunt datorite munciĭ grele. În unele timpurĭ este indispensabilă colaboraţiunea femeiĭ cu bărbatul eĭ, în timpul prăşituluĭ porumbuluĭ, în timpul recolteĭ; dar în restul anuluĭ femeea n'ar trebuì să fie sustrasă de la adevĕrata eĭ menire, de la îngrijirea caseĭ şi a copiilor. Nu este singură nevoia care îndémnă pe ţĕran ca să nu ocrotéscă pe femee, ci rĕul obiceiŭ, nesciinţa, egoismul; acì trebue să intervină influenţa preotuluĭ, învĕţătoruluĭ şi a altor persóne pe carĭ le ascultă ţĕranul, pentru ca să-l îndrumăm spre un tratament maĭ omenos al mameĭ copiilor sĕĭ. Medicul spitaluluĭ rural, medicul de plasă, trebue prin sfaturile lor să contribue la îmbunătăţirea condiţiunilor în carĭ se află ţĕranca însărcinată.

Dacă se întîmplă să móră o femee în sarcină înaintată de cel puţin 6 lunĭ trecute, copilul se póte scăpà dacă el se scóte din pântecele mameĭ imediat după mórtea eĭ. Dejà în Roma veche, Lex Regia, atribuită luĭ Numa, a prescris ca să se deschiḑă corpul uneĭ femeĭ mórte în stare de graviditate înaintată, ca să se scótă copilul viŭ. În evul mediŭ acéstă lege a căḑut în desuetudine, şi s'a recomandat din noŭ acéstă operaţiune, Sectio caesarea, în anul 1512 de medicul german Eucharius Roslin în cartea: *Der swangern Frawen und Hebammen Rosengarten* (E. Wunderlich, *Geschichte der Medicin)*. La noĭ se presintă de rare orĭ ocasiune pentru executarea secţiuniĭ cesaree.

Protecţiunea mameĭ la nascerea copiluluĭ. Protecţiunea copiluluĭ la nascere şi în prima copilărie.

Nascerea copiluluĭ este un act fisiologic, care obicĭnuit nu presintă un pericol pentru mamă şi pentru copil, dacă mediul în care are loc facerea este curat şi dacă îngrijirile ce se daŭ mameĭ şi copiluluĭ sunt corecte; actul nasceriĭ devine însă periculos pentru amândoĭ, în bor-

deiul umed şi murdar, în căsuţa săracă lipsită de aer, de lumină, de pat curat, de pânzeturile indispensabile, de instalaţiunile şi de uneltele carĭ ar înlesnì păstrarea curăţenieĭ necesare leuzeĭ şi copiluluĭ. Sănătatea şi viéţa mameĭ şi a copiluluĭ maĭ sunt adesea-orĭ amenințate, pe lângă influenţele fisice ale localuluĭ şi ale babeĭ care moşesce pe femee şi care nu este deprinsă cu curăţenia, de mediul moral, de superstiţiunĭ şi de tradiţiunĭ rele. Nu posedăm din timpurile maĭ depărtate alte scirĭ asupra numeróselor decese ale leuzelor şi ale copiilor noŭ născuţĭ, decât cele carĭ ni le comunică literatura folkloristă. Multe tradiţiunĭ rele fórte vechĭ, carĭ înconjóră actul nasceriĭ, maĭ sunt şi astăḑĭ în vigóre, şi ca consecinţă a lor constatăm febra puerperală letală a leuzeĭ, infecţiunea mortală a buriculuĭ copiluluĭ.

Rutina viţiósă şi ignoranţa babelor, carĭ moşesc pe săténcă şi pe femeea săracă din mahalalele mărginaşe ale oraşelor, este o calamitate În prea multe sate biata ţĕrancă este la facere asistată într'un mod barbar, cu negligiarea regulelor elementare de curăţenie, ast-fel că chiar facerile normale o expun adesea-orĭ la mórte prematură, saŭ o lasă betégă pentru tótă viéţa, şi copilul piere asemenea adesea-orĭ după puţine ḑile, saŭ rĕmâne infirm din causa lipseĭ de îngrijire raţională. În casul cel maĭ favorabil, leuzia este scurtată la minimum posibil, femeea leuză se întórce prea curînd la ocupaţiunile eĭ ordinare, nu se lasă organelor genitale timpul necesar de odihnă şi, în urma acesteĭ greşelĭ, femeea rĕmâne adesea-orĭ pătimaşă şi sterilă. Aceste neajunsurĭ grave se pot vedé în tótă ţéra, maĭ ales însă la poporaţiunea Dobrogeĭ, unde diferitele elemente etnice, din carĭ ea este compusă, şĭ-aŭ comunicat reciproc superstiţiunile lor.

V. Crăsescu scrie în *Pediatría populară a locuitorilor Dobrogeĭ*, Bucurescĭ 1895: «Femea leuză e un adevĕrat martir al ignoranţeĭ băbescĭ. Animalele cel puţin lasă în voia naturiĭ actul faceriĭ, pe când la ómeniĭ din popor totul tinde să complice şi să îngreuneze actul natural. Babele carĭ fac pe móşele sunt próste, beţive, superstiţióse şi fórte brutale cu leuzele. O a treia parte din nascerĭ sunt nefericite numaĭ din pricina procedărilor lor barbare. Copiiĭ născuţĭ asfixiaţĭ saŭ nedând semne de viéţă sunt consideraţĭ ca morţĭ şi lăsaţĭ fără nicĭ o îngrijire. Mulţĭ copiĭ nu sunt hrăniţĭ în primele ḑile, li se dă în gură o soscă făcută de pâne orĭ covrig mestecat, învĕlit în cârpă, copilul se pune numaĭ a 3-à ḑi la sîn; alţiĭ alăptéză copilul numaĭ după botez, iar alţiĭ după ce se face molifta mameĭ. Deşì mamele aŭ lapte de ajuns, totuşĭ hrănesc copilul maĭ bine cu mestecăturĭ de tot felul de mâncărĭ. Prima copilărie în ochiĭ poporuluĭ este expusă

la influenţa funestă a deochiatuluï şi la felurite drăcovenii, şi acéstă credinţă a creat o mulţime de barbariï la tratarea unor bóle închipuite saŭ rěŭ explicate. Copilul este pus într'o bae ferbinte şi îndreptat, saŭ e apucat de picióre şi ţinut cu capul în jos şi scuturat, ca să nu rěmână cocoşat, saŭ încep să-l adape cu fierturï şi buruenï, ca să n'aibă durerï de stomac. Necurăţenia în care trăesc micile fiinţe este causa că copiiï sunt opărițï, cu stomatite aftóse, cu alte bóle provenite din nespělare.»

Nu numaï în Dobrogea, ci în tótă ţéra, ţěranca este lipsită de noţiunile elementare ale cresceriï copiluluï noŭ născut; ceï carï o înconjóră sunt asemenea ignoranţï; persónele carï ar puté să o lumineze nu se bucură de încrederea eï. Mortalitatea copiilor în primele sěptămânï ale vieţiï este înspăimântătóre, din causa lipseï de curăţenie la îngrijirea copiluluï, la legarea buricului, din causa nutririï iraţionale chiar de la nascere. Prin comunele rurale este cu totul insuficient numěrul móşelor eşite dintr'o şcólă specială, lipsesc dar femeile cu noţiunï de igienă, carï ar puté influenţà prima crescere fisică a prunculuï, carï prin consiliile lor ar puté înlăturà tradiţiunile rele ale babelor.

Una din datoriile móşeï constă în supravegherea ochilor nouluï născut. Se cunósce de mult blenorea ochilor, care apare la uniï copiï, îndată după nascere, care adesea-orï produce orbire şi se transmite şi la alte persóne. Numaï de la începutul seculuï XIX se scie, că acéstă bólă este consecinţa infecţiuniï prunculuï de la mama bolnavă, infecţiune care se mijlocesce în momentul nasceriï, la trecerea copiluluï prin organele genitale bolnave ale mameï, prin secretul blenoreic care se depune pe ochiï copiluluï; dejà pe la începutul seculuï XIX, Gibson a sfătuit ca înaintea nasceriï să se spele vaginul (I. Rochard, *Encycl. d'Hyg.*, Paris 1890 —1898). Publicaţiunea cea maï importantă asupra preveniriï acesteï bóle este scrierea luï C. S. F. Crédé, *Prophylaxie der Blennorrhoe der Neugeborenen*, Leipzig 1881, prin care recomandă picarea în ochiï orï-căruï copil noŭ născut, îndată după nascere, a uneï soluţiunï de nitrat de argint de 2%. La Maternitatea din Lipsca s'aŭ îmbolnăvit de blenorea ochilor, înainte de întroducerea acesteï măsurï preventive, câte 108 din 1.000 copiï, după întroducerea eï 2‰. Acest metod a fost generalisat în maï tótă Europa, s'a arătat superior spělăriï ochilor cu sublimat 1 : 4.000 care se întrebuinţéză pe alocurea, şi spělăturile ochilor cu nitrat de argint s'aŭ întrodus de St. Capşa la Maternitatea din Bucurescï chiar în anul 1881, cu câţï-và anï în urmă şi la Institutul Gregorian din Iaşï; ast-fel elevele şcólelor de móşe aŭ avut ocasiunea să se deprindă cu aceste procedărï. E. Fuchs. *(Lehrbuch*

der Augenheilkunde, Leipzig 1897) maĭ recomandă ca, imediat înaintea nascerii, să se spele vaginul mameĭ cu o soluţiune desinfectantă.

Copiiĭ născuţĭ în stare de mórte aparentă, cu încetarea mişcărilor respiratoriĭ şi ale bătăilor corduluĭ, maĭ ales din causa compresiuniĭ cordonuluĭ umbilical la nascere orĭ din causa slăbiciuniĭ congenitale, aŭ asemenea trebuinţă de un tratament special; numaĭ móşa eşită dintr'o şcólă posedă cunoscinţa acestuĭ tratament.

Copiiĭ prea debilĭ, copiiĭ născuţĭ înainte de termen dar viabilĭ, adecă după ce aŭ împlinit 6 lunĭ de viéţă intrauterină, se pot adesea-orĭ mănţiné în viéţă într'o atmosferă de temperatură constantă a corpuluĭ. Pentru acest scop s'aŭ inventat diferite aparate numite Couveuse, clojniţă, analoge cu aparatele pentru crescerea artificială a paserilor, de Denucé din Bordeaux în anul 1854, de Crédé în Lipsca în anul 1866, de Peyrand în Livorno în 1879, de Tarnier la Paris în 1885; s'a maĭ încercat a se introduce oxigen pur în acest aparat. La Maternitatea din Bucurescĭ s'a întrodus aparatul luĭ Tarnier, dar resultatele dobândite cu el sunt slabe.

În ceea ce privesce natalitatea în România, nu posedăm date statistice din secolele anterióre celuĭ al XIX-lea. Natalitatea trebue să fi fost considerabilă în timpul luĭ Ştefan-cel-Mare şi al luĭ Michaiŭ-Vitézul, căcĭ alt-fel aceştĭ Domnĭ răsboinicĭ n'ar fi putut strînge acele oştirĭ numeróse cu carĭ aŭ bătut pe duşmaniĭ ţăriĭ. Sub dominaţiunea turcă, numĕrul locuitorilor şi prin urmare numĕrul copiilor născuţĭ a rĕmas mic, din causa emigraţiunilor, a răsbóelor în carĭ Turciĭ şi Tătariĭ aŭ dus pe Românĭ în sclavie, din causa mareĭ mortalităţĭ provenite din relele condiţiunĭ economice, a asupririlor suferite de locuitorĭ. F. I. Sulzer în *Gesch. des transalpin. Daciens*, Wien 1781—1782, dice, că Româniĭ din Valachia nu sunt fecundĭ ca ceĭ din Transilvania, că eĭ se împuţinéză din causa varieriĭ şi a emigraţiunilor. Andr. Wolf în *Beitr. zu einer stat.-histor. Beschr. des Fürstenth. Moldau*, Hermannstadt 1805, arată că pe la finele secoluluĭ XVIII, femeile din Moldova născeaŭ adesea-orĭ 12 până la 20 copiĭ; dar mortalitatea trebue să fi fost însemnată, căcĭ poporaţiunea Moldoveĭ crescea fórte încet. După N. Suţu, *Noţiunĭ statistice asupra Moldoveĭ*, traduse de T. Codrescu, Iaşĭ 1852, în aniĭ 1832—1840 erà în Moldova natalitatea numaĭ de 18 la 1.000 locuitorĭ şi mortalitatea de 11,3‰, se născeaŭ pe an 23.905—29.377 creştinĭ şi 862—1.424 Evreĭ. După *Analele Parlamentare ale Românieĭ*, X, Bucurescĭ 1899, s'aŭ născut în Moldova, în anul 1840, 21.873 creştinĭ ortodoxĭ, 1.838 catolicĭ, 155 armenĭ, 1.021 Jidovĭ şi aŭ murit 13.287 ortodoxĭ, 1.309 catolicĭ, 51 armenĭ, 632 Jidovĭ,

natalitatea nu erà dar maĭ mare de 18‰. După *Buletinul* din anul 1840, No. 45 şi 46, s'aŭ născut în Muntenia, în anul 1837, 45.254 şi aŭ murit 24.512 suflete; în 1838, 46.396 şi aŭ murit 27.559 suflete; în 1839, 47.613 şi aŭ murit 39.899 suflete; natalitatea erà dar atuncĭ în Muntenia de aproximativ 20‰ şi de atuncĭ ea a crescut încet în amândouĕ Principatele române.

În a doua jumătate a secoluluĭ XIX, natalitatea a scădut în maĭ tótă Europa, în România ea a rĕmas considerabilă şi a maĭ crescut cu întreruperĭ periodice. Numĕrul nascerilor de 127.797 în anul 1865 s'a suit, în anul 1875, la 170.591, în 1885 la 213.581, în 1895 la 238.191, în 1899 la 250.315. În periodul 1870—1880 natalitatea a ajuns la 30,1‰, în ceĭ din urmă 6 anĭ aĭ secoluluĭ XIX, 1895—1900, s'aŭ înregistrat în termen mediŭ 39,40 nascerĭ la câte 1.000 locuitorĭ. Din toţĭ copiiĭ născuţĭ în ceĭ din urmă 20 anĭ aĭ secoluluĭ XIX, 92% aŭ fost din părinţĭ ortodoxĭ (în comunele urbane în termen mediŭ numaĭ 70%, în comunele rurale 96,2%) şi 4,7% din părinţĭ israeliţĭ (22% în comunele urbane, 1,3% în cele rurale), restul de 3,3% din părinţĭ catolicĭ, protestanţĭ, armenĭ, lipovenĭ, mahometanĭ. La natalitatea generală participă poporaţiunea rurală în proporţiune maĭ largă decât cea urbană, în comunele rurale natalitatea osciléză între 39,2 şi 45,7‰, în cele urbane între 33,2 şi 38,7‰.

Din Statele Europeĭ aŭ natalitate maĭ mare decât Regatul român: Rusia cu 47—49.5‰, Serbia cu 42‰, Ungaria cu 39—41,5‰; natalitate egală cu România are Saxonia, natalitate maĭ mică Bulgaria cu 38,2, Prusia cu 37,0, Bavaria cu 36,8, Austria cu 36,7, Italia cu 35,8, Württemberg cu 34,3, Olanda cu 33,6, Anglia şi Wales cu 30,6, Scoţia cu 30,5, Norvegia cu 30,5, Elveţia cu 28,0, Suedia cu 27,0, Irlanda cu 23,0, Francia cu 22,0 nascerĭ la câte 1.000 locuitorĭ.

Evreiĭ aŭ natalitate de copiĭ viĭ maĭ mare decât Româniĭ, nu numaĭ din causă de rasă, de fecunditate naturală maĭ mare, ci şi din cause economice, carĭ permit femeeĭ gravide ca să se abţină de la munca grea, pentru ca să nu lepede, să se îngrijéscă în timpul leuzieĭ, pentru ca să nu devină stérpă. Tot din cause economice, Evreica conservă maĭ bine copiiĭ eĭ decât Romînca.

În tóte ţerile cu natalitate mare, multe nascerĭ nu aduc nicĭ un folos, şi de obşte sunt maĭ trainice nascerile din ţĕrile cu natalitate maĭ mică. Cu îmmulţirea nascerilor cresce în tóte ţĕrile numĕrul deceselor, nu numaĭ în mod absolut şi proporţionat cu nascerile, ci într'o proporţiune maĭ mare; acéstă lege statistică a fost stabilită dejà în anul

1871 de K. Majer pentru Bavaria, în anul 1875 de Schweig, în anul 1877 de von Pfeiffer pentru maĭ multe alte ţerĭ.

Şi noĭ nu ne folosim pe deplin de marele număr al nascerilor de copiĭ viĭ, nu-ĭ conservăm, nu-ĭ apărăm în contra pericolelor carĭ ameninţă sănătatea şi viéţa lor fragedă în primul timp după nascere. La noĭ morbiditatea şi mortalitatea copiilor este însemnată. Mortalitatea generală depinde maĭ ales de mortalitatea copiilor; din causa eĭ crescerea poporaţiuniĭ, excedentul nascerilor după scăderea deceselor, este la noĭ maĭ mic decât în maĭ multe alte State. Acest spor al poporaţiuniĭ prin nascerĭ, fără imigraţiunĭ, a fost în Muntenia în aniĭ 1837—1839 în termen mediŭ de 20.000 suflete pe an saŭ de 9 la câte 1.000 locuitorĭ, în Moldova în anul 1840 de 9.500 suflete (de 8.586 ortodoxĭ, 529 catolicĭ, 104 Armenĭ, 389 Evreĭ) saŭ de 7 la câte 1.000 locuitorĭ; el a crescut încet la 10‰ şi în ceĭ din urmă 6 anĭ aĭ sec. XIX, el a fost în termen mediŭ de 13,15‰:

În anul	1895	de	82.489	suflete	saŭ de	14,0	la câte	1.000 locuitorĭ,
	1896	»	76.228	»		13,0	»	
	1897	»	76.743	»		13,0	»	
	1898	»	59.563	»		10,0	»	
	1899	»	85.418	»		14,2	»	
	1900	»	88.699	»		14.7	»	

Un excedent maĭ mare al nascerilor decât România cu 13,15‰ l-aŭ avut în ceĭ din urmă anĭ aĭ sec. XIX: Saxonia cu 15‰, Serbia cu 15, Prusia cu 14, Olanda cu 14, Rusia cu 14, Germania întrégă cu 13,50‰; un excedent maĭ mic Bulgaria cu 13, Scoţia cu 13, Norvegia cu 12,8. Danemarca cu 12,7, Ungaria cu 11,5, Belgia cu 11,5, Suedia cu 10,7, Italia cu 10,6, Austria cu 10, Bavaria cu 10, Anglia cu 9, Württemberg cu 9, Elveţia cu 7,4, Irlanda cu 4,7, Francia cu 1,0, la câte 1.000 locuitorĭ.

În România aŭ participat la excedentul nascerilor în anul 1894 ortodoxiĭ cu 86,9%, în anul 1895 ortodoxiĭ cu 91,1%, mosaiciĭ cu 6,2%, catoliciĭ cu 1,6%.

Excedentele nascerilor arătate maĭ sus exprimă proporţiunea medie: în tóte ţările găsim districte şi comune în carĭ se întrece acest excedent mediŭ, şi altele cu un excedent al nascerilor maĭ mic şi chiar cu deficit. Asemenea la noĭ găsim din când în când în câte-và comune rurale, în urma unor epidemiĭ, un excedent al deceselor; un excedent al deceselor de-asupra nascerilor maĭ găsim fórte adesea-orĭ la popo-

raţiunea română din maĭ multe oraşe, în carĭ predomnesce poporaţiunea evreéscă.

Uniĭ copiĭ mor dejà înaintea nasceriĭ, în timpul vieţiĭ intrauterine, din causa bólelor părinţilor, din causa releĭ nutriţiunĭ şi munciĭ nemoderate a mameĭ; alţiĭ mor în momentul nasceriĭ şi se nasc asemenea morţĭ, din causa faceriĭ grele, consecinţa unor diformităţĭ ale scheletuluĭ mameĭ, a posiţiuniĭ, presentaţiuniĭ neregulate a copiluluĭ, a desvoltăriĭ prea marĭ a capuluĭ luĭ şi a altor anomaliĭ; iar alţĭ copiĭ se nasc în stare de mórte aparentă şi se pot readuce în viéţă de móşă cu experienţă, prin provocarea artificială a respiraţiuniĭ, prin manipulaţiunĭ carĭ în mod reflex stimuléză acţiunea corduluĭ. Un numĕr destul de mare de copiĭ se nasc slabĭ, din causa slăbiciuniĭ şi rĕuluĭ traiŭ al părinţilor, din causa munciĭ prea marĭ a mameĭ în cele din urmă 2—3 lunĭ ale sarcineĭ, şi se pot cresce numaĭ prin îngrijire înţeléptă. Dar şi mulţĭ copiĭ născuţĭ bine desvoltaţĭ pier din causa releĭ îngrijirĭ, căcĭ chiar copilul cel maĭ sănătos este îndată după nascere expus la diferite pericole, din causa schimbăriĭ repede a mediuluĭ în care a trăit până la nascere, din causa nedeprinderiĭ organismuluĭ cu producere de căldură, cu apĕrare în contra diferitelor influenţe morbifere, din causa superstiţiunilor, a obiceiurilor rele, a lipseĭ de curăţenie la îngrijirea copiluluĭ, din causa hrăniriĭ greşite.

Nascerea de copiĭ morţĭ nu trebue să se confunde cu avorturile şi cu nascerea de feţĭ neviabilĭ, neavênd 7 lunĭ de viéţă intrauterină. Dar pe lângă copiiĭ morţĭ înaintea nasceriĭ şi în momentul nasceriĭ, în tóte ţĕrile, afară de cele scandinave, se înregistréză ca născuţĭ-morţĭ şi copiiĭ carĭ aŭ respirat, carĭ aŭ ţipat, carĭ însă aŭ murit înaintea înscrieriĭ în registrele stăriĭ civile. Termenul pentru declararea nasceriĭ la oficiul stăriĭ civile este în România, Francia, Belgia de 3 ḑile, în Anglia de 5 ḑile, şi în acest termen mor mulţĭ copiĭ născuţĭ slabĭ saŭ rĕŭ îngrijiţĭ.

În Regatul român, în conformitate cu Regulamentul pentru serviciul actelor stăriĭ civile din anul 1866, copiiĭ născuţĭ morţĭ nu se înscriŭ în registrele de nascerĭ, ci numaĭ în cele de decese; regulamentul nu hotăresce de la a câtea lună a concepţiuniĭ un fetus trebue declarat de născut mort; regulamentul prescrie însă ca să se înscrie numaĭ printre morţĭ, ca născuţĭ morţĭ, toţĭ copiiĭ carĭ, deşĭ născuţĭ viĭ, aŭ murit înainte de a fi înscrişĭ în registrul nascerilor, înaintea expirăriĭ celor 3 ḑile acordate de lege pentru declaraţiunea nasceriĭ. L. Colescu constată (*Mişc. popul. Rom.*, p. a. 1894, Bucur. 1900) că nu se înregistréză tot-deauna copiiĭ născuţĭ morţĭ în a 7-a şi a 8-a lună de viéţă

intrauterină, maĭ ales la ţéră, unde nu sunt primiţĭ la cimitir. Ast-fel înregistrarea acestor date nu este uniformă în tótă ţéra şi, la adunarea deceselor, nu se înscriŭ tot-deauna ceĭ născuţĭ morţĭ într'o rubrică osebită, ci se însuméză în numĕrul general al morţilor, fără a se însumà în acest cas şi în numĕrul născuţilor, şi măresc astfel numĕrul morţilor, scăḑênd excedentul nascerilor într'un mod care nu corespunde cu adevĕrul.

Proporţiunea copiilor născuţĭ morţĭ din tótă Europa este de 3,79 din câte 100 nascerĭ, de 4,75 din câte 100 decese. În România, ca şi în alte ţĕrĭ, statistica oficială nu ne arată adevĕratul numĕr al nascerilor de copiĭ morţĭ şi acest numĕr fluctuéză mult. În aniĭ 1870, 1871, 1872, s'aŭ înregistrat în tótă ţéra 3.579, 3.409, 5.088 nascerĭ de copiĭ morţĭ saŭ 2,42 2,35 3,65 la câte 100 nascerĭ de copiĭ viĭ; în anul 1876, 1.790 saŭ 1,02%; în aniĭ 1880, 1881, 1882, 2.263, 1.930, 2.155 orĭ 1,32, 1,00, 1,13 la câte 100 născuţĭ viĭ; în anul 1887, 2.500 saŭ 1,28%; în anul 1890, 2.342 orĭ 1,14%; în aniĭ 1898, 1899, 1900, 3.510, 4.019, 3.936, saŭ 1,63, 1,60, 1,67 la câte 100 nascerĭ de copiĭ viĭ. Comunele urbane, în raport cu poporaţiunea lor şi cu numĕrul nascerilor de copiĭ viĭ, participă într'o proporţiune maĭ largă la înregistrarea de copiĭ născuţĭ morţĭ, încă de la întroducerea registrelor stăriĭ civile. În aniĭ 1898, 1899, 1900 s'aŭ înregistrat în comunele urbane 1.617, 1.711 şi 1.599 copiĭ născuţĭ morţĭ, saŭ 4,3 la câte 100 copiĭ născuţĭ viĭ, iar în comunele rurale 1.893, 2.308, 2.337 saŭ 1,6, 1,0, 1,1 la câte 100 copiĭ născuţĭ viĭ. Copiiĭ născuţĭ morţĭ sunt în mare parte nelegitimĭ, şi fiind-că nascerile de copiĭ nelegitimĭ sunt maĭ numeróse în oraşe decât în sate, sunt şi copiĭ născuţĭ morţĭ maĭ numeroşĭ în comunele urbane. În anul 1894 din 2.842 născuţĭ morţĭ, înregistraţĭ în tótă ţéra, aŭ fost nelegitimĭ 467, 281 în comunele urbane, 186 în comunele rurale. În anul 1895 din 3.068 născuţĭ morţĭ, înregistraţĭ în tot Regatul român, aŭ fost nelegitimĭ 540, 316 în comunele urbane şi 224 în comunele rurale.

După I. Bertillon (*Démographie*, în *Encycl. d'Hyg.*, de I. Rochard, Paris 1890—1898), din 1.000 nascerĭ de copiĭ viĭ, împreună cu copiĭ născuţĭ morţĭ, se declară născuţĭ morţĭ:

În Olanda	50,6,	legitimĭ	49.6	nelegitimĭ	81,0
Belgia	44,5,	»	43,3	»	58,4
Francia	44,4,	»	41,7	»	78,1
Prusia	40,2,	»	39,0	»	53,0
Saxonia	39,4,	»	38,3	»	46,6
Elveţia	38,4,	»	37,2	»	62,4
Württemberg	37,0,	»	36,7	»	39,6
Bavaria	33,6,	»	33,2	»	36,0

Norvegia	33,1,	legitimĭ	31,6	nelegitimĭ	50,1
Italia	31,1,	»	33,3	»	40,0
Danemarca	29,4,	»	29,6	»	37,1
Suedia	28,5,	»	27,5	»	39,9
Austria	25,9,	»	23,9	»	37,1
Ungaria	14,9,	»	14,1	»	29,6
România	11,6,	»	10,8	»	28,5

Declaraţiunile de nascerĭ de copiĭ morţĭ nu corespund dar cu realitatea. Bergeren şi d'Heilly în *Hygiène infantile (Encycl. d'Hyg.* de I. Rochard, Paris 1897) citéză arătarea bătrânuluĭ Bertillon, că cea maĭ mare parte a celor născuţĭ morţĭ ilegitimĭ sunt pruncuciderĭ ascunse («deghisate»), că mediciĭ aŭ o repugnanţă contra denunţărilor, prin carĭ ar cădé o fată nenorocită sub lovitura prea severă a legiĭ.

Vechiul drept roman a permis părinteluĭ să ucidă copilul sĕŭ (I. Kalinderu, *Studiĭ asupra legeĭ celor XII tabule, Anal. Acad. Rom.*, ser. II, t. X., Bucur. 1888). Dreptul german din sec. XIII, şi chiar maĭ târḑiŭ, maĭ consideră pe alocurea ca permisă uciderea unuĭ copil nelegitim îndată după nascere; numaĭ cu încetul s'a generalisat în consciinţa publică clasarea acestuĭ fapt între crime (G. Geib, *Geschichte des deutschen Strafrechts*, Leipzig 1861). Legile române din tóte timpurile pedepsesc de o potrivă uciderea unuĭ copil legitim orĭ nelegitim. Pravila bisericéscă cea mică (Pravila de la Govora din anul 1640) ḑice: «Muerea ce-şĭ va ucide feciorii la nascere cu sfatul óre-căror vrăjĭ de bună voia eĭ, aceea întru tóte ḑilele vieţiĭ eĭ să aibă pocanie şi să se căéscă.» Şi la alt loc: «Muerea care la nascere va sugrumà coconul eĭ, să aibă pocanie în 9 anĭ şi metaniĭ câte 160.» Pravilele luĭ Vasile Lupu (1646) legiuesc: «Cela ce va ucide prunc micşor se va certà maĭ cu rea mórte decât cela ce ar fi ucis bărbat deplin.» Pravila luĭ Mateiŭ Basarab (1652) prescrie : «Muerea care îşĭ va omorî copilul de voe, ca un ucigaş să se canonéscă. În sec. XVIII, cu numĕrul mare al concubinatelor, s'aŭ îmmulţit şi pruncuciderile; C. Erbiceanu reproduce în *Biser. Ortod. Rom.*, XVI, Bucur. 1893, o anaforà din anul 1798 a Mitropolituluĭ Ungro-Vlachieĭ Dositeŭ şi a celor 3 Episcopĭ muntenescĭ, prin care se plâng către Vodă de lăţirea concubinatelor, carĭ causéză numeróse pruncuciderĭ.

În Roma veche copiiĭ naturalĭ se expuneaŭ adesea-orĭ, dar dejà în primele timpurĭ creştine s'a interḑis atât pruncuciderea, precum şi expunerea copiilor. Împĕratul Justinian a legiferat, că expunerea unuĭ copil să fie considerată ca infanticid. În evul mediŭ Dreptul canonic a pedepsit expunerea copiilor, ea s'a maĭ mănţinut mult timp în ţĕrile scandinave (G. Geib). La Românĭ în vechime, expunerea copiilor nu

eră cunoscută, legile maĭ vechĭ nu o menţionéză; se pare că ea n'a existat saŭ a fost fórte rară înainte de sec. XVIII, când nascerile de copiĭ naturalĭ încep să fie frecvente. Vom vorbì maĭ jos despre măsurile preventive, luate în diferite timpurĭ contra expuneriĭ copiilor.

Mortalitatea tuturor copiilor este însemnată, maĭ ales în cele dintâĭ sĕptămânĭ după nascere; mortalitatea copiilor determină dar cifra mortalităţiĭ generale, ast-fel că tóte ţĕrile cu mare natalitate înregistréză şi un numĕr mare de decese. L. Bodio a alcătuit în anul 1900 o tabelă statistică a mortalităţiĭ din Europa, după care din 100 copiĭ născuţĭ, mor în primul an al vieţiĭ în Irlanda 9,6, în Norvegia 9,5, în Suedia 10,7, în Scoţia 12,2, în Danemarca 13,4, în Anglia şi Wales 14.6, în Belgia 16,3, în Elveţia 16,4, în Francia 16,7, în Olanda 17,5, în Serbia 16,1, în Spania 18,8, în România 18,9, în Ungaria 19,0, în Prusia 20,8, în Austria 24,9, în Württemberg 26,1, în Bavaria 27,9, în Saxonia 28,3.

În România mortalitatea copiilor în primul an al vieţiĭ a fost, după L. Colescu, în aniĭ 1880—1884 de 19,1 din câte 100 copiĭ născuţĭ viĭ, (18,0 în comunele rurale, 24,5 în comunele urbane), în aniĭ 1885—1889 de 18,7% (17,8% în comunele rurale, 23,7 în comunele urbane), în aniĭ 1890—1894 de 22,2 % (21,8 în comunele rurale, 24,3% în comunele urbane), în anul 1895 de 20,1% (19,6% în comunele rurale, 22,7 în cele urbane).

În ceĭ dintâĭ 5 anĭ aĭ vieţiĭ, de la nascere până la 5 anĭ împliniţĭ, mor în România 36 din 100 copiĭ născuţĭ viĭ; mortalitatea lor scade treptat, căcĭ până la anul 1876 ea trecuse adesea-orĭ peste 42%.

Din morţiĭ de tóte vîrstele aŭ fost în etate până la 1 an:

În anul	1893 . . . 28,5%,	25,9	în oraşe,	29,1	în sate,
»	1894 . . . 29,9%,	28,3	»	29,4	»
»	1895 . . . 30,8%,	30,8	»	31,1	»

în etate de la 1 până la 5 anĭ în anul 1893 17.2%, în anul 1894, 20,2%, în anul 1895, 17,3% (17,9 în sate, 14,6 în oraşe), apoĭ scade mortalitatea de la 5 la 10 anĭ în anul 1893 la 5,8%, în anul 1894 la 7,9, în anul 1895 la 6,4 din numĕrul total al deceselor (7,0% în sate, 3,9 în oraşe).

Este natural că într'o ţĕră cu fórte puţine nascerĭ ca Francia, proporţiunea morţilor în etate până la 1 an este în termen mediŭ cu mult maĭ mică decât la noĭ, căcĭ cu immulţirea nascerilor cresce în tóte ţĕrile numĕrul deceselor, nu numaĭ în mod absolut şi proporţional cu nascerile, ci într'o proporţiune maĭ mare, din causă că o mamă

îngrijesce maĭ bine un singur copil decât maĭ mulţĭ (Ph. Biedert, Schweig, K. Majer). Cu tóte acestea şi în casul de faţă, numerile medii nu exprimă tot-deauna adevĕrul. Dintr'un raport al luĭ Budin, cetit în Academia francesă de medicină la 11 Iunie 1901, se constată că deşĭ în tóta Francia din 1.000 decese de tóte etăţile sunt în termen mediŭ numaĭ 167 copiĭ până la 1 an, numĕrul copiilor morţĭ în primul an al vieţiĭ este în unele localităţĭ cu mult maĭ însemnat, la Lille de 294, la Dunquerque de 342, în tóte oraşele Bretanieĭ de 414—509 din câte 1.000 morţĭ de tóte etăţile.

Mortalitatea copiilor în primul an al vieţiĭ nu se împarte în mod egal peste tot periodul aceluĭ an, ci ea este maĭ mare în cea dintâĭ sĕptămână şi scade treptat până la finele anuluĭ, se mănţine însă în timpul după înţărcare pe la începutul anuluĭ al doilea. În Regatul român din 1.000 de copiĭ morţĭ până la etatea de 5 anĭ împlinițĭ, 13—14 aŭ murit în prima sĕptămână a vieţiĭ (14 — 15 în sate, 10—11 în oraşe), 11—12 în etate de la 1 sĕptămână până la 1 lună, 6 — 7 de la 1 lună până la 2 lunĭ, 5—6 de la 2 lunĭ până la 3 lunĭ, 9—10 de la 3 lunĭ până la 6 lunĭ, 12 — 13 de la 6 lunĭ până la 1 an (16— 17 în oraşe, 12 în sate), 17—18 de la 1 an până la 2 anĭ.

Deşĭ nu posedăm date statistice asupra mortalităţiĭ copiilor micĭ în raport cu temperatura atmosferiĭ, spre a puté cunósce cu siguranţă, dacă căldura de vară produce, ca în alte ţĕrĭ şi la noĭ, o mortalitate maĭ mare în primul an al vieţiĭ, putem conchide că căldura de vară măresce la noĭ morbiditatea şi mortalitatea copiilor micĭ într'o proporţiune maĭ slabă decât în Germania, Austria şi alte ţĕrĭ, căcĭ nicĭ mortalitatea generală nu cresce în lunile Iulie şi August.

Este natural că mortalitatea copiilor fiind la noĭ însemnată, este însemnată şi mortalitatea generală. Cu mortalitatea copiilor scade treptat şi mortalitatea generală a locuitorilor de tóte vîrstele; ea a fost fórte mare în timpurile trecute; până la anul 1880 bilanţul nascerilor şi al deceselor s'a încheiat adesea-orĭ cu un deficit saŭ cu un spor neînsemnat; numaĭ în ceĭ din urmă 20 anĭ aĭ seculuĭ XIX se înregistréză o crescere constantă a poporaţiuniĭ prin nascerĭ. Calcularea mortalităţiĭ, până chiar aprópe de finele seculuĭ XIX, a fost adesea-orĭ greşită, din causă că s'a împărţit numĕrul morţilor pe un numĕr de locuitorĭ maĭ mic decât cel real. În zadar uniĭ autorĭ s'aŭ încercat să rectifice evaluările eronate ale numĕruluĭ Românilor din Regat; încă în anul 1890, D. A. Sturdza a voit să îndrepteze erorile generale ale demografieĭ române, şi abià în anul 1899, recensămîntul alcătuit de Ministerul Financelor a convins pe ceĭ competinţĭ în materie,

că numĕrul locuitorilor țeriĭ trece peste 6 milióne. Calculele nóstre greșite aŭ fost importate în publicațiunile străine, și aŭ găsit loc chiar în cărțile clasice, ca L. Elster, *Wörterbuch der Volkswirthschaft*, Iena 1898, ș. a. Este însă cert că până la anul 1880, mortalitatea a fost la noĭ excesiv de mare, că în tóte timpurile mortalitatea Românilor a fost și este și astăḑĭ maĭ considerabilă decât a Evreilor.

În România mortalitatea generală a fost în periodul de la 1870—1880 de 26,5 la câte 1.000 locuitorĭ, în periodul de la 1880—1890 de 25,6‰, de 25,1‰ în comunele rurale, de 28,2‰ în comunele urbane; în anul 1891 ea s'a suit la 29,51, 29,16 în comunele rurale, 31,06 în comunele urbane; în aniĭ 1892 și 1893 la 31,5; în 1894 la 32,5, 32,9 în comunele rurale, 30,5 în comunele urbane; și a scăḑut iar în periodul 1895—1899 la 27,1, în anul 1900 la 24,7‰.

Mortalitatea de 24,7‰ cu care se încheie comptabilitatea sufletelor din Regatul român pe la finele sec. XIX și cu care începe a sec. XX maĭ este mare, reclamă aplicarea unor lécurĭ despre carĭ vom vorbì maĭ jos, însă ea însemnéză dejà un progres, și chiar mortalitatea mediă de 26,7‰ a celor 6 anĭ din periodul 1895—1900 nu este atât de desastrósă, precum afirmă uniĭ autorĭ românĭ. Mortalitate maĭ mare decât Regatul român o are Rusia în regiunile agricole de la centru, de 41‰, în regiunea Volgeĭ de 40‰, în regiunea Uraluluĭ de 39‰ (W. de Kovalovsky, *La Russie à la fin du 19-e siècle*, Paris 1900), Ungaria în aniĭ 1898—1899 de 27,9‰ și de 27,1‰, Silesia prusiană în anul 1899 de 27,1‰ (*Veröffentl. des kais Gesundheitsamts*, Berlin 1900, 1901), Serbia de 27‰, Bulgaria de 26,8‰; mortalitate maĭ mică decât a Românieĭ aŭ avut în anul 1899: Austria cu 26‰, Italia cu 25‰, Germania întrégă cu 21,8‰. Pentru cele-lalte State, în lipsa datelor certe maĭ nouĕ, trebue să recurgem la statistica anilor 1894—1896, în carĭ Francia a avut mortalitate de 21‰, Elveția de 20‰, Belgia, Olanda, Irlanda de 18‰, Danemarca, Scoția de 17‰, Anglia, Suedia, Norvegia de 16‰.

În orașul Bucurescĭ, în ceĭ din urmă 6 anĭ aĭ sec. XIX, mortalitatea a fost în termen mediŭ de 27,34‰. Nu putem comparà acéstă mortalitate cu cea din alte orașe, unde condițiunile înregistrăriĭ deceselor sunt altele: la Paris mare parte din copiiĭ locuitorilor mor la țéră și decesele lor sunt înregistrate în alte comune; în statisticile orașelor englese se suprimă decesele celor străinĭ, celor cu domiciliul legal în altă comună englesă, nu însă nascerile lor; unele orașe germane, Berlin, Potsdam, Hanovra, Hamburg, ș. a., aŭ parte din spitalele lor pe teritoriul altor comune vecine, în carĭ se înregistréză decesele

lor; orașul Praga a avut în anul 1896 mortalitatea declarată de 21,24‰, acésta însă fără străinĭ; adĕvĕrata mortalitate a fost de 33,26‰.

În orașul Bucurescĭ, în anul 1899, ortodoxiĭ aŭ avut 7.094 nascerĭ și 5.895 decese, catoliciĭ 628 nascerĭ și 498 decese, protestanțiĭ 357 nascerĭ și 253 decese, Armeniĭ 19 nascerĭ și 21 decese, Israelițiĭ 1.604 nascerĭ și 837 decese, excedentul nascerilor a fost dar de 1.199 ortodoxĭ, 130 catolicĭ, 104 protestanțĭ, 767 Israelițĭ. În anul 1900 acest excedent a fost de 999 ortodoxĭ, 170 catolicĭ, 173 protestanțĭ și 571 Evreĭ. Capitala Regatuluĭ român este dar amenințată ca treptat să fie desnaționalisată, ca și primul oraș al vecheĭ Moldove, dacă nu ne vom schimbà moravurile, dacă nu ne vom grăbì să îndemnăm copiiĭ românĭ la învĕțarea și la exercitarea de meseriĭ, de comerciŭ, de industrie.

Pentru tótă țéra posedăm date statistice asupra mortalitățiĭ după religiune numaĭ până la anul 1895 inclusiv (L. Colescu, *Mișcarea popul. Rom. în anul 1895*, Bucur. 1900). La numĕrul total al deceselor aŭ participat în aniĭ:

	ortod. cu	catol. cu	protest. cu	Armenĭ cu	Lipov. cu	Israel. cu	mahom. cu
1880—1884	92,6%;	2,6%;	0,3%;	0,1%;	0,1%;	3,9%;	0,3%,
1885—1889	92,5%;	2,3%;	0,3%;	0,1%;	0,2%;	3,8%;	0,7%,
1890—1894	92,7%;	2,5%;	0,3%;	0,1%;	0,2%;	3,3%;	0,8%,
1895	92,5%;	2,5%;	0,3%;	0,1%;	0,4%;	3,6%;	0,7%.

Aceste proporțiunĭ se împart în mod inegal între comunele urbane și cele rurale; din 100 morțĭ aŭ fost:

	În comunele rurale			În comunele urbane				
	ortod.	catol.	mosaicĭ.	ortod.	catol.	protest.	mosaicĭ	mahomet.
1880—1884	95,9	2,1	1,0	77,1	4,7	1,0	14,9	1,2
1885—1889	96,5	1,7	0,9	75,8	4,8	1,1	15,9	1,2
1890—1894	96,3	2,0	0,8	76,2	4,9	1,1	14,6	1,7
1895	96,4	1,9	0,8	75,3	5,2	1,1	15,9	1,5

Evreiĭ se înmulțesc dar maĭ iute decât Româniĭ; după scăderea deceselor,

la 100 născuțĭ ortodoxĭ corespunde un excedent de 34,3.
» » mosaicĭ › » » 47,9,
» » catolicĭ » › 26,1,
» » de alte culte » » » 27,1.

În anul 1895, 1.000 locuitorĭ

ortodoxĭ aŭ avut	natalitatea de 43,9;	mortalit. de 28,9;	excedent de 15,0;
catoliciĭ și protestanțiĭ	» 39,1,	» 27,8,	» 11,3;
mosaiciĭ	» 43,6,	» 22,7,	» 20,9,
mahometaniĭ	» 32,6,	» 24,8,	› 7,8.

Mortalitatea mică la copiiĭ evreĭ provine din îngrijirea lor maĭ bună. De vreme ce ţĕranca muncesce greŭ afară din casă şi nu se póte ocupà de casă şi de copiĭ, ast-fel precum o cere trebuinţa, Evreica are destul timp pentru crescerea fisică a copiluluĭ, ea se hrănesce maĭ bine, nu postesce şi este dar în stare să alăpteze maĭ mult timp decât Romànca de la ţéră. Mortalitatea cresce cu sărăcia, scade cu prosperitatea, cu traiul igienic. Evreiĭ locuesc maĭ mult în oraşe, unde comerciul, industria, meseriile, cu un cuvînt ocupaţiunile bănóse se află în mânile lor; deşì în maĭ tóte oraşele se află şi numeroşĭ Evreĭ săracĭ, eĭ sunt în măsură fórte largă ajutaţĭ de coreligionariĭ lor maĭ avuţĭ, carĭ nu-ĭ lasă să móră de fóme. I. Körösi a constatat şi pentru oraşul Budapesta, că fecunditatea Evreilor este numaĭ cu puţin maĭ mare decât a creştinilor, că Evreiĭ conservă însă maĭ bine copiiĭ lor.

Nu ne vom ocupà de aşà numită durata medie a vieţeĭ, ea nu ne dă o imagine justă a mişcăriĭ poporaţiuniĭ, a progresuluĭ eĭ, căcĭ calculele statistice arată o durată medie a vieţii maĭ lungă numaĭ la poporaţiunile cu puţine căsătoriĭ şi cu puţine nascerĭ, o durată scurtă la poporaţiunile compuse de mulţĭ copiĭ.

După ce am constatat că Româniĭ din Regat aŭ mortalitate mare, că mortalitatea copiilor este însemnată, vom studià causele eĭ. Trebue însă să menţionăm maĭ întâiŭ, că marea mortalitate a copiilor trage după sine şi mare natalitate şi vice-versa, căcĭ în timpul alăptăriĭ rĕmân puţine femeĭ însărcinate; că ceĭ dintâĭ 2 copiĭ dintr'o căsătorie aŭ obicĭnuit maĭ multă vigóre decât copilul a 3-lea şi al 4-lea, prin urmare, deşì în locul copiilor decedaţĭ se nasc alţiĭ, decesul lor constitue pe lângă durerea părinţilor, pe lângă perderea de muncă şi de capital, nimicite cu mórtea primilor copiĭ, şi o perdere de forţă, de resistenţă a generaţiuniĭ; că cu cât numĕrul copiilor dintr'o familie este maĭ mare, cu atât eĭ sunt obicĭnuit maĭ reŭ îngrijiţĭ şi maĭ expuşĭ la bóle şi la mórte prematură, că prin urmare mortalitatea lor póte cresce maĭ mult decât în raport cu numĕrul lor, că slaba crescere prin nascerĭ a poporaţiuniĭ urbane provine din cause fisice şi morale. Economistul frances G. Molinari nu consideră natalitatea prea mare ca maĭ folositóre intereselor Statuluĭ decât natalitatea mijlocie şi ḑice (*La Viriculture,* Paris 1897), că o slabă micşorare a natalităţiĭ nu va causà micşorarea orĭ stagnarea poporaţiuniĭ, dacă mortalitatea va scădé într'o proporţiune, care va produce acelaşĭ excedent al nascerilor ca cel actual, saŭ chiar un excedent maĭ mare.

În momentul nasceriĭ copilul maĭ primesce sânge din corpul mameĭ prin cordonul umbilical. Dacă cordonul se légă în mod pripit, fără a

se aşteptà ca pulsaţiunile cordonuluĭ să înceteze, copilul perde o cantitate de sânge de care maĭ are trebuinţă, şi acéstă perdere-l slăbesce, căcĭ nutrirea copiluluĭ nu începe îndată după nascere şi nu póte da resultate imediate. Babele carĭ ţin loc de mόşă nu cunosc acéstă împrejurare şi greşesc fórte des în acéstă privinţă.

La nascere copilul ese din licidul cald în care a trăit 9 lunĭ într'o atmosferă cu temperatura cu mult maĭ scăḑută, îĭ trebue timp ca să se acomodeze nouluĭ mediŭ, ca pelea şi membranele mucóse să se deprinḑă cu nouĕle influenţe externe, carĭ modifică funcţionarea lor, ca să se desvolte aparatul prin care organismul înlătură invasiunea bacteriilor patogene, neutraliséză acţiunea toxinelor. Îndată după nascere evoluţiunea este fórte activă, la începutul vieţiĭ, corpul cresce cu mult maĭ repede decât în periódele ulteriόre; copilul, care la nascere cântăresce 3.000—4.000 grame, cresce pe ḑi până la a 4-a lună cu câte 20—24 grame; lungimea corpuluĭ, care la nascere este de 48—50 centimetri, cresce în luna dintâĭ cu 4 centimetri, în a 2-a şi a 3-a lună cu câte 3 centimetri.

Este dar natural că dacă copilul noŭ născut nu este îngrijit cu scrupulositate şi cu inteligenţă, el nu póte resistà la multiplele influenţe patogene la carĭ este expus. Morbiditatea şi mortalitatea începe dar de la nascere; la început fórte însemnată, ea scade regulat din ḑi în ḑi, din sĕptămână în sĕptămână, din lună în lună, din an în an. Mortalitatea maĭ mare a copiilor este dar o necesitate naturală, ea nu trebue însă să trécă peste o limită óre-care. Mόre maĭ des primul copil decât al doilea şi al treilea, mama care a perdut primul copil îngrijesce cu osebită atenţiune copilul următor. Mor maĭ mulţĭ băeţĭ decât fete, mor maĭ mulţĭ copiĭ creştinĭ decât evreĭ, nu numaĭ la noĭ ci şi în Germania, Austria, Ungaria.

Causa cea maĭ frecventă a morţiĭ premature în primele ḑile ale vieţiĭ este slăbiciunea congenitală, care provine din slăbiciunea părinţilor, din rĕul lor traiŭ dinaintea concepţiuniĭ, din hrana insuficientă şi munca grea a mameĭ în timpul sarcineĭ.

După acésta vin bólele căilor respiratoriĭ provenite din rĕcélă, consecinţa superstiţiuniĭ şi a prejudiciilor părinţilor şi ale babelor carĭ ţin loc de mόşă. În unele sate din fosta Moldova baba, după ce a legat şi tăiat buricul, pune copilul într'o albie cu apă rece şi aşà îl spală. S. Fl. Marian arată în *Nascerea la Românĭ*, că în partea Moldoveĭ şi în Bucovina mόşa tόrnă d'asupra copiluluĭ apă rece, ca să devină nesimţitor la frig. Copiiĭ noŭ născuţĭ maĭ rĕcesc lesne, dacă nu se învĕlesc bine, dacă rĕmân mult timp în cârpe ude.

Necurăţenia este isvorul multor bóle şi organismul impresionabil al copiluluĭ noŭ născut se infectéză lesne la prima legare a buriculuĭ şi la legarea raneĭ care se nasce după căderea cordonuluĭ umbilical, dacă nu s'a procedat cu precauţiunea, cu curăţenia necesară. În casa adesea-orĭ murdară a ómenilor sărací, copilul trăesce într'un mediŭ infect, care presintă multipla ocasiune pentru infectarea organismuluĭ fraged al copiluluĭ. Bólele septice, brânca, flegmonele, tetanul (fălcariţa) nu sunt rare la copiiĭ noŭ născuţĭ de la ţéră şi din suburbiile mărginaşe ale oraşelor.

Dintre tóte bólele carĭ slăbesc constituţiunea copiilor şi carĭ le provócă mórtea prematură, cele maĭ frecvente, carĭ constitue causa principală a mareĭ mortalităţĭ a copiilor, sunt cele ale tubuluĭ digestiv; ele apar adesea-orĭ în primele sĕptămânĭ după nascere, ca consecinţă a hraneĭ iraţionale. Superstiţia şi ignoranţa babelor carĭ îngrijesc de copil şi de leuză contribue în măsură fórte largă la producerea de aceste enterite şi gastro-enterite. Din mortalitatea întrégă, a treia parte este causată prin gastro-enterita copiilor.

În tóte timpurile, şi în epoca alăptăriĭ materne exclusive, aŭ existat la copiiĭ micĭ bóle ale canaluluĭ digestiv, datorite hraneĭ nepotrivite ce se dă copiilor pe lângă lapte matern, şi proba o găsim în literatura tuturor timpurilor: În Ephes. Soranos, *Liber de muliebribus affectionibus* din sec. II; în Avicenna (980—1037), *Liber Canon*, imprimat la Veneţia 1580; în *Athenaeus*, citat de L. Mercatus în *De puerorum educatione et custodia tractatus*, Francforti 1608; în Albertus Magnus, *De secretis mulierum*, Argentorati 1625. În anul 1765, preotul protestant şi academicianul I. P. Süssmilch a publicat la Berlin scrierea importantă: *Betrachtungen über die göttliche Ordnung in den Veränderungen des menschlichen Geschlechtes*, în care arată influenţa tristă a hraneĭ neraţionale a copiilor micĭ. Olandesul B. Camper a demonstrat că bólele căilor digestive, carĭ omóră mulţĭ copiĭ, sunt datorite causelor economice, săracieĭ; cartea luĭ P. Camper a fost tradusă în limba germană: *Betrachtungen über Erziehung der Kinder*, aus dem Holländischen, Leipzig 1777. Distinsul demograf olandes L. A. I. Quetelet a făcut aceeaşĭ constatare în anul 1823 *(Recherches statistiques sur le royaume des Pays-Bas)*, precum şi medicul legist german I. L. Casper în anul 1825, demograful german F. Oesterlen *(Medicinalstatistik*, 1854—1866) şi Westergard *(Die Lehre von der Morbidität und Mortalität*, 1882). R. Böckh, Capul serviciuluĭ statistic al oraşuluĭ Berlin, a înregistrat de la anul 1878, la fie-care deces al unuĭ copil în primul an al vieţiĭ, modul cum a fost hrănit, şi a ilu-

strat cu cifre faptul cunoscut dejà, că copiiĭ naturalĭ, maĭ adesea lipsiţĭ de laptele matern şi nutriţĭ artificial, presintă o mortalitate cu mult maĭ mare decât copiiĭ legitimĭ; că copiiĭ alăptaţĭ de mamă orĭ de doică aŭ mortalitate maĭ mică decât ceĭ hrăniţĭ cu lapte de vacă, şi că aceştĭ din urmă aŭ mortalitate maĭ mică decât ceĭ nutriţĭ cu alte alimente (*Die statistische Messung des Einflusses der Ernährungsweise der kleinen Kinder auf die Sterblichkeit derselben*, 1887).

Dintre scriitoriĭ românĭ, St. V. Episcopescu a cunoscut cel dintâĭ causa gastro-enteriteĭ copiilor micĭ în: *Oglinda sănătăţiĭ*, Bucurescĭ 1829; apoĭ P. Vasicĭ în *Dietetica*, Buda 1830 I. Felix în *Raportul general asupra serviciuluĭ sanitar al oraşuluĭ Bucurescĭ* pe anul 1868, precum şi în rapórtele generale următóre, a demonstrat cu date statistice importanţa acesteĭ bóle şi a explicat causele eĭ. S'aŭ publicat numeróse scrierĭ române menite a popularisà cunoscinţa bólelor alimentare ale copiilor micĭ şi a preveniriĭ lor de T. Codrescu în anul 1874, de D. Cantemir 1877 şi 1897, de I. Felix 1882, 1888, 1901, de G. Vuia (Transilvania) 1884, de I. C. Drăgescu 1886, de D. I. Buzeŭ 1887 şi 1898, de I. Banciu 1892, de V. Bianu 1894, de A. Urechiă 1894 şi 1901, S. Stoica (Transilvania) 1895, S. Argeşianu 1898, Ecaterina Arbore-Ralli 1900 şi alţiĭ; la Facultăţile de medicină din Bucurescĭ şi din Iaşĭ s'aŭ trecut câte-và tese de doctorat bune asupra acestuĭ subiect de C. Stăucénu 1882, N. Chrisokefal 1887, C. Bobulescu 1892, E. Ioanelli 1892, G. Paulian 1898, Virginia Alexandrescu 1899, şi alţiĭ.

Tóte aceste lucrărĭ n'aŭ avut consecinţe practice. După ce Bacteriologia a completat şi reformat Medicina preventivă, după ce cunoscinţele nouĕ asupra infecţiunilor aŭ înlesnit combaterea lor eficace, s'a restrîns numĕrul deceselor din unele bóle ale copiilor, din difterie, crup, scarlatină, a scăḑut însă fórte puţin mortalitatea din gastro-enterită, ea a rĕmas în maĭ tóte ţĕrile bóla cea maĭ omorîtóre a copiilor micĭ.

Nu posedăm date statistice asupra gastro-enteriteĭ copiilor de sătenĭ, scim că ea este în sate tot atât de frecventă ca în oraşe, dar la noĭ nu se înregistréză în comunele rurale causele deceselor. În tóte comunele urbane din România s'aŭ înregistrat, în anul 1895, 1.733 decese de gastro-enterită (1.069 la copiĭ maĭ micĭ decât 1 an), în anul 1896, 2.729 (1.653 în primul an al vieţiĭ), în anul 1897, 1.849 (1.139 în primul an al vieţiĭ). Aceste numere sunt maĭ micĭ decât ar fi, dacă verificările s'ar puté face tot-deauna maĭ exact, multe gastro-enterite sunt înscrise între disenteriĭ şi între bólele altor organe carĭ complică gastro-enterita. În Francia, după Budin (şed. Acad. de medic.,

Iunie 1901) din 1.000 copiĭ de 1 an decedațĭ, la 385 decesele sunt provocate de gastro-enterită. Trebue însă, la facerea de comparațiune cu statisticile nóstre, să ne ferim a da importanță prea mare numerilor mediĭ; în Francia, deşi în aniĭ 1892—1897, din 1.000 morțĭ de tóte etățile eraŭ numaĭ 167 copiĭ din primul an al vieții, dar din 1.000 decese de copiĭ până la 1 an aŭ fost provocate de gastro-enterită în urma nutririĭ artificiale: la Lille şi Rouen 510, la Nantes 555, la Troyes 682 (P. Budin, în *Revue d'Hygiène*, Paris 1901).

Nu putem face comparațiune directă între causele gastro enteriteĭ copiilor de la noĭ cu cele din alte țĕrĭ, unde condițiunile cresceriĭ copiilor sunt altele decât la noĭ; acéstă bólă are la noĭ alte cause în oraşe, altele prin sate; în comunele rurale causele sunt de natură materială, în comunele urbane maĭ mult de natură morală. Afară de România, mortalitatea copiilor micĭ de gastro-enterită este fórte neînsemnată, în țĕrile unde maĭ tóte femeile alăptéză singure copiiĭ lor, în Suedia, Norvegia, Danemarca, Anglia, parte din Germania; ea este considerabilă în Bavaria şi în unele țĕrĭ germane, unde predomnesce nutrirea artificială a copiilor chiar de la nascere, maĭ ales în oraşele Münich, Stettin, Königsberg, Breslau, Berlin. La Berlin, din 4 născuțĭ, numaĭ 2 ajung la căsătorie şi copiiĭ legitimĭ nu acoper perderile prin decese, le acopere imigrațiunea copiilor nelegitimĭ, care maĭ dă un mic excedent (R. Böckh). În unele oraşe austro-ungare cu statistica bine organisată, ca Budapesta, Salzburg, Graz, Brünn, mortalitatea din gastro-enterită persistă, cea din alte bóle ale copiilor micĭ scade. În regiunile unde predomnesce hrănirea artificială a copiilor micĭ, mortalitatea lor cresce în lunile de véră, când laptele fermentéză maĭ lesne; în România nu se observă asemenea oscilațiunĭ, şi mortalitatea pruncilor se împarte într'un mod aprópe egal peste tot anul.

La noĭ, prin comunele rurale, tóte femeile îşĭ alăptéză singure copiiĭ lor, şi cu tóte acestea gastro-enterita apare fórte adese-orĭ, chiar în prima lună după nascere, din causa obiceiurilor vițióse, a îngrijiriĭ rele. Copilul nu este dat la sînul mameĭ decât obicĭnuit după 3 ḑile, şi în acest timp este hrănit cu lapte de vacă, căruia s'a adăogat zahăr şi apă, în lipsă de lapte, cu covrigĭ mestecațĭ în gura babeĭ care îngrijesce pe copil şi pe mama leuză. Fórte adese-orĭ țĕranca, pe lângă țîță, dă copiluluĭ dejà în a doua lună de la nascere covrigĭ şi bucate mestecate în gură. Țĕranca, care muncesce greŭ şi se hrănesce rĕŭ, de multe orĭ n'are lapte de ajuns, şi în cele maĭ multe regiunĭ ale țĕriĭ copiiĭ se înțarcă cu 9 lunĭ, înainte de a avé maĭ mulțĭ dințĭ. R. Temesváry a probat prin analise comparative, că regimul vege-

tal exclusiv al femeiĭ care alăptéză face laptele apos, sărac în materiĭ nutritive şi micşoréză cantitatea luĭ (*Einfluss der Ernährung auf die Milchabsonderung*, în *Zeitschr. f. dietät. u. physik. Theraphie*, de E. von Leyden şi A. Goldscheider, IV, 7, Leipzig 1901). Înţărcarea se face la ţéră fără pregătire metodică. Prin sate numĕrul vacilor cu lapte este neînsemnat şi numaĭ un numĕr mic de copiĭ de curînd înţărcaţĭ sunt hrăniţĭ cu lapte de vacă, şi acésta numaĭ în timpul de dulce. Copiiĭ abià înţărcaţĭ primesc pe lângă lapte, şi în lipsă de lapte, ca şi în timpul de post, ca singură hrană, diferite ciorbe, terciŭ de mămăligă şi bucatele pe carĭ le mănâncă adulţiĭ. De aceea se maĭ ridică mortalitatea copiilor în primele lunĭ ale anuluĭ al doilea al vieţiĭ, când apare iar Gastro-enterita, ca consecinţa înţărcăriĭ pripite şi iraţionale.

În suburbiile mărginaşe ale oraşelor, unde modul vieţiĭ este cam acelaşĭ ca prin sate, găsim aceeaşĭ stare de lucrurĭ, gastro-enterite la copiiĭ alăptaţĭ de mamele lor şi maĭ îndopaţĭ cu bucate, înţărcaţĭ fără metod şi hrăniţĭ după înţărcare cu mâncărĭ indigeste. Dar poporaţiunea pestriţă a oraşelor se compune şi din alte elemente, din copiĭ nelegitimĭ, din copiiĭ doicelor şi din copiiĭ ómenilor cu dare de mână, carĭ copiĭ nu sunt alăptaţĭ de mamele lor egoiste. În oraşele nóstre, alăptarea maternă nu maĭ este la modă; tóte femeile măritate ale căror mijlóce o permit aduc doica în casă. În tóte epocile aŭ existat femeĭ la carĭ s'a stins instinctul moral, carĭ aŭ violat dreptul ce copilul are la sînul mameĭ sale. În societatea antică, în India, Grecia, Roma, un numĕr relativ mic de femeĭ bogate aŭ luat doicĭ ca să le alăpteze copiiĭ, dar doicile lor aŭ fost sclave, şi după vederile aceleĭ epocĭ erà lucru indiferent, dacă pierià copilul propriŭ al sclaveĭ doicĭ, din causa lipseĭ de lapte matern. În evul mediŭ doica alăptà pe lângă copilul stăpâneĭ şi copilul eĭ propriŭ (Eucharius Roesslin, *Der Swangeren Frawen und Hebammen Rosengarten*, Strassburg 1520). După G. von Bunge în Germania dejà pe la anul 1500, multe femeĭ aŭ început a înlocuì alăptarea maternă prin hrană artificială.

Astăḑĭ multe femeĭ nicĭ nu caută un pretext spre a scusà sustragerea lor de la datoria maternă, şi dacă-l caută îl găsesc lesne. Deşì marele obstetric şi ginecolog frances Pinard a ḑis, că nu există femee care să n'aibă lapte, că tóte femeile îşĭ pot alăptà copiiĭ, credem împreună cu alţĭ autorĭ, că există excepţiunĭ, că cultura crescêndă slăbesce capacitatea femeiĭ de a-şĭ îndeplinì misiunea fisiologică, saŭ de a puté alăptà un timp destul de lung. Educaţiunea ce dăm fetelor, munca din şcólele secundare, care este fórte obositóre pentru acele fete, carĭ nu sunt dotate de natură cu inteligenţă maĭ mare, apoĭ studiile univer-

sitare, cursurile speciale pentru ocuparea unor funcţiunĭ publice şi lucrările de biuroŭ prelungite, opresc desvoltarea normală a corpuluĭ femeesc, îl fac maĭ puţin capabil pentru alăptare, şi neputinţa lor de a alăptà devine ereditară. Capacitatea pentru alăptare scade, în virtutea legiĭ ereditățiĭ, când prin maĭ multe generaţiunĭ, femeile nu alăptéză; glandele mamelare atrofiéză, şi descedentele acelor femeĭ, după o serie de anĭ aŭ perdut facultatea de a produce lapte în cantitate suficientă şi timp suficient. Acéstă atrofie ereditară a organelor fabricătóre de lapte a fost constatată de Anatomia patologică (Ph. Biedert, *Die Kinderernährung*, Stuttgart 1880; G. Hirth, *Die Mutterbrust*, München 1898; G. von Bunge, *Die zunehmende Unfähigkeit der Frauen ihre Kinder zu stillen*, Basel 1900). Maĭ rare sunt pedicile locale carĭ se opun alăptăriĭ: diformaţia sfîrculuĭ ţîţeĭ, inflamaţiunile şi crăpăturile sfîrculuĭ, inflamaţiunea glandeĭ mamelare (mastită).

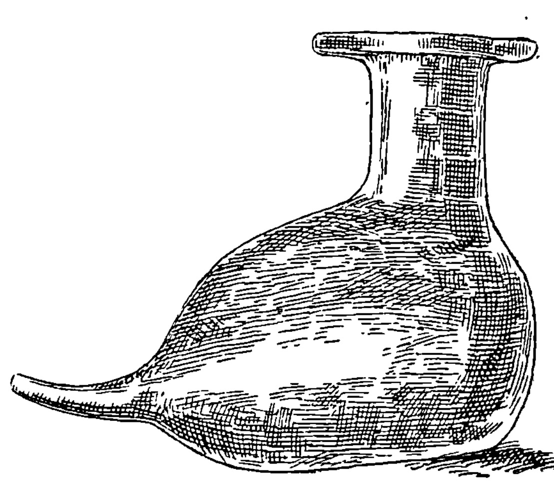
Femeea cu dare de mână din oraş, pentru ca să nu fie oprită de la plăcerile, de la petrecerile, de la viéţa oţiósă, iea doică, şi copilul doiciĭ, hrănit artificial, móre de gastro-enterită. Pe lângă femeile bogate se supun modeĭ şi femeile cu mijlóce modeste, carĭ nu le permit să ţină doică; ele nu alăptéză copilul lor, ci-l nutresc în mod artificial. Technica nutririĭ artificiale cere o îngrijire osebită, cunoscinţa factorilor carĭ produc bóle alimentare, şi dacă nu se păzesc cu scrupulositate tóte precauţiunile igienice, copilul se îmbolnăvesce de gastroenterită şi móre în cele maĭ multe casurĭ. Evreica bogată iea doică, evreica cu mijlóce modeste alăptéză singură şi alăptéză mult timp, cel puţin un an deplin; ţiganca alăptéză maĭ mult decât un an.

Rĕmâne un fapt bine constatat că, afară de óre-carĭ excepţiunĭ, laptele de femee nu se póte înlocuì prin nicĭ un alt aliment. Pe lângă simpla analisă chimică, care demonstră deosebirĭ însemnate între composiţia lapteluĭ femeesc şi a lapteluĭ de vacă, trebue să ţinem sémă de calităţile biologice ale lapteluĭ, de enzimele glandeĭ mamale, de substanţele bactericide şi imunisante din lapte. În ceĭ din urmă anĭ s'aŭ publicat scrierĭ importante asupra acesteĭ cestiunĭ, din carĭ cea maĭ instructivă de G. Hirth, cunoscut prin lucrările sale biologice şi psichologice: *Die Mutterbrust*, II. Aufl., München 1900, şi de Moro: *Biologische Beziehungen zwischen Milch und Serum*, în *Münchener medic. Wochenschr.* 1901, 44. După cea din urmă publicaţiune, serul sângeluĭ copiilor, carĭ aŭ fost alăptaţĭ de mamele lor posedă o putere bactericidă maĭ mare decât serul de sânge al copiilor hrăniţĭ artificial. Forţa maĭ mare a alexinelor din serul sângeluĭ copiilor alăptaţĭ în mod natural nu este datorită vigóreĭ maĭ marĭ a acelor copiĭ, ci isvorul acelor alexine

este sângele femeiĭ din care ele trec în lapte. Nu ne permite timpul ca să vorbim şi despre Lactoserul luĭ Bordet, care probéză chiar diferinţa individuală a albumineĭ lapteluĭ la diferiţĭ indivięĭ din aceeaşĭ specie.

Chiar dacă facem abstracţiune de diferita comparaţiune a lapteluĭ femeiĭ, în care predomnesce albumina şi lactosa, şi a lapteluĭ de vacă, în care prevaléză caseină, maĭ greŭ digestibilă decât albumină, este natural că la alăptarea naturală, în drumul scurt ce laptele face din sfîrcul ţîţeĭ până în gura copiluluĭ, el n'are ocasiune ca să se strice, de vreme ce în calea lungă ce laptele de vacă face din grajdul şi din casa lăptaruluĭ până la consumator, în timpul lung de la mulgere până la consumare, el are multă ocasiune a se strică, a se infectà, a se falsifică. Necurăţenia mameĭ orĭ doiciĭ care alăptéză nu este atàt de periculósă ca lipsa de curăţenie la mulgerea, la culegerea, la transportarea şi la conservarea lapteluĭ, la întreţinerea biberonuluĭ.

Biberonul a luat origine în timpurile depărtate, el erà cunoscut în epoca galo-romană. Biberonul din acea epocă nu erà însă un biberon adevĕrat ca cel de astăęĭ, ci un vas mic de pămînt orĭ de sticlă cu douĕ aperturĭ, una maĭ mare, pentru umplerea cu lapte, cea-laltă mică, pentru a picà laptele în gura copiluluĭ. Aceste vase numite «Gutti» se găsesce adesea-orĭ în Francia în mormintele copiilor din epoca galo-romană (H. Napias et A. I. Martin, *Hygiène hospitalière et Assistance publique*, Paris 1896; I. Rochard, *Encyclopédie d'Hygiène*, Paris 1897). Un asemenea vas de sticlă cu 2 orificiĭ, pentru picarea lapteluĭ în gura copiluluĭ, se

află în Museul de anticităţĭ din Bucurescĭ la No. 288, capacitatea luĭ este numaĭ de 20 grame; el a fost găsit în judeţul Constanţa, în nisce morminte în carĭ se aflaŭ îmmormîntaţĭ şi copiĭ, şi carĭ, după părerea coleguluĭ nostru Gr. Tocilescu, datéză de la începutul ereĭ creştine. În anul 1900 am vĕęut la Viena imitaţiunĭ în sticlă ale unor vase analoge, găsite în Dalmaţia în morminte romane de copiĭ şi pă-

strate în museul din orașul Zara, capitala Dalmației; acea imitațiune erà însă imperfectă, fabricantul din Boemia, care nu cunosceà menirea vasuluĭ în cestiune, lipise micul orificiŭ destinat pentru picarea lapteluĭ în gura copiluluĭ și vindeà aceste biberóne drept vase micĭ romane pentru florĭ.

Aceste vase reapar în sec. XV și devin treptat maĭ încăpĕtóre; în secolul XVI li se dă forma de fiole de sticlă orĭ de cositor și orificiul cel mic, maĭ larg decât la gutti romani, este închis cu burete orĭ cu cârpă. Maĭ târḑiŭ biberonul se fabrică din faianță și i se dă forma unuĭ animal (H. Napias, A. I. Martin). În a doua jumătate a sec. XVIII, se întrebuințéză biberóne de cositor. Olandesul P. Camper (*Betrachtungen über Geburtshülfe und Erziehung der Kinder*, aus dem Hollaendischen, Leipzig 1777) descrie un asemenea biberon; sfîrcul, îmbrăcat cu pele găurită, se află la căpătâiul unuĭ tub care merge până la fundul sticleĭ. Cele dintâĭ biberóne marĭ de sticlă sunt descrise de Ph. Baldini (*Neue Methode die Kinder ohne Brüst gross zu ziehen*, aus dem Italienischen, Wien 1795); orificiul lor erà astupat cu un burete la care sugeà copilul. În prima jumătate a sec. XIX s'aŭ maĭ întrebuințat în Germania și Elveția biberóne de cositor amestecat cu plumb. W. Rau (*Worin ist die natürliche Sterblichkeit der Kinder im ersten Lebensjahr begründet?* Bern 1836) descrie aceste biberóne infecte, carĭ otrăvesc copiiĭ cu sărurĭ de plumb, cu lapte acru stricat, cu murdărie din biberon.

La exposițiunea universală din Paris din anul 1889 a figurat o colecțiune de biberóne din diferite epoce. Biberonul modern nu represintă un adevĕrat progres în comparațiune cu cel roman. Până apróре de finele secoluluĭ XIX s'aŭ maĭ aflat în comerț biberóne cu tuburĭ de sticlă orĭ de cauciuc carĭ mergeaŭ până la fundul vasuluĭ, carĭ se curăță cu greŭ, și abià în timpul de față se înlocuesc acele aparate complicate cu altele maĭ simple, lipsite de tubul interior. În orĭ-ce cas însă biberonul cel maĭ perfect este periculos, în mână de ómenĭ carĭ nu sunt deprinșĭ cu curățenia scrupulósă, carĭ nu-șĭ daŭ séma de necesitatea de-a se spĕlà și de a se sterlisà biberonul după fie-care întrebuințare.

În România biberonul, importat cam pe la jumătatea secoluluĭ XIX, se întrebuințéză numaĭ în orașe; țĕranca nu cunósce biberonul; ea-l înlocuesce cu moțocul, o bucățică de covrig, de mămăligă orĭ de pâne, muiată în lapte orĭ în apă cu zahar și legată într'o cârpă; acest moțoc este un câmp de cultură pentru numeroșĭ microorganismĭ, carĭ apoĭ sunt întroduşĭ în gură și în intestinele copiluluĭ.

De mult se daŭ copiilor, chiar în cele dintâĭ lunĭ, pe lângă lapte, şi alte alimente. În literatură se găsesc indicaţiunĭ despre hrana artificială a copiilor micĭ numaĭ în sec. XV. Ph. Biedert (*Die Kinderernährung*, Stuttgart 1880) menţionéză două scrierĭ germane vechĭ, carĭ între altele tratéză şi despre înlocuirea alăptăriĭ materne prin diferite fierturĭ de lapte, de pâne albă, de ouĕ: Bartolemäus Metlinger, *Ein Regiment der jungen Kinder*, Augsburg 1473, şi Eucharius Rösslin, *Der swangeren Frawen und Hebammen Rosengarten*, Strassburg 1522. La începutul secoluluĭ XVII s'a recomandat laptele de capră pentru înlocuirea sînuluĭ matern (Roderici a Castro Lusitani, *De universa mulierum medicina*, Hamburgi 1603). În sec. XVIII, Van Swieten şi I. P. Frank aŭ recomandat nutrirea copiilor micĭ cu lapte de vacă diluat (I. P. Fank, *Abhandlung über eine gesunde Kinderernährung*, aus dem Lateinischen, Leipzig 1749). Camper (1777) a pus copiĭ la ţîţa capreĭ ca să sugă direct, el ĭ-a maĭ hrănit cu lapte bătut şi le a dat de la a 6-a lună coca, lapte fiert cu franzelă, cu făină, cu grìş. Parmentier a hrănit copiĭ micĭ cu lapte de măgăriţă (*Parmentier et Dèyeux*, *Précis d'expériences sur les différentes espèces de lait*, Strassburg 1800).

În a doua jumătate a secoluluĭ XIX începe periόda chimică a nutririĭ artificiale a copiilor micĭ; s'aŭ fabricat maĭ ales în Germania, pe scară întinsă, diferite alimente artificiale, destinate a înlocuì laptele matern. În anul 1860 a apărut în comerţ supa luĭ Liebig, preparată din lapte, făină de malt (de orz prăjit), făină de grâŭ şi carbonat de potasă, fierte în apă. Loefflund a modificat supa luĭ Liebig, prin transformarea amidonuluĭ în glicosă. În anul 1872, H. Nestlé din Vevey (Elveţia) a început a fabricà făină Nestlé, constituită după acelaşĭ principiŭ ca supa luĭ Loefflund, prin muiarea de cόjă de pâne albă în lapte, uscarea şi pulverisarea eĭ. Dintre numerόsele preparate pentru hrana copiilor, făina Nestlé este cea maĭ rĕspândită în România; deşì copiiĭ nu o pot bine digerà înainte de a 7-a lună a vieţiĭ, ea este adesea-orĭ întrebuinţată chiar în primele lunĭ după nascere. După ce metoda luĭ L. Pasteur a ucideriĭ germenilor prin ferbere a fost aplicată şi la laptele destinat pentru hrana copiilor, a venit periόda chimico-fisiologică a nutririĭ artificiale, inaugurată de Ph. Biedert în anul 1880, de Gaertner în 1890 şi de alţiĭ, carĭ aŭ supus laptele de vacă la diferite modificărĭ, pentru a-l asemĕnà cu laptele de femee. Ca în alte oraşe marĭ, s'aŭ înfiinţat şi în Bucurescĭ stabilimente pentru prepararea de lapte după indicaţiunile luĭ Biedert şi ale luĭ Gaertner, cu ajutorul de maşinĭ centrifuge. Preparatul luĭ Biedert pentru copiĭ

maĭ micĭ decât de 3 lunĭ se compune din 210 părţĭ smântână, 200 părţĭ lapte de vacă fără smântână, 590 părţĭ apă şi 30 părţĭ lactosă. Preparatul luĭ Gaertner, fabricat în mod analog, conţine 1,8% albumină şi caseină, 3% unt şi 5% lactosă; amândouĕ preparatele se aduc în comerciŭ în stare sterilisată, în sticluţe carĭ conţin câte o porţiune pentru o alăptare.

Dejà în aniĭ 1884–1885, Soxhlet a construit un aparat simplu, pentru a se înlesnì pasteurisarea laptelui. Uniĭ medicĭ şi igienişţĭ, exagerând aplicarea principiilor bacteriologice, nu s'aŭ mulţumit cu simpla pasteurisare a laptelui, cu încălḑirea luĭ la 75–85° C. şi aŭ recomandat sterilisarea luĭ perfectă prin încălḑire la cel puţin 110° C; acéstă din urmă metodă n'a dat resultate satisfăcĕtóre; în multe regiunĭ ale Germanieĭ, unde copiiĭ consumă cantităţĭ marĭ de lapte sterilisat, s'aŭ înmulţit îmbolnăvirile de scorbut infantil. S'a întrodus în fine şi nutrirea copiilor micĭ cu lapte bătut şi cu lapte căruia, după recomandaţiunea luĭ V. Dungern din Strassburg, s'a adăugat o mică cantitate de chiag de stomac de miel preparat.

Pentru a se înlăturà falsificările laptelui, s'aŭ perfecţionat metodele examenuluĭ laptelui, s'aŭ alcătuit regulamente severe pentru controlul laptelui din comerciŭ. La noĭ s'a decretat în anul 1895 un asemenea regulament, maĭ sever decât regulamentele germane, austriace şi francese, carĭ admit vînḑarea de douĕ felurĭ de lapte, de lapte integral şi de lapte desmântenit, decremat; numaĭ regulamentul român interḑice vînḑarea de lapte din care s'a scos smântână şi admite în comerţ numaĭ lapte natural, integral.

Tóte aceste măsurĭ n'aŭ putut în nicĭ o ţéră să reducă numĕrul deceselor de gastro-enterită a copiilor micĭ, din causă că tóte aparatele şi preparatele destinate a înlesnì nutrirea artificială a copiilor sunt scumpe, accesibile numaĭ ómenilor cu dare de mână; gătirea hraneĭ artificiale cere o îngrijire osebită, şi ómeniĭ săracĭ, obligaţĭ a muncì pentru a-şĭ câştigà hrana vieţiĭ, n'aŭ timpul necesar spre a se ocupà exclusiv cu copiiĭ. Dacă eĭ aŭ numaĭ un singur copil de îngrijit, tot îl maĭ scapă de mórtea prematură, dar unde în familie sunt maĭ mulţĭ copiĭ, carĭ maĭ aŭ trebuinţă ca să fie în continuŭ păziţĭ, statistica arată că maĭ adesea-órĭ cel maĭ mic móre. Chiar laptele natural este în România maĭ scump decât în tóte cele-lalte ţĕrĭ ale Europeĭ.

În Francia moravurile s'aŭ slăbit dejà în sec. XVII şi XVIII, şi J. J. Rousseau prin scrierile luĭ a dat pentru un moment îndemnul la generalisarea alăptăriĭ naturale; în Suedia şi în Norvegia în sec. XVIII, când s'aŭ încercat femeile să nu maĭ alăpteze, s'aŭ prescris

pedepse grave pentru mamele carĭ nu vor alăptà. În România sustragerea femeilor din oraşe de la alăptarea copiilor lor este de dată nouă, numaĭ din sec. XIX. Se impune iar generalisarea alăptăriĭ materne, îndreptarea moravurilor, înlăturarea obstacolelor morale carĭ se opun acesteĭ generalisărĭ; trebue să dispară moda care a slăbit simţul datorieĭ materne, trebue să se stigmatiseze femeile carĭ nu şĭ-o ndeplinesc. Administraţiunile publice sunt datóre să aplice cu rigóre legea despre privigherea sanitară a copiilor propriĭ aĭ doicilor (art. 174 din legea sanitară), şi să nu permiţă uneĭ femeĭ să se bage doică, dacă copilul eĭ propriŭ, fiind maĭ mic decât 7 lunĭ, nu este alăptat de altă femee.

Dar prin comunele rurale tóte femeile alăptéză copiiĭ lor, şi cu tóte acestea mortalitatea lor este mare. Acest fenomen n'are altă explicaţiune decât prin ignoranţa şi sărăcia mareĭ majorităţĭ a populaţiuniĭ rurale, prin hrana rea a ţĕranceĭ care alăptéză, prin insuficienţa lapteluĭ eĭ, prin lipsa lapteluĭ de vacă care ar puté suplinì lipsa lapteluĭ matern, prin modul neraţional al acesteĭ suplinirĭ.

Faptul pe care Demografia şi Economia politică îl probéză astăḑĭ cu statistica din ţĕrile civilisate, că mortalitatea copiilor se află în proporţiune inversă cu avuţia, că crescerea poporaţiuniĭ şi prosperarea eĭ fisică depinde de cantitatea mijlócelor de subsistenţă de care dispune fie-care familie, a fost recunoscut de mult, în anticitate de Aristotel, de Solon, de Plato, de Plutarch, de medicul róman Soranus, carĭ aŭ recomandat prevenirea sărăcieĭ prin restrîngerea numĕruluĭ căsătoriilor şi al nascerilor, chiar prin expunerea copiilor; în evul mediŭ fundatoriĭ Dreptuluĭ canonic aŭ considerat asemenea restrîngerea numĕruluĭ nascerilor ca măsură înţeléptă, şi Lactantius în *Instit. div.*, VI ḑice: «Tam igitur nefarium est exponere quam necare. Quare si quis liberos ob pauperiam non poterit educare, satius est ut se ab uxoris congressione contineat, quam sceleratis manibus Dei opus corrumpat» (G. Geib). Raportul între sărăcie şi mortalitate, între cantitatea mijlócelor de subsistenţă disponibile şi între crescerea poporaţiuniĭ, aŭ fost demonstrate în sec. XV de Machiavelli, în sec. XVI de Giovanni Botero, în sec. XVIII de Adam Smith (*An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations*, London 1775—1776), în timpul revoluţiuniĭ francese de Iacobinul Collot d'Herbois, de preotul engles Thomas Robert Malthus (*An Essay on the principle of Population*, London 1798 şi 1803), în sec. XIX de contimporanul luĭ T. R. Malthus, I. B. Say, 1802, de David Ricardo, 1817, de Simonde de Sismondi, 1820, de distinşiĭ economiştĭ Pelegrino Rossi, 1840, W. Roscher, 1843—1888,

John Stuart Mill, 1848; în cele din urmă două decenii ale sec. XIX de G. von Rümelin, R. von Mohl, G. de Molinari, de şcóla sociologică modernă represintată prin Ch. Darwin, Huxley, Häckel.

T. R. Malthus a ḑis că poporaţiunea are tendinţă să créscă în proporţiune geometrică, de vreme ce producţiunea alimentelor are tendinţa să créscă în proporţiune aritmetică, că copiiĭ proletarilor, pentru carĭ nu ajung alimentele disponibile, sunt înlăturaţĭ de natură prin mórte prematură, că omul care se nasce într'o ţéră dejà ocupată, dacă familia luĭ n'are mijlóce să-l hrănéscă şi dacă societatea n'are trebuinţă de munca luĭ, acest om n'are nicĭ un drept să reclame hrana, căcĭ el nu este trebuincios, că la marele banchet al naturiĭ nu există loc pentru el, că natura îĭ ordonă să se ducă şi că ea însăşĭ execută acest ordin. Pentru a lecuì miseria şi bólele carĭ resultă din disproporţiunea între copiiĭ născuţĭ şi între mijlócele de subsistenţă existente, Malthus recomandă celor săracĭ să observe castitatea, să se însóre numaĭ atuncĭ, când posedă mijlóce de ajuns pentru a hrănì o familie.

Teoria luĭ Malthus, imorală, greşită în formă, maĭ ales în ceea ce privesce formula matematică, a fost cmpletată dejà de I. C. L. Simonde de Sismondi din Geneva în anul 1820; el a lărgit cuprinsul mijlócelor de subsistenţă şi a considerat tot venitul, de orĭ ce natură, ca mijloc de subsistenţă, ca egal cu alimente. Teoria luĭ Malthus, despre raportul între mijlócele de subsistenţă şi între mortalitate, a fost considerată ca exactă în fond de maĭ mulţĭ economiştĭ şi sociologĭ.

Ch. Darwin a primit îndemnul pentru alcătuirea teorieĭ de selecţiune maĭ mult de la scrierile luĭ T. R. Malthus decât de la sciinţele naturale. Darwin a aplicat legea luĭ Malthus la tot regnul vegetal şi la cel animal. Socialistul Fourier a fost malthusian, socialiştiĭ posteriorĭ luĭ Fourier aŭ fost adversarĭ luĭ Malthus. Cartea însemnată a luĭ T. R. Malthus din anul 1798, în care Malthus cere desfiinţarea asistenţeĭ săracilor ca instituţiune comunistă, conţine o polemică contra socialistuluĭ Godwin. Teoria luĭ Malthus a maĭ fost combătută de Germanul Fr. List (1841), de Eenglesiĭ Carei (mort 1879) şi Herbert Spencer (*Theory of Population*, London 1852, *Principles of Biology*, London 1862), de Francesul P. Leroy-Beaulieu (*Précis d'Économie politique*, Paris 1886) şi de alţiĭ.

Afară de Sismondi aŭ maĭ completat şi îndreptat şi alţĭ economiştĭ şi igieniştĭ teoria luĭ Malthus; W. Roscher (*Die Grundlagen der Nationalökonomie*, V. Aufl., Stuttgart 1864) lărgesce cuprinsul mijlócelor de subsistenţă şi înţelege sub ele: hrană, îmbrăcăminte, locuinţă, combustibile şi alte trebuinţe. Igienistul şi pediatrul Ph. Biedert, care a publicat o carte

magistrală: *Die Kinderernährung*, Stuttgart 1880, a lărgit asemenea teoria luĭ Malthus; după Biedert natura înlătură aceĭ copiĭ pentru carĭ nu se găsesc, pe lângă hrană suficientă şi potrivită, şi locuinţă salubră, atmosferă curată, îngrijire inteligentă, exercitată cu cunoscinţa cresceriĭ raţionale a copiilor.

Maĭ mult ne interesézâ îndreptarea ce A. C. Cuza a adus teorieĭ luĭ Malthus în cartea *Despre poporaţie*, Iaşĭ 1899, premiată de Academia Română în anul 1900, îndreptare formulată ast-fel: «Poporaţiunea are tendinţa constantă de a trece de limita de pe urmă a desvoltăriĭ eĭ posibile, limită determinată în tot momentul de cantitatea mijlócelor de existenţă pe carĭ şi le póte procurà şi cu carĭ este obicĭnuită să trăéscă. Prin mijlócele de existenţă trebue să înţelegem nu numaĭ hrana şi adăpostul, ci tóte mijlócele carĭ contribue la întreţinerea individuluĭ şi a familieĭ sale, după situaţiunea socială şi deprinderile cu carĭ s'a născut saŭ pe carĭ şi le-a creat». A. C. Cuza maĭ adaogă: «Între diferitele categoriĭ şi clase, între proprietarĭ şi muncitorĭ, între clasa rurală şi clasa orăşănéscă, industrială şi comercială, trebue să existe o luptă crâncenă, fie-care căutând a se folosì pe sine. Între diferitele grupărĭ etnice există o luptă aprigă pentru existenţă, fie-care căutând a se desvoltà pe sine în contra tuturor. Când elementele din carĭ se compune un popor sunt de acelaşĭ ném, lupta pentru existenţă este binefăcĕtóre; când se dă între două némurĭ diferite ce vieţuesc în aceeaşĭ ţéră fără a se contopì, lupta este fatală pentru unul din aceste două popóre. Este dar necesar ca poporul să fie stăpân exclusiv pe un teritoriŭ anumit, asupra căruia are drepturĭ istorice.»

Julius Wolf, profesor de economie politică la Breslau, a publicat de curînd (*Zeitschrift für Socialwissenschaft*, 1901) un studiŭ instructiv asupra teorieĭ luĭ Malthus, în care o aprobă cu óre-carĭ modificărĭ. J. Wolf constată că în sec. XIX, în Belgia, Germania, Francia, Olanda, Austro-Ungaria şi România, venitul a câte unuĭ hectar cultivat a crescut fórte încet; că în tóte statele, cu crescerea culturiĭ, scade numĕrul nascerilor, că teoria luĭ Malthus este adevĕrată numaĭ pentru popórele necivilisate orĭ semi-civilisate, că ea se adeveresce încă astădĭ în India, China, Rusia centrală, unde şi în timpurile normale, locuitoriĭ trăesc cu minimum mijlócelor de subsistenţă necesare pentru viéţă, unde în realitate miseria este causată de procreaţiunea excesivă. Wolf arată că în ţĕrile civilisate ale Europeĭ, în a doua jumătate a sec. XIX, traiul poporaţiuniĭ s'a îmbunătăţit, natalitatea şi mortalitatea totală a scădut. Causa scăderiĭ natalităţiĭ nu este o degenerare fisică,

ci tendinţa conscientă a părinţilor de a acomodà numĕrul copiilor condiţiunilor economice. Wolf maĭ constată că facultatea omuluĭ de a se îmmulţì este limitată, prin venitul limitat al lucrăriĭ pămîntuluĭ şi al capitaluluĭ întrebuinţat pentru cultura pămîntuluĭ. Wolf formulézǎ tesele următóre: Venitul pămîntuluĭ scade; legea luĭ Malthus se adeveresce numaĭ la popórele necivilisate şi semi-civilisate, ea nu este aplicabilă popórelor cu desăvârşire culte; ea nu este o lege a naturiĭ în sensul în care a fost proclamată de Malthus şi corespunde numaĭ cu o fasă e evoluţiuniĭ popórelor în mersul spre cultura completă. Malthus n'a cunoscut încă evoluţiunea, Wolf o întroduce în legea poporaţiuniĭ.

Există însă excepţiunĭ de la legea limităriĭ numĕruluĭ copiilor ce pot rĕmâné în viéţă, prin venitul limitat al pămîntuluĭ, căcĭ chiar poporaţiunile agricole pot găsì mijlócele de subsistenţă în afară de pămîntul lor propriŭ. Dincolo de Carpaţĭ, în ţĕrile Corónei sfîntuluĭ Ştefan, deşì poporaţiunea nu este désă, pămîntul nu o póte hrănì tótă, dar ea nu móre de fóme; 100.000 locuitorĭ emigrézǎ pe an în mod definitiv, 200.000 merg timporar ca lucrătorĭ agricolĭ în Prusia, 200.000 tot în mod timporar în România.

Din teoria luĭ Malthus modificată, îndreptată, primim ca adevĕrat, ca exact, faptul, că lipsa de alimente potrivite, că întrebuinţarea nepotrivită a alimentelor disponibile, că rĕul traiŭ al întregiĭ familiĭ este causa mortalităţiĭ însemnate a copiilor micĭ; se înţelege însă de la sine, că nu putem primì ca bune sfaturile pe carĭ Mathus le-a dat săracilor. Regatul român are astăḑĭ poporaţiunea rară de numaĭ 46 locuitorĭ de kilometru pătrat (în anul 1890, Belgia a avut 203, Anglia 120, Germania 87, Franţa 71 locuitorĭ de kilometru pătrat), România maĭ are trebuinţă de cetăţenĭ autochtonĭ, trebue dar să înlăturăm obstacolele carĭ se opun îmmulţiriĭ maĭ repede a poporaţiuniĭ române, să contribuim la micşorarea mortalităţiĭ copiilor prin înălţarea niveluluĭ cultural şi economic al Românilor, şi să avem în vedere constatarea economistuluĭ W. Roscher, că o poporaţiune désă nu este numaĭ expresiunea uneĭ forţe productive marĭ, ci că acea poporaţiune désă însăşĭ este o forţă mare de producţiune. Nu putem însă aşteptà un progres economic fără progres cultural, căcĭ popórele inferióre în cultură sunt şi inferióre în situaţiunea economică.

Venitul ţĕranuluĭ român este pasibil de mărire însemnată, chiar cu cultura pâmîntuluĭ extensivă dar raţională, pe lângă care se póte da o întindere maĭ mare cresceriĭ de vite şi de pasĕrĭ, produceriĭ de lapte şi de derivatele lapteluĭ, de fructe, de legume, pe lângă care se

pot întroduce unele industriĭ casnice, şi trebue să se suprime unele sĕrbătorĭ carĭ nu sunt prescrise de religiune. Traiul ţĕranuluĭ trebue să se îmbunătăţéscă maĭ repede în interesul luĭ propriŭ, în interesul conservăriĭ copiilor, a reduceriĭ mortalităţiĭ lor care, pe lângă suferinţele morale, produce şi perderĭ economice. Este natural că atuncĭ, când va scădé mortalitatea copiilor, va scădé şi marea natalitate de astăḑĭ; cu tóte acestea poporaţiunea va cresce maĭ repede decât astăḑĭ în cantitate şi în calitate. La îmbunătăţirea stăriĭ morale şi economice a ţĕranuluĭ, trebue să contribue toţĭ factoriĭ Statuluĭ, în primul rînd trebue să înţelégă proprietariĭ de moşiĭ, că interesul lor moral şi material cere ca, în loc de proletarĭ sleiţĭ de fóme, să dispună ca lucrătorĭ aĭ pămîntuluĭ de ómenĭ viguroşĭ, mulţumiţĭ de sórtea lor, carĭ vor muncì ţérina străină cu aceeaşĭ îngrijire ca ogorul lor propriŭ.

Mortalitatea copiilor de prin sate va maĭ scădé, după ce vom înmulţì numĕrul móşelor rurale, eşite din şcólele de móşe rurale, în carĭ se primesc ca eleve numaĭ ţĕrance, destinate a înlocuì babele ignorante şi viţióse; este o necesitate imperiósă ca, cu tótă crisa financiară prin care trecem, să se măréscă numĕrul móşelor rurale.

Partea adevĕrată a legiĭ luĭ Mathus se aplică şi poporaţiuniĭ urbane, la care causa mortalităţiĭ marĭ a copiilor este maĭ complicată, provenind nu numaĭ din lipsa directă de mijlóce de subsistenţă, ci şi din neîmplinirea datorieĭ materne. Lipsa de mijlóce de subsistenţă provine în oraşe de la educaţiunea greşită, de la immulţirea şcólelor secundare, de la mănţinerea în acele şcolĭ de şcolarĭ de ambe sexe cu facultăţile intelectuale mărginite, incapabilĭ pentru studiile superióre, de la politicianismul, de la funcţionarismul bărbaţilor, al fetelor, al femeilor măritate, de la nestabilitatea funcţionarilor, de la cedarea la străinĭ a meseriilor, a comerciuluĭ, de la luxul din maĭ tóte stratele societăţiĭ. Lipsa indirectă de hrană potrivită o sufer copiiĭ multor femeĭ, carĭ nu voesc să-ĭ alăpteze, copiiĭ propriĭ aĭ doicilor, hrăniţĭ artificial, majoritatea copiilor nelegitimĭ crescuţĭ afară din locuinţa mamelor lor. Caritatea privată, fórte desvoltată la noĭ, este lipsită de direcţiune competentă; femeile caritabile din straturile maĭ culte şi maĭ avute, în dorinţa de a face bine la copiiĭ săracĭ, îşĭ perd puterile şi baniĭ cu lucrărĭ de binefacere de al doilea ordin, şi negligéză pe cele maĭ importante; în loc de a îndeplinì o lucrare de binefacere la copiĭ în primul an al vieţiĭ, cu carĭ legea însărcinéză administraţiunea comunală, considerând-o nu ca pomană ci ca datorie a Statuluĭ şi a comuneĭ, ar fi util ca să se institue asociaţiunĭ pentru îndreptarea moravurilor,

ca femeile carĭ cu banĭ fac pomană la copiiĭ altora, în loc de a-şĭ îndeplinì datoria maternă la copiiĭ lor propriĭ, să deà în stratele superióre ale societăţiĭ exemplul pentru generalisarea alăptăriĭ materne, să formeze societăţĭ, carĭ să ajute pe fetele-mame ca să pótă alăptà singure copiiĭ lor nelegitimĭ.

Parte din poporaţiunea nóstră urbană, imitând obiceiurile moderne întroduse în centrul şi în occidentul Europeĭ, maĭ ales în Francia şi în vecinătatea nóstră la Şaşiĭ din Transilvania, a adoptat Neo-Malthusianismul, care se resumă în formula: «amate ma non generate», limitând numĕrul copiilor la un minimum. Dar precum în Germania şi în Austria, şi la noĭ, ceĭ săracĭ nu voesc să scie nicĭ de Malthusianismul vechiŭ, nicĭ de cel noŭ; socialiştiĭ le promit o soluţiune comodă a cestiuniĭ, prin desfiinţarea căsătorieĭ pe viéţă, prin admiterea amoruluĭ liber şi prin crescerea copiilor de societatea socialistă.

Ne-am ocupat până acum numaĭ cu copilul până la 1 an împlinit. De la al doilea an, adesea-orĭ dejà de la a 7-a lună, încep bólele constituţionale şi consecinţele lor: rachită, anemie, scrofulosă, carĭ se pot prevenì numaĭ prin igienă generală, prin locuinţă sănătósă, prin hrană şi îngrijire potrivită, prin aer curat. De la anul al 2-lea până la anul al 5-lea încep a devenì maĭ frecvente difteria, tusea convulsivă, tuberculosa pulmonară, stomatitele, vermiĭ intestinalĭ, tóte înlesnite prin necurăţenie (Escherich le numesce Schmutz- oder Schmierinfectionen); le putem prevenì numaĭ prin curăţenie scrupulósă. Apoĭ vin exantemele acute cu consecinţele lor, cu bólele corduluĭ şi ale rinichilor, propagate maĭ ales prin intermediul grădiniĭ de copiĭ (a şcóleĭ Froebeliane) şi al şcóleĭ; vom vorbì despre prevenirea lor în capitolul despre *Igiena şcolară*, împreună cu cele-lalte bóle şcolare. Am vorbit dejà în Partea I a acesteĭ lucrărĭ despre vaccinarea copiilor, ca profilaxie a vĕrsatuluĭ. Tóte exantemele acute, precum şi difteria şi tusea convulsivă, se lăţesc la noĭ repede, din causa fatalismuluĭ poporaţiuniĭ, maĭ cu osebire a celeĭ rurale, care nu voesc să înţelégă, că fie-care familie trebue să se apere singură, pe cât este posibil, contra acestor bóle transmisibile, că ceĭ sănătoşĭ trebue să întrerupă vremelnicesce comunicaţiunea cu familiile infectate.

În ţĕrile române s'aŭ făcut adesea-orĭ încercărĭ de a se povĕţuì poporaţiunea asupra preveniriĭ bólelor copiilor micĭ; în Banat şi în Ardél, maĭ ales în vechile confiniĭ militare, s'aŭ rĕspândit dejà în aniĭ 1804 şi 1805 scrierĭ poporane micĭ asupra folóselor vaccinaţiuniĭ; la Iaşĭ a publicat N. Kiriakopulo, în anul 1827, *Sfaturì poporale asupra Igieneĭ graviditătiĭ, a leuzieĭ şi a primeĭ copilăriĭ;* în Bucurescĭ St.

V. Episcupescu a imprimat, în anul 1829, prima ediţiune a *Oglindeĭ sănătăţiĭ*, carte poporală asupra prevenirii bólelor şi, în anul 1846, *Practica Doctoruluĭ de casă*, care urmăresce acelaşĭ scop; în anul 1838 a fost la Iaşĭ tradusă în românesce *Macrobiotica* luĭ Hufeland şi Sobernheim. În a doua jumătate a sec. XIX devin maĭ numeróse publicaţiunile poporale asupra cresceriĭ igienice a copiilor: Maria C. A. Rosetti a publicat, în aniĭ 1865 şi 1866, fóea de Duminica *Mama şi copilul*, D. Cantemir, în anul 1877, *Consiliĭ igienice pentru crescerea copiilor*. I. Drăgescu. în anul 1880, *Maternologia*, I. Felix, în anul 1882, cărticica: *Crescerea igienică a copiilor*, instrucţiunĭ poporale pentru mame, care a fost imprimată cu spesele Statuluĭ şi împărţită în tótă ţéra; Ecaterina Arbore-Ralli, în anul 1900, cartea *Mama şi copilul*, scrisă în mod maĭ puţin poporal, destinată pentru femeile maĭ culte; s'aŭ maĭ scris manuale de Igienă rurală, carĭ conţin şi regulele cresceriĭ fisice a copiilor: de C. Codrescu, 1874, de I. Felix, 1885, de E. Rizu, 1885, de D. I. Buzeŭ, 1887, de I. C. Drăgescu, 1888, de S. Argeşianu, 1889; în anul 1901, Administraţiunea Domeniuluĭ Corénei a pus la cale imprimarea unor poveţe despre hrana ţĕranilor, redigiate de I. Felix, carĭ cuprind asemenea regule de hrana copiilor. Ermina Kaminski şi alţĭ medicĭ aŭ respândit prin conferinţe principiile de igiena primeĭ copilăriĭ; în anul 1901, Primăria oraşuluĭ Bucurescĭ a imprimat nisce poveţe scurte asupra igieneĭ copilărieĭ, carĭ se împart de Oficiul stăriĭ civile la celebrarea de căsătoriĭ şi la înregistrarea de nascerĭ.

Tóte aceste măsurĭ sunt insuficiente, factorul principal al propagăriĭ noţiunilor de igienă a copilărieĭ trebue să fie móşa, maĭ ales móşa rurală, preotul, învĕţătorul, medicul de plasă şi medicul spitaluluĭ rural. Spitalul de copiĭ este o instituţiune de protecţiunea copiilor de mare importanţă; la noĭ există numaĭ în 3 oraşe spitale speciale de copiĭ, dar şi cele-lalte spitale primesc copiĭ în căutare; în serviciile de consultaţiunĭ gratuite pentru bolnavĭ ambulanţĭ primesc părinţiĭ copiilor poveţe asupra igieneĭ copilărieĭ, şi depinde de modul cum se daŭ acele poveţe, dacă ele sunt eficace orĭ nu.

Copiĭ nelegitimĭ, copiĭ găsiţĭ, copiĭ micĭ crescuţĭ afară din casa părintéscă.

Am arătat maĭ sus că în România concubinatele sunt numeróse, că copiiĭ nelegitimĭ contribue într'o proporţiune slabă la crescerea poporaţiuniĭ, din causa mortalităţiĭ lor însemnate, că numĕrul nascerilor nelegitime a crescut în ceĭ din urmă 16—20 anĭ, maĭ ales în oraşele

de peste Milcov. Mortalitatea copiilor nelegitimĭ este în tóte ţĕrile considerabilă, punerea lor în lume este muncă zadarnică, capital perdut, căcĭ numaĭ o mică parte din eĭ ajung la etate de 5 anĭ.

După datele oficiale aŭ fost în România din 100 copiĭ născuţĭ, nelegitimĭ, în aniĭ

1880—1884	în ţéra întrégă	5,9;	în com. rurale	3,7;	în com. urbane	11,4,
1885—1889	»	5,6	»	4,1	»	12,2,
1890—1894	»	6,3	»	5,2	»	12,5,
1895	»	7,3	»	6,8	»	14,2,
1900	»	9,7	»	8.1	»	19,4.

Pentru anul 1895, L. Colescu a stabilit proporţiunea născuţilor nelegitimĭ la 100 născuţĭ în chipul următor:

Moldova,	ţéra întrégă	9,9;	comunele rurale	8,6;	comunele urbane	17,4,
Muntenia	»	6,8	»	6,0	»	13,2,
Dobrogea	»	3,0	»	1,0	»	7,9.

În alte ţĕrĭ numĕrul nascerilor de copiĭ nelegitimĭ este maĭ mare decât la noĭ; în tótă Europa se nasc pe an 900.000 copiĭ nelegitimĭ; din 100 copiĭ născuţĭ sunt nelegitimĭ în Austria şi în Bavaria 15, în Suedia 10,5 în Italia 10, în Germania şi în Danemarca 9,5, în Ungaria şi în Belgia 9, în Francia 8,5. Numĕrul nascerilor de copiĭ nelegitimĭ este însă în unele oraşe marĭ cu mult maĭ însemnat decât numerile mediĭ; el a fost în anul 1900 la Münich de 31,6%, la Lipsca de 23%, la Dresda de 20,5%, la Königsberg de 16,5% (F. Zallinger în *Monatsschrift f. Gesundheitspflege*, XIX, Wien 1901), în oraşul Bucurescĭ de 14,4%.

Statistica nóstră oficială nu înregistréză mortalitatea copiilor nelegitimĭ în parte; deşi nu posedăm cifre carĭ să o preciseze, scim din datele culese de diferitele serviciĭ sanitare locale că, ca în alte ţĕrĭ, şi în România mortalitatea copiilor nelegitimĭ întrece cu mult pe a copiilor legitimĭ, că în comunele urbane sórtea copiilor nelegitimĭ este maĭ tristă decât la ţéră. În oraşul Bucurescĭ, în anul 1897, din tóte nascerile aŭ fost 15,9% nelegitimĭ. În prima lună după nascere, ceĭ legitimĭ aŭ avut mortalitatea de 6,3%, ceĭ nelegitimĭ de 8,%; în primul an după nascere aŭ murit din 100 copiĭ legitimĭ 19,4, din ceĭ nelegitimĭ 29; de la nascere până la 5 anĭ împliniţĭ aŭ murit din copiiĭ legitimĭ 29,4%, din ceĭ nelegitimĭ 35,7%. În regatul Prusieĭ a fost, în anul 1899, mortalitatea copiilor până la 1 an împlinit în oraşe de 21,3%, la ţéră de 19,9%; la copiĭ legitimĭ în parte în oraşe de 19,6%, la ţéră de 18,9%; la copiĭ nelegitimĭ în oraşe de 37,9%, la ţéră de 34,5%.

Una din causele mareĭ mortalităţĭ a copiilor nelegitimĭ este nedreptatea legiĭ nóstre civile, copiată după cea francesă, care face numaĭ

pe unul responsabil pentru o greşélă comisă de doï împreună. Legiuirea luï Calimach (*Condica civilă a Principatuluĭ Moldoveĭ*, Iaşĭ 1851) obligase pe amândoï părinţiĭ, maï ales însă pe tată, ca să îngrijéscă de copiiĭ lor nelegitimĭ. Codul civil în vigóre, promulgat în anul 1864, hotărësce la art. 307, că cercetarea paternităţiĭ este oprită. Legile germane şi austro-ungare sunt din contră fórte severe contra bărbatuluĭ, care a sedus o fată şi care refusă să îngrijéscă de ea şi de copilul eĭ.

Contingentul cel maĭ mare la mortalitatea prematură l-aŭ dat în trecut şi-l daŭ şi astăḑĭ copiiĭ propriĭ aĭ doicilor. În Francia s'a promulgat dejà în anul 1611 un codice al doicilor, în anul 1762 el a fost completat printr'o ordonanţă care prescrie, că fie-care doică, care se însărcinéză cu alăptarea unuĭ copil străin, trebue să presinte un certificat al parochuluĭ, constătător că copilul eĭ a împlinit 7 lunĭ orĭ că a fost încredinţat spre alăptare alteĭ femeĭ, care-l póte cresce fără ca să sufere copilul eĭ propriŭ. În Suedia şi în Norvegia, pe la finele sec. XVIII, când s'aŭ încercat femeile să nu maĭ alăpteze singure, o lege le-a impus sub grele pedepse ca să-şĭ îndeplinéscă datoria maternă, şi le-a oprit de a încredinţà copiiĭ la doică. În sec. XIX, în nicĭ o ţéră, industria doicilor n'a produs o mortalitate a copiilor atât de mare ca în Francia. În anul 1865, când Academia de medicină din Paris a studiat causele mareĭ mortalităţĭ a copiilor, s'a constatat că în periodul de la anul 1830—1865, în unele regiunĭ ale Franciei, mortalitatea în primul an a copiilor propriĭ aĭ doicilor s'a suit până la 90%, că din copiiĭ trimişĭ din Paris la ţéră aŭ murit în primul an al vieţiĭ până la 70%. În anul 1874, mortalitatea copiilor din Paris trimişĭ la ţéră maĭ erà în primul an de 51,6% (I. Bertillon, Th. Roussel).

În România, până la finele sec. XVIII, s'a întîmplat de rare-orĭ, ca o femee, care a putut să alăpteze copilul eĭ, să recurgă la doică; în sec. XIX aŭ început maĭ întâiŭ femeile boerilor să ieà doică în casă, apoĭ moda acésta a fost imitată de soţiile neguţătorilor românĭ şi străinĭ, şi în ceĭ din urmă 30—40 anĭ aĭ sec. XIX, când luxul s'a întins şi în familiile funcţionarilor, avocaţilor, inginerilor, medicilor, arendaşilor, când în urma înlesniriĭ comunicaţiuniĭ s'aŭ înmulţit în ţéră servitórele venite din Austro-Ungaria, a crescut şi numĕrul doicilor. Nu posedăm o catagrafie exactă a doicilor, şi din acéstă causă nu s'a executat în mod complet art. 174 din legea sanitară.

Doicile încredinţéză copiiĭ lor spre crescere altor femeĭ, carĭ îĭ hrănesc pe lângă copiiĭ lor propriĭ la sîn, saŭ le daŭ hrană mixtă, saŭ hrană artificială; doica plătesce pentru întreţinerea copiluluĭ eĭ parte

din simbria ce primesce, şi în general sórtea copiilor proprii ai doicilor este maĭ puţin rea decât a copiilor multor fete sărace devenite mame, carĭ nu pot orĭ nu voesc a se băgà doicĭ, nicĭ a alăptà singure copilul lor, şi carĭ fete trăesc în miserie ca şi copilul lor nelegitim. Maĭ bună devine sórtea acestor copiĭ chiar dacă se expun, dacă sunt lĕpĕdaţĭ, ridicaţĭ după stradă şi puşĭ sub îngrijirea administraţiunii, obligate a cresce pe copiiĭ găsiţĭ.

Expunerea copiilor, pe carĭ părinţiĭ lor nu voesc orĭ nu pot să-ĭ créscă, este o practică fórte veche, precum sunt fórte vechĭ instituţiunile pentru protegiarea copiilor şi pentru crescerea copiilor găsiţĭ. La Asirienĭ şi la Egiptenĭ, copiiĭ găsiţĭ eraŭ daţĭ la doicĭ (L. Lallemand, *Histoire des enfants abandonnés et délaissés*, Paris 1885). Testamentul vechiŭ prescrie protecţiunea orfanilor. În Atena şi în Sparta, copiiĭ nelegitimĭ nu eraŭ protegiaţĭ şi numaĭ orfaniĭ legitimĭ şi orfaniĭ cetăţenilor morţĭ în răsboiŭ. În Grecia şi în Roma veche erà permisă atât pruncuciderea, precum şi expunerea copiilor. Romaniĭ aveaŭ douĕ locurĭ pentru expunerea copiilor noŭ născuţĭ: lacul Velabru şi columna Lactoria. Numaĭ după ce micul număr de nascerĭ, numerósele avorturĭ, pruncuciderile şi expunerile de copiĭ începuse a despopulà Roma, aŭ intervenit legile pentru conservarea copiilor. Dejà Pliniŭ junior fundase un refugiŭ pentru copiiĭ expuşĭ. Împĕratul Nerva a ajutat pe părinţiĭ săracĭ, ca să-şĭ pótă cresce copiiĭ, Traian a adoptat 5.000 copiĭ, carĭ s'aŭ crescut cu spesele Statuluĭ, a plătit ómenilor săracĭ pensiunĭ pentru crescerea copiilor lor ; dar numaĭ după întroducerea creştinismuluĭ s'a pedepsit expunerea copiilor, fără distincţiune, dacă eraŭ sănătoşĭ orĭ slabĭ şi diformĭ, dacă eraŭ legitimĭ orĭ nelegitimĭ (G. Geib, *Gesch. des d. Strafrechts*, Leipzig 1861; H. Napias et I. Martin, în *Encyclop. d'Hygiène* de I. Rochard, Paris 1897). În anul 315, Împĕratul Constantin a legiuit, că tot cetăţénul, ca şi Statul, este dator să procure hrană şi vestminte copiilor săracĭ, dar din cause financiare, acéstă mĕsură, în ceea ce privesce Statul, a fost revocată după câţĭ-và anĭ. Împĕratul Justinian a legiferat în anul 529, că expunerea unuĭ copil este egală cu infanticidul, că un copil găsit este liber, chiar dacă părinţiĭ luĭ sunt sclavĭ. În evul mediŭ, Dreptul canonic pedepsesce expunerea copiilor (Lactantius în *Instit. div.*, VI). Dreptul german vechiŭ declară, că expunerea copiilor noŭ născuţĭ de părinţiĭ lor este obiceiŭ păgân, pedepsit de lege, dar în Scandinavia s'a maĭ mănţinut mult timp acest obiceiŭ (J. Grimm, *Deutsche Rechtsalterthümer*, Göttingen 1828; G. Geib, *Geschichte des d. Strafrechts*, Leipzig 1861).

O acţiune maĭ intensivă şi extensivă a exercitat-o Biserica. «Lăsaţĭ

copiiĭ să vină la mine» a ḑis Iisus, Episcopiĭ aŭ ascultat cuvintele Mântuitoruluĭ şi Conciliile bisericescĭ aŭ condamnat pruncuciderea şi expunerea copiilor, bisericile şi mânăstirile aŭ îngrijit de copiiĭ găsiţĭ. Sf. Vasile, Episcop de Capadocia, a înfiinţat la finele sec. IV la Cesarea vestita Basiliadă, institut măreţ de binefacere care, pe lângă spital şi asil pentru bătrânĭ şi infirmĭ, cuprindeà şi Bremotrofia pentru copiĭ micĭ săracĭ şi Orfanotrofia pentru crescerea de orfanĭ şi copiĭ părăsiţĭ. La începutul Imperiuluĭ bizantin, Codul dreptuluĭ bizantin prescrie înfiinţarea de Bremotrofiĭ pentru copiiĭ de prima etate. Biserica a dat expuneriĭ copiilor o altă formă, care a înlesnit carităţiĭ private şi celeĭ bisericescĭ îngrijirea copiilor săracĭ. În sec. VI s'a înfiinţat la Trèves, la uşa bisericiĭ, un légăn de marmură pentru depunerea copiilor; în anul 787, preotul Datheus a fundat la Milan un asil pentru copiiĭ găsiţĭ, unde aŭ fost crescuţĭ şi instruiţĭ într'o meserie. În anul 1198, Papa Inocenţiŭ III a înlocuit masa orĭ légănul de marmură de lângă uşile bisericilor cu «Ruota» (Torno, Tour), o albie rotătóre la feréstra uneĭ bisericĭ orĭ a unuĭ spital, prin care copilul, aşezat într'însa este adus în interiorul localuluĭ. S'aŭ maĭ înfiinţat şi afară din Orient şi din Italia aşezăminte pentru crescerea de copiĭ găsiţĭ şi orfanĭ, dar pe alocurea copiiĭ nelegitimĭ eraŭ excluşĭ de binefacerile acestor instituţiunĭ; ast-fel în Francia în periodul de la anul 1362—1445, asociaţiunea «La Confrérie du Saint Esprit» a îngrijit numaĭ de orfaniĭ legitimĭ (R. W. Raudnitz, *Die Findelpflege*, Wien 1887; Bergeron et d'Heilly, *Hygiène infantile*, Paris 1897). În anul 1552, Parlamentul frances a hotărît ca Statul să îngrijéscă de întreţinerea copiilor găsiţĭ şi a fost instituit Ospiciul copiilor asistaţĭ, în care aceştĭ copiĭ eraŭ reŭ îngrijiţĭ. În anul 1633, Vincent de Paul a îmbunătăţit sórtea lor. Pe la finele secoluluĭ XVIII, în Francia şi în alte ţĕrĭ, légănele rotătóre (les tours) aŭ fost desfiinţate şi înlocuite cu biurourile deschise pentru primirea copiilor găsiţĭ şi orfanĭ; prin acéstă măsură a scăḑut numĕrul copiilor crescuţĭ cu spesele Statuluĭ. Împĕratul Napoleon I a reînfiinţat în anul 1811 légănele rotătóre, şi în acel an s'aŭ deschis în Francia 250 deposite de copiĭ orfanĭ înzestrate cu asemenea aparate. Numĕrul copiilor îngrijiţĭ de Stat a crescut repede, în anul 1784 s'aŭ expus în Francia 40,000 copiĭ, în anul 1814 s'aŭ depus în légănele rotătóre 67.000, în anul 1819 s'aŭ expus 99,346, în anul 1833, 130,945 copiĭ (Marjolin, în *Compte rendu du Congrès international d'Hygiène de Paris*, 1878). Treptat s'aŭ desfiinţat din noŭ în Francia légănele rotătóre de la orfelinate şi s'aŭ înlocuit din noŭ cu birourĭ deschise, cu ajutóre date mamelor sărace la do-

miciliŭ. S'a constatat în maĭ multe ţĕrĭ, că în asilele marĭ de copiĭ găsiţĭ şi orfanĭ mortalitatea este maĭ însemnată decât la copiiĭ daţĭ la crescere în familie, şi treptat aŭ dispărut cele maĭ multe asile; din cele carĭ maĭ funcţionéză este cel maĭ important asilul din Moscova cu 1.500 copiĭ. Se preferă astăḑĭ sistemul cresceriĭ acestor copiĭ în familiĭ, cu plată, sub controlul administraţiunilor sanitare. Direcţiunea Institutuluĭ copiilor găsiţĭ din Viena studiéză astăḑĭ înfiinţarea de coloniĭ agricole pentru crescerea copiilor găsiţĭ chiar în prima etate.

În Principatele române, în vechime, moravurile eraŭ, cu puţine excepţiunĭ, maĭ severe decât astăḑĭ, ómeniĭ se căsătoriaŭ fórte tinerĭ, numĕrul copiilor nelegitimĭ trebue să fi fost dar neînsemnat; cu tóte acestea s'aŭ constatat pruncuciderĭ. Pravila bisericéscă cea mică (Pravila de la Govora), Pravilele luĭ Vasile Lupu şi ale luĭ Mateiŭ Basarab pedepsesc aspru pruncuciderea, nu găsim însă în acele legĭ menţionată anume expunerea copiilor. Ea trebue să fi devenit frecventă în a doua jumătate a sec. XVIII, când s'a înfiinţat Orfanotrofia din Bucurescĭ. Nu cunóscem precis timpul creăriĭ acesteĭ instituţiunĭ, scim numaĭ că ea a fost reorganisată de Domnul Alexandru Ipsilanti în anul 1775, instalată lângă Biserica cu Sfinţĭ şi pusă subt îngrijirea obşteasciĭ Epitropiĭ. În anul 1783, sub Domnul Nicolae Caragea, a funcţionat ca medic al Orfanotrofieĭ doctorul Polihronie. V. A. Urechiă ḑice, în *Istoria Românilor*, t. I, Bucurescĭ 1891, că sub Nicolae Caragea Orfanatrofia existà numaĭ pe hârtie, că ea a fost înfiinţată de Domnul Michail Suţu în anul 1786, este însă probabil că Orfanotrofia din Bucurescĭ a existat şi înainte de Domnul M. Suţu, dar nu în formă de asil, de casă pentru centralisarea şi adăpostirea copiilor găsiţĭ, ci ca un biuroŭ de la care s'aŭ dat copiĭ spre alăptare şi crescere la doicile din mahalalele oraşuluĭ. În anul 1786, în timpul domnieĭ luĭ Nicolae Mavrocordat, doctorul Silvestru Filiti a fost numit medic al Orfanotrofieĭ. În anul 1787, Orfanotrofia s'a desfiinţat din causa răsboiuluĭ (C. Antonescu-Remuş, *Igiena*). În anul 1797, Alexandru Ipsilanti a reorganisat Departamentul Epitropieĭ Obştirilor şi între multele atribuţiunĭ ale acesteĭ administraţiunĭ figuréză: hrana şi chivernisirea pruncilor sărmanĭ fără părinţĭ (Orfanotrofia). Ca şi Alexandru Ipsilanti s'a interesat de Orfanotrofie şi succesorul sĕŭ Constantin G. Hangerli; el a ordonat în anul 1798, ca mânăstirea Strehaia cu parte din veniturile eĭ să vină în ajutorul Orfanotrofieĭ reînfiinţate. Dómna Ruxandra a contribuit asemenea şi s'a hotărît zidirea unuĭ institut pentru crescerea copiilor găsiţĭ şi orfanĭ în curtea bisericiĭ Manea Brutaru, încăpĕtor pentru 40 băeţĭ şi 40 fete; pruncii sugarĭ urmaŭ să

se crescă afară din institut la doicĭ, băeţiĭ în vîrstă de şcólă să se aducă în institut, ca să înveţe carte la un preot şi la un dascăl de bună fire, avênd şi óreşĭ-care învĕţătură de elenică, fetele la două dăscăliţe călugăriţe. Unul din doctoriĭ politieĭ va fi îndatorat să visiteze Orfanotrofia şi să primescă pentru acésta de la Epitropia Obştirilor 30 leĭ pe lună. Se pare că Orfanotrofia nu se construise în luna Fevruarie 1799, când Constantin G. Hangerli a fost înlocuit cu A. Moruzi (V. A. Urechiă, *Istoria Rom.*, VII, Bucur. 1895).

În biblioteca colegului nostru C. Erbiceanu se află condica socotelilor obştesciĭ Epitropiĭ din Muntenia pe anul 1797, în care figurézǎ între altele spesele de întreţinere a 62 copiĭ orfanĭ, spesele de îmmormîntare a 23 din aceĭ copiĭ; mortalitatea lor erà dar de 57%, cu mult maĭ mică decât cea constatată în acel timp în Institutele de copiĭ găsiţĭ şi orfanĭ din cele-lalte ţĕrĭ ale Europeĭ, şi chiar decât cea din Institutul Gregorian din Iaşĭ, în al treilea pătrar al sec. XIX. În acea condică de socotelĭ sunt trecute numele copiilor găsiţĭ şi al doicilor, cu însemnarea mahalaleĭ în care locuesc.

În anul 1804, Domnul Moldoveĭ Alexandru Moruzi a hotărît ca să se înfiinţeze la Iaşĭ, un Orfanotrofion după exemplul celuĭ din Bucurescĭ, adecă o casă hrănitóre acelor copiĭ săracĭ de părinţĭ şi ca să se deà pe an leĭ 4.000 din Visterie pentru întreţinerea lor. Vodă a numit pe Mitropolitul Veniamin Preşedinte al Epitropiciĭ Orfanotrofieĭ. Nu scim cât timp şi în ce mod a funcţionat acéstă instituţiune (A. Xenopol, *Ist. Rom.)*.

Regulamentele organice ale amânduror Principatelor, regulézǎ asistenţa copiilor găsiţĭ şi orfanĭ. Regulamentul Organic al Moldoveĭ prescrie înfiinţarea uneĭ case a copiilor aflaţĭ, împreunată cu casa milelor, dotată de o cam dată cu leĭ 15.000 pe an pentru lefile mancelor, iar când vor fi fondurĭ, se va înfiinţà un aşezămînt pentru crescerea acestor copiĭ. În *Manualul Administrativ* al Principatuluĭ Moldoveĭ se găsesce un ordin circular, din 12 Martie 1834, al Departamentuluĭ din Lăuntru către Ispravnicĭ, prin care ordin sunt însărcinaţĭ să aibă îngrijire, ca copiiĭ lepĕdaţĭ să nu-ĭ lase peritorĭ, saŭ în crescerea unora de religie străină, şi să îndemne orĭ-care din feţele pravoslavnice a-ĭ primì în a lor socotélă. Dotaţiunea serviciuluĭ copiilor găsiţĭ şi orfanĭ a maĭ rĕmas în Moldova mulţĭ anĭ insuficientă; tot budgetul de veniturĭ al Cutieĭ milelor, din care se plătiaŭ ajutóre la săracĭ, întreţinerea de cerşetorĭ, mile, subvenţiunĭ la boeriĭ scăpĕtaţĭ, la văduve, la mancele copiilor găsiţĭ, ş. a., se urcà la suma de 100.000 leĭ.

În Muntenia, «Institutul copiilor sărmanĭ» (al copiilor lepĕdaţĭ şi rĕ-

maşĭ fără părinţĭ), administrat de Eforia caselor făcĕtóre de bine pendinte de Departamentul bisericesc, erà maĭ bine dotat decât cel din Moldova; el primià din casa Statuluĭ, conform prescripţiuniĭ Regulamentuluĭ Organic, leĭ 100.000 pe an, subvenţiunĭ din partea Mitropolieĭ şi a mânăstiriĭ Strehaia şi venitul hanuluĭ Filaret; ast-fel în anul 1839, veniturile şi cheltuelile institutuluĭ aŭ fost de leĭ 185.124, în anul 1843, de leĭ 154,711. *(Anal. Parlam. ale Rom.).* Regulamentul Organic al Munteniei prescrie că, până la vîrsta de 3 anĭ, copiiĭ să fie aşezaţĭ afară din institut la doicĭ, în cas de bólă să fie căutaţĭ de medicul văpseliĭ, medicul instititului să îngrijéscă numaĭ de copiiĭ din institut, atât înainte de a fi daţĭ la doicĭ, precum şi din momentul când, implinind etatea de 3 anĭ, sunt aşezaţĭ în institut. Acest institut n'a fost înfiinţat, şi copiiĭ aŭ rĕmas şi de la vîrsta de 3 anĭ la crescĕtórele lor şi aŭ fost trimişĭ la şcólele publice. În aniĭ 1832—1842, numĕrul copiilor îngrijiţĭ de acest serviciŭ a oscilat între 102 şi 284 pe an, mortalitatea lor între 29% şi 63%.

În anul 1852, Domnul Moldoveĭ Grigorie A. Ghica a fundat la Iaşĭ Institutul Gregorian, cuprin̡ḑênd Maternitate, Şcólă de móşe, Asil pentru pruncii părăsiţĭ, cu aparat rotător pentru depunerea copiilor găsiţĭ şi biuroŭ de mance; Grigorie A. Ghica a dăruit acestuĭ Institut 15.000 galbenĭ şi casa, a adaptat-o, a montat-o pentru acest scop şi a însărcinat cu administrarea Institutuluĭ pe Epitropia Caseĭ spitalelor Sf. Spiridon. În Institutul Gregorian, parte din copiiĭ maĭ micĭ de 1 an aŭ fost reţinuţĭ şi alăptaţĭ în însăşĭ casa Institutuluĭ, altă parte a fost dată la doicĭ şeḑĕtóre la ţéră, în depărtare de la Iaşĭ, ast-fel că controlul lor erà dificil şi din acéstă causă mortalitatea lor erà maĭ mare decât a copiilor găsiţĭ din Bucurescĭ.

În Bucurescĭ, Spitalul de nascere, înfiinţat dejà în anul 1839 de Epitropia Spitaluluĭ Pantelimon, nu cuprindeà şi serviciul de copiĭ găsiţĭ, care erà administrat de Departamentul bisericesc.

Mitropolitul Ungro-Vlachieĭ Filaret, prelat fórte pios, a lăsat prin testamentul din anul 1792 o avere însemnată pentru întreţinerea şi crescerea copiilor orfanĭ, avere compusă din maĭ multe moşiĭ, maĭ multe locurĭ şi hanurĭ în Bucurescĭ, carĭ s'aŭ înstrăinat de la destinaţiunea lor. Testamentul sĕŭ nu se maĭ află de mult în Archivele Statuluĭ; din tóte hârtiile atingĕtóre de bunurile lăsate de Mitropolitul Filaret există numaĭ un proces-verbal al Sfatuluĭ administrativ din întâia Domnie regulamentară, care constată că Guvernul a cumpĕrat hanul luĭ Filaret, avere a orfanilor, spre a construì Teatrul din Calea Mogoşóeĭ *(Note şi documente relative la Asilul Elena Dómna de*

copile orfane, Bucurescĭ 1870). În raportul Ministruluĭ Controluluĭ din Muntenia din anul 1860 către Ministrul Finanţelor, înserat în *Monitorul Oficial* No. 214, anul 1860, prin care face darea de sémă a compturilor tuturor caselor ce se află în revisiunea Controluluĭ până la 1 Ianuarie 1858, se găsesce următórea notă despre reservele Caseĭ făcĕtóre de bine: Dimpreună cu leĭ 114.000 destinaţĭ pentru clădirea de Institut pentru copiĭ sărmanĭ, cu acest prilej şi spre împăcarea cugetuluĭ, însemnéză că acéstă Casă s'a năpăstuit cu luarea hanuluĭ ce aveà şi de la care trăgeà un folos anual peste 20.000 leĭ, pe al căruia loc s'a clădit Teatrul, şi pentru care prin legiuirea obştesciĭ Adunărĭ, dintâĭ se hotărĕsce a se despăgubì cu suma de galbenĭ 10.000, cu care să se cumpere o moşie, în cât să deà venitul ce luà de la han; însă prin o altă chibzuire a obştesciĭ Adunărĭ din anul 1843 se mărginesce acésta, numaĭ de a i se cumpĕrà un alt loc pentru clădirea unuĭ Institut pentru copiiĭ sărmanĭ, când va venì în stare Casa a face o asemenea zidire; prin urmare, numaĭ când i s'ar da venitul de 17 anĭ, de când i s'a luat, în sumă de 340.000 leĭ şi cu ceea ce maĭ are adunaţĭ din venitul hanuluĭ, ar puté fi în stare a se face clădirea cuvenită, după cum erà vorba, spre îndeplinirea dorinţeĭ dăruitoruluĭ, rĕposatul Mitropolit Filaret.

În momentul Uniriĭ Principatelor, la Iaşĭ copiiĭ găsiţĭ şi orfanì s'aŭ aflat îngrjiţĭ de Institutul Grigorian, bine dotat, administrat de Epitropia generală a Caseĭ sf. Spiridon; la Bucurescĭ, până în anul 1860, serviciul copiilor găsiţĭ a rĕmas organisat ast-fel, precum se aflase înaintea promulgăriĭ Regulamentuluĭ Organic. Ministerul Cultelor şi al Instrucţiuniĭ publice a plătit pentru crescerea acestor copiĭ doicilor şi crescĕtórelor câte 1 galben pe lună.

În luna Noemvrie 1860, conform dorinţeĭ exprimate de Adunarea legislativă a Munteniеĭ, îngrijirea copiilor găsiţĭ şi orfanĭ a trecut de la Ministerul Cultelor şi Instrucţiuniĭ publice la acela de Interne, la Direcţiunea serviciuluĭ sanitar. În primă-vara anuluĭ 1861, C. Davila, Directorul serviciuluĭ sanitar, cu soţia sa Anica Davila, născută Racoviţă, aŭ strîns 40 fete din copiiĭ găsiţĭ de cutie într'o casă particulară fórte modestă, proprietatea Anicăĭ Davila, spre a le cresce într'un internat improvisat, întreţinut cu suma din budgetul copiilor orfanĭ şi găsiţĭ de câte 1 galben pe lună de copil, alocat ca plată doicilor şi crescĕtórelor. Acéstă sumă erà insuficientă pentru scopul ce-şĭ propusese Davila, şi numaĭ în anul 1862, după sosirea în Bucurescĭ a Dómneĭ Elena Cuza, s'aŭ luat măsurĭ pentru instituirea Internatuluĭ de fete orfane. Dómna Elena a contribuit pentru zidirea Asiluluĭ 1.000

galbenĭ, a deschis pentru acest scop o subscripţiune publică, la care s'aŭ strâns leĭ 438.304 şi s'a şi început construcţiunea pe costiţa de lângă palatul Cotrocenĭ; în anul 1863 s'aŭ instalat în noul asil 100 fete şi 20 băeţĭ, maĭ rĕmâind afară din asil 120 copiĭ, carĭ s'aŭ dat în adopţiune şi aprópe 300 îngrijiţĭ de doicile lor. Din Institutul Grigorian din Iaşĭ s'aŭ adus la Asilul Elena, în anul 1863, 39 fete. În luna Fevruarie 1865, serviciul copiilor găsiţĭ şi Asilul Elena Dómna aŭ trecut sub administraţiunea Eforieĭ spitalelor, care a completat clădirea Asiluluĭ. In anul 1870, Dómna Elisabeta, astădĭ Regina Elisabeta, a dăruit 12.000 leĭ noĭ pentru zidirea capeleĭ Asiluluĭ şi a deschis subscripţiune publică pentru acest scop. În anul 1873, Domnul Carol I a maĭ dăruit Asiluluĭ Elena Dómna un loc ce posedà lângă palatul de la Cotrocenĭ, numit Fântâna Brâncovénuluĭ.

În anul 1867, Eforia spitalelor a înfiinţat Orfelinatul St. Panteleimon pentru 60 băeţĭ, cu o secţiune de băeţĭ surdo-muţĭ; după câţĭ-và anĭ, numĕrul elevilor orfelinatuluĭ a crescut la 100. În anul 1881, acest Orfelinat a trecut subt administraţiunea Ministeruluĭ Instrucţiuniĭ publice şi al Cultelor şi a fost mutat la Focşanĭ.

Legea comunală şi legea Consiliilor judeţene, puse în lucrare la 1 Ianuarie 1865, aŭ pus în sarcina comunelor şi a judeţelor întreţinerea copiilor găsiţĭ şi orfanĭ; în maĭ multe oraşe s'aŭ organisat serviciĭ bine întocmite pentru crescerea acestor copiĭ. În Bucurescĭ copiĭ asistaţĭ aŭ maĭ rĕmas sub administraţiunea Eforieĭ spitalelor până în anul 1881, când aŭ trecut subt îngrijirea Primărieĭ; iar Asilul Elena Dómna, precum şi Orfelinatul de băeţĭ, aŭ trecut la Ministerul Instrucţiuniĭ publice şi al Cultelor.

Numĕrul copiilor găsiţĭ este la noĭ neînsemnat, în tótă ţéra el a oscilat în periodul de la 1891—1896 între 125 şi 202 pe an înregistraţĭ din noŭ, din carĭ în oraşe 101—168, în sate 17—35. Dacă avem în vedere că poporaţiunea urbană face 18,8%, iar cea rurală 81,2% din tótă poporaţiunea Regatuluĭ român, resultă că satele daŭ un numĕr fórte mic de copiĭ găsiţĭ. În anul 1897, comunele urbane din tótă ţéra aŭ întreţinut 1.094, comunele rurale 58 copiĭ găsiţĭ şi orfanĭ; din aceştĭ 1.152 copiĭ, 76 aŭ fost adoptaţĭ, 334 aŭ frecventat şcóla, 51 aŭ fost daţĭ la meşteşug. Din ceĭ 1.094 copiĭ îngrijiţĭ de primăriile urbane aŭ murit în cursul anuluĭ 123 saŭ 11,2%, din ceĭ 58 întreţinuţĭ de comunele rurale 6 saŭ 10,3%, mortalitate fórte mică. Primăriile încredinţéză aceştĭ copiĭ spre crescere unor femeĭ măritate contra uneĭ plăţĭ, care variéză în oraşe între 9 şi 25 leĭ pe lună. După I. Ştefănescu *(Călăuza san. şi igien.*, 1901), în anul 1899, tóte comunele urbane din

ţéră aŭ îngrijit 1.157 copiĭ găsiţĭ şi orfanĭ, din carĭ aŭ murit 154 saŭ 13,3%, 35 aŭ fost adoptaţĭ, 307 aŭ urmat la scólă, 45 aŭ învĕţat meseriĭ; comunele rurale aŭ îngrijit, în anul 1.899, 67 copiĭ orfanĭ şi găsiţĭ, din carĭ aŭ murit 6 saŭ 8,9% şi 11 aŭ fost adoptaţĭ.

În oraşul Bucurescĭ s'aŭ înregistrat pe an din noŭ în periodul anilor 1880—1900 câte 56—94 copiĭ găsiţĭ; numĕrul total al acestor copiĭ îngrijiţĭ de Primărie a oscilat între 262 (a. 1881) şi 411 (a. 1900), mortalitatea lor anuală între 16,2% (a. 1882) şi 5,3% (a. 1900).

După statistica alcătuită de N. Negură, în tot timpul, de la fundarea Institutuluĭ Gregorian din Iaşĭ în 1852, până la anul 1902, aŭ intrat în acel Institut 8.965 copiĭ, din carĭ aŭ fost reclamaţĭ 624, adoptaţĭ 586, aŭ murit 7.033 saŭ 78%; la începutul anuluĭ 1902 aŭ rĕmas în contrólele de plată 243. Mortalitatea copiilor îngrijiţĭ de Institutul Gregorian, care în primul timp după fundarea luĭ întrecuse 80%, care în anul 1882 maĭ erà de 43% (V. I. Bejan), a scădut în periodul de la 1898—1901 la 24%.

În străinătate nu aflăm o mortalitate maĭ mică a copiilor găsiţĭ, îngrijiţĭ de administraţiune; în Institutul copiilor găsiţĭ din Viena mortalitatea a fost până în anul 1882 de cel puţin 44% pe an, în institutele analoge italiene ea a oscilat în aniĭ 1880—1885 între 34—49% (R. W. Raudnitz, *Die Findelpflege*, Wien und Leipzig 1887).

Copiiĭ găsiţĭ, îngrijiţĭ de primăriile comunelor, aŭ în general o sórte maĭ bună decât copiiĭ propriĭ aĭ doicilor. Iniţiativa pentru micşorarea mortalităţiĭ acestor din urmă copiĭ a luat-o în Francia Th. Roussel, care a reuşit ca să se promulge la finele anuluĭ 1874 legea pentru protecţiunea copiilor micĭ proiectată de el, lege care însărcinéză administraţiunea cu privigherea copiilor în prima etate, crescuţĭ afară de casa părintéscă. Aŭ trecut însă 13 anĭ până la regulamentarea aceleĭ legĭ, şi numaĭ de la anul 1887 ea a fost treptat aplicată în tótă Francia. Autorul acesteĭ lucrărĭ, fiind atuncĭ Medic-şef al oraşuluĭ Bucurescĭ, a propus Primaruluĭ ca să întroducă în capitală măsură analogă; după lungĭ desbaterĭ şi corespondenţe, Primarul oraşuluĭ Bucurescĭ a publicat în anul 1891 un Regulament pentru privigherea copiilor până în etate de 6 anĭ, crescuţĭ afară din casa părintéscă. Pentru organisarea acesteĭ privigherĭ sanitare şi administrative, pentru prima înregistrare a doicilor şi a copiilor lor propriĭ, erà trebuinţă de concursul poliţieĭ, care a lipsit succesoruluĭ meŭ în funcţiunea de cap al serviciuluĭ sanitar al oraşuluĭ Bucurescĭ, şi din acéstă causă aŭ maĭ trecut maĭ mulţĭ anĭ până la aplicarea Regulamentuluĭ în cestiune. În anul 1893, când autorul acesteĭ scrierĭ a funcţionat ca Director

general al serviciuluĭ sanitar, el a solicitat de la Guvern şi a reuşit, cu concursul colegului nostru P. Poni, ca cu ocasiunea completăriĭ legiĭ sanitare să se oblige primăriile oraşelor ca să organiseze o privighere sanitară specială a copiilor găsiţĭ, a copiilor propriĭ aĭ doicilor şi a tuturor copiilor micĭ crescuţĭ afară din casa părintéscă, şi treptat cele maĭ multe primăriĭ urbane şi unele comune rurale aŭ organisat o asemenea privighere conform art. 174 din legea sanitară. În anul 1899, în tóte comunele urbane din ţéră, aŭ fost supuşĭ la privigherea sanitară 871 copiĭ propriĭ aĭ doicilor, dintre carĭ aŭ murit 25 saŭ 2,8% şi 64 aŭ fost luaţĭ de la crescĕtóre în cursul anuluĭ (I. Ştefănescu, *Călăuza sanitară şi igien.*, III, 2, Bucur. 1901). În comunele rurale aŭ fost supuşĭ controluluĭ, în anul 1897, 18 copiĭ aĭ doicilor şi 422 alţĭ copiĭ crescuţĭ afară din casa părintéscă.

Pentru îngrijirea copiilor micĭ săracĭ, a copiilor propriĭ aĭ doicilor, aĭ lucrătórelor şi a altor copiĭ micĭ carĭ aŭ trebuinţă de asistenţă, intervine şi caritatea privată. Începutul s'a făcut în Francia în anul 1844 de Firmin Marbeau cu înfiinţarea de Esle (Crèches), instituţiunĭ caritabile pentru adăpostirea şi îngrijirea copiilor micĭ până la 3 anĭ, în cursul ɖileĭ, când mamele lor muncesc în fabricĭ, ateliere orĭ sunt ocupate în alt mod. Astăɖĭ Francia are 347 Esle supuse controluluĭ administraţiuniĭ publice, Germania numaĭ 102 «Krippen»; în cea din urmă ţéră caritatea privată nu voesce să micşoreze responsabilitatea părinţilor prin instituţiunĭ de asemenea natură; Viena are 7 Esle, tótă Austria 30, Londra 30 «Day Nurcery» (case de sugarĭ pentru timpul ɖileĭ). Aceste date statistice le am cules la Exposiţiunea internaţională din Paris din anul 1900.

Aceste Esle (Crèches), a căror necesitate nu este la noĭ simţită, nu sunt identice cu légănele înfiinţate la noĭ. În anul 1897, un numĕr de femeĭ române din societatea cultă, însufleţite de simţiminte nobile, aŭ voit să vină în ajutorul mamelor, carĭ fiind servitóre, doicĭ, orĭ avênd altă ocupaţiune, nu-şĭ pot alăptà copiiĭ. Aceste dómne nu şĭ-aŭ propus să perfecţioneze sistemul existent la noĭ şi preferit astăɖĭ şi în alte ţĕrĭ, sistemul aşezăriĭ copiilor săracĭ în familiĭ, la femeĭ carĭ îĭ alăptéză, îĭ hrănesc pe lângă copiiĭ lor propriĭ şi al privigheriĭ cresceriĭ lor, ci ele aŭ înfiinţat nisce asile pentru crescerea de copiĭ de ţîţă cu plată modestă, aŭ fundat două societăţĭ, Societatea Légănul, care întreţine légănul (asilul) Sf. Ecaterina, şi Societatea Maternă cu légănul Sf. Elisabeta. Morbilitatea şi mortalitatea copiilor din aceste légăne este câte odată maĭ mare decât a copiilor crescuţĭ afară

de casa părintéscă, în familiile doicilor sub privigherea administraţiunilor sanitare locale.

Direcţiunea Regieï Monopolurilor statuluï a înfiinţat şi o esle adevĕrată (Crèche) pentru lucrătórele din fabrica de tutun din Bucurescï, carï aşéză copiiï lor micï ḑiua în esle, vin pe amiaḑï să-ï alăpteze şi séra să-ï ieà acasă; abià 10—15 lucrătóre aduc copiiï lor în acea esle (Maria Cutzarida-Crătunescu, *Les Crèches en Roumanie*, Paris 1900).

La noï femeile avute şi fără ocupaţiune, carï caută un obiect pentru a exercità binefacere, ar puté să fie folositóre, dacă ar înfiinţà o asociaţiune analogă cu *«Société pour la propagation de l'allaitement maternel»* din Paris, care ajută cu banï, cu obiecte de hrană, cu ocasiunea de lucru, pe mamele sărace carï alăptéză singure copiiï lor legitimï orï nelegitimï.

Copiiï de la treï anï în sus.

Copiiï găsiţï şi orfanï în vîrstă de scolaritate sunt crescuţï şi în Orfelinate. Statul cresce copiï găsiţï şi orfanï în Orfelinatul de băeţï din Focşanï, care are şi o secţiune de surdo-muţï şi alta de orbï şi în Asilul Elena Dómna pentru fete. În anul 1897, M. S. Regele a fondat pe moşia Slobozia-Zorlenï, din judeţul Tutova, Orfelinatul agricol «Ferdinand» pentru 30 băeţï.

În interesul igieneï copiilor este necesar, ca primăriile urbane să înfiinţeze în interiorul oraşelor, în centrele populate, grădinï publice, «square», locurï plantate fără praf, destinate pentru jocurile copiilor. În multe oraşe române s'a şi îndeplinit acéstă cerinţă.

Exploatarea copiilor pentru cerşetorie este la noï maï rară decât în altă parte, precum este rară şi simularea de infirmităţï la copiï pentru a stórce elimosină.

O lacună în organisaţiunea nóstră o constitue lipsa protecţiuniï copiilor, a căror educaţiune este negligiată de părinţiï lor, saŭ carï sunt expuşï la maltratare din partea părinţilor viţioşï. În Francia Direcţiunea Asistenţeï publice a organisat în anul 1880 un serviciŭ pentru crescerea copiilor moralicesce părăsiţï şi în anul 1889 Guvernul frances a promulgat legea asupra protecţiuniï copiilor maltrataţï şi moralicesce părăsiţï. În Prusia a intrat în vigóre în anul 1901 «Fürsorge-Erziehungsgesetz», noua lege pentru educarea obligatóre din partea Statuluï a copiilor până la 18 anï, aï căror părinţï abuséză de puterea părintéscă, comit fapte imorale, desonorătóre; a copiilor carï aŭ comis delicte, pentru carï nu pot să fie pedepsiţï din causa etăţiï lor; în general,

când acţiunea educătóre a părinţilor este insuficientă spre a oprì co-ruperea completă a copilului. În Prusia Statul iea dar măsurĭ preventive în casurile, când crescerea copiilor nu este ast-fel condusă de părinţĭ, ca să garanteze un succes. În Austria Statul intervine numaĭ atuncĭ, când copilul a venit dejà în conflict cu legea penală. Ungaria are 14 internate pentru educaţiunea copiilor moralicesce negligiaţĭ. În Anglia Workhouses, institutele pentru munca obligatóre a cerşetorilor şi vagabonḑilor şi pentru întreţinerea săracilor, aŭ secţiunĭ pentru copiĭ; copiiĭ cu educaţiunea negligiată se maĭ aşéză în Anglia cu plată din partea administraţiuniĭ locale în familiĭ şi merg la şcólă, saŭ sunt crescuţĭ în Poor-Law-Schools, şcóle cu internate pentru săracĭ. Maĭ există în Anglia asociaţiunĭ private bogate: Dr. Bernardos Homes, carĭ intreţin internate pentru îndreptarea copiilor rĕŭ nărăviţĭ din causa imoralităţiĭ orĭ negligenţeĭ părinţilor.

A. Nicolaŭ, magistrat român, a publicat în anul 1898 o scriere asupra acesteĭ cestiunĭ (*Protecţiunea copiilor maltrataţĭ şi moralmente părăsiţĭ*, Bucurescĭ 1898), în care ḑice că Codul Calimach, art. 190, a permis părinţilor a pedepsì într'un mod cuviincios şi nevătĕmător pe copiiĭ cu moravurĭ rele, că astăḑĭ puterea părinţilor este maĭ mare, că eĭ pot aplicà chiar închisóre; că tot Codul Calimach a prescris la art. 232, că dacă tatăl se va vestì ca un desfrînat, saŭ pentru o vinovăţie se va osândì la închisóre maĭ mult decât un an, cade stăpânirea părintéscă; şi la art. 333, că părinţiĭ carĭ nicĭ cum nu se îngrijesc pentru hrană şi buna crescere a copiilor perd puterea părintéscă; că legislatorul modern este însă fórte indulgent faţă cu părinţiĭ carĭ speculéză asupra inocenţeĭ copiilor, că bătaia intră în prevederea dreptuluĭ comun penal. A. Nicolaŭ observă că la noĭ legislatorul (Codul civil) nu a organisat un sistem de protecţiune legală a minorilor legitimĭ saŭ naturalĭ contra abusuluĭ autorităţiĭ părinţilor, că Codul civil determină drepturile şi datoriile părinţilor către copiĭ, dar nu prescrie nicĭ o sancţiune pentru a asigurà observarea lor, ast-fel că dacă părinţiĭ nu-şĭ îndeplinesc sarcinele lor faţă cu copiiĭ, saŭ dacă abuséză de autoritatea lor asupra copiilor, justiţia nu póte intervenì pentru a-ĭ privà de drepturile lor, saŭ cel puţin pentru a le restrînge.

Dar pentru copiiĭ moralicesce părăsiţĭ, fără părinţĭ, fără familie, precum şi pentru ceĭ negligiaţĭ de familia lor, până astăḑĭ nu s'a înfiinţat la noĭ nicĭ o tutelă. În anul 1896, Gr. T. Dianu, Director general al Închisorilor, a propus înfiinţarea de coloniĭ agricole, pentru îndreptarea copiilor vagabonḑĭ şi cerşetorĭ, carĭ încep viéţa prin aresturile preventive şi sfîrşesc cu munca silnică. La casa de corecţiune pentru

minoriĭ criminalĭ Mislea, populată de 215 minorĭ, în etate de 12—21 anĭ, s'a şi înființat în anul 1901—1902 o colonie agricolă a minorilor condamnațĭ. Pentru a prevenì recidiva acestor nenorocițĭ după liberarea lor, pentru a îndreptà pe cerşetoriĭ şi vagabonḑiĭ minorĭ, deprinḑêndu-ĭ cù munca onestă, ne lipsesce un organ, care există în alte State: Societățile de patronare a minorilor moralicesce părăsițĭ. Legea din anul 1894 asupra regimuluĭ închisorilor prevede că, pe lângă fie-care închisóre, se vor înființà comisiunĭ de privighere şi se vor puté admite orĭ-ce societățĭ de patronare libere, ce se vor presintà spre a lucrà la reformarea morală a condamnaților (Gr. I. Dianu, *Istoria Închisorilor din România,* edit. III, Bucurescĭ 1901). Până astăḑĭ nu s'a înființat la noĭ asemenea societate de patronare; dar în anul 1900, Gr. I. Dianu, şi de curînd şi Stelian Popescu, judecător de instrucțiune, aŭ propus ca să se creeze în fine şi la noĭ societățĭ de patronare a minorilor moralicesce părăsițĭ, cerşetorĭ, vagabonḑĭ şi criminalĭ, şi Gr. I. Dianu pregătesce dejà constituirea lor.

Despre protecțiunea copiilor contra Alcoolismuluĭ am vorbit dejà în Partea I a acesteĭ lucrărĭ. Despre grădinile de copiĭ, despre protecțiunea copiilor în timpul scolarităţiĭ, despre coloniile de vacanță, sanatoriile şcolare şi cantinele şcolare, va tratà capitolul special asupra Igieneĭ şcolare.

Copiiĭ în industrie.

Deşì țĕranul pune copiiĭ la muncă într'o etate fragedă, adesea-orĭ în detrimentul desvoltăriĭ lor fisice, administrațiunea publică intervine numaĭ atuncĭ, când părințiĭ nu observă prescripțiunile legiĭ asupra învĕțămîntuluĭ obligator al copiilor. Copilul țĕranuluĭ ajută pe părintele sĕŭ la lucrarea ogoruluĭ, la păzirea vitelor, la îngrijirea lor, la transporturile carĭ le face; acéstă muncă a copiluluĭ, executată sub privigherea părinteluĭ, nu se póte comparà cu lucrarea copiluluĭ în fabrică, în industrie, în băcănie, în cârciumă, la precupeț şi în alt comerciŭ, unde copilul lucréză subt autoritatea ómenilor străinĭ, carĭ nu compătimesc cu el, carĭ n'aŭ un interes să cruțe puterile sale slabe, carĭ abuséză de aceste puterĭ, şi în casul acesta Statul este chemat să ocrotéscă copilul, să-l apere în contra lăcomieĭ stăpânuluĭ.

Intervențiunea Statuluĭ pentru protegiarea copiilor carĭ lucréză în fabrică începe cu întinderea industrieĭ în țĕrile cu industrie maĭ desvoltată, şi s'a întrodus treptat în țĕrile maĭ puțin industriale, în măsură cu progresele lor pe acéstă cale. O ordonanță a Împĕratuluĭ Au-

striei din anul 1787, care interḑice întrebuinţarea la lucru fără necesitate a copiilor maĭ micĭ decât de 9 anĭ, n'are nicĭ o importanţă, din causă că cuvîntul necesitate admite interpretaţiunĭ largĭ; acéstă ordonanţă n'a avut nicĭ un efect.

Prima lege care apĕră copiiĭ întrebuinţaţĭ în industrie este cea englesă din anul 1802, fórte imperfectă, ca şi tóte legile analoge din prima jumătate a sec. XIX; acéstă primă lege englesă limitéză munca copiilor la 12 ore pe ḑi, fără a precisà etatea copiilor, ceea ce face legea englesă din anul 1819. Tocmaĭ în anul 1833 se interḑice munca copiilor în timpul nopţiĭ şi se face obligatóre mergerea lor la şcólă. Legea englesă din anul 1874 admite copiĭ de 10 anĭ în industrie; legea din anul 1878 prescrie, că în industriile textile copiĭ nu pot lucrà decât 7 ore pe ḑi, că eĭ nu se admit în unele industriĭ periculóse.

Legea francesă din anul 1841 opresce întrebuinţarea în industrie de copiĭ maĭ micĭ de 8 anĭ; în anul 1874, o nouă lege admite pentru unele casurĭ copiĭ cu 10 anĭ la lucrarea de 6 ore pe ḑi, pentru majoritatea industriilor de 12 anĭ cu lucrarea de 12 ore pe ḑi, în mine cu 16 anĭ. În anul 1892 se fixéză etatea minimală de admiterea copiilor în industrie cu 13 anĭ, în unele casurĭ cu 12 anĭ, maximum timpuluĭ de lucru până la etatea de 16 anĭ cu 10 ore pe ḑi, de 16--18 anĭ cu 11 ore; lucrarea în timpul nopţiĭ în industriile fórte periculóse este interḑisă tinerilor în etate de maĭ puţin de 18 anĭ. La lucrările suterane nu se admit fete, ci numaĭ băeţĭ de la 13 anĭ în sus, cu condiţiune ca până la etatea de 16 anĭ să lucreze numaĭ 8 ore pe ḑi.

Legea prusiană din anul 1837 interḑice admiterea în fabricĭ şi în mine de copiĭ maĭ micĭ decât de 9 anĭ, limitéză durata munciĭ copiilor la 10 ore pe ḑi. Legea Confederaţiuniĭ germane de Nord din anul 1869 fixéză etatea admiteriĭ copiilor în industriĭ şi în mine la 12 anĭ, orele de lucru până la 14 anĭ la 6, afară de 3 ore de şcólă, pentru copiiĭ de la 14—16 anĭ la 10 ore. Legea din anul 1893, valabilă pentru tot Imperiul german, prescrie că nu se admit în industrie copiĭ maĭ micĭ de 12 anĭ, că eĭ nu pot lucrà maĭ mult de 6 ore pe ḑi, că eĭ sunt obligaţĭ a frecventà şcóla 3 ore pe ḑi; că copiiĭ de la 14—16 anĭ nu pot lucrà maĭ mult decât 10 ore pe ḑi. Copiiĭ nu sunt admişĭ în unele industriĭ maĭ periculóse.

Legea belgiană din anul 1889 interḑice copiilor maĭ micĭ decât de 12 anĭ lucrarea în fabricĭ, copiilor maĭ micĭ de 14 anĭ lucrarea de nópte.

În Austria legea din 1885 prescrie că copiĭ maĭ micĭ de 12 anĭ nu se pot întrebuinţà în mod regulat în industrie, că copiiĭ maĭ micĭ de 14 anĭ nu pot lucrà decât 8 ore pe ḑi şi nu pot fi întrebuinţaţĭ în

mod regulat la lucrare în timpul nopţiĭ. Legea ungară din anul 1884 permite ca copiiĭ în etate până la 14 anĭ să lucreze 8 ore pe ḑi, ceĭ de la 14 anĭ în sus 10 ore pe ḑi, ceĭ de la 16 anĭ în sus să lucreze şi nóptea; în mod excepţional se admit în industrie şi copiiĭ de 10 anĭ împliniţĭ.

Legea elveţiană din anul 1877 nu admite în industrie copiĭ maĭ micĭ de 14 anĭ, eĭ nu pot lucrà în fabrică şi la şcólă împreună maĭ mult de 11 ore pe ḑi. Lucrarea de nópte se permite numaĭ de la 18 anĭ în sus. Consiliul federal hotărĕsce în carĭ industriĭ maĭ periculóse nu se admit copiĭ; autoritatea locală privighéză ca uceniciĭ să nu fie întrebuinţaţĭ la lucrărĭ străine de meseria lor şi ca să fie bine instruiţĭ în acea meserie.

În România industria este încă puţin desvoltată, nu s'a simţit dar decât târḑiŭ necesitatea uneĭ privigherĭ sanitare a industriilor, şi protecţiunea copiilor în industrie începe târḑiŭ. Legea sanitară din anul 1874 pune basele Igieneĭ industriale, ea nu vorbesce însă în parte despre copiiĭ întrebuinţaţĭ în industrie; din acéstă causă şi primul regulament de Igienă industrială din anul 1875 nu conţine măsurĭ osebite pentru ocrotirea copiilor. Cu tóte acestea, Primarul oraşuluĭ Bucurescĭ, cu Medicul-şef al oraşuluĭ, aŭ luat din când în când măsurĭ protectóre pentru uceniciĭ meseriaşilor şi neguţătorilor, pentru copiiĭ aflaţĭ în serviciul precupeţilor, maĭ ales pentru băeţiĭ oltenĭ, carĭ vin în mare numĕr în oraşele de dincóce de Olt, şi sunt întrebuinţaţĭ la lucrărĭ grele, necompatibile cu etatea lor. Din aceste măsurĭ sunt maĭ importante ordonanţele Primaruluĭ oraşuluĭ Bucurescĭ din aniĭ 1880—1891, prin carĭ se prescrie că meseriaşiĭ, precupeţiĭ şi comercianţiĭ în genere, carĭ ţin în serviciul lor calfe, ucenicĭ saŭ servitorĭ, sunt obligaţĭ a le procurà locuinţă sănătósă, alimente bune şi suficiente, îmbrăcăminte şi încălţăminte; că nu este permis nicĭ unuĭ meseriaş, precupeţ saŭ alt comerciant, a ţiné maĭ mulţĭ ucenicĭ saŭ servitorĭ decât póte adăpostì în locuinţa sa, fără vătĕmarea sănătăţiĭ lor; că nu este permis a se grămădì într'o cameră maĭ mulţĭ ucenicĭ saŭ servitorĭ decât încape fără înghesuélă şi fără suprapunere de paturĭ; că nu este permis precupeţilor şi meseriaşilor a împovĕrà servitoriĭ şi uceniciĭ lor maĭ junĭ cu poverĭ maĭ grele; că fabricanţiĭ şi meseriaşiĭ nu pot primì ca ucenicĭ şi ca servitorĭ copiĭ în etate prea fragedă saŭ de constituţiune slabă.

În anul 1893, cu ocasiunea modificăriĭ legiĭ sanitare, s'a adăogat la art. 147 al aceleĭ legĭ alineatul următor: «Ministrul de Interne póte oprì întrebuinţarea de copiĭ în unele aşezăminte industriale, în carĭ

sănătatea lor este periclitată şi póte prescrie etatea minimală a copiilor admişĭ în acele industriĭ, cum şi a nu fi întrebuinţaţĭ la serviciĭ ce nu comportă etatea şi forţele lor. Prefecţiĭ judeţelor şi primariĭ oraşelor vor veghià cu concursul medicilor respectivĭ, ca uceniciĭ, lucrătoriĭ şi servitoriĭ ce locuesc în fabricĭ, la diferiţĭ meseriaşĭ şi comercianţĭ, să fie adăpostiţĭ în locuinţe salubre, hrăniţĭ cu alimente sănătóse şi căutaţĭ în cas de bólă.»

Pe basa acestuĭ articol al legiĭ sanitare s'a decretat în anul 1894 un regulament noŭ pentru industriĭ insalubre, care represintă un progres însemnat; el stabilesce principiul că numaĭ lucrătorul adult de sex bărbătesc este stăpân pe timpul şi felul munciĭ sale; opresce întrebuinţarea copiilor în etatea maĭ mică de 12 anĭ, ca lucrătorĭ saŭ ucenicĭ în fabricĭ, ateliere, prăvăliĭ; limitéză timpul munciĭ ordinare a copiilor la 6 ore pe ḑi, durata continuă a munciĭ, până la repaos, la 4 ore, interḑice munca copiilor în ḑilele de sĕrbătóre şi de Dumineca în ateliere, fabricĭ, la lucrărĭ de construcţiunĭ, de şosele, de căĭ ferate, de podurĭ; interḑice asemenea munca copiilor în timpul nopţiĭ, cu excepţiunea tipografiilor şi fabricilor cu lucrare neîntreruptă, în carĭ băeţiĭ de la 14 anĭ în sus pot lucrà câte 6 ore pe nópte, nu însă în două nopţĭ consecutive şi cu un repaos de maĭ multe ore între lucrarea de nópte şi cea de ḑi. Regulamentul maĭ exclude copiiĭ de la unele lucrărĭ industriale maĭ periculóse, precum: fabricarea de oglinḑĭ cu mercur, pisarea substanţelor toxice şi a materiilor explosibile, poleirea metalelor, a pietrelor, şi prescrie ca copiiĭ să nu fie lăsaţĭ să pórte sarcinĭ maĭ grele decât 10 kilograme. Executarea acestor prescripţiunĭ nu se controléză însă într'un mod scrupulos de autorităţile competente.

Un neajuns al legiĭ sanitare şi al regulamentuluĭ industriilor insalubre constă în faptul, că el nu ḑice în mod expres, că protecţiunea privesce şi pe copiiĭ întrebuinţaţĭ ca colportorĭ de prăjiturĭ, de ḑiare, vînḑĕtóre de florĭ, ş. a.

Legea minelor din anul 1895 cere în mod indirect, ca lucrătoriĭ permanenţĭ din mine, cariere şi din fabricile legate de aceste industriĭ (că toţĭ participanţiĭ la case de ajutor) trebue să justifice că aŭ trecut vîrsta de 16 anĭ şi că sunt de constituţiune robustă, potrivită cu serviciul ce vor să îndeplinéscă.

O osebită importanţă, în materia protecţiuniĭ copiilor carĭ lucréză în industrie, o are jurisprudenţa Înalteĭ Curţĭ de justiţie şi de casaţie; ea a decis la 11 Maiŭ 1900 cele următóre: Patronul este dator să ieà tóte măsurile de siguranţă pentru lucrătoriĭ sĕĭ, maĭ cu sémă când întrebuinţéză copiĭ, carĭ nu aŭ experienţa necesară şi prudenţa

ce se cere la o lucrare, ce nu este scutită de pericol. Faptul în sine de a pune copiĭ să lucreze la maşină şi aparate, a căror întrebuinţare póte da nascere, dacă nu se ieaŭ tóte precauţiunile necesare, la accidente, constitue o imprudenţă din partea patronuluĭ, independent de măsurile de siguranţă ce va fi luat şi recomandaţiunile ce va fi făcut acelor copiĭ, întru cât, din causa vîrsteĭ lor, copiiĭ nu-şĭ pot da sémă în de ajuns de pericolul ce-ĭ ameninţă, dacă nu se ţin de acele recomandaţiunĭ. Aşà dar imprudenţa patronuluĭ de a întrebuinţà copiĭ la maşină şi aparate al căror us nu este scutit de pericol face pe patron rĕspundĕtor de orĭ-ce accidente s'ar întîmplà acelor copiĭ.

Legea pentru organisarea meseriilor, promulgată la 4 Martie 1902, fixéză vîrsta minimală la care se admit eleviĭ la meseriĭ în general de 12 anĭ, pentru meseriile periculóse saŭ carĭ cer forţă maĭ mare 14 anĭ, timpul munciĭ pentru eleviĭ în etate maĭ mică de 14 anĭ cu cel mult 8 ore, pentru ceĭ de 14—16 anĭ cu cel mult 10 ore pe ḑi, în carĭ se cuprind şi orele de şcólă, şi interḑice lucrarea în timpul nopţiĭ elevilor maĭ micĭ de 16 anĭ.

INDICE

PARTEA II.

CUPRINSUL